

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

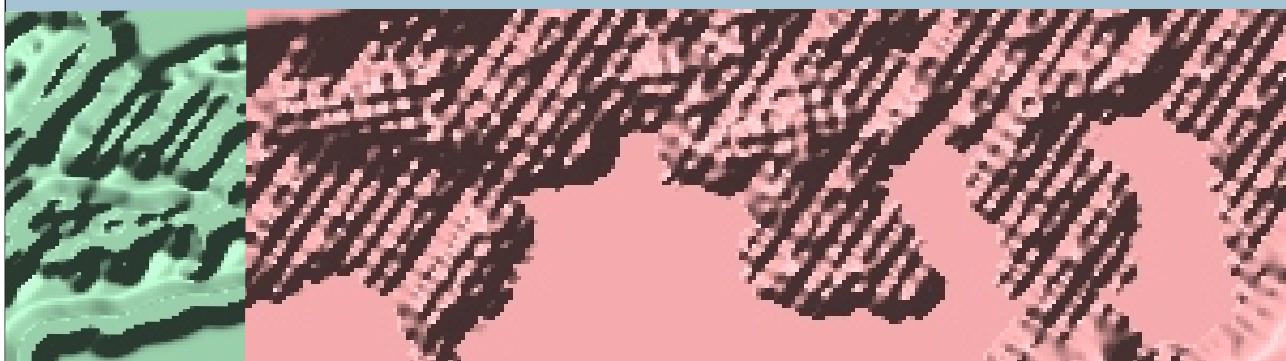
KULTURNA POKRAJINA HALOZ

uredili:

Vladimir Drozg

Uroš Horvat

Eva Konečnik Kotnik

PROSTORI

Univerza v Mariboru

Filozofska fakulteta

Kulturna pokrajina Haloz

Uredniki

Vladimir Drozg

Uroš Horvat

Eva Konečnik Kotnik

Maribor, september 2019

- Naslov** Kulturna pokrajina Haloz
- Title** The Cultural Landscape of Haloze Region
- Uredniki** Vladimir Drozg
Editors (Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta)
- Uroš Horvat
(Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta)
- Eva Konečnik Kotnik
(Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta)
- Avtorji** Dejan Cigale, Vladimir Drozg, Uroš Horvat, Karmen Kolnik,
Authors Eva Konečnik Kotnik, Vladimir Korošec, Stanko Pelc, Vlasta Stavbar, Ana Vovk Korže in Igor Žiberna.
- Zbirka** Prostori
Series
- Urednik zbirke** Vladimir Drozg
Series Editor (Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta)
- Recenzija** dr. Lučka Lorber
Review (Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta)
- dr. Jernej Zupančič
(Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta)
- Tehnična urednika** Uroš Horvat
Technical editors (Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta)
- Jan Perša
(Univerzitetna založba Univerze v Mariboru)
- Lektorica** Karmen Hozjan
Lector
- Oblikovanje ovitka** Vladimir Drozg
Cover designer (Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta)
- Grafične priloge** Avtorji prispevkov
Graphic material
- Založnik / Published by**
Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru
Slomškov trg 15, 2000 Maribor,
Slovenija
<http://press.um.si>, zalozba@um.si
- Izdajatelj / Co-published by**
Univerza v Mariboru,
Filozofska fakulteta
Koroška cesta 160, 2000 Maribor,
Slovenija
<http://www.ff.um.si>, ff@um.si

Izdaja
Edition Prva izdaja

Vrsta publikacije
Publication type E-knjiga

Dostopno na
Available at <http://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/435>

Izdano
Published Maribor, september 2019

© Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba

Besedilo/ Text © Avtorji, 2019

To delo je objavljeno pod licenco
Creative Commons Priznanje avtorstva-
Nekomercialno-Brez predelav 4.0
Mednarodna.

*This work is licensed under the Creative
Commons Attribution-NonCommercial-
NoDerivs 4.0 International License.*

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Univerzitetna knjižnica Maribor

91(497.4)(082):929Bračič V.

KULTURNA pokrajina Haloz [Elektronski vir] / uredniki Vladimir
Drozg, Uroš Horvat, Eva Konečnik Kotnik. - 1. izd. - Maribor :
Univerzitetna založba Univerze, 2019

Način dostopa (URL):

<http://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/435>

ISBN 978-961-286-302-9

doi: doi.org/10.18690/978-961-286-302-9

1. Drugi var. nasl. 2. Drozg, Vladimir

COBISS.SI-ID 97239553

ISBN 978-961-286-302-9 (PDF)
978-961-286-303-6 (Mehka vezava)

DOI <https://doi.org/10.18690/978-961-286-302-9>

Cena
Price Brezplačni izvod

Odgovorna oseba založnika prof. dr. Zdravko Kačič,
For publisher rektor Univerze v Mariboru

Kulturna pokrajina Haloz

VLADIMIR DROZG, UROŠ HORVAT IN EVA KONEČNIK KOTNIK

Povzetek Kulturna pokrajina je rezultat človekovega delovanja, to pa je povezano z gospodarskimi in socialnimi razmerami. Zato se sodobna kulturna pokrajina spreminja iz agrarne v bolj ali manj urbanizirano. Monografija obravnava kulturno pokrajino Haloz iz več vidikov. Med njimi je spreminjanje zemljiških kategorij rabe tal, ki kažejo upad kmetijske dejavnosti. Prikaz spreminjanja demografskih razmer v haloških naseljih govori o vse večji diferenciranosti pokrajine na demografsko bolj in manj stabilen del. Pregled kmetijstva, nekoč najpomembnejše gospodarske dejavnosti, kaže velike strukturne spremembe v panogi, še večji obseg pa bodo pridobile v prihodnjih letih. Razvoj turizma kaže povečanje pomena te panoge. Obravnavane so pedološke razmere iz vidika sonaravnega kmetovanja in samooskrbe ter naravni potenciali območja, kot podlaga za načrtovanje novih dejavnosti, konkretno rekreacijskih območij in kolesarskih poti. Obravnavana je še marginalnost Haloz, in sicer iz različnih vidikov, ki jih ta pojem vključuje. Monografijo zaključuje besedilo o socialnih skupinah, ki kulturno pokrajino ustvarjajo. Dva prispevka prikazujeta življenje in delo Vladimirja Bračiča, geografa in prvega rektorja Univerze v Mariboru, čigar spominu je monografija posvečena.

Ključne besede: • Haloze • Slovenija • kulturna pokrajina
• regionalna geografija • Vladimir Bračič •

NASLOVI UREDNIKOV: Vladimir Drozg, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Maribor, Slovenija, e-naslov: vlado.drozg@um.si. Uroš Horvat, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Maribor, Slovenija, e-naslov: uros.horvat@um.si. Eva Konečnik Kotnik, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Maribor, Slovenija, e-naslov: eva.konecnik@um.si.

The Cultural Landscape of Haloze Region

VLADIMIR DROZG, UROŠ HORVAT & EVA KONEČNIK KOTNIK

Abstract The cultural landscape is a result of the human action, which in turn is connected to economic and social conditions. That is why the modern cultural landscape is changing from agrarian to more or less urbanized. The monograph deals with the cultural landscape of Haloze from several perspectives. These include changing land use categories that indicate a decline in agricultural activity. The presentation of changing demographic conditions in Haloze settlements shows the increasing differentiation of the landscape into demographically more and less stable parts. The review of agriculture, once the most important economic activity of the area, shows major structural changes in the field; changes that will become even bigger in the coming years. The development of tourism shows the increasing importance of this sector. The monograph addresses the pedological conditions from the point of view of sustainable agriculture and self-provisioning, as well as the natural potentials of the area, as a basis for planning new activities, specifically recreational areas and cycling trails. The marginal character of Haloze is also discussed from various aspects that are addressed by the term marginality. The monograph concludes with a text about social groups that create the cultural landscape. Two articles present the life and work of Vladimir Bračič, a geographer and the first rector of the University of Maribor, who this monograph is dedicated to.

Keywords: • Haloze region • Slovenia • cultural landscape
• regional geography • Vladimir Bračič •

CORRESPONDENCE ADDRESS: Vladimir Drozg, University of Maribor, Faculty of Arts, Department for Geography, Maribor, Slovenia, E-pošta: vlado.drozg@um.si. Uroš Horvat, University of Maribor, Faculty of Arts, Department for Geography, Maribor, Slovenia, E-pošta: uros.horvat@um.si. Eva Konečnik Kotnik, University of Maribor, Faculty of Arts, Department for Geography, Maribor, Slovenia, E-pošta: eva.konecnik@um.si.

Kazalo

Uvodnik	1
Vladimir Drozg, Uroš Horvat in Eva Konečnik Kotnik	
Zaslužni profesor dr. Vladimir Bračič – ob stoletnici rojstva	3
Karmen Kolnik in Eva Konečnik Kotnik	
Pogled na življenje in delo Vladimirja Bračiča	21
Vlasta Stavbar	
Bibliografija Vladimirja Bračiča	33
Demografski razvoj in značilnosti prebivalstva v Halozah	57
Uroš Horvat	
Haloze med marginalnostjo in podeželsko idilo	83
Stanko Pelc	
Spreminjanje rabe tal v Halozah v obdobju 2000–2015	105
Igor Žiberna	
Haloško kmetijstvo kot dejavnik regionalnega razvoja	129
Vladimir Korošec	
Haloze kot turistični in prostoračasni prostor	149
Dejan Cigale	
Značilnosti prsti v naselju Stoperce	169
Ana Vovk Korže	
Geografski potenciali občine Makole so osnova kolesarskim potem	181
Ana Vovk Korže	
Kdo ustvarja kulturno pokrajino Haloz?	197
Vladimir Drozg	
Avtorice in avtorji	217

Uvodnik

VLADIMIR DROZG, UROŠ HORVAT IN EVA KONEČNIK KOTNIK

Uvod V letu 2019 obeležujemo 100-letnico rojstva Vladimirja Bračiča, geografa, člana Oddelka za geografijo Pedagoške akademije, kasneje Pedagoške fakultete, raziskovalca severovzhodne Slovenije, družbeno aktivnega intelektualca, pobudnika nastanka visokega šolstva v Mariboru, zaslužnega profesorja Univerze v Mariboru in njenega prvega rektorja. Vladimir Bračič je bil eden vodilnih geografov, ki je pripravil vrsto izvirnih geografskih del, še posebej s področja regionalne geografije. Napisal je več regionalnih študij o pokrajinah Severovzhodne Slovenije, med njimi posebej izstopata knjigi o Halozah, njegovi rodni pokrajini. Obravnaval jih je v dveh delih, Vinorodne Haloze in Gozdnate Haloze, ki še danes predstavljata temeljni vir za spoznavanje te pokrajine. Prva knjiga ima poleg holistične zasnove še socialno dimenzijo, druga je pragmatična, koncizna, nič manj celovita in empirično podkrepljena. Iz obeh seva razumevanje in pojmovanje pokrajine tistega časa, pa tudi geografije nasploh. Kompleksnost, vzročno-posledična obravnava, povezovanje sedanjosti s preteklostjo, izrazita regionalnost so bile lastnosti geografije tistega časa, v omenjenih delih pa izstopajo kot odlike in presežki.

Pričujoča monografija o Halozah je posvečena njegovemu spominu. V njej smo geografi, ki smo regionalno in raziskovalno blizu tej pokrajini, skušali prikazati Haloze petdeset let po Bračičevem raziskovanju. Hkrati smo želeli obuditi izdelavo regionalno geografskih študij in spoznavanje lokalnega okolja, saj oboje predstavlja jedro tudi sodobne geografije. Razumevanje pokrajine in vsebina geografije sta danes drugačni kot v Bračičevem času, zato je regionalni prikaz skoraj neprimerljiv z referenčnima deloma. Aplikativnost, problemskost, ekološka naravnost in parcialnost označujejo sodobno geografijo pa tudi vsebino monografije. Omejili smo se na kulturno pokrajino in jo prikazali skozi rabo tal in spreminjanje zemljiških kategorij. Pokazali smo na demografske razmere in ob tem nakazali razvoj v bližnji prihodnosti. Med gospodarskimi dejavnostmi smo izpostavili kmetijstvo in naravne razmere, ki ga določajo - v Halozah so to prsti in relief ter vse pomembnejši turizem in rekreacija. Skušali smo pojasniti vedno aktualno vprašanje o marginalnosti in identiteti Haloz ter pokazati akterje, ki kulturno pokrajino ustvarjajo. Pomemben del monografije je bibliografija jubilaranta ter biografski zapis, ki kaže obseg in veličino njegovega dela.

Zahvaljujemo se sinovoma Bojanu in Borisu za pomoč pri zbiranju in obdelavi biografskega gradiva. Hvala tudi rektorju Univerze v Mariboru, prof. dr. Zdravku Kačiču, ter Organizacijskemu odboru za pripravo prireditev ob spominu 100. obletnice rojstva prvega rektorja Univerze v Mariboru, ki sta izdajo monografije uvrstila med aktivnosti, s katerimi je Univerza počastila spomin na velikega moža.

Zaslužni profesor dr. Vladimir Bračič – ob stoletnici rojstva

KARMEN KOLNIK IN EVA KONEČNIK KOTNIK

Uvod

Dr. Vladimir Bračič sodi v povojno generacijo slovenskih geografov, ki so posebno pozornost namenili raziskovanju severovzhodne Slovenije. Skupaj z Mavricijem Zgonikom, Borutom Belcem, Božidarjem Kertom in Ludvikom Olasom je gradil geografski oddelek v Mariboru. Prav Bračiču akademik Igor Vrišer pripisuje: »V nemali meri je pripomogel, da se je v njenem sklopu osnoval geografsko-zgodovinski oddelek in da smo na ta način dobili v Sloveniji še drugo pedagoško stolico za geografijo. Ob njegovi zavzetosti se je geografski oddelek sčasoma kadrovsko okrepil, razširil svojo znanstveno in raziskovalno dejavnost in postal eden od temeljev, na katerega se je oprlo 1987. preraščanje pedagoške akademije v novo pedagoško fakulteto« (Vrišer, 1989, 199). Vladimir Bračič je bil cenjen in spoštovan slovenski geograf, pedagog in znanstvenik, udejstvoval pa se je tudi na političnem in kulturnem področju. Ob tem je bil predan svoji domači pokrajini, saj se je vedno rad vračal v rodne Haloze ter tu sodeloval in spodbujal številne aktivnosti (Horvat, 2009, 33).

V prispevku smo skušali življenje in delo Vladimirja Bračiča predstaviti skozi pet sklopov, katerih rdeča nit je geografija:

- začetek profesionalne poti, izobraževanje ter prvi raziskovalni dosežki na področju geografije tekom študija na Prirodoslovno-matematični in kasneje na Filozofski fakulteti v Ljubljani;
- družbeno angažirano delovanje pri ustanavljanju visokega šolstva v Mariboru, Oddelka za geografijo in vodenje Univerze v Mariboru;
- raziskovalno delo na področju geografije ter njegov vpliv na razvoj slovenske geografije;

- organizacijsko delo, urednikovanje ter mednarodno delovanje na področju geografije;
- pedagoško delo na Pedagoški akademiji in Pedagoški fakulteti.

Prispevek smo pripravili na podlagi polstrukturiranega intervjuja s sinom, mag. Bojanom Bračičem, ki smo ga izvedli maja 2019 na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru, ter na podlagi številnih objavljenih prispevkov o življenju in delu Vladimirja Bračiča, njegove osebne bibliografije, dokumentarnega gradiva družine Bračič, Oddelka za geografijo ter Filozofske fakultete kot ene od naslednic Pedagoške fakultete in Pedagoške akademije Maribor. Da bi dobili vpogled v pomen njegovega dela za slovensko geografijo, smo izluščili ključne zapise proučevalcev njegovega dela, Svetozarja Ilešiča, Igorja Vrišerja, Boruta Belca in Mirka Paka kot predstavnikov starejše generacije geografov, pa tudi mlajših, Lučke Lorber, Uroša Horvata, Draga Kladnika in Vladimirja Korošca.

Začetki profesionalne poti

Dr. Vladimir Bračič se je rodil 27. 9. 1919 v Cirkulanah. Med letoma 1925 in 1931 je obiskoval ljudsko šolo pri sv. Barbari v Halozah. Jeseni 1931 se je vpisal na ptujsko realno gimnazijo ter bil njen dijak do leta 1935. Šolanje je zaključil z opravljenim nižjim tečajnim izpitom oziroma malo maturo. Njegov uspeh je bil prav dober, so pa odlične ocene iz zemljepisa in zgodovine očitno že takrat nakazovale njegov interes. Čeprav si je sprva želel v mornarico, se je odločil za nadaljevanje šolanja na učiteljskih v Mariboru (1935–1937) in Ljubljani (1937–1940). Na učiteljski v Ljubljani je leta 1940 prejel diplomu po opravljenem učiteljskem diplomskem izpitu. Odlične ocene je ponovno prejel iz narodne zgodovine, obče zgodovine z zemljepisom Jugoslavije ter iz narodne ekonomije z osnovami sociologije (Spletni vir 1; Prašnički, 2009; Družinski arhiv B. Bračiča, 2019).

Od leta 1948 je ob delu študiral geografijo na Prirodoslovno-matematični fakulteti Univerze v Ljubljani, kjer je diplomiral leta 1952. Študiral je tudi sociologijo, a je ni dokončal. Zaradi zadostnega števila strokovnih objav se je lahko neposredno vpisal na doktorski študij geografije (B. Bračič, intervju, 2019). Leta 1965 je na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani pod mentorstvom Svetozarja Ilešiča doktoriral na temo »Vinorodne Haloze, socialno-geografski problemi s posebnim ozirom na viničarstvo« (Spletni vir 1). Disertacija je pod naslovom Vinorodne Haloze leta 1967 izšla tudi v knjižni obliki in spada med temeljna geografska dela o Halozah (Spletni vir 2). Na Univerzi v Ljubljani je bil leta 1969 habilitiran v akademski naziv docent (prav tam).

Družbeno angažirano delovanje

Vladimir Bračič se je prvič zaposlil po maturi na učiteljski. Šolska oblast ga je leta 1940 poslala na prvo službeno mesto na osnovno šolo v Polomu v Suhi krajini, kjer je ostal do leta 1942. Delal je kot učitelj v t. i. enorazrednici, kjer je v isti skupini poučeval učence različnih starosti. Ker je bil na precej prometno odmaknjenem območju in praktično brez neposrednih stikov s kolegi, je svoj čas med drugim

namenjal slikarstvu. Iz tega obdobja sta ohranjeni dve njegovi oljni sliki, ki ju je naslikal. Njegovi motivi so bili pokrajinski s poudarkom na brezah. Zanimivo prepletanje življenjskih niti se pokaže v dejstvu, da je njegova pravnukinja dobila ime Breza, ne da bi njeni starši poznali slikarski motiv njenega pradedka (B. Bračič, intervju, 2019).

Po italijanski okupaciji, ki jo je doživel v Polomu, se je vključil v Osvobodilno fronto, nato pa odšel v partizansko vojsko. V eni svojih refleksij, izraženih v intervjuju, je leta 1987 ubesedil svoje motive za to dejanje, iz katerih se kaže njegova domoljubnost, ljubezen do slovenskega naroda in spoštovanje domače vzgoje (Prašnički, 2009). V času NOB je bil interniran v Padovi, pa v taborišču na otoku Rab. Bil je tudi politični komisar 3. bataljona Rabske brigade ter 19. slovenske narodnoosvobodilne udarne brigade Srečko Kosovel, komisar podoficirske šole 30. divizije, inštruktor v italijanski brigadi, javni tožilec v XVII. brigadi Simona Gregorčiča, komisar podoficirske šole 9. korpusa (Spletni vir 2). Številne funkcije so bile posledica njegove odločnosti kot tudi znanja in veščin v pisanju ter retoriki (Prašnički, 2009).

Slika 1: Bračičev govor na zaključni konferenci v Albaniji junija 1947

Vir: Osebni arhiv mag. B. Bračiča

Leta 1945 ga je minister za prosveto narodne vlade Slovenije z odlokom »postavil na razpolago okrožnemu izvršnemu odboru v Mariboru za šolsko službo« (Družinski arhiv B. Bračiča, 2019). Postal je okrajni šolski nadzornik v Ormožu, Lendavi (kjer je soorganiziral manjšinsko šolstvo) in Mariboru, nato na Prevaljah in od maja 1946 šef odseka za prosveto v Hrpeljah - Kozini. Kot pedagoškega strokovnjaka so ga oktobra 1946 poslali v Gjirokastër v Albanijo, kjer je med drugim poučeval srbohrvaški jezik (Spletni vir 2). V Albaniji je ostal do junija 1947, a kljub relativno kratki dobi bivanja tudi tukaj pustil pečat. Poučeval je na gimnaziji, ki deluje še danes. Ob obisku Bračičevega sina Bojana na tej šoli leta 2019 se je slednji tudi srečal z

enim izmed članov družine, pri kateri je takrat dr. Vladimir Bračič v Albaniji bival in kateremu se je močno vtisnil v spomin s svojo izrazito skrbjo za mlade (B. Bračič, intervju, 2019).

Od novembra 1947 je bil Vladimir Bračič pri vladi RS zadolžen za načrtovanje strokovnega šolstva. Poti so ga vodile v številne šolske, upravne in politične organe ter institucije. Tako se je leta 1948 zaposlil na Centralnem komiteju Komunistične partije Slovenije, kjer je ostal do oktobra 1951, ko se je kot absolvent zaposlil na nižji gimnaziji v Ormožu, nato se je leta 1952 zaposlil na gimnaziji Ptuj, kjer je dve leti poučeval geografijo in zgodovino.

Slika 2: Bračič v zbornici Gimnazije Ptuj leta 1953

Vir: Osebni arhiv mag. B. Bračiča

Med letoma 1954 in 1957 je bil sekretar okrajnega odbora Socialistične zveze delavskega ljudstva na Ptuj. Leta 1954 je bil izvoljen za poslanca Ljudske skupščine LRS in to vlogo opravljal skoraj dve desetletji. Novembra 1957 se je kot ravnatelj zaposlil na gimnaziji Ptuj in izvedel njeno reorganizacijo. Leta 1958 je postal načelnik Tajništva za šolstvo, prosveto in kulturo pri Okrajnem ljudskem odboru Maribor, zadolžen za reorganizacijo mariborskega strokovnega šolstva. Leta 1960 se je kot profesor za gospodarsko, regionalno in turistično geografijo zaposlil na Višji komercialni šoli v Mariboru ter ob tem prevzel tudi mesto tajnika za pripravo predloga nadaljnjega razvoja višjih šol v Mariboru (Spletni vir 2). Kmalu za tem je s sodelavci sooblikoval in ustanovil še druge višje šole – Višjo agronomsko šolo, Višjo tehniško šolo, Višjo kmetijsko šolo, Pedagoško akademijo in Višjo zdravstveno šolo.

Združenje visokošolskih zavodov v Mariboru kot predhodnikov univerze je bilo ustanovljeno leta 1961 in je po določilih takratnega Zakona o visokem šolstvu opravljal za vključene zavode skoraj enako funkcijo kot univerza za svoje fakultete.

Na ustanovni skupščini združenja je bil za predstojnika združenja imenovan Vladimir Bračič in to dolžnost je opravljal dve zaporedni mandatni dobi, do leta 1967 (Lorber, 2009, 96). Leta 1962 se je zaposlil na Pedagoški akademiji, kjer je ob opravljanju različnih funkcij predaval družbeno in regionalno geografijo do upokojitve 1979. V letih od 1962 do 1965 ter nato v mandatnem obdobju od leta 1972 je bil tudi dekan Pedagoške akademije v Mariboru. Med letoma 1972 in 1973 se je začela, tudi po njegovi zaslugi, gradnja nove fakultetne stavbe na Koroški cesti in študentskega naselja na Gosposvetski cesti, ki je bila zaključena 1979. leta (prav tam).

Slika 3: Bračič čestita prvemu diplomantu Višje tehniške šole leta 1962

Vir: Osebni arhiv mag. B. Bračiča

Leta 1967 je postal član Izvršnega sveta Skupščine Republike Slovenije, odgovoren za vzgojo in izobraževanje (Spletni vir 1). V osnutku resolucije o dolgoročnem razvoju Socialistične republike Slovenije iz leta 1971 je bilo zapisano, da naj bi Slovenija do leta 1985 imela dve univerzitetni središči. Na Bračičevo pobudo so v Mariboru začeli z aktivnostmi za ustanovitev Univerze v Mariboru. Leta 1973 je bil tretjič izvoljen za predstojnika Združenja visokošolskih zavodov v Mariboru. Vodil je posebno komisijo za pripravo in organizacijo višjih in visokih šol. Visokošolski delavci in študenti so maja 1975 sprejeli Samoupravni sporazum o združitvi v Univerzo v Mariboru. Skupščina Socialistične republike Slovenije je ta sporazum 2. julija 1975 z odlokom potrdila. Univerza v Mariboru je bila slovesno razglašena 19. septembra 1975. Vladimir Bračič je bil promoviran za prvega rektorja novoustanovljene univerze. S svojim širokim znanjem, osebno prizadevnostjo in poznavanjem visokih šol je oblikoval akademska merila in organiziranost univerze ter vseh njenih institucij. Napisal je študijo z naslovom »Vsebinska zasnova in

organizacijski model Univerze v Mariboru«, kjer je postavil osnovne principe akademskega dela in institucionalne organiziranosti (Lorber, 2009, 96–97).

Slika 4: Dr. Vladimir Bračić na seji sveta ZVZ, 3. 7. 1975 v tovarni IMPOL v Slov. Bistrici: razglasitev veljavnosti samoupravnega sporazuma o združitvi v Univerzo
(v sredini dr. V. Bračić, desno dr. B. Belec, levo M. Potrč)

Vir: Osebni arhiv dr. Boruta Belca

Pri svojem delu je tudi sam izhajal iz načela: »Ne more biti dobrega in uspešnega šolanja strokovnih kadrov brez tesne povezanosti z gospodarskimi organizacijami in drugimi porabniki« (Bračić, 1979, 1). Gre za vrednostno usmeritev študija, ki poudarja povezovanje univerz z zunanjimi deležniki, teorijo s prakso, oplemenitenje enega z drugim, aplikativno naravnani študij. Navedeno je način in cilj, h kateremu stremi tudi sodobno univerzitetno izobraževanje in usposabljanje. Zagovarjal je razvoj univerze kot skupnosti profesorjev in študentov, nujnost povezovanja pedagoškega dela z raziskovalnim, vztrajal je, da mora biti izobrazba dostopna dobrina vsem in da mora biti univerza mednarodno odprta institucija. Veliko pozornost je namenjal zagotavljanju socialne varnosti študentov in razvoju univerze tudi kot kulturne institucije (prav tam). Tudi sam je bil namreč, začeni že v zgodnji haloški mladosti, ljubitelj kulture; ob likovni umetnosti ga je privlačilo gledališče, pel je v pevskih zborih in v času šolanja na učiteljski igral kontrabas (B. Bračić, intervju, 2019). V svoji aktivni delovni dobi je spodbujal in se udeleževal v kulturnem dogajanju v Cirkulanah kot tudi v Mariboru in okolici. Med drugim je bil več let predsednik sveta Borštnikovih srečanj slovenskih gledališč v Mariboru, pisal je o razvoju in delovanju mariborske opere, vodil slikarske kolonije Poetovio-Ptuj (Prašnički, 2009). Umetniške kolonije so več let delovale na Borlu in v Podlehniku (B. Bračić, intervju, 2019). Spodbujal je ustanavljanje kulturno-umetniškega društva KUD Študent, študentskega lista Katedra ter druge oblike kulturne dejavnosti

študentov. Njegova nekdanja študentka geografije in kasneje tudi dolgoletna predavateljica na mariborskem oddelku za geografijo Lučka Lorber je med drugim zapisala: »S svojo vedrino nas je razveseljeval. Ni bilo študentske ekskurzije ali študentskega srečanja, da se ne bi slišala Bračičeva pesem« (Lorber, 2009, 98).

V intervjuju sin Bojan opisuje očeta kot izjemno angažirano osebo na vseh področjih življenja, bil je izjemen organizator, pozoren in pozitiven spremljevalec in motivator, v vzgojnem in usmerjevalnem smislu nikoli »pridigar«, ni dajal »moralističnih sodb in usmeritev«, temveč je bil na tem področju redkih, a tehtnih besed. Bil je velik človekoljub (B. Bračič, intervju, 2019). Pri tem je imel močno podporo žene Viktorije, ki je skrbel za dom in tri otroke. Čas, ki ga je imel za družino, je preživel polno in intenzivno. Iskreno se je zanimal za interese otrok, znal jih je pohvaliti in jim pomagati tudi v njihovih hobijih, med katerimi je nekatere (npr. filatelijo, spodbujal pa je tudi npr. zbiranje razglednic) družina intenzivno razvila do mednarodnega slovesa, interes zanje pa se ohranja še pri Bračičevih vnukih. Na področju izobraževanja otrok je bil ambiciozen, npr. zelo zadovoljen, ko je starejši sin šel na akademsko in deloma tudi na politično pot. Značilni zanj in za družino so bili v 60-letih izleti »s fičkom po Sloveniji«, ki se jih pravzaprav ni mogla udeležiti vsa družina, saj je bil avto premajhen in so se otroci na teh izletih izmenjevali. V času službovanja v Ljubljani je npr. z najstarejšim sinom šel vsako prsto nedeljo na pohod na Tojzl, kjer sta izmenjavala informacije o sprotne dogajanju in imela nepozabne pogovore med očetom in sinom. Si pa je v starosti večkrat zaželel, da bi družini posvečal več časa (B. Bračič, intervju, 2019).

Po zaključku aktivnega službovanja Vladimirja Bračiča so se uresničile nekatere njegove nedokončane naloge oziroma želje. Leta 2000 je bil obnovljen Rektorat Univerze v Mariboru, ki ga je s posebnim sporazumom, katerega podpisnik je bil prav Vladimir Bračič, mesto podarilo Univerzi. Med njegovimi željami je bila tudi ustanovitev Filozofske fakultete v Mariboru, ki je bila ustanovljena leta 2007, ter ustanovitev umetnostne akademije v sklopu Univerze (Lorber, 2009, 98). Slednje se je vsaj deloma uresničilo z ustanovitvijo Oddelka za umetnostno zgodovino na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru leta 2008.

Raziskovalno delo na področju geografije

Vsebino in način raziskovalnega dela Vladimirja Bračiča lahko prepoznamo že v njegovi doktorski disertaciji iz šestdesetih let prejšnjega stoletja. Ta izhaja iz takratnega razumevanja vsebine in poslanstva geografije kot kompleksne, družbeno angažirane in kritične vede, ki s študijem pokrajin prispeva k njihovem poznavanju in načrtovanju. Svetozar Ilešič jo je na proslavi petdesetletnice geografskega društva izpostavil rekoč: »Še bolj so se sadovi te pomladitve pokazali na drugem zborovanju slovenskih geografov leta 1954 v Mariboru, kjer društvo ni samo izpopolnilo svoje organizacijske oblike, temveč je tudi povzdignilo svoj glas z zahtevami za ustrezno mesto geografije v znanosti in v šoli, medtem ko je svoja prizadevanja, da zapolni vrzeli v dotedanjem proučevanju Slovenije, poudarilo z zastavljenim delovnim programom, v katerem je bila ena od glavnih nalog sistematsko proučevanje Severovzhodne Slovenije, ki je bila dotlej precej zanemarjena« (Ilešič, 1972, 172).

Tovrstno usmeritev potrjuje tudi Borut Belec: »Bele lise na zemljevidu Slovenije so zahtevale obravnavo številnih do tedaj malo ali nepreučeni območij. Monografije so nastajale ob sodelovanju ali pod mentorstvom dr. Ilešiča in dr. Melika kot objavljene doktorske disertacije. Zanje je bil značilen historično-geografski razvojni pristop, saj so največkrat zajemale spreminjanje družbenih in prostorskih struktur od pričetka 19. stoletja dalje, tudi na osnovi podrobno proučenih in kartiranih izbranih katastrskih občin. Družbenogeografske značilnosti so bile obravnavane v tesni povezanosti z naravnogeografskimi dejavniki« (Kolnik, Konečnik Kotnik, 2015, 16).

Tako pojasnjen metodološki pristop je tudi v Bračičevi disertaciji Vinorodne Haloze: socialno-geografski problemi s posebnim ozirom na viničarstvo, ki mu je skozi širok regionalno geografski pogled izrazito družbeno geografsko noto ostal zvest tudi v večini kasnejših del. »Tako predstavljajo njegove Vinorodne Haloze ne le temeljit regionalno geografski prikaz, ampak tudi tehten metodološki prispevek k tovrstnemu proučevanju« (Belec, 1994, 175), je delo ocenil njegov stanovski kolega.

Misel in željo razkriti pred širšim slovenskim občestvom pravi obraz Haloz, njihovo lepoto in bolečino, preteklost in sedanjost z vsemi zapletenimi procesi, ki jim haloški človek ni bil kos v preteklosti niti jih v sedanjem času ne bo mogel rešiti brez izdatne pomoči širše družbene skupnosti, sem nosil v sebi vse od časov univerzitetnega študija. Takratne razmere pa mi niso dopuščale, da bi se lahko lotil tako obširnega raziskovalnega dela. Šele izvolitev za učitelja na mariborskih visokošolskih zavodih je ustvarila objektivne pogoje in tako je pričujoča razprava nastala kot doktorska disertacija, ki sem jo zagovarjal 21. januarja 1965 na filozofski fakulteti v Ljubljani pred komisijo, ki so jo sestavljali prof. dr. Anton Melik, prof. dr. Svetozar Ilešič in doc. dr. Vladimir Klemenčič.

Opravljeno raziskovalno delo, ki je bilo zvezano z dokajšnjimi stroški, so finančno podpirali sklad Borisa Kidriča, inštitut za geografijo pri univerzi v Ljubljani, občinska skupščina Ptuj, delovne skupnosti višje ekonomsko-komercialne šole in pedagoške akademije v Mariboru ter združenje visokošolskih zavodov v Mariboru. Izid knjige pa so omogočili založba Obzorja v Mariboru, občinska skupščina Ptuj in kmetijski kombinat v Ptuj. Štejem si za prijetno dolžnost, da se vsem naštetim za pomoč iskreno zahvalim.

Posebno zahvalo sem dolžan mentorju prof. dr. Svetozarju Ilešiču za vse bogastvo njegovih nasvetov, predlogov in napolnil ter iskren tovariški odnos. Enako tudi doc. dr. Vladimirju Klemenčiču.

Hvaležen sem mojemu nekdanjemu gimnazijskemu profesorju dr. Francu Žgeču, ki mi je dal v uporabo svojo izredno dragoceno neobjavljeno študijo o Halozah, ter njegovi ženi, ki mi je po moževi smrti brez odškodnine odstopila delo. Zahvaljujem pa se tudi mnogim osebno neimenovanim, od strokovnih kolegov do haloških vinogradnikov, ki so mi v razgovorih svetovali ter mi posredovali dragocene podatke in izkušnje.

Razpravo posvečam pokojni materi, ki me je vzgojila v ljubezni do domače haloške grude, pokojnemu dr. Francu Žgeču, velikemu ljubitelju in raziskovalcu Haloz, ter stotinam viničarskih in kočarskih otrok, ki so nekoč lačni kruha sanjali o lepši bodočnosti.

Maribor, junija 1966.

Vladimir Bračič

Slika 5: Predgovor avtorja monografije Vinorodne Haloze

Vir: Bračič, 1967

Večdesetletno proučevanje Haloz in nerazvitih regij SV Slovenije je Bračiču prineslo tudi sloves njihovega največjega poznavalca druge polovice dvajsetega stoletja in tudi njihovega »najplodnejšega raziskovalca« (Pak, 2012, 4). Raziskovanje je vedno temeljilo na terenskem delu in Haložani so ga dobro poznali. Še po aktivnem delovnem obdobju je nadaljeval z raziskovanjem Haloz in o tem velikokrat predaval. Zadnjo raziskovalno aktivnost je končal leto dni pred smrtjo ter sinu predal zbrano gradivo s posvetilom (B. Bračič, intervju, 2019).

V raziskovalno delo v Halozah je vključeval študente in jih tja redno vodil. Vključeval je tudi družino, ki mu je pomagala npr. pri pregledovanju in preštevanju posestnih listov, arhivskih gradiv, izdelovanju zemljevidov, z vožnjami v arhiv – npr. na Ptuj, pri zbiranju informacij od domačinov v Cirkulanah in na širšem haloškem območju (B. Bračič, intervju, 2019).

Bračičevi geografski sopotniki (I. Vrišer, M. Pak, B. Belec, B. Kert) kot največjo odliko njegovega geografskega dela izpostavljajo »regionalnost z močnimi prvimi socialne in kulturne geografije« ter veliko sposobnost analize. Bračičev raziskovalni pristop je po Vrišerjevem mnenju »sestavljalo smiselno združevanje socialno-geografskih in regionalnogeografskih proučevanj z močnim poudarkom na historično-genetski geografiji. Njenim pojavom, sestavinam in procesom (prebivalstvu in njegovim demografskim svojstvom, poselitvi in gospodarjenju) je posvečal največ pozornosti. V teh obravnavah je šel najdlje. Temeljno stremenje mu je bilo obrazložiti nastanek in oblikovanje današnje kulturne pokrajine« (Vrišer 1989, 199). Takšen raziskovalni pristop je značilen za vse njegove regionalno geografske monografije iz severovzhodne Slovenije: Vinorodne Haloze (1967), Ptujsko polje (1975), Gozdnate Haloze (1982), Dravinjske gorice s Podpohorskimi goricami in Savinskim (1985) ter Lendavske gorice (1988). »Pravzaprav je Vladimir Bračič po Meliku najbolj dosleden slovenski regionalni geograf. Medtem ko so se drugi zavzemali za regionalno geografijo ali pa so razpravljali o njej, je Bračič z vrsto regionalnih orisov štajerskih pokrajin to tudi izdelal in ustvarjal pravo geografijo naših pokrajin. V teh opisih je znal zajeti številne potankosti družbenega delovanja in njegovih kulturno-pokrajinskih učinkov. Upošteval je tudi prirodne razmere in njihove determinante družbenega razvoja« (Belec, 1994, 176). Bračičevo »pionirsko delo pri proučevanju Haloz je kasneje doživelo nadaljevanje, vendar tako popolne raziskave o Halozah in njihovih razvojnih problemih, kot jo je pripravil Bračič, ni bilo več« (Pak, Korošec, Kušar, 2012, 45). Kljub intenzivnemu objavljanju raziskovalnih ugotovitev o nerazvitih območjih SV Slovenije pa Bračič ni bil nikoli zadovoljen z ukrepi za njihov hitrejši razvoj, kar je tudi zelo jasno zapisal.

Pak poudarja Bračičevo sposobnost temeljite analize »socioekonomskega stanja in razvoja regije, podprte z naravnogeografskimi in zgodovinskimi razvojnimi dejavniki. Knjigi Vinorodne Haloze (1965) in Gozdnate Haloze (1982) sta zagotovo najbolj kompleksni regionalno geografski študiji katere koli slovenske pokrajine. Bračič je prikazal spreminjanje in opuščanje rabe zemljišč, lastništva in posestne sestave ter prehajanje kmetijske zemlje, še posebej obdelovalnih zemljišč in vinogradov, v last tujcev. Pred sto leti so bili to kmetje z Dravskega in Ptujškega polja

ter meščani iz sosednjih avstrijskih mest z Gradcem na čelu. Danes so lastniško posestni procesi vse bolj podobni tistim pred sto leti« (Pak, 2012, 5).

Teh nekaj podatkov o razvojnih procesih v Halozah v zadnjih desetletjih prepričljivo dokazuje, da so že v preteklosti znane kot pokrajina zaostalosti in pomanjkanja. Haloze so tudi danes s svojo specifičnostjo neprijetni madež na sicer svetli razvojni podobi Slovenije. Čeprav razglašajo nekateri to za pesimizem, pa dejansko stanje kaže, da se Haloze samo z lastnim prizadevanjem ne bodo mogle izvleči iz nerazvitosti. Pri tem poudarjamo nesporno dejstvo, da je tolikokrat razglašena posebna skrb širše družbene skupnosti za manj razvita območja Halozam prinesla zelo malo. Vsi odgovorni se sprenevedajo, namesto da bi se problema lotili z vso odločnostjo. Ob dejstvu, da Slovenija že desetletja plačuje ogromna sredstva v nenasitni sklad za razvoj manj razvitih republik in pokrajin, so slovenska manj razvita območja na čelu s Halozami slovenska nacionalna sramota.

Slika 6: Izsek zaključka članka Haloze v zadnjih desetletjih

Vir: Bračič, 1989

V večini Bračičevih znanstvenih proučevanj je močno poudarjen socialni vidik, še posebej pri obravnavanju agrarnih razmer. V tem lahko zasledimo dediščino predvojnih raziskav Žgeča, Kolariča in drugih, ki jo je Bračič prevzel in uspešno nadgrajeval. Tako med jedra Bračičevih geografskih izsledkov, ki so imela pomemben vpliv na geografsko raziskovanje v Sloveniji, Vrišer uvršča tudi njegovo »celovito socialno (družbeno) geografijo z dokaj močnimi prvini tako imenovane kulturne geografije« (Vrišer, 1989, 200). »Bračič je med vsemi povojnimi slovenskimi geografi – če izvezemo Antona Melika in Svetozarja Ilesiča – pokazal največ smisla za historičnost v geografiji. Marsikdaj je posegel daleč nazaj v zgodovino, v 16., 17., in 18. stoletje, v urbarje in druge zgodovinske vire, da bi rekonstruiral korenine kasnejše socialne in premoženjskopravne delitve, tako značilne za štajersko agrarno podeželje (Veliki vrh v Vinorodnih Halozah, 1977; Ormož in njegova gospoščina L 1542, 1973; Petovio-Ptuj 69–1969, 1969; Ptujsko polje v luči imenjjskih ocenitev iz 1. 1542, 1975; Razvoj zemljiško posestne strukture in posestno-lastniških odnosov v Štajerskih gorica kot element socialnega raziskovanja, 1972)« (Vrišer, 1989, 199).

V družbeni geografiji je Bračič posebno pozornost namenjal prebivalstvu »kot temeljnemu geografskemu dejavniku« (Bračič, Kert, 1980, 3). Napisal je več samostojnih prikazov razvoja prebivalstva v Vinorodnih Halozah (1974), na Ptuj (1969, 1975) in ptujski občini (1985). O demografski problematiki je Bračič pisal tako v geografskih kot tudi drugi strokovni periodiki in regionalnih zbornikih. Loteval se je tudi vsebin in problemov, ki so odslikavali takratne družbene potrebe s področja politične geografije na lokalni ravni (Upravna in samoupravna razdelitev v severovzhodni Sloveniji, 1975; Značilnosti prostorskega razvoja temeljnih upravnopolitičnih oziroma oblastnih organov na območju današnje občine Ptuj, 1975; Razvoj upravne razdelitve v Mariboru, 1983), problemov obmejnih regij ter njihove gospodarske nerazvitosti (Poizkus opredelitve obmejnih in manj razvitih krajevnih skupnosti v severovzhodni Sloveniji, 1976; Industrija v obmejnem prostoru

severovzhodne Slovenije, 1978), nenehno pa se je vračal k proučevanju agrarne geografije (Razvojni problemi družbenega sektorja kmetijstva RS Slovenije ob primeru kmetijskega kombinata Ptuj, 1972; Nastanek in razvoj družbenega sektorja kmetijstva ter njegov pomen za pridelavo hrane, 1985; Pozeba vinogradov in sadovnjakov pozimi 1985, 1987; Inovacije in razvoj kmetijstva v Prekmurju, 1990).

Čeprav je večina njegovega raziskovalnega opusa posvečena proučevanju Slovenije, pa velja opozoriti tudi na njegov prispevek k obči geografiji. Leta 1963 je izdal, kot dopolnilo k svojim predavanjem, eno prvih jugoslovanskih turističnih geografij, dvajset let pozneje pa obsežni poglavji o prebivalstvu in prometu ter turizmu v monografiji *Sodobni svet* (1983). Ob izidu dopolnjene druge izdaje je Pak v recenzijskem mnenju zapisal: »Težko pričakovana druga izdaja *Sodobnega sveta* je priročnik za najširšo uporabo; koristno bo služil tudi učiteljem geografije. Glede na njegovo strokovno kvaliteto, sistematičnost in nazornost pa bi bil v prevodu izjemno koristen strokovni pripomoček tudi v drugih republikah in pokrajinah« (Pak, 1984, 90) ter tudi dodal: »K pripravi druge izdaje je bil kot avtor pritegnjen še Vladimir Bračić, kar je namenu knjige vsekakor koristilo« (prav tam, 90). Kot geograf je Bračić kritično razmišljal o potrebi poenotnih poimenovanj ter uporabi zemljepisnih imen oziroma problemih toponomastike v geografiji. V razpravi iz leta 1970 je zapisal: »Mnogi razlogi govorijo za to, da bi bilo prav in koristno, če bi se slovenski geografi zedinili za enotno poimenovanje in ga potem tudi dosledno uporabljali« (Bračić, 1970, 20), kar je na primeru poimenovanj in prostorske opredelitve Dravskega in Ptujkega polja tudi kritično argumentiral ter obrazložil na primerih uporabe različnih poimenovanj takrat vodilnih geografov A. Melika in S. Ilešiča. Geografov ni pozival le k doslednosti v strokovni rabi zemljepisnih imen, ampak tudi skrbnemu razmisleku pri izbiri kriterijev za njihovo opredelitev, tako da bi se tudi ob fizično geografskih temah vedno vprašali: »In kaj lahko zremo o tem iz zgodovine in od ljudi?« (prav tam). Regionalne razmere je spoznaval pri terenskem proučevanju in ob skrbnem iskanju raznolikih virov, pri čemer je vedno izkazoval spoštovanje do virov informacij in spoznanj. Tako je imel možnost dostopa do neobjavljenega rokopisa njegovega nekdanjega gimnazijskega profesorja Franca Žgeča (*Haloze: sociološka študija, rokopis*), ki ga v različnih gradivih o Halozah vedno tudi dosledno navaja. Kot primer navajamo Bračićevo študijo *Viničarji* (1965), v kateri odslikava socialnogospodarske razmere življenja viničarjev in zapiše, da je »Žgeč, ki je Haloze poznal tako kot do sedaj nihče drug, pisal o viničarjih osebno zelo prizadeto« (prav tam, 51). Izpostavljena ugotovitev kaže na Bračićevo senzibilnost in socialni čut. Geografijo je čutil kot pot za angažirano delovanje v družbi. Bračićevo geografsko in analitično moč dodatno podkrepi dejstvo, da je bil zelo sistematičen in je imel poseben čut za arhiviranje in dokumentiranje, večino zbranih gradiv (veliko je tudi fotografiral) je opremil s komentarji in ohranil. Nekaj tega gradiva (predvsem diapozitivov) je še vedno v lasti družine (B. Bračić, intervju, 2019).

Organizacijsko delo, urednikovanje in mednarodno delovanje

V Mariboru je bilo ob Bračićevi angažiranosti organiziranih več slovenskih, jugoslovanskih in mednarodnih geografskih zborovanj. Kot visokošolski profesor, doktor geografskih znanosti in znanstvenik je tudi s svojimi organizacijskimi

spodobnostmi pripomogel k prepoznavnosti in odmevnosti slovenske geografije in Maribora kot novega visokošolskega središča. Leta 1964 je bil predsednik organizacijskega odbora za prvi jugoslovanski simpozij o agrarni geografiji v Mariboru, leta 1969 je kot urednik bdel nad izdajo zbornika razprav ob tisočdevetstoti letnici Poetovio – Ptuj. Leta 1972 je kot član organizacijskega odbora uredil zbornik geografskega simpozija o severovzhodni Sloveniji. Leto kasneje je bil predsednik organizacijskega odbora prvega slovensko-slovaškega geografskega simpozija v Mariboru. Skupaj z Borutom Belcem je bil sourednik publikacije Gorice in vino, ki je izšla 1976. leta pod okriljem Pokrajinskega muzeja Ptuj. Leta 1978 je bil predsednik organizacijskega odbora 11. zborovanja slovenskih geografov v Mariboru, leta 1983 pa predsednik organizacijskega odbora slovensko-poljskega geografskega simpozija v Mariboru. Dve leti je kot predsednik vodil delo organizacijskega odbora 3. jugoslovanskega agrarno-geografskega simpozija z mednarodno udeležbo v Mariboru. Na vseh naštetih strokovnih in znanstvenih srečanjih je predstavil tudi svoja raziskovalna spoznanja tako v obliki referatov kot tudi na ekskurzijah.

Leta 1965 in 1975 se je strokovno izpopolnjeval na geografskem inštitutu Poljske akademije znanosti v Varšavi ter tako utrdil mednarodne vezi s poljskimi geografi, zlasti z J. Kostrowickim in W. Biegajlo, sodeloval pa je tudi z nemškima geografoma Hartkejem in Ruppertom ter številnimi jugoslovanskimi geografi (Ilešič, 1979, Vrišer, 1989, Belec, 1994 in 1996, Prašnički, 2009b, Spletni vir 1). »Vladimir Bračič ni bil le predavatelj o regionalnih razmerah v severovzhodni Sloveniji, organizator in duhovni vodja teh srečanj, ampak tudi tisti, ki je oskrbel publiciranje in obveščanje javnosti in ki je z vrsto ekskurzij, obiskov in s posebnimi prireditvami poskrbel, da so ostali ti znanstveni sestanki udeležencem v trajnem in izjemno lepem spominu« (Vrišer, 1989, 200). Leta 1965 je po petindvajsetih letih neizhajanja vzpodbudil ponovno delovanje revije Časopis za zgodovino in narodopisje, ki jo je kot urednik in odgovorni urednik tudi sedem let urejal. Vse do smrti pa je bil član izdajateljskega sveta, ki mu je v letih 1981–1984 tudi predsednikoval. V uvodni besedi je kot popotnico prvi številki leta 1963 zapisal poslanstvo nove revije, »da bi seznanjal Časopis za zgodovino in narodopisje domači in tuji znanstveni svet, pa tudi širšo domačo javnost, o preteklem in sedanjem dogajanju v naši socialistični domovini, predvsem pa v severovzhodni Sloveniji, ki je bila doslej v marsičem znanstveno slabo raziskana« (Bračič, 1963, 3). Poleg navedenega je Bračič uredil še številne druge strokovne publikacije, ki so izšle ob obletnicah delovanja društev, šol in drugih institucij, pomembni so tudi njegovi prispevki za zgodovino šolstva. S tem je nenehno opozarjal na svojo povezovalno naravnost med vsakodnevnim življenjem lokalnih okolij in znanstveno ter upravno-politično ravno (Prašnički, 2009b).

Pedagoško delo

Vladimir Bračič je bil profesor družbene (ekonomske) in regionalne geografije na Pedagoški akademiji in profesor za regionalno in turistično geografijo na Višji komercialni šoli. Napisal je eno prvih jugoslovanskih turističnih geografij kot geografski učbenik za istoimenski predmet. Ob izidu Turistične geografije leta 1963 je M. Žagar v uvodu recenzijskega pregleda v Geografskem vestniku zapisal: »Delo Vladimira Bračiča zasluži posebno pozornost, ker je prvi poizkus te vrste pri nas, pa

tudi drugje v svetu se še ni našel pisec, ki bi se upal lotiti tako obširne teme. Po naslovu poglavij sodeč je avtor skušal obdelati vso geografsko problematiko turizma, od njegovega splošnega dela do tako imenovanih svetovnih turističnih področij. Zajel je domala ves svet, še posebej pa turizem v Jugoslaviji. Brez dvoma je avtor opravil obširno in naporno delo. S številnimi slikami, kartami in zanimivimi podatki opremljena knjiga se lepo čita, je informativna in kot taka lep doprinos k naši turistični in geografski literaturi. Napisana je kot geografski učbenik za predmet »Turistična geografija« na Višji ekonomsko-komercialni šoli v Mariboru« (Žagar, 1963, 112).

Bračič je kot eden izmed kreatorjev in vodilnih članov pedagoško-znanstvenega sveta združenja visokošolskih zavodov (v navedenem obdobju predstojnik Združenja visokošolskih zavodov v Mariboru, opomba avtoric) v Mariboru tudi snoval njihovo raziskovalno in izobraževalno naravnost. Tako so leta 1974 visokošolski zavodi izvajali »tako imenovan socialni projekt, s katerim se bodo študentje in učitelji aktivno vključili v družbena prizadevanja za hitrejšo preobrazbo najmanj razvitih predelov Severovzhodne Slovenije. Tako je bil zasnovan raziskovalni projekt Slovenske gorice.

Nosilec nove raziskovalne naloge "Prebivalstvo Srednjih Slovenskih goric" je bil ponovno dr. Vladimir Bračič, sodelavci pa so bili dr. Božo Kert in skupina študentov katedre za geografijo na Pedagoški akademiji v Mariboru. Študentje so predvsem pomagali pri zbiranju in obdelavi osnovnega statističnega gradiva v okviru krajevnih skupnosti. Analizo zbranih podatkov za posamezno krajevno skupnost so opravili deloma študenti, deloma imenovana učitelja. Oceno skupin krajevnih skupnosti po treh občinah (Gornja Radgona, Lenart in Ptuj) sta opravila dr. Bračič in dr. Kert, in sicer dr. Bračič za osem krajevnih skupnosti občine Gornja Radgona in šest krajevnih skupnosti občine Ptuj, dr. Kert pa za osem krajevnih skupnosti občine Lenart. Uvod in analizo demografskih podatkov za celotno preučevano ozemlje je napisal dr. Vladimir Bračič. Za objavo so pripravljene podatki za krajevne skupnosti, medtem ko so podatki po naseljih, združenih v krajevne skupnosti, arhivirani kot dokumentacija.

Slika 7: Del uvodnega zapisa Prebivalstvo srednjih Slovenskih goric.

Projekt Slovenske gorice: gradivo št. 3

Vir: Bračič, Kert 1980

Za raziskovalno območje je bil izbran del Osrednjih Slovenskih goric, od Cerkevjaških goric na severu do Tomaževskih goric na jugu, ki pa po Belčevi regionalizaciji že spadajo k Zahodnim Ljutomersko-Ormoškim goricam« (Bračič, 1975, 1). Kot geograf raziskovalec je Bračič izbral prostor, ki ga je zelo dobro poznal, kot pedagog pa je vpeljeval takrat nove načine dela v visokošolski študij. Dober primer tovrstne pedagoške prakse je leta 1975 v Geografskem obzorniku objavljen članek Prebivalstvo osrednjih slovenskih goric, v katerem predstavi primer

vpeljevanja študentov geografije v raziskovalno delo in kjer uvodoma zapiše, da »je bistvenega pomena, da se zasnovani študijski projekt tesno navezuje na redno študijsko vsebino in da je sprejet kot študijska metoda, ki naj v raziskovanju konkretne problematike poveže učitelje in študente ter visoko šolstvo in določeno socialno okolje. Zato je ključnega pomena, da so pri snovanju projekta in ves čas njegovega izvajanja študenti tako aktivno udeleženi, da akcijo zavestno sprejmejo za svojo« (Bračič, 1975, 1). Tej ideji je sledil tudi v naslednjih desetletjih, ko je v izvajanje projektnih raziskav redno vključeval svoje študente.

V raziskovalno delo je študente usmerjal tudi kot mentor pri diplomskih delih, kar med drugim kažejo tudi naslovi zaključnih del njegovih študentov: Demografski razvoj kot odsev družbeno-ekonomskih procesov 1869–1963: za področje Majšperk in Ptujška gora (Čeh- Predan, 1965), Analiza demografskega razvoja na območju občine Ravne na Koroškem (Česar, 1980), KS Zgornja Kungota: socialno-geografska študija (Potočnik, 1981), Družbeno-geografski proces v KS Podlehnik (Petrič, 1984). To so le nekateri izmed številnih diplomskih nalog (Spletni vir 3).

»S svojim socialnim čutom, narodno zavestjo in izjemno življenjsko energijo je bil študentom za vzor. Pogosto nam je rad svetoval in nas vzpodbujal pri naših načrtih. Za njega ni bilo nič nemogoče. Tako smo študentje, ki smo takrat prihajali iz skromnejših socialnih razmer, nadaljevali s svojim izobraževanjem in dosegali uspehe« (Lorber, 2009, 98). Bračiča kot pedagoga med drugim odlikava prepričanje, da »so sposobni strokovni kadri eden temeljnih pogojev za uspešen nadaljnji razvoj« (Bračič, 1984a, 11), za kar pa je potrebna ustrezna osnova. »Ustanovitev višjih šol v Mariboru je zahtevala predvsem kadrovska situacija v gospodarstvu in javnih službah okraja Maribor« (prav tam, 12). Zavzemal se je, da bi bil študij na Univerzi v Mariboru čim bolj praktično naravnani in povezan s potrebami gospodarstva. Prizadeval si je, da so »prve učne programe delali strokovnjaki iz prakse skupno z učitelji« (Bračič, 1979, 7).

V svojih razmišljanjih o vsebinski zasnovi in organizacijskem modelu Univerze v Mariboru je zapisal, da naj bi bila »za prvi letnik predvidena oblika programiranega študija, spremljana v začetku s sistematičnim uvajanjem v specifične metode in oblike visokošolskega študija. V višjih letnikih bi študij temeljil vedno bolj na individualnem oziroma skupinskem študiju z uvedbo mentorstva in uvajanjem v raziskovalno delo« (Bračič, 1984a, 15). Univerzo v Mariboru je videl kot skupnost dveh enakopravnih subjektov v pedagoško-raziskovalnem delu, učiteljev in študentov (prav tam). Takšno sodelovanje pa naj bi Univerzo v Mariboru oblikovalo kot »integracijsko jedro za raziskovalna prizadevanja, katerih cilj je pospešen razvoj SV Slovenije« (prav tam, 16).

V delu Prispevki za zgodovino visokega šolstva v Mariboru je zapisal: »Izražam iskreno željo, da bi v knjigi zbrano dokumentarno gradivo spodbujalo mlajše člane univerzitetne skupnosti k nesebičnemu prizadevanju za nadaljnjo rast naše univerze. Pri tem naj gojijo pristno tovarištvo, solidarnost in tvorno sodelovanje med seboj in s širšo skupnostjo, predvsem pa z gospodarstvom, kot so to počeli njihovi

predhodniki pred 25-imi leti ob ustanavljanju visokega šolstva v Mariboru« (Bračič, 1984b, 5).

Zaključne misli

Bogata življenjska pot geografa, raziskovalca, pedagoga, organizatorja in aktivnega družbeno-političnega delavca dr. Vladimirja Bračiča je prinesla tudi obilje raznovrstnih plodov. Med drugim je prejel veliko število priznanj in odlikovanj, tako za zasluge in hrabrost v času vojne in ponovne gradnje domovine (devet, med njimi medalja zasluge za narod) kot za svoje znanstveno-raziskovalno, upravno, pedagoško in kulturno delo (skupno deset, med njimi tuja in domača priznanja, nagrade in plakete) (Spletni vir 1, Prašnički, 2009b). Leta 1980 mu je mariborska univerza podelila naziv zaslužni profesor, mesto Maribor pa ga je leta 1983 za življenjsko delo nagradilo z zlatim grbom mesta. Leta 1986 je dobil naziv častnega krajana Cirkulan, leta 1989 pa je postal častni član Kulturnega društva Cirkulane. V rojstnem kraju so mu leta 1999 odkrili spominsko ploščo, ob 90-letnici rojstva (2009) pa je občina odkrila njegov doprski kip. Istega leta so zasnovali in odprli tudi Bračičevo planinsko pot, ki vodi po vzhodnem, vinorodnem delu Haloz in se začne ter konča pri njegovi rojstni hiši v Cirkulanah (Spletni vir 1).

O njegovem življenju in delu je napisanih vsaj dvajset daljših in krajših sestavkov (op. avtoric – navedeni v »Nekateri primarni viri« v seznamu literature in virov). Upodobili so ga mnogi priznani likovni ustvarjalci: Lajči Pandur (1946), Viktor Goričan (1971), Božidar Jakac (1972), Ludvik Pandur (1978), Albin Lugarič in Remigij Bratož (oba v sedemdesetih letih 20. stoletja) ter Bojan Golija (1982) (Spletni vir 1).

Zanimiva je primerjava, ki jo je v Časopisu za zgodovino in narodopisje leta 2009 zapisal Prašnički, v kateri opisuje različna področja življenja Vladimirja Bračiča in primerja njegovo delo z »najvišjo stopnjo na družbeni lestvici z imenovanjem za prvega rektorja Univerze v Mariboru ... s Slomškovim prenosom sedeža lavantinske škofije v Maribor in z njegovimi prizadevanji za dvig splošne omike slovenskega prebivalstva sredi 19. stoletja. Bračič je deloval dobrih sto let pozneje« (Prašnički, 2009b, 33–34). Za doseganje ciljev si je večkrat pomagal z aktivnostjo v politiki, kar pa mu je treba po mnenju Prašničkega (prav tam) šteti bolj kot spretnost in ne kot hotenje po politični karieri. »Vztrajno si je prizadeval za razvoj družbe, v kateri bo ustvarjalnost človeka na prvem mestu, pa naj gre za gospodarski ali za duhovni napredek. Če je Slomšek gradil svoje prosvetiteljsko delo na temelju narodne zavesti in omike slovenskega kmečkega prebivalstva, je Bračič čez dobrih sto let dopolnil njegove začetke z najvišjo izobraževalno ustanovo na Štajerskem, ki je tako postala dostopna za širok krog mladine vseh slojev« (Prašnički, 2009b, 33–34). »Bil je vizionar, ki je imel vizijo ustanoviti Univerzo v Mariboru. Čas je potrdil, kako daleč je videl in kako velik humanist je bil« (Lorber, 2009, 98).

Dr. Vladimir Bračič je bil izjemno aktiven na mnogih področjih in na vsakem je zapustil bogato zapuščino. Le redki zmorejo gledati in videti z lastnimi očmi, slediti

lastnemu srcu in delovati po lastnem prepričanju na toliko različnih področjih. Vladimir Bračič je zagotovo med njimi.

Literatura in viri

- Belec, B. (1994): Vladimir Bračič – petinsedemdesetletnik, Časopis za zgodovino in narodopisje, letnik 65, 2. zvezek, str. 175–176.
- Bračič, V. (1965): Viničarstvo (nastanek, razvoj in odprava). Geografski obzornik, letnik 12, št.2, str. 46–53. Zveza geografskih društev Slovenije.
- Bračič, V. (1967): Vinorodne Haloze, socialno-geografski problemi s posebnim ozirom na viničarstvo. Založba obzorja Maribor.
- Bračič, V. (1970): Še o toponomastiki Dravskega in Ptujkega polja, Geografski obzornik, letnik 17, št. 2, str. 20–22. Zveza geografskih društev Slovenije.
- Bračič, V. (1975): Prebivalstvo osrednjih slovenskih Goric, Geografski obzornik, letnik 22, št. 1/2, str. 1–6.
- Bračič, V. (1979): 20 let visokega šolstva, združenega v Univerzo v Mariboru, Ob dvajsetletnici, Univerza v Maribor, Maribor.
- Bračič, V., Kert, B. (1980): Prebivalstvo srednjih Slovenskih gor. Projekt Slovenske gorice: gradivo št. 3. Maribor: marksistični center Univerze.
- Bračič, V. (1982): Perspektivni razvoj univerze v Mariboru v obdobju 1981–2001. Projekt »Maribor 2000«. Ekonomski center, Visoka ekonomsko komercialna šola Maribor. Maribor.
- Bračič, V. (1984a): Ob 25-letnici ustanovitve Univerze v Mariboru, Univerza v Maribor, Maribor.
- Bračič V. (1984b): Prispevki za zgodovino visokega šolstva v Mariboru, Univerza v Maribor, Maribor.
- Bračič, V. (1989): Haloze v zadnjih desetletjih. Dela 6, Geografija in aktualna vprašanja prostorskega razvoja. FF ULJ.
- Horvat, U. (2009): 90-letnica rojstva dr. Vladimirja Bračiča. Geografski obzornik, letnik 56, številka 3, str. 33.
- Ilešič S., (1972): Slovenska geografija v petdesetih letih Slovenskega geografskega društva. Geografski vestnik XLIV, Ljubljana, str. 165–180.
- Kolnik, K., Konečnik Kotnik, E. (2015): Zaslužni profesor dr. Borut Belec: pomen njegovega dela za razvoj mariborske in slovenske geografije. Revija za geografijo, 10, št. 2, str. 11–23.
- Kolnik, K., Konečnik Kotnik, E. (2019): Protokol intervjuja z mag. Bojanom Bračičem. Interno delovno gradivo. Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru.
- Lorber, L. (2009): Vloga Vladimirja Bračiča pri razvoju visokega šolstva v Mariboru. V: ŽUMBAR, Antonija (ur.), et al. Poti ljubiteljske kulture: zbornik ob 110-letnici organiziranega kulturnega delovanja v Cirkulanah: 1899–2009. Cirkulane: Kulturno društvo. 2009, str. 95–98. Nekateri primarni viri v imenovanem viru:
- Curk J. (1989): Ob življenjskem jubileju – sedemdesetletnici dr. Vladimirja Bračiča, Časopis za zgodovino in narodopisje, Založba obzorja Maribor.
 - Belec B. (1996): Profesorju dr. Vladimirju Bračiču v spomin, Večer, 4.junij.
 - Toplak L. (1996): Ob smrti dr. Vladimirja Bračiča, prvega rektorja Univerze v Mariboru, Univerzitetna revija, Maribor.
- Pak, M. (1984): Ob izidu Sodobnega sveta. Knjižno poročilo. Geografski vestnik, letnik LVI, str. 89–90. Zveza geografskih društev Slovenije.
- Pak, M. (2012): Razvojni potencial Haloze. Geografski obzornik, letnik 59, št. 1/2, 4–11. Zveza geografskih društev Slovenije.

- Prašnički, M. (2009a): Dr. Vladimir Bračič v luči svojih rojakov. Poti ljubiteljske kulture. Zbornik ob 110-letnici organiziranega kulturnega delovanja v Cirkulanah. Kulturno društvo Cirkulane.
- Prašnički, M. (2009b): Prof. dr. Vladimir Bračič – žlahtni trs haloških goric. Prispevek za biografijo ob 90-letnici njegovega rojstva (1919–1996). Časopis za zgodovino in narodopisje, letnik 80 – Nova vrsta 45. Univerza v Mariboru in Zgodovinsko društvo v Mariboru.
- Slovenske gorice: gradivo št. 3 – Prebivalstvo Srednjih Slovenskih goric, 1980, PA Maribor, Katedra za geografijo, Marksistični center Univerze Maribor
- Vrišer, I. (1989): Ob sedemdesetletnici Vladimirja Bračiča, Geografski vestnik, letnik 61, str.189-200. Zveza geografskih društev Slovenije.
- Žagar, M. (1963):. Vladimir Bračič, Turistična geografija. Geografski vestnik, letnik 35, št. 1 str. 112–117. Zveza geografskih društev Slovenije.
- Spletni vir 1: Kladnik, Drago: Bračič, Vladimir (1919–1996). Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenskabiografija.si/oseba/sbi1020030/#novi-slovenski-biografski-leksikon> (7. marec 2019).
- Izvirna objava v: Novi Slovenski biografski leksikon: 3. zv. Ble-But. Ur. Barbara Šterbenc Svetina et al. Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2018.
- Nekateri primarni viri v imenovanem viru:
- Mala splošna enciklopedija, A–G, Ljubljana, 1973.
 - Dr. Vladimir Bračič petdesetletnik, Večer, 30. 9. 1969.
 - France Forstnerič: Vladimir Bračič, portret tedna, Delo, 31. 10. 1975.
 - Svetozar Ilešič: Prof. dr. Vladimir Bračič – šestdesetletnik, Geografski vestnik, 51, 1979, 207–209.
 - France Forstnerič: Vladimir Bračič – šestdesetletnik, Delo, 28. 9. 1979.
 - Rojaku vinorodnih Haloz, Tednik, 9. 8. 1979.
 - Pogovor z dr. Vladimirjem Bračičem, Večer, 2. 7. 1983.
 - Igor Vrišer: Ob sedemdesetletnici profesorja dr. Vladimira Bračiča, Geografski vestnik, 61, 1989, 198–200.
 - Marijan Žnidarič: In Memoriam, Vladimir Bračič 1919–1996, Časopis za zgodovino in narodopisje, 1996, št. 2, 151–152.
 - Anton Vratuša: Mirko Polomski, vojak upora slovenskega naroda (1941–1945), Časopis za zgodovino in narodopisje, 2004, št. 2–3, 479–491.
 - Uroš Horvat: 90-letnica rojstva dr. Vladimirja Bračiča, Geografski obzornik, 56, 2009, št. 3, 33.
- Dokumentarni film: Prof. dr. Vladimir Bračič – žlahtni trs haloških goric, premiera 28. maja 2011 v Cirkulanah, producent Društvo za oživitev gradu Borl, video produkcija Tinček Ivanuša.
- Spletni vir 2: Spodnjepodravci – Bračič Vladimir:
<http://www.spodnjepodravci.si/osebe/bra%C4%8Di%C4%8D-vladimir/368/>, pridobljeno 25. 3. 2019.
- Spletni vir 3: Vladimir Bračič, cobiss - osebna bibliografija:
<http://izumbib.izum.si/bibliografije/Y20190618173827-A1794403.html>, pridobljeno 12. 3. 2019.

Povzetek

Uvodno poglavje prinaša pogled na življenje in delo Vladimirja Bračiča, geografa, raziskovalca, univerzitetnega profesorja, družbeno angažiranega intelektualca, zaslužnega profesorja Univerze v Mariboru in njenega prvega rektorja. Besedilo prikazuje začetke profesionalne poti, družbeno angažirano delovanje pri ustanavljanju visokega šolstva v

Mariboru, Oddelka za geografijo in vodenju Univerze v Mariboru, raziskovalno delo na področju geografije ter njegov vpliv na razvoj slovenske geografije, organizacijsko delo, urednikovanje ter mednarodno delovanje na področju geografije, na koncu še pedagoško delo na Pedagoški akademiji in Pedagoški fakulteti. Vladimir Bračič je na vsakem področju pustil trajne sledove svojega dela. Njegovi sodobniki so mu priznavali poudarjeno regionalnost, poznavanje lokalnega okolja, družbeno angažiranost ter socialno občutljivost. Na področju geografije je pripravil več regionalnih študij, ki še danes veljajo za referenčna dela o dotičnih pokrajinah, obdelal je več izvernih geografskih tematik iz področja lokalne samouprave ter historične, kulturne in turistične geografije. Njegovo delovanje je seglo tudi preko državnih meja. Vzpostavil je številne vezi z geografskimi institucijami iz sosednjih držav in pripravil mnoga odmevna srečanja z geografi iz tujih Univerz. Opravljal je vrsto vodstvenih funkcij, bil je dekan Pedagoške akademije in kasnejše Pedagoške fakultete ter prvi rektor Univerze v Mariboru. Aktivno je deloval tudi na kulturnem področju, od mladinske, likovne do gledališčne umetnosti.

Pogled na življenje in delo Vladimirja Bračiča

VLASTA STAVBAR

Vladimir Bračič je slovenski in mednarodni akademski javnosti znan kot geograf in prvi rektor Univerze v Mariboru. Vendar ob pregledu njegovega življenja in dela lahko zapišemo, da je bil vpet v številna področja. S svojim ustvarjalnim in organizacijskim delom v šolstvu, kulturi, politiki, znanosti in javnem življenju nasploh je dosegel visoke standarde in cilje, zaradi česar mu pripada vidno mesto med zaslužnimi Slovenci 20. stoletja.

Slika 1:
Vladimir Bračič (1919-1996),
geograf, pedagog, znanstvenik, eden
od pobudnikov ustanovitve Univerze
v Mariboru in njen prvi rektor,
politik, »žlahtni trs haloških goric«
Vir: UKM, Zbirka drobnih tiskov

O zaslužnem prof. dr. Vladimirju Bračiču je bilo napisanih kar nekaj jubilejnih in spominskih zapisov, ki so jih pripravili kolegi geografi in sodelavci iz akademske sfere (Belec, 1994, 175–176, Toplak, 1996, 26–26, Lorber, 2009, 95–98, Korže, 2009, 99–101, Drozg, 2009, 102–107) oziroma iz kulturnega in znanstvenega življenja Maribora, kjer je Bračič prav tako pustil velik pečat (Curk, 1989, 261–264, Žnidarič, 1996, 151–152, Prašnički, 2009b, 86–94). Življenjsko pot Vladimirja Bračiča, s partizanskim imenom Mirko Polomski v času narodnoosvobodilnega boja, je podrobneje zapisal akademik dr. Anton Vratuša (Vratuša 2004, 479–491). Obsežno biografijo ob Bračičevi 90-letnici rojstva, tudi s številnimi manj znanimi podatki, je pripravil mag. Martin Prašnički. Bračiča je osvetlil tudi kot človeka, ki je s srcem do smrti ostal zvest svojim rodnim Cirkulanam. Poimenoval ga je »žlahtni trs haloških goric« (Prašnički, 2009a, 9–37; Spletni vir 1). Spomin na dr. Vladimirja Bračiča so leta 2009 v rodnih Cirkulanah obeležili s simpozijem in razstavo ter odkritjem njegovega kipa (Stavbar, 2009, 114–117). 100 let rojstva zasl. prof. dr. Vladimirja Bračiča pa je priložnost, da strnemo že napisano in biografiji dodamo še kakšno podrobnost iz ustvarjalnega opusa prvega rektorja mariborske univerze. Slavnosti in simpozij v okviru Univerze v Mariboru (Filozofska fakulteta, UKM, Zveza kulturnih društev Maribor, Filatelistično društvo Maribor) in občine Cirkulane (Društvo za oživitve gradu Borl, Kulturno društvo Cirkulane) v letu 2019 postavljajo zasl. prof. dr. Vladimirja Bračiča na ustrezno mesto v akademski in slovenski kulturni zgodovini. Njegovi dosežki in bibliografija to potrjujejo.

Vladimir Bračič (tudi Mirko Bračič, partizansko ime Mirko Polomski) se je rodil 27. septembra 1919 v kraju Sv. Barbara v Halozah, danes Cirkulane. Bračičeva rojstna hiša stoji v središču kraja, domačini ji rečejo varež. Hišo je zgradil Anton Reicher, prvi mož Vladimirjeve matere Marije, rojene Mesarič, ki je prihajala iz Selnice ob Dravi. Priimek Bračič je Vladimir dobil po svojem očimu gostilničarju Francu Bračiču¹, ki se je poročil z Reicherjevo vdovo leta 1920. V družini so bili trije sinovi, za katere je skrbela sama, saj je mož že nekaj mesecev po poroki umrl. S trgovino in gostilno je svojim trem sinovom nudila dobre pogoje za šolanje in izbiro življenjske poti. Ker so živeli v Reicherjevi hiši, je bil Vladimir v domačem kraju znan tudi kot Rajherjev Mirko (Prašnički, 2009b, 87).

V letih 1925–1931 je obiskoval ljudsko šolo v domačem kraju, nato je bil dijak ptujske državne realne gimnazije. Leta 1935 je zaključil šolanje z opravljenim malo maturo. Šolanje je nadaljeval na učiteljskih v Mariboru (1935–1937) in Ljubljani (1937–1940), čeprav je bila njegova želja, da postane mornariški častnik (Prašnički, 2009a, 14–17). Šolanje na učiteljsku v Ljubljani je zaključil leta 1940.

Druga svetovna vojna in italijanska okupacija sta ga doleteli v odmaknjenem Polomu v Suhi krajini, kjer je kot učitelj pripravnik poučeval na Državni ljudski šoli od leta 1940.² Prvo službo je kot mladi absolvent učiteljsča dobil po dekretu Ministrstva

¹ Krstni list, izdan 6. septembra 1935. Zasebni arhiv Bojan Bračič.

Kot botra je navedena Matilda Mesarič, veleposestnikova hči v Selnici. Krst je opravil župnik Janez Vogrin 5. oktobra 1919. V krstni knjigi Župnijskega urada Sv. Barbara v Halozah, Tom XI, pag. 325, je kot babica navedena: »Ana Jurgec, viničarka v Cirkulanah 27, izprašana«.

² Potrdilo, da je bil Vladimir Bračič 10. septembra 1940 z dekretom imenovan za učitelja na osnovni šoli Polom, okraj Kočevje. Ljubljana, maj 1948. Zasebni arhiv Bojan Bračič.

prosvete v Beogradu.³ Leta 1942 je vstopil v narodnoosvobodilni boj in odšel v partizane. Septembra istega leta je bil zajet in poslan v internacijo v Padovo in maja 1943 v taborišče Kampo na Rabu. Po kapitulaciji Italije v septembru 1943 je kot politkomisar 3. bataljona Rabske brigade, ustanovljene po osvoboditvi taborišča, zapustil otok in odšel v Mašun, skozi katerega je potovala skupina Glavnega poveljstva Slovenije. Bračič je postal politični komisar 19. slovenske narodnoosvobodilne udarne brigade Srečko Kosovel, zatem pa komisar podoficirske šole 30. divizije. Deloval je še v italijanski brigadi, XVII. brigadi Simona Gregorčiča in podoficirski šoli 9. korpusa (Vratuša, 2004, 481–490) kot »član propagandnega oddelka in šef kulturno-prosvetnega odseka«⁴. Iz obdobja narodnoosvobodilne vojne izpostavljam drobec, ki Bračiča še posebej označuje kot družboslovca. Namreč jeseni 1944 je na terenu zbiral gradivo o Simonu Gregorčiču in sodeloval pri organizaciji proslave ob 100-letnici pesnikovega rojstva (Vratuša, 2004, 490).

Iz narodnoosvobodilne vojne se je leta 1945 vrnil s činom kapetana, kasneje pa je zaradi zaslug napredoval do čina polkovnika. Do srede junija 1945 je deloval v štabu za vračanje Slovencev, ki so bili prisilno mobilizirani v nemško vojsko in poslani na prisilno delo v Nemčijo.⁵ Kasneje se je na lastno željo demobiliziral (Prašnički, 2009b, 89). Od junija 1945 je svoje strokovno delo usmeril v prosveto in družbenopolitično delo. Do maja 1946 je bil prosvetni svetovalec za okraje Ormož⁶, Lendava⁷ in Maribor – okolica⁸. V januarju 1946 se je tako Bračič preselil v Maribor.⁹ V marcu 1946 je zaradi velikega števila šol in odsotnosti načelnika prosvetnega oddelka bilo Bračiču začasno dodeljeno delo na prosvetnem oddelku Prevalje.¹⁰ Od aprila do septembra istega leta pa je bil pozvan na službovanje v Slovensko primorje, in sicer kot načelnik za prosveto okraja Hrpelje - Kozina.¹¹ Nato je od 4. oktobra 1946 služboval na gimnaziji v Gjirokastëru v Albaniji¹², od koder se je 23. avgusta 1947 vrnil ter opravljal do decembra 1948 službo samostojnega referenta na komiteju za strokovno šolstvo Ljudske republike Slovenije.¹³ 20. decembra 1948 je bil z dekretom imenovan za delo v resorju Ministrstva za prosveto LRS, v personalnem oddelku.¹⁴ V naslednjem letu je napredoval iz prosvetnega

³ Ob zasedbi službe mu je bila s strani Jugoslovanske državne železnice izdana tudi Legitimacija za znižan nakup železniških vozovnic, 9. X. 1940. Zasebni arhiv Bojan Bračič.

⁴ *Propustnica* za potovanje Mirka Bračiča po teritoriju IX. Korpusa JA za 31. V. 1945. Izdana 26. IV. 1945. Zasebni arhiv Bojan Bračič.

⁵ *Pooblastilo* Štaba za repatriacijo vojnih ujetnikov in internirancev Slovenije, iz katerega izhaja, da je bil za delegata štaba imenovan tudi Mirko Bračič. Pooblastilo, izdano 23. maja 1945. Zasebni arhiv Bojan Bračič.

⁶ *Dekret* - prevzem funkcije okrajnega šolskega nadzornika v okraju Ormož, 26. junij 1945. Zasebni arhiv Bojan Bračič;

Izkaznica – potrdilo, da je Vladimir Bračič zasedal funkcijo okrajnega šolskega nadzornika na področju okraja Ormož. Maribor, 10. julij 1945. Zasebni arhiv Bojan Bračič.

⁷ *Sklep* - določitev plače Vladimirju Bračiču kot okrajnemu šolskemu nadzorniku v Dol. Lendavi. Ljubljana, 1. december 1945. Zasebni arhiv Bojan Bračič.

⁸ *Dekret* – postavitve Vladimirja Bračiča s strani Narodne vlade Slovenije, Ministrstvo za prosveto, za okrajnega šolskega nadzornika za okraj Maribor-levi breg, okrožje Maribor. Ljubljana, 7. januar 1946. Zasebni arhiv Bojan Bračič.

⁹ *Dovoljenje za prevoz pohištva*. Maribor, 29. januar 1946. Zasebni arhiv Bojan Bračič.

¹⁰ *Dekret* Okrožnega LO Maribor, prosvetni oddelek. Maribor, 16. III. 1946. Zasebni arhiv Bojan Bračič.

¹¹ *Dekret*. Ljubljana, 30. april 1946. Zasebni arhiv Bojan Bračič.

¹² *Sindikalna izkaznica: Librezë antarsije*. 1947. Zasebni arhiv Bojana Bračiča.

¹³ *Uradno potrdilo*. Ljubljana, 19. januar 1948. Zasebni arhiv Bojan Bračič.

¹⁴ *Dekret*. Ljubljana, 20. december 1948. Zasebni arhiv Bojan Bračič.

inštruktorja v upravnega referenta.¹⁵ Od oktobra 1951 je bil referent na centralnem komiteju Zveze komunistov Slovenije.¹⁶

V šolskem letu 1951/1952 je kot predmetni učitelj učil na nižji gimnaziji v Ormožu¹⁷, v letih 1952–1954 pa na ptujski gimnaziji, kamor je bil premeščen »po službeni potrebi«. ¹⁸ V tem času je Bračič že imel več kot 14 let dela kot učitelj »prosvetno-znanstvene stroke«. V času službovanja na ptujski gimnaziji je 21. junija 1952 opravil diplomski izpit na Univerzi v Ljubljani in postal profesor.¹⁹ Leta 1948 je namreč ob delu študiral geografijo na Prirodoslovno-matematični fakulteti Univerze v Ljubljani ter leta 1952 diplomiral. Naslednja tri leta, do oktobra 1957, je bil sekretar okrajnega odbora SZDL Ptuj in v šolskem letu 1957–58 ravnatelj gimnazije na Ptuj²⁰. Sledilo je mesto načelnika Tajništva za šolstvo, prosveto in kulturo Okrajnega ljudskega odbora Maribor v letih 1958–1961.²¹ Sočasno je opravljal delo tajnika komisije za organizacijo visokega šolstva v Mariboru (Curk, 1989, 262–263). Novo poglavje v Bračičevem pedagoškem in organizacijskem delu pa se je začelo z oktobrom 1959, ko je postal pogodbeni, od 1. februarja 1960 do 31. januarja 1965 pa redni profesor za družbeno geografijo na Višji komercialni šoli v Mariboru. 28. februarja 1960 je bil imenovan za predstojnika oddelka za turizem in gostinstvo.²² Leta 1961 je s sklepom učiteljskega zbora Višje pedagoške šole v Ljubljani postal honorarni profesor za občino in regionalno geografijo.²³ Istega leta je Vladimir Bračič začel predavati kot honorarni profesor tudi na Pedagoški akademiji v Mariboru in sicer za predmet občina in regionalna geografija.²⁴ V septembru 1962 je prenehal z rednim delom na Višji ekonomski komercialni šoli, kjer je ostal kot honorarni sodelavec.²⁵ Že naslednji mesec pa je postal redni profesor višje šole za geografijo na Pedagoški akademiji Maribor in njen direktor.²⁶ Dve leti kasneje je bil za obdobje petih let ponovno izvoljen za profesorja višje šole za predmet Turistična geografija na Višji ekonomski komercialni šoli.²⁷ Leta 1965 je svoje raziskovalno in znanstveno delo strnil v disertacijo *Vinorodne Haloze, socialno geografski problemi s posebnim ozirom na viničarstvo* (SBL, 2019). Komisija za zagovor v sestavi prof. dr. Svetozar Ilišič, prof. dr. Anton Melik in doc. dr. Vladimir Klemenčič so podali odlično oceno disertacije. Med drugim so zapisali: »V celoti je Bračičeva študija rezultat zrelega, samostojnega raziskovalnega dela v pokrajini, ki je z družbeno-geografske strani, če izzamemo Žgeča, doslej v podrobnem skoraj ni bila nič proučena. V njej je avtor vrh tega skoz in skoz obdržal težišče na geografskih aspektih, našel pa je tudi organsko ravnotežje med genetsko proučitvijo agrarne pokrajine in strukturo ter

¹⁵ *Odločba*. Ljubljana, 4. maj 1949. Zasebni arhiv Bojan Bračič.

¹⁶ *Dekret*. Ljubljana, 1. julij 1949, Ljubljana 1. avgust 1950; *Odločba*. Ljubljana 5. X. 1951. Zasebni arhiv Bojan Bračič.

¹⁷ *Odločba*. Ptuj, 10. 10. 1951. Zasebni arhiv Bojan Bračič.

¹⁸ *Odločba*. Ptuj, 25. 8. 1952. Zasebni arhiv Bojan Bračič.

¹⁹ *Odločba*. Ptuj, 1. 9. 1952. Zasebni arhiv Bojan Bračič.

²⁰ *Odločba* – imenovanje za ravnatelja Gimnazije v Ptuj. Maribor, 24. 10. 1957. Zasebni arhiv Bojan Bračič.

²¹ *Odločba*. Maribor, 27. 11. 1958. Zasebni arhiv Bojan Bračič.

²² *Odločba*, s katero je bil Vladimir Bračič izvoljen za rednega profesorja Višje komercialne šole Maribor dne 27. 1. 1960. Maribor, 16. 6. 1960.

²³ *Sklep* Višje Pedagoške šole v Ljubljani. 8. 5. 1961. Zasebni arhiv Bojan Bračič.

²⁴ *Pogodba*. Maribor, 30. 12. 1961. Zasebni arhiv Bojan Bračič.

²⁵ *Sklep*. 23. 10. 1962. Zasebni arhiv Bojan Bračič.

²⁶ *Sklep*. 12. 10. 1962; *Odločba* o imenovanju za rednega profesorja. 19. 10. 1962; *Odločba* o izvolitvi za direktorja. 19. 10. 1962. Zasebni arhiv Bojan Bračič.

²⁷ *Odločba*. 28. 10. 1964. Zasebni arhiv Bojan Bračič.

analizo njenih današnjih problemov in perspektiv. Delo je treba oceniti kot zelo uspelo.«²⁸

Na Pedagoški akademiji je kljub številnim funkcijam (direktor, predstojnik, poslanec in član izvršnega sveta SRS) ostal vse do upokojitve leta 1979. Tudi na novoustanovljeni Pedagoški fakulteti leta 1985 je predaval regionalno geografijo, ki mu je bila ves čas predavateljskega dela blizu. Kot visokošolski profesor, doktor geografskih znanosti, strokovnjak in znanstvenik je z organizacijskim in raziskovalnim delom veliko prispeval k razvoju geografije kot znanstvene discipline. Leta 1964 je bil predsednik organizacijskega odbora za prvi jugoslovanski simpozij o agrarni geografiji v Mariboru, leta 1973 predsednik organizacijskega odbora za prvi slovensko-slovaški geografski simpozij v Mariboru, leta 1978 predsednik organizacijskega odbora za 11. zborovanje slovenskih geografov v Mariboru, leta 1983 predsednik organizacijskega odbora slovensko-poljskega geografskega simpozija v Mariboru in leta 1985 predsednik organizacijskega odbora za 3. jugoslovanski agrarno geografski simpozij z mednarodno udeležbo v Mariboru. Na omenjenih simpozijih je sodeloval tudi z referati. Leta 1965 in 1975 se je strokovno izpopolnjeval v geografskem inštitutu Poljske akademije znanosti v Varšavi.

Seveda pa je vsa leta aktivno sodeloval tudi v organih geografskega društva Slovenije (Curk, 1989, 263). Njegova obsežna bibliografija pa kaže, da je kljub številnim organizacijskim, pedagoškim in političnim obveznostim raziskoval in prispeval k razvoju in novim vedenjem v geografiji. Raziskavam o *Vinorodnih Halozah* (1967) je sledila še vrsta regionalnih orisov: *Ptujsko polje* (1975), *Gozdne Haloze* (1982), *Dravinjske gorice s Podpohorskimi goricami in Savinjskim* (1985) ter *Lendavske gorice* (1988) ter številne druge geografske razprave z »dokaj močnimi prvinami socialne in kulturne geografije« (Belec, 1994, 175). Svoja raziskovanja je osredotočil na demografske in socialno gospodarske pojave in procese ter spreminjanje kulturne pokrajine. Poleg regionalne geografije se je posvečal tudi turizmu (*Turistična geografija*, 1963), prebivalstvu, prometu in turizmu (*Sodobni svet*, 1983), lokalni in politični geografiji, gospodarstvu, kmetijstvu. Številne razprave je objavil v Časopisu za zgodovino in narodopisje. Izven geografskega področja pa je potrebno vsekakor omeniti publikacije iz zgodovine visokega šolstva *Prispevki za zgodovino visokega šolstva v Mariboru* (1984) ter *Znanstveno, raziskovalno in inovacijsko delo v Mariboru* (1991). Kot eno izmed odločilnih področij delovanja Vladimirja Bračiča pa so prav gotovo aktivnosti ustanovitve Univerze v Mariboru oziroma njegova vloga pri razvoju visokega šolstva v Mariboru. Vodil je posebno komisijo za pripravo in organizacijo višjih in visokih šol v Mariboru. Kot predstojnik Združenja visokošolskih zavodov v Mariboru in kot član Izvršnega sveta skupščine SRS in dvakratno izvoljen dekan Pedagoške akademije ter seveda kot visokošolski profesor, doktor geografskih znanosti in raziskovalec ter znanstvenik z organizacijskimi in pedagoškimi sposobnostmi je pomembno vplival na razvoj in ustanovitev mariborske univerze (Lorber, 2009, 95).

V sedemdesetih letih 20. stoletja je močno mariborsko gospodarstvo potrebovalo vedno večje število višje in visoko izobražene delovne sile. Ustanovitev višjih šol v

²⁸ Ocena doktorske disertacije »VINORODN HALOZE ... Ljubljana, 17. 11. 1964. Zasebni arhiv Bojan Bračič.

Mariboru je bila nuja gospodarstva in razvijajočih se javnih služb. Prvi vpisi v posamezne šole so preseglj pričakovanja. Potrdila se je Bračičeva vizija o nujnosti visokošolskih institucij v Mariboru. Med letoma 1972–1973 se je v času njegovega drugega mandata dekana Pedagoške akademije in po njegovi zaslugi začela gradnja nove fakultetne zgradbe na Koroški cesti in študentskega naselja na Gosposvetski cesti, ki je bila uspešno zaključena leta 1979.

Visokošolski delavci in študenti so maja 1975 sprejeli *Samoupravni sporazum o združitvi v Univerzo v Mariboru*. Skupščina Socialistične republike Slovenije je ta sporazum 2. julija 1975 z odlokom potrdila (Lorber, 2009, 96–97). Univerza v Mariboru je bila slovesno razglašena 18. septembra 1975. Vladimir Bračič je bil promoviran za prvega rektorja novoustanovljene univerze. S študijo *Vsebinska zasnova in organizacijski model Univerze v Mariboru* je postavil osnovne principe akademskega dela in njeno organiziranost.

Začetki nastajanja višjih in visokošolskih zavodov v Mariboru segajo v petdeseta leta 20. stoletja. Leta 1957, ko je bil v razpravi osnutek splošnega zakona o šolstvu, so razprave imele svoj odmev tudi v Mariboru. Svet za industrijo in obrt pri OLO je 8. oktobra 1957 na svoji seji obravnaval problematiko strokovnega šolstva in poslal apel, da se naproša Društvo ekonomistov v Mariboru, »da se prouči možnosti ustanovitve šole v Mariboru, ki naj omogoči strokovno izpopolnjevanje ekonomskega kadra« (Bračič, 1984, 15). V tem času so bile tudi pobude za ustanovitev Pedagoške akademije. Perspektivni plan razvoja visokega šolstva v Mariboru za obdobje 1957–1961 je predvideval, da se v Mariboru ustanovi Pedagoška akademija kot prva višja šola v Mariboru (Bračič, 1984, 26). Leto 1959 je bilo za Vladimírja Bračiča prelomno leto za nadaljnje delo. Takrat 40-letni Bračič je postal načelnik oddelka za prosveto in kulturo okraja v Mariboru in tajnik posebne komisije za ustanavljanje visokih šol v Mariboru. Začel je snovati Višjo komercialno šolo, na kateri je tudi sam predaval. Kmalu za tem je skupaj s sodelavci sooblikoval in ustanovil druge višje šole: Višjo agronomsko šolo, Višjo kmetijsko šolo, Pedagoško akademijo in Višjo zdravstveno šolo. Decembra 1961, ob ustanovitvi Združenja visokošolskih zavodov v Mariboru, je postal njegov prvi predstojnik ter kasneje direktor oziroma dekan Pedagoške akademije (Toplak, 1996, 26). Potem je opravljal pomembne državne funkcije. Kot poslanec prosvetno-kulturnega zbora republiške skupščine je bil izvoljen za člana Izvršnega odbora Republike Slovenije, odgovoren za vzgojo in izobraževanje. Skupščina SR Slovenije je na podlagi 135. člena ustave Republike Slovenije na seji republiškega zbora in na seji prosvetno-kulturnega zbora 20. aprila 1967 obravnava stanje na področju visokega šolstva. Sprejela je tudi sklep, da se nadaljuje razvoj visokega šolstva v Sloveniji.²⁹ S temi izkušnjami se je leta 1972 vrnil v Mariboru, kjer je bil že drugič izvoljen za dekana Pedagoške akademije ter leto kasneje za predstojnika Združenja visokošolskih zavodov v Mariboru (Toplak, 1996, 27). Skupaj s sodelavci, izpostavim naj dr. Tineta Laha³⁰, v lanskem letu je minilo 100 let od njegovega rojstva, je začel z organizacijskimi pripravami za ustanovitev druge slovenske univerze.

²⁹ Dokumentacija univerzitetne konference ZKS. Ljubljana 1968.

³⁰ Dr. Tine Lah (1918–2014), slovenski ekonomist, pedagog in publicist. Lahova vloga v Mariboru je tesno povezana z nastankom in razvojem višjih in visokih šol. Leta 1959 je bil sprejet zakon o ustanovitvi višje komercialne šole s

Na 5. seji Medobčinskega sveta ZKS za območje Maribor, ki je potekala 27. septembra 1972, je bil med drugim podan *Koncept razvoja visokega šolstva v Mariboru*. Dr. Bračič je na seji predstavil aktivnosti za nastanek univerze v Mariboru kot »vsesplošno znano najvišje visoko šolstvo, pedagoško in znanstveno institucijo v našem slovenskem prostoru.«³¹ Dr. Bračič je izpostavil v bodoči univerzi princip permanentnega izobraževanja, poudarek na študentih, da je raziskovalno delo integralna neločljiva povezanost pedagoškega procesa, da je kvantitativni obseg bodoče univerze 8.000 študentov in fenomen fleksibilne univerze.³² Dokument *Projekt nove univerze. Osnutek predloga raziskave*, ki je bil pripravljen aprila 1972, je natančno razdelal zasnovo bodoče univerze tako glede vsebine kot tudi prostorskega razvoja. Upošteval je tudi potrebe pedagoškega kadra in razvoj študentske populacije. Izdalo ga je Združenje visokošolskih zavodov Maribor.³³ Dr. Vladimir Bračič je na prvem posvetu raziskovalnega kolektiva za Projekt nove univerze v Mariboru (PUM) pripravil predstavitev projekta kot izhodišče vsem raziskovalcem.³⁴

Dokument z naslovom *Vsebinska zasnova in organizacijski model Univerze v Mariboru* avtorja dr. Vladimirja Bračiča (1973) prinaša obrazložitev in utemeljitev predloga o preoblikovanju Združenja visokošolskih zavodov v Mariboru v univerzo v Mariboru. Misel, da se v Mariboru ustanovi samostojna slovenska univerza, je bila prisotna že od samih začetkov ustanavljanja in delovanja visokošolskih zavodov v Mariboru. Temeljno izhodišče za vsebinsko zasnovo bodoče univerze je bil *Razvojni načrt visokošolskih zavodov v Mariboru za obdobje 1971 do 1975*, ki so ga sprejeli na svetu združenja na predlog razvojne komisije in pedagoško znanstvenega sveta združenja 29. septembra 1971 in ponovno 21. januarja 1972. Svet je sprejel tudi *Skico predloga raziskovalnega projekta o novi univerzi v Mariboru* in dokument *Koncept dolgoročnega razvoja visokega šolstva v Mariboru*. O razvojnem načrtu je bila organizirana široka javna razprava po visokošolskih zavodih v Mariboru ter po različnih političnih in občinskih forumih. O njem je razpravljala tudi skupnost visokošolskih zavodov SR Slovenije na seji 3. oktobra 1972. Izvršni odbor republiške izobraževalne skupnosti je odobril sredstva za raziskovalni projekt. Med uglednimi posamezniki s področja znanosti, kulture in politike je bila opravljena anketa – javna razprava o ideji univerze v Mariboru. Del gradiva oziroma mnenja o zamisli o univerzi v Mariboru, ki so jo izrazili številni ugledni posamezniki, so bila objavljena

sedežem v Mariboru, ki se je pozneje preimenovala v višjo ekonomsko komercialno šolo (VEKŠ). Iniciativni odbor je vodil prav Tine Lah. Sledil je sprejem zakona o ustanovitvi višje tehnične šole. Tine Lah je bil prvi direktor VEKŠ, Vladimir Bračič pa prvi predstojnik združenja mariborskih visokošolskih zavodov. Ko so nekateri hoteli ignorirati obstoj Združenja, ker so šole nastajale vsaka zase, je prav Tine Lah prepričal dvomljivce, da je Združenje potrebno. Prav gotovo je bilo delovanje Tineta Laha pri nastajanju univerze v Mariboru zelo pomembno in si v prihodnje zasluži ovrednotenja. Ekipa, ki so jo poleg Bračiča in Laha sestavljali še Milivoj Raič, France Venturini, Aleksander Sterger, Jože Butinar – t. i. »klub zaporožcev« – so iskali argumente za ustanovitev univerze v Mariboru in z njimi seznanjali slovensko javno mnenje. Glej tudi: Forstnerič F, 1981. Tine Lah.

³¹ Zapisnik 5. seje Medobčinskega sveta ZKS za območje Maribor z dne 27. 9. 1972. Zbirka dokumentov Franci Pivec.

³² Prav tam, str. 8

³³ Zbirka dokumentov Franci Pivec.

³⁴ Tipkopis. 11 strani.

Leto poprej je bila pripravljena *Skica predloga raziskovalnega projekta modela organizacije nove univerze v Mariboru* (tipkopis, 8. 11. 1971,), ki je vsebovala tudi preliminarno oceno stroškov celotne raziskave ter dinamiko stroškov raziskave za leti 1972 in 1973. Kot financer je bila navedena Izobraževalna skupnost SR Slovenije. Zbirka dokumentov Franci Pivec

v jubilejni številki *Naših razgledov* (10. 11. 1972, št. 21). Nekateri so se spraševali, ali Slovenci na Slovenskem sploh potrebujemo univerzo, drugi so zagovarjali nujnost popolne druge slovenske univerze s sedežem v Mariboru. Nekateri pa so zapisali, da je v Sloveniji dovolj le ena univerza, ki pa ima lahko fakultete in oddelke kjerkoli po Sloveniji, da bodo le zagotovljeni pogoji za študij in bivanje študentov in učiteljev.³⁵ Objavljeni pogledi v *Naših razgledih* so prav gotovo vplivali na javno mnenje. Naj navedem njihove naslove: Neizogibnost in vprašanje, kakšna se bo uresničila (Ljubo Bavcon); Skrb vse slovenske družbene skupnosti, ne le mariborske regije (Vladimir Bračič); Ne z nabrekli, resolucijskim obravnavanjem načel organizacije (Rudi Crnkovič); Kaj je univerza? (Jože Goričar); Programske alternative (Mitja Kamušič); Z argumenti, ne z dogmo (France Križanič); Zakonitosti se spreminjajo, življenje se prilagaja (Avguštin Lah); Ob pridobitvah paziti na nevarnosti (Zdravko Mlinar); Dobili bomo več šolanih ljudi (Stojan Perhac); Za odprto sprejemanje in za izžarevanje (Anton Slodnjak); Nova univerza naj ne bo zgodovinska okamenina (Bojan Štih); Že zdavnaj sem bil za univerzo v Mariboru (Beno Zupančič). Izvedba projekta Univerze Maribor (PUM) je bila v letu 1975 v zaključni fazi.

Poročilo o izvedbi projekta Univerze Maribor avtorja Francija Pivca iz februarja 1975³⁶ natančno opiše potek projekta PUM in težave, s katerimi so se srečevali. V okviru projekta sta bila organizirana dva celodnevna posveta, ki sta ju pripravili skupaj s potencialnimi sodelavci PUM. V poročilu je tudi navedeno, s katerimi gradivi bi bilo smiselno zaokrožiti projekt, in sicer:

- Projekt Univerze v Mariboru z navedbo osnovne dokumentacije (avtor F. Pivec),
- Vsebinska zasnova in organizacijski model Univerze v Mariboru (avtor: dr. V. Bračič),
- Obrazložitev predloga o preosnovanju ZVZ v Mariboru v Univerzo v Mariboru (avtor: dr. V. Bračič),
- Študije o prostorski zasnovi Univerze v Mariboru (avtorja: P. Gabrijelčič, F. Pivec),
- Univerzitetni bibliotečni sistem (avtor: B. Hartman),
- Visokošolski izpiti (avtorja: S. Kvale, F. Pivec),
- Analiza socialnih premikov v študentski populaciji slovenskih in mariborskih visokošolskih zavodov (avtor: L. Šešerko),
- Modeliranje visokošolskih študijskih načrtov – curriculum (avtorji: dr. B. Koželj, F. Pivec, Š. Kajzer),
- Kadri in univerza (avtorji: F. Pivec s sodelovanjem I. Pavlina in M. Černetiča),
- Mariborsko visokošolsko središče in izredni študij (avtor: B. Černjavič),
- Projekcija razvoja študentskega standarda (avtorji: K. Koren, F. Pivec, J. Kuster, B. Reichenberg, B. Valenti),
- Organizacija usmerjanja in svetovanja v visokošolski študij (avtorji: R. Osterman, A. Žižmond, N. Lapajne),

³⁵ Pisna mnenja nekaterih slovenskih intelektualcev ohranjena v Zbirki dokumentov Francija Pivca.

³⁶ Zbirka dokumentov Franci Pivec.

- Problemi razvoja računalništva v okviru Univerze v Mariboru (avtor: B. Štiglic s sodelavci S. Haucem, S. Baumanom, Š. Požlepom),
- Samoupravno organiziranje visokošolskega središča (avtorji: dr. V. Bračič in B. Leskovar),
- Stališča slovenskih javnih delavcev o utemeljenosti nove slovenske univerze,
- Študijsko-raziskovalni projekt slovenske gorice kot preizkus novega didaktičnega pristopa,
- Bibliografija del o problemih visokega šolstva – obseg okoli 2000 enot (avtor: F. Pivec),
- Informacijsko gradivo.

Iz navedenega je razvidna kompleksnost projekta, ki so ga skupaj z dr. Vladimirjem Bračičem izpeljali akterji Združenja visokošolskih zavodov Maribor.³⁷ Bračič (1972) je med drugim zapisal: »Univerza v Mariboru postaja torej stvarnost« in čez tri leta je prišlo do ustanovitve Univerze v Mariboru. 3. julija 1975, ko se je konstituirala Univerza v Mariboru, je bil Vladimir Bračič izvoljen za njenega prvega rektorja. To odgovornost je opravljal dva mandata, in sicer do upokojitve 30. junija 1979. Istega leta je bil izvoljen za zaslužnega profesorja Univerze v Mariboru. Kot rektor je zastopal vizijo mednarodno odprte institucije, nujni povezanosti uspešnega šolanja strokovnega kadra z gospodarskimi organizacijami in drugimi porabniki. Veliko pozornost je namenjal zagotavljanju socialne varnosti študentov in razvoju univerze tudi kot kulturne institucije (Lorber, 2009, 97). Bil je vizionar. In nekateri njegovi načrti so se uresničili kasneje. Tako je bil leta 2000 obnovljen rektorat Univerze v Mariboru, ki ga je s posebnim sporazumom, katerega podpisnik je bil prav Bračič, mesto podarilo univerzi. Tudi njegova želja, da dobi Maribor Filozofsko fakulteto, je bila uresničena leta 2007 (Lorber, 2009, 98). Svoja razmišljanja o novi slovenski univerzi v Mariboru je strnil v zapis, ki je izšel v *Dialogih* leta 1975. Odzval se je pobudi glavnega in odgovornega urednika *Dialogov* Janeza Švajncerja³⁸, da tudi *Dialogi* kot pomembna mariborska humanistična revija zabeležijo pomemben dogodek. »Maribor ima Univerzo! Ni mu bila podarjena in tudi pri litru vina ni bila spočeta. Univerza v Mariboru je plod zavestnih prizadevanj, trdega dela, odpovedovanja in ustvarjalnega zanosa mnogih«, je zapisal (Bračič, 1979, 761).

Dr. Vladimir Bračič pa je bil tesno povezan tudi z revijo *Časopis za zgodovino in narodopisje*, saj je bil prav on tisti, ki je več kot po dvajsetih letih, ko revija ni izhajala, po drugi svetovni vojni ČZN ponovno obudil. Kot predstojnik Združenja visokošolskih zavodov v Mariboru se je zavedal pomena in vloge humanistične revije s takšno tradicijo, ki jo ČZN ima. Njegova pobuda je bila izpeljana in leta 1965 je začel ČZN ponovno izhajati kot Nova vrsta ČZN. Izdajatelja sta postala Združenje visokošolskih zavodov (danes Univerza) in Zgodovinsko društvo v Mariboru. Dr. Bračič je postal tudi član prvega uredniškega odbora. Junija 1984, z 21. letnikom ČZN, je postal glavni in odgovorni urednik ČZN in ga uspešno urejal vse do leta 1992, do prvega zvezka 28. letnika. Kot urednik ČZN je Bračič ostal zvest

³⁷ Dokument: *Obrazložitev predloga o preosnovanju združenja visokošolskih zavodov v Mariboru v Univerzo v Mariboru*. Zbirka dokumentov Franci Pivec.

³⁸ Univerzitetna knjižnica Maribor (odslej UKM). Rokopisna zbirka, Ms 642/II-11, 1, 2

interdisciplinarnosti revije (Žnidaršič, 1996, 152). Spodbujal pa je tudi ustanavljanje Kulturno-umetniškega društva Študent Maribor, študentskega lista Katedra in druge oblike kulturne dejavnosti študentov. Bil je velik sopotnik kulture in ljubitelj umetnosti ter podpornik organiziranih likovnih kolonij, kot poznavalec odrske umetnosti je bil od leta 1970 dolgoletni član organov Borštnikovega srečanja v Mariboru. Odzival se je na aktualne dogodke, kot je bila na primer polemika na osnutek spomenika generalu Maistru v Mariboru leta 1987.³⁹

Prepletanje znanosti, kulture, politike in družbene odgovornosti je prepoznavno v delovanju prof. dr. Vladimirja Bračiča. Za svoje delo je dr. Vladimir Bračič prejel številna priznanja, med njimi Žagarjevo nagrado za pedagoško delo, zlato plaketo Univerze v Mariboru in Ljubljani, Red ljudske armade z zlato zvezdo za posebne zasluge, Zlati grb mesta Maribor in številne mednarodne nagrade in priznanja.⁴⁰ Svojemu rodnemu kraju Cirkulane je ostal vedno zvest. Ob 90. letnici rojstva se mu je občina Cirkulane poklonila z doprskim kipom pred osnovno šolo, ki je delo kiparja Franca Tobiasa. Njegovo življenje in delo pa so takrat strnili na simpoziju strokovnjaki Filozofske fakultete Maribor. Cirkulančani so svojemu rojaku dr. Vladimirju Bračiču hvaležni, če uporabim zapis Francija Pivca izpred desetletja (Pivec, 2009). Obletnice so vedno priložnost, da strnemo dosežke, seznanimo javnost z njimi in se zavemo pomembnosti preteklih odločitev in dejanj. Prav gotovo je dogajanje pred nekaj manj kot pol stoletja, ko je zamisel o univerzi v Mariboru zorela in dozorela in je bil dr. Bračič eden od pomembnih akterjev pri uresničitvi te smele, mestoma vizionarske ideje, vredno, da se ga osvetli skozi delo in življenje geografa, pedagoga, politika, kulturnega delavca in prvega rektorja Univerze v Mariboru, ko v letu 2019 mineva 100 let od njegovega rojstva.

Literatura in viri

- Belec, B. (1994): Vladimir Bračič- petinsedemdesetletnik. Časopis za zgodovino in narodopisje 65=30, 2, str. 175-176.
- Bračič, V. (1972): Skrb vse slovenske skupnosti, ne mariborske »regije«; Naši razgledi 10. 11., str. 574.
- Bračič, V. (1975): Nova slovenska univerza v Mariboru; Dialogi XI, št. 12, str. 761-762.
- Bračič, V. (1984): Prispevki za zgodovino visokega šolstva v Mariboru. Maribor 1984.
- Curk, J. (1989): Ob življenjskem jubileju – sedemdesetletnici dr. Vladimirja Bračiča; Časopis za zgodovino in narodopisje 60=25, 2, str. 261-264.
- Drožg, V. (2009): Kako urejati naselja v Halozah; Poti ljubiteljske kulture. Cirkulane 2009, str. 102-107.
- Korže, A. (2009): Bračičev pogled na naravne vire Haloz; Poti ljubiteljske kulture. Cirkulane 2009, str. 99-101.
- Lorber, L. (2009): Vloga Vladimirja Bračiča pri razvoju visokega šolstva v Mariboru; Poti ljubiteljske kulture. Cirkulane 2009, str. 95-98.
- Pivec, F. (2009): Hvaležnost. Večer, 23. 12., str. 8.

³⁹ Univerzitetna knjižnica Maribor. Rokopisna zbirka, Ms 826/6, 8.

⁴⁰ Popis vseh nagrad in priznanj. Spletni vir 2: <http://www.bracic-vladimir.info/Odlikovanja%2C-priznanja%2C-medalje.php>

- Prašnički, M. (2009a): Prof. dr. Vladimir Bračič – žlahtni trs haloških gor; Časopis za zgodovino in narodopisje 80=45, 4, str. 9-37.
- Prašnički, M. (2009b): Dr. Vladimir Bračič v luči svojih rojakov; Poti ljubiteljske kulture. Cirkulane 2009, str. 86-94.
- Stavbar, V. (2009): Spomin na dr. Vladimirja Bračiča; Časopis za zgodovino in narodopisje 80=45, 4, str. 114-117.
- Toplak, L. (1996): Ob smrti dr. Vladimirja Bračiča, prvega rektorja Univerze v Mariboru; Univerzitetna revija oktober, str. 26-27.
- Vratuša A. (2004): Mirko Polomski, vojak upora slovenskega naroda (1941–1945); Časopis za zgodovino in narodopisje 75=40, 2–3, str. 479-491.
- Žnidarič, M. (1996): In memoriam: Vladimir Bračič 1919-1996; Časopis za zgodovino in narodopisje 67=32, 2, str. 151-152.
- Spletni vir 1: <http://www.bracic-vladimir.info/index.php>
- Spletni vir 2: <http://www.bracic-vladimir.info/Odlikovanja%2C-priznanja%2C-medalje.php>

Povzetek

V tem prispevku je prikazana vloga in prispevek Vladimirja Bračiča pri nastanku in razvoju visokega šolstva ter Univerze v Mariboru. Leto 1959 je bilo za Vladimirja Bračiča prelomno leto za nadaljnje delo. Takrat je postal načelnik oddelka za prosveto in kulturo okraja v Mariboru in tajnik posebne komisije za ustanavljanje visokih šol v Mariboru. Začel je snovati Višjo komercialno šolo, kmalu za tem je skupaj s sodelavci sooblikoval in ustanovil še druge višje šole: Višjo agronomsko šolo, Višjo kmetijsko šolo, Pedagoško akademijo in Višjo zdravstveno šolo. Decembra 1961, ob ustanovitvi Združenja visokošolskih zavodov v Mariboru, je postal njegov prvi predstojnik. Leta 1973 je pripravil dokument Vsebinska zasnova in organizacijski model Univerze v Mariboru, v katerem je obrazložil in utemeljil predlog o preoblikovanju Združenja visokošolskih zavodov v Mariboru v Univerzo v Mariboru. Ta je bila ustanovljena 3. julija 1975. Projekt ustanavljanja univerze ni bilo edino področje Bračičevega udejstvovanja. Bil je urednik Časopisa za zgodovino in narodopisje, spodbujal je ustanavljanje Kulturno-umetniškega društva Študent Maribor, študentskega lista Katedra in druge oblike kulturne dejavnosti študentov. Bil je velik sopotnik kulture in ljubitelj umetnosti ter podpornik organiziranih likovnih kolonij, kot poznavalec odrske umetnosti je bil od leta 1970 dolgoletni član organov Boršnikovega srečanja v Mariboru. Ob pregledu življenja in dela Vladimirja Bračiča lahko zapišemo, da je bil vpet v številna področja. S svojim ustvarjalnim in organizacijskim delom v šolstvu, kulturi, politiki, znanosti in javnem življenju je dosegel visoke standarde in cilje, zaradi česar mu pripada vidno mesto med zaslužnimi Slovenci 20. stoletja.

Bibliografija Vladimirja Bračiča

Uredil V. Drozg na osnovi izpisa osebne bibliografije Vladimirja Bračiča v sistemu COBISS, zapisov v Miklošičevi knjižnici – FPNM in drugih virov

ČLANKI IN DRUGI SESTAVNI DELI

1.01 Izvirni znanstveni članek

1. BRAČIČ, Vladimir. Inovacije in razvoj kmetijstva v Prekmurju = Innovations and development of agriculture in Transmuraland (Prekmurje). Znanstvena revija, Družboslovje in filozofija, = Social sciences and philosophy, ISSN 0353-4944, 1990, 2, št. 2, str. 197-207. [COBISS.SI-ID 28071938]
2. BRAČIČ, Vladimir. Lendavske gorice, geografska monografija = Lendavske gorice - Lendava vinehills (NE Slovenia), geographical monography. Geografski zbornik, ISSN 0373-4498. [Tiskana izd.], 1988, 28, str. 5-86. [COBISS.SI-ID 7979266]
3. BRAČIČ, Vladimir. Prostorski razvoj upravne in samoupravne razdelitve na območju severovzhodne Slovenije. Časopis za zgodovino in narodopisje, ISSN 0590-5966, 1978, letn. 49 = n.v. 14, št. 2, str. 269-342, ilustr. [COBISS.SI-ID 20855352]
4. BRAČIČ, Vladimir. Veliki vrh v Vinorodnih Halozah od leta 1954 do 1977. Geografski vestnik, Ljubljana, 49 (1977), str. 198 – 193
5. BRAČIČ, Vladimir. Poskus opredelitve obmejnih in manj razvitih krajevnih skupnosti v Severovzhodni Sloveniji. Geografski vestnik, Ljubljana, 48 (1976), str. 137 do 140 s kart. + tab.
6. BRAČIČ, Vladimir. Razvojni problemi družbenega sektorja kmetijstva v SR Sloveniji ob primeru Kmetijskega kombinata Ptuj. Časopis za zgodovino in narodopisje, ISSN 0590-5966, 1972, letn. 43 = n.v. 8, št. 1, str. 157-180, ilustr. [COBISS.SI-ID 20854328]
7. BRAČIČ, Vladimir. Belski vrh - fenomen haloških goric. Časopis za zgodovino in narodopisje, ISSN 0590-5966, 1970, letn. 41 = n.v. 6, št. 1, str. 37-49, ilustr. [COBISS.SI-ID 20851256]

8. BRAČIČ, Vladimir. Zunaj Haloz ležeča posest gosposčine Borl v luči imenjske ceditve iz leta 1542 = Ausserhalb der Haloze gelegendes Beitztum der Herrschaft Borl im Licht der Gülterschätzung aus dem Jahre 1542. Časopis za zgodovino in narodopisje, ISSN 0590-5966, 1969, letn. 40 = n. v. 5, str. 403-409. [COBISS.SI-ID 20845112]
9. BRAČIČ, Vladimir. Vinorodne Haloze : ostanki preteklosti kot pomemben faktor današnjega agrarnogeografskega razvoja v luči treh katastrskih občin. Časopis za zgodovino in narodopisje, ISSN 0590-5966, 1965, letn. n. v. 1, str. 115-138, ilustr. [COBISS.SI-ID 20859448]
10. BRAČIČ, Vladimir. Viničarstvo : (nastanek, razvoj in odprava). Geografski obzornik : časopis za geografsko vzgojo in izobraževanje, ISSN 0016-7274, 1965, letn. 12, št. 2, str. 46-53, ilustr. [COBISS.SI-ID 24496904]
11. BRAČIČ, Vladimir. Vzhodni del Haloz v luči cenilnega zapisnika gosposčine Borl iz leta 1542. Časopis za zgodovino in narodopisje, ISSN 0590-5966, 1967, letn. 38 = n.v. 3, str. 25-74, ilustr. [COBISS.SI-ID 20860472]

1.02 Pregledni znanstveni članek

12. BRAČIČ, Vladimir. Prostorski razvoj upravne in samoupravne razdelitve na območju severovzhodne Slovenije : (2. del). Časopis za zgodovino in narodopisje, ISSN 0590-5966, 1979, letn. 50=15, št. 1-2, str. 506-572. [COBISS.SI-ID 3298355]
13. BRAČIČ, Vladimir. Značilnosti prostorskega razvoja temeljnih upravnopolitičnih oziroma oblastnih organov na območju današnje občine Ptuj. Časopis za zgodovino in narodopisje, ISSN 0590-5966, 1975, str. 64-89. [COBISS.SI-ID 439725]

1.04 Strokovni članek

14. BRAČIČ, Vladimir. Prispevki za zgodovino krajevne skupnosti Cirkulane v Halozah. Časopis za zgodovino in narodopisje, ISSN 0590-5966, 1995, 66=31, št. 2, str. 312-345, ilustr. [COBISS.SI-ID 58497024]
15. BRAČIČ, Vladimir. Priimki, imena in hišna imena v Cirkulanah. Časopis za zgodovino in narodopisje, ISSN 0590-5966, 1994, 65=30, št. 2, str. 327-335. [COBISS.SI-ID 47952640]
16. BRAČIČ, Vladimir. 90 let kulturnega življenja v haloških Cirkulanah. Časopis za zgodovino in narodopisje, ISSN 0590-5966, 1991, letn. 62 = n. v. 27, [št.] 1, str. 109-118, ilustr.
<http://sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:8090#page=111>. [COBISS.SI-ID 27517954]
17. BRAČIČ, Vladimir. Pozeba vinogradov in sadovnjakov pozimi 1985. Časopis za zgodovino in narodopisje, ISSN 0590-5966, 1987, let. 23, št. 1, str. 21-26. [COBISS.SI-ID 16718080]
18. BRAČIČ, Vladimir. Prebivalstvo občine Ptuj v letih 1961-1981. Ptujski zbornik, ISSN 0552-4571, 1985, let. 5, str. 81-89. [COBISS.SI-ID 19082296]

19. BRAČIČ, Vladimir. Razvoj upravne ureditve v Mariboru. Kronika : časopis za slovensko krajevno zgodovino, ISSN 0023-4923, 1983, letn. 31, št. 2/3, str. 229-239, ilustr. [COBISS.SI-ID 241869312]
20. BRAČIČ, Vladimir. O knjižnici in slovenski knjigi. Knjižnica : revija za področje bibliotekarstva in informacijske znanosti, ISSN 0023-2424. [Tiskana izd.], 1978, 22, št. 3/4, str. 161-163. [COBISS.SI-ID 65861632]
21. BRAČIČ, Vladimir. Občina Ptuj. V: Zborovanje slovenskih geografov. 11. Vodnik po ekskurziji, Maribor, 1978. Ljubljana 1978. Str. 15 – 21
22. ŠILIH, Ferdo, KERT, Božidar, BRAČIČ, Vladimir, PAK, Mirko. Vodnik po ekskurziji : Maribor - Počehova - Kungota - Svečina - Pernica - Črni les - Lenart - Zavrh - Gočova - Vitomarci - Dornava - Formin - Ptuj - Maribor : XI. zborovanje slovenskih geografov Maribor, 28.-30. 6. 1978. Ljubljana: [s. n.], 1978. 24 str. [COBISS.SI-ID 16756488]
23. BRAČIČ, Vladimir. Gospodarska rast Sovjetske zveze. Geografski obzornik, Ljubljana, 24 (1977) 3 – 4, str. 24 – 32 s tab + diagr.
24. BRAČIČ, Vladimir. Slovenija sedemdesetih let. V: KOROPEC, Jože (ur.). Glazerjev zbornik, (Časopis za zgodovino in narodopisje, n. v., letn. 48, leto 1977, zv. 1-2, 13). Maribor: Univerza: Zgodovinsko društvo. 1977, letn. 48 = n. v. 13, [št.] 1/2, str. 335-337. [COBISS.SI-ID 82207745]
25. BRAČIČ, Vladimir. Še o toponomastiki Dravskega in Ptujškega polja. Geografski obzornik : časopis za geografsko vzgojo in izobraževanje, ISSN 0016-7274, 1970, let. 17, št. 2, str. 20-22. [COBISS.SI-ID 502911]

1.05 Poljudni članek

26. BRAČIČ, Vladimir. Nekaj dejstev o nastanku pedagoške akademije v Mariboru. V: UM. Pedagoška akademija ob 20-letnici. Zbornik, Maribor 1991. Str. 2-6.
27. BRAČIČ, Vladimir. Profesorju dr. Svetozarju Ilešiču v spomin. Časopis za zgodovino in narodopisje, ISSN 0590-5966, 1985, letn. 56 = n. v. 21, [št.] 1, str. 83-85.
<http://sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:7747>. [COBISS.SI-ID 83129345]
28. BRAČIČ, Vladimir. In memoriam prof. dr. Svetozarju Ilešiču. V: Geographica Iugoslavica. 6. Zv., Maribor 1985, str. 3 - 4
29. BRAČIČ, Vladimir. Krajevna skupnost Cirkulane skozi stoletja. V: 200 let osnovnega šolstva v krajevni skupnosti Cirkulane. 1780 – 1980. Cirkulane 1982. Str. 69 - 121
30. BRAČIČ, Vladimir. Nekaj o kadrovski politiki univerze. Katedra. Maribor, 21(1981)6 – 7. X., str. 3
31. BRAČIČ, Vladimir. In memoriam Maksu Šnuderlu (1879 – 1979) V. Spominski zbornik ob 60-letnici bojov za severno slovensko mejo 1918 – 1919. Maribor 1979. Str. 11 - 12
32. BRAČIČ, Vladimir. Nekaj dejstev in spominov. V: 20 let visokega šolstva, združenega v Univerzo v Mariboru. Maribor, 1979. Str. 90 - 94
33. BRAČIČ, Vladimir. Ob dvajsetletnici. V: 20 let visokega šolstva, združenega v Univerzo v Mariboru. Maribor, 1979. Str. 7 - 8

34. BRAČIČ, Vladimir. Prof. Jože Košar. Sedemdesetletnica. Naši razgledi, Ljubljana, 27 (1978) 9, 12. V., str. 164
35. BRAČIČ, Vladimir. Brucom v pozdrav in razmislek. Katedra, Maribor, 18 (1977), 13, IX
36. BRAČIČ, Vladimir. Prilagoditi se potrebam družbe. Komunist, Ljubljana, 40 (1977) 48, XI., str. 16
37. BRAČIČ, Vladimir. Imeti univerzo pomeni več odgovornosti. V: Višja pravna šola – 15 let (zbornik). Ljubljana 1976. Str. 5 – 6
38. BRAČIČ, Vladimir. »Medvedov« ne bomo trpeli. Pred prvo obletnico mariborske Univerze. ITD. Ljubljana, 31 (1976) 26, 25. VI, str. 4
39. BRAČIČ, Vladimir. Prešernovo ime – osrednji pojem naše kulture. Govor na osrednji proslavi v Mariboru. Dialogi, Maribor, 12 (1976) 4. Str. 193 – 196
40. BRAČIČ, Vladimir. Samoupravljanje v visokem šolstvu. Informacije (komiteja univerzitetne konference ZKS), Maribor, (1976), 1, str. 40 – 53
41. BRAČIČ, Vladimir. Vloga osebnosti učitelja in študenta v visokem šolstvu. Katedra, Maribor, 17 (1976) 4-5, 30. XII – posebna priloga (Simpozij) »Človek, delo, kultura«, str. 4 - 8
42. BRAČIČ, Vladimir. Svetozarju Ilešiču : ob življenjskem prazniku - sedemdesetletnici. Časopis za zgodovino in narodopisje, ISSN 0590-5966, 1976, letn. 47 = n. v. 12, [št.] 1, str. [1]-5.
<http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:7466#page=3>. [COBISS.SI-ID 81756929]

1.08 Objavljeni znanstveni prispevek na konferenci

43. BRAČIČ, Vladimir. Haloze v zadnjih desetletjih. V: PLUT, Dušan (ur.). Geografija in aktualna vprašanja prostorskega razvoja : 70 let geografije na ljubljanski univerzi = Geography and current questions of spatial development : 70th anniversary year of geography at the University of Ljubljana, (Dela, ISSN 0352-7921, št. 6). Ljubljana: Oddelek za geografijo Filozofske fakultete: Znanstveni inštitut [!]. 1989, str. 52-63. [COBISS.SI-ID 17901312]
44. BRAČIČ, Vladimir. Nastanek in razvoj družbenega sektorja kmetijstva v Jugoslaviji. V: Geographica Iugoslavica. 6. Zv., Maribor 1985, str. 9 – 20
45. BRAČIČ, Vladimir. The Socio-geographic Processes in the less Developed Viticultural Country. V: Geographical Transformation of Rural Areas = Geografska transformacija podeželja. Proceedings of the Yugoslav-Polish Geographical Seminar 3. Ljubljana, Maribor. Zbornik 3. Jugoslovansko - poljskega geografskega seminarja. Ljubljana 1983. str. 36 – 40 + tab.
46. BRAČIČ, Vladimir. Socialnogeografski procesi v nerazviti vinogradniški pokrajini. 3. Jugoslovansko – poljski seminar »Geografska transformacija podeželja.« Ljubljana, Maribor 1983, 6 str + tab.
47. BRAČIČ, Vladimir. Prostorski razvoj upravne in samoupravne razdelitve v občinah Mariborsko-Ptujske mezoregije. V: KERT, Božidar (ur.). Mariborsko Podravje : zbornik 11. zborovanja slovenskih geografov,

- Maribor, 28.-30.6.1978. Maribor [i.e. Ljubljana]: Geografsko društvo Slovenije. 1979, str. 21-35. [COBISS.SI-ID 18086498]
48. BRAČIČ, Vladimir. Industrija v obmejnem prostoru severovzhodne Slovenije. V: PAK, Mirko (ur.). Socialnogeografski aspekti obmejnih območij Slovenije : geografski simpozij ob 15-letnici Inštituta za geografijo univerze v Ljubljani = Socio-geographical aspects of the border regions of Slovenia : geographical symposium at the fifteenth anniversary of the Geographical institute of the University of Ljubljana, (Geographica Slovenica, ISSN 0351-1731, 6). Ljubljana: Inštitut za geografijo univerze. 1978, str. 45-54. [COBISS.SI-ID 358317]
49. BRAČIČ, Vladimir. Transformation of agrarian structure in the wine-growing Haloze. V: VOJVODA, Metod (ur.). Izraba tal v vzhodno-srednje evropskih deželah = Land utilisation in East-Central European countries, (Geographica Slovenica, ISSN 0351-1731, 4). Ljubljana: Inštitut za geografijo univerze. 1975, str. 100-103. [COBISS.SI-ID 348845]
50. BRAČIČ, Vladimir. Razvoj zemljiškoposestne strukture in posestnolastniških odnosov v Štajerskih gorinah kot element socialnega razlikovanja. V: PAK, Mirko (ur.). Socialnogeografski aspekti socialnega razlikovanja med slovenskimi pokrajinami : geografski simpozij ob 10-letnici Inštituta za geografijo Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 7.- 8. december 1972 = The socio-geographic aspects of the social differentiation between the regions in Slovenia : the geographical symposium at the tenth anniversary of the Geographical Institut of the University of Ljubljana, Ljubljana, December 7th to 8th 1972, (Geographica Slovenica, 3). Ljubljana: Inštitut za geografijo Univerze. 1974, str. 32-40. [COBISS.SI-ID 346541]
51. BRAČIČ, Vladimir. Strokovni kadri, osnovno vprašanje nadaljnega razvoja Severovzhodne Slovenije. V: BRAČIČ, Vladimir (ur.). Geografski simpozij o severovzhodni Sloveniji : Maribor, 13. do 15. oktobra 1972 = Geograph symposium on Nordeast Slovenia : Maribor, october 13th to 15th 1972, (Geographica Slovenica, 2). Maribor: Obzorja. 1973, str. 23-32. [COBISS.SI-ID 344493]

1.16 Samostojni znanstveni sestavek ali poglavje v monografski publikaciji

52. BRAČIČ, Vladimir. Historično-geografska dediščina. V: BERNOT, France, et al. Geografija Slovenije. V Ljubljani: Slovenska matica. 1998, str. 244-269, ilustr., zvd. [COBISS.SI-ID 9753186]
53. BELEC, Borut, BRAČIČ, Vladimir. Haloze. V: DROZG, Vladimir (ur.), et al. Regionalnogeografska monografija Slovenije. 9. del, Severni subpanonski svet. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Sazu, Geografski inštitut. 1996, f. 195-208. [COBISS.SI-ID 7093805]

1.17 Samostojni strokovni sestavek ali poglavje v monografski publikaciji

54. BRAČIČ, Vladimir. Razvoj šolstva in drugih izobraževalnih dejavnosti v Mariboru. V: CURK, Jože (ur.), HARTMAN, Bruno (ur.), KOROPEC, Jože (ur.). Maribor skozi stoletja, Razprave I. Maribor: Obzorja. 1991, str. 585-612. [COBISS.SI-ID 33384449]
55. BRAČIČ, Vladimir. Znanstveno, raziskovalno in inovacijsko delo v Mariboru. V: CURK, Jože (ur.), HARTMAN, Bruno (ur.), KOROPEC, Jože (ur.). Maribor skozi stoletja, Razprave I. Maribor: Obzorja. 1991, str. 613-619. [COBISS.SI-ID 33608705]
56. BRAČIČ, Vladimir. Haloze včeraj in danes. V: ŠERBELJ, Ferdinand (ur.), GRADIŠNIK, Stane (ur.). Zbornik občine Slovenska Bistrica. Slovenska Bistrica: Skupščina občine: Kulturna skupnost, 1990, zv. 2, str. 382-392, ilustr. [COBISS.SI-ID 27619586]
57. BRAČIČ, Vladimir. Organizacijska in samoupravna podoba Pedagoške akademije Maribor od njene ustanovitve do danes. V: PAPOTNIK, Amand (ur.), LEŠNIK, Rudi. Jubilejni zbornik. Maribor: Pedagoška fakulteta. 1986, str. 9-38. [COBISS.SI-ID 48900]
58. BRAČIČ, Vladimir. Viničarstvo. V: COBELJ, Štefka (ur.), et al. Gorice in vino. V Ptuj: Pokrajinski muzej. 1976, str. 73-87, ilustr. [COBISS.SI-ID 209798]
59. BRAČIČ, Vladimir. Ptujsko polje v luči imenjskih cenitev iz leta 1542. V: Ptujski zbornik. 4. Maribor: Obzorja. 1975, str. 235-253. [COBISS.SI-ID 637823]
60. BRAČIČ, Vladimir. Spremembe v prebivalstveni strukturi občine Ptuj. V: Ptujski zbornik. 4. Maribor: Obzorja. 1975, str. 255-270. [COBISS.SI-ID 638079]
61. BRAČIČ, Vladimir. Ormož in njegova gosposčina leta 1542. V: CURK, Jože (ur.). Ormož skozi stoletja. Maribor: Obzorja. 1973, str. 134-141. [COBISS.SI-ID 646271]

1.18 Strokovni sestavek v slovarju, enciklopediji ali leksikonu

62. BRAČIČ, Vladimir. Belavšek. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 382 (soavtor)
63. BRAČIČ, Vladimir. Belski vrh. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 382 (soavtor)
64. BRAČIČ, Vladimir. Berinjak. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 382 (soavtor)
65. BRAČIČ, Vladimir. Biš. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 382 - 383
66. BRAČIČ, Vladimir. Bišečki Vrh. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 383
67. BRAČIČ, Vladimir. Botkovci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 383
68. BRAČIČ, Vladimir. Bolečka vas. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 383 (soavtor)

69. BRAČIČ, Vladimir. Borovci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 383 (soavtor)
70. BRAČIČ, Vladimir. Breg. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 384
71. BRAČIČ, Vladimir. Brezovci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 384
72. BRAČIČ, Vladimir. Brezovec. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 384 (soavtor)
73. BRAČIČ, Vladimir. Brstje. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 384 (soavtor)
74. BRAČIČ, Vladimir. Bukovci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 385 (soavtor)
75. BRAČIČ, Vladimir. Cirkulane. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 385 - 386 (soavtor)
76. BRAČIČ, Vladimir. Cunkovci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 386 (soavtor)
77. BRAČIČ, Vladimir. Čermožiše. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 386 - 287 (soavtor)
78. BRAČIČ, Vladimir. Črmlja. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 387
79. BRAČIČ, Vladimir. Desenci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 387 (soavtor)
80. BRAČIČ, Vladimir. Destrnik. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 387 - 388 (soavtor)
81. BRAČIČ, Vladimir. Dežno pri Podlehniku. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 388 (soavtor)
82. BRAČIČ, Vladimir. Dobrina. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 388 (soavtor)
83. BRAČIČ, Vladimir. Doklece. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 388 - 289 (soavtor)
84. BRAČIČ, Vladimir. Dolane. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 389 (soavtor)
85. BRAČIČ, Vladimir. Dolene. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 389 - 390 (soavtor)
86. BRAČIČ, Vladimir. Dolič. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 390
87. BRAČIČ, Vladimir. Dornava. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 390 (soavtor)
88. BRAČIČ, Vladimir. Dragonja vas. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 390
89. BRAČIČ, Vladimir. Dragovič. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 390 - 391
90. BRAČIČ, Vladimir. Dravci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 391 (soavtor)
91. BRAČIČ, Vladimir. Dravinjski vrh. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 391 (soavtor)

92. BRAČIČ, Vladimir. Draženci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 391 (soavtor)
93. BRAČIČ, Vladimir. Drbetinci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 391 - 391
94. BRAČIČ, Vladimir. Drenovec. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 392 (soavtor)
95. BRAČIČ, Vladimir. Drstelja. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 392 (soavtor)
96. BRAČIČ, Vladimir. Formin. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 392 (soavtor)
97. BRAČIČ, Vladimir. Gabrnik. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 393 (soavtor)
98. BRAČIČ, Vladimir. Gaj. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 393 (soavtor)
99. BRAČIČ, Vladimir. Gajevci, V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 393 (soavtor)
100. BRAČIČ, Vladimir. Gerečja vas. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 393
101. BRAČIČ, Vladimir. Gibina. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 393 (soavtor)
102. BRAČIČ, Vladimir. Gomila. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 394 (soavtor)
103. BRAČIČ, Vladimir. Gomilci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 394 (soavtor)
104. BRAČIČ, Vladimir. Gorca. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 394 (soavtor)
105. BRAČIČ, Vladimir. Gorenjski Vrh. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 394 - 395 (soavtor)
106. BRAČIČ, Vladimir. Goričak. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 395 (soavtor)
107. BRAČIČ, Vladimir. Gorišnica. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 395 - 396 (soavtor)
108. BRAČIČ, Vladimir. Gradišča. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 396 (soavtor)
109. BRAČIČ, Vladimir. Gradiščak. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 396
110. BRAČIČ, Vladimir. Gradišče. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 396 (soavtor)
111. BRAČIČ, Vladimir. Grajena. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 396 (soavtor)
112. BRAČIČ, Vladimir. Grajenščak. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 396 - 397
113. BRAČIČ, Vladimir. Grdina. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 397 (soavtor)
114. BRAČIČ, Vladimir. Grlinci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 397 (soavtor)

115. BRAČIČ, Vladimir. Gruškovec. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 397 (soavtor)
116. BRAČIČ, Vladimir. Gruškovje. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 397 - 398
117. BRAČIČ, Vladimir. Hajdoše. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 398 (soavtor)
118. BRAČIČ, Vladimir. Hlaponci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 398 (soavtor)
119. BRAČIČ, Vladimir. Hrastovec. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 398 (soavtor)
120. BRAČIČ, Vladimir. Hvaletinci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 398 - 399 (soavtor)
121. BRAČIČ, Vladimir. Jablovec. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 399 (soavtor)
122. BRAČIČ, Vladimir. Janežovci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 399 (soavtor)
123. BRAČIČ, Vladimir. Janežovski vrh. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 399 (soavtor)
124. BRAČIČ, Vladimir. Janški Vrh. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 399 (soavtor)
125. BRAČIČ, Vladimir. Jiršovci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 400 (soavtor)
126. BRAČIČ, Vladimir. Juršinci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 400 - 401 (soavtor)
127. BRAČIČ, Vladimir. Kidričevo. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 401
128. BRAČIČ, Vladimir. Korenjak. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 402 (soavtor)
129. BRAČIČ, Vladimir. Kukava. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 403 (soavtor)
130. BRAČIČ, Vladimir. Lasigovci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 403 - 404 (soavtor)
131. BRAČIČ, Vladimir. Lešje. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 404 (soavtor)
132. BRAČIČ, Vladimir. Levanjci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 404 (soavtor)
133. BRAČIČ, Vladimir. Ljubstava. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 404 (soavtor)
134. BRAČIČ, Vladimir. Ločič. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 404 (soavtor)
135. BRAČIČ, Vladimir. Ločki vrh. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 404 (soavtor)
136. BRAČIČ, Vladimir. Lovrenc na Dravskem polju. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 404 - 405 (soavtor)
137. BRAČIČ, Vladimir. Ložina. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 405 (soavtor)

138. BRAČIČ, Vladimir. Majski Vrh. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 405 (soavtor)
139. BRAČIČ, Vladimir. Majšperk. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 405 – 406 (soavtor)
140. BRAČIČ, Vladimir. Mala vas. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 406 (soavtor)
141. BRAČIČ, Vladimir. Mali Okič. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 406 (soavtor)
142. BRAČIČ, Vladimir. Markovci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 406 - 407 (soavtor)
143. BRAČIČ, Vladimir. Medribnik. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 407 (soavtor)
144. BRAČIČ, Vladimir. Medvedce. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 407 (soavtor)
145. BRAČIČ, Vladimir. Meje. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 407 (soavtor)
146. BRAČIČ, Vladimir. Mezgovci ob Pesnici. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 408 (soavtor)
147. BRAČIČ, Vladimir. Mihovce. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 408
148. BRAČIČ, Vladimir. Mostje. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 408 (soavtor)
149. BRAČIČ, Vladimir. Moškanjci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 408 – 409 (soavtor)
150. BRAČIČ, Vladimir. Muretinci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 400 (soavtor)
151. BRAČIČ, Vladimir. Nadole. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 409 (soavtor)
152. BRAČIČ, Vladimir. Naraplje. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 409 (soavtor)
153. BRAČIČ, Vladimir. Njiverce. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 409 - 410 (soavtor)
154. BRAČIČ, Vladimir. Nova vas pri Markovcih. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 410 (soavtor)
155. BRAČIČ, Vladimir. Nova vas pri Ptuju. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 410 (soavtor)
156. BRAČIČ, Vladimir. Novinci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 410
157. BRAČIČ, Vladimir. Občina Ptuj. Splošni pregled. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 360 - 373
158. BRAČIČ, Vladimir. Orešje. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 410 - 411 (soavtor)
159. BRAČIČ, Vladimir. Pacinje. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 411 (soavtor)
160. BRAČIČ, Vladimir. Paradiž. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 411 (soavtor)

161. BRAČIČ, Vladimir. Placar. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 411 (soavtor)
162. BRAČIČ, Vladimir. Placarovci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 411 - 412 (soavtor)
163. BRAČIČ, Vladimir. Planjsko. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 412 (soavtor)
164. BRAČIČ, Vladimir. Pleterje. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 412 (soavtor)
165. BRAČIČ, Vladimir. Pobrežje. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 412 (soavtor)
166. BRAČIČ, Vladimir. Podlehnik. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 412 - 413 (soavtor)
167. BRAČIČ, Vladimir. Podvinci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 412 - 414 (soavtor)
168. BRAČIČ, Vladimir. Pohorje. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 414 (soavtor)
169. BRAČIČ, Vladimir. Polenci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 414 (soavtor)
170. BRAČIČ, Vladimir. Polenšak. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 414 (soavtor)
171. BRAČIČ, Vladimir. Pongrce. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 414 (soavtor)
172. BRAČIČ, Vladimir. Prerad. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 414 - 415
173. BRAČIČ, Vladimir. Pristava. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 415 (soavtor)
174. BRAČIČ, Vladimir. Prvenci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 415
175. BRAČIČ, Vladimir. Ptujška Gora. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 415 - 416 (soavtor)
176. BRAČIČ, Vladimir. Rabelčja vas. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 416 (soavtor)
177. BRAČIČ, Vladimir. Rjavci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 416 (soavtor)
178. BRAČIČ, Vladimir. Rodni Vrh. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 416 - 417 (soavtor)
179. BRAČIČ, Vladimir. Rogoznica. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 417 (soavtor)
180. BRAČIČ, Vladimir. Rotman. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 417 (soavtor)
181. BRAČIČ, Vladimir. Sakušak. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 417 (soavtor)
182. BRAČIČ, Vladimir. Sela. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 418 (soavtor)
183. BRAČIČ, Vladimir. Senčak pri Juršincih. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 418 (soavtor)

184. BRAČIČ, Vladimir. Sestrže. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 418 (soavtor)
185. BRAČIČ, Vladimir. Sitež. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 418 - 419 (soavtor)
186. BRAČIČ, Vladimir. Skorba. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 419 (soavtor)
187. BRAČIČ, Vladimir. Slape. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 419 (soavtor)
188. BRAČIČ, Vladimir. Slavšina. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 420 (soavtor)
189. BRAČIČ, Vladimir. Slomi. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 420 (soavtor)
190. BRAČIČ, Vladimir. Slovenja vas. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 420 (soavtor)
191. BRAČIČ, Vladimir. Sobotinci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 420 (soavtor)
192. BRAČIČ, Vladimir. Sovjak. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 420
193. BRAČIČ, Vladimir. Spodnja Hajdina. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 421 (soavtor)
194. BRAČIČ, Vladimir. Spodnji Leskovec. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 421 (soavtor)
195. BRAČIČ, Vladimir. Spodnji Velovlek. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 421 (soavtor)
196. BRAČIČ, Vladimir. Spuhlja. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 421 (soavtor)
197. BRAČIČ, Vladimir. Stanošina. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 422 (soavtor)
198. BRAČIČ, Vladimir. Starošince. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 422 (soavtor)
199. BRAČIČ, Vladimir. Stogovci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 422 (soavtor)
200. BRAČIČ, Vladimir. Stojnci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 422 (soavtor)
201. BRAČIČ, Vladimir. Stoperce. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 422 - 423 (soavtor)
202. BRAČIČ, Vladimir. Strajna. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 423 (soavtor)
203. BRAČIČ, Vladimir. Stražgonjca. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 423 (soavtor)
204. BRAČIČ, Vladimir. Strejaci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 423
205. BRAČIČ, Vladimir. Strelci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 424
206. BRAČIČ, Vladimir. Strmec pri Destniku. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 424 (soavtor)

207. BRAČIČ, Vladimir. Strmec pri Polenšaku. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 424 (soavtor)
208. BRAČIČ, Vladimir. Sveča. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 424 (soavtor)
209. BRAČIČ, Vladimir. Svetinci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 424 (soavtor)
210. BRAČIČ, Vladimir. Šikole. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 424 - 425 (soavtor)
211. BRAČIČ, Vladimir. Štuki. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 425 (soavtor)
212. BRAČIČ, Vladimir. Tibolci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 425
213. BRAČIČ, Vladimir. Trdobojci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 425 (soavtor)
214. BRAČIČ, Vladimir. Trnovska vas. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 426
215. BRAČIČ, Vladimir. Trnovski vrh. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 426
216. BRAČIČ, Vladimir. Tržec V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 426 (soavtor)
217. BRAČIČ, Vladimir. Turški Vrh. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 426 - 427 (soavtor)
218. BRAČIČ, Vladimir. Vareja. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 427 (soavtor)
219. BRAČIČ, Vladimir. Velika Varnica. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 427 (soavtor)
220. BRAČIČ, Vladimir. Veliki Okič. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 427 (soavtor)
221. BRAČIČ, Vladimir. Veliki Vrh. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 427 - 428 (soavtor)
222. BRAČIČ, Vladimir. Vintarovci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 428 (soavtor)
223. BRAČIČ, Vladimir. Vitomarci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 428 - 429
224. BRAČIČ, Vladimir. Zabovci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 429
225. BRAČIČ, Vladimir. Zagojiči, V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 429
226. BRAČIČ, Vladimir. Zagorci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 429
227. BRAČIČ, Vladimir. Zakl, V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 429 (soavtor)
228. BRAČIČ, Vladimir. Zamušani. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 429 - 430 (soavtor)
229. BRAČIČ, Vladimir. Zasadi. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 430

230. BRAČIČ, Vladimir. Zavrč. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 430
231. BRAČIČ, Vladimir. Zgornja Hajdina. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 430 - 431
232. BRAČIČ, Vladimir. Zgornji Leskovec. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 431 (soavtor)
233. BRAČIČ, Vladimir. Zgornji Velovlek. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 431 - 432 (soavtor)
234. BRAČIČ, Vladimir. Žabjak. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 432 (soavtor)
235. BRAČIČ, Vladimir. Žamenci. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 432
236. BRAČIČ, Vladimir. Žetale. V: Krajevni leksikon Slovenije IV. Ljubljana 1980, str. 432 (soavtor)

1.19 Recenzija, prikaz knjige, kritika

237. BRAČIČ, Vladimir. Socialno-geografska raziskava razslojevanja Haloz in Slovenskih goric. Ocena raziskovalne naloge. Občinska raziskovalna skupnost Ptuj. 1982. 9 str.
238. BRAČIČ, Vladimir. Geografija poplavnih področij na Slovenskem. Recenzija raziskovalnega projekta. Raziskovalna skupnost SR Slovenije – Kidričev sklad, Ljubljana 1982. 4. Str (soavtor)
239. BRAČIČ, Vladimir. Recenzija Vrišerjeve knjige "Regionalno planiranje". Časopis za zgodovino in narodopisje, ISSN 0590-5966, 1980, letn. 51 = n. v. 16, [št.] 2, str. 418-420, ilustr.
<http://sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:7643>.
[COBISS.SI-ID 83022337]
240. BRAČIČ, Vladimir. Mavricij Zgonik: Dravska dolina. Geografski vvestnik. Ljubljana, 52 (1980), str. 170 - 178
241. BRAČIČ, Vladimir. Recenzija Vrišerjeve knjige »Regionalno planiranje«. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 51=16 (1980)2, str. 419-420
242. BRAČIČ, Vladimir. Mag. Robert Gary Minnich: The Homemade World of Zagaj. Geografski vestnik, Ljubljana, 53 (1981), str. 124 - 125

1.21 Polemika, diskusijski prispevek, komentar

243. BRAČIČ, Vladimir, PUČKO, Danijel, MULEJ, M. Univerza danes. Teorija in praksa : revija za družbena vprašanja, ISSN 0040-3598, 1979, let. 16, št. 3, str. 340-356. [COBISS.SI-ID 6499421]

1.25 Drugi sestavni deli

244. BRAČIČ, Vladimir. Ob šestdesetletnici prof. dr. Boruta Belca. Geografski vestnik : časopis za geografijo in sorodne vede, ISSN 0350-3895. [Tiskana izd.], 1991, 63, str. 174-175. [COBISS.SI-ID 34994688]

245. BRAČIČ, Vladimir. France Venturini osemdesetletnik. Večer, ISSN 0350-4972. [Tiskana izd.], 27.VIII.1991, let. 47, št. 198, str. 9, portret. [COBISS.SI-ID 42808320]
246. BRAČIČ, Vladimir. Profesor dr. Mavricij Zgonik - osemdesetletnik. Geografski vestnik : časopis za geografijo in sorodne vede, ISSN 0350-3895. [Tiskana izd.], 1990, 62, str. 173-174. [COBISS.SI-ID 77783296]
247. BRAČIČ, Vladimir. Prof. dr. Mavricij Zgonik - osemdesetletnik. Večer, ISSN 0350-4972. [Tiskana izd.], 9.III.1990, 46, št. 57, str. 15, portret. [COBISS.SI-ID 77783040]
248. BRAČIČ, Vladimir. Profesor Ilešič - dobitnik nagrade AVNOJa. Geografski obzornik : časopis za geografsko vzgojo in izobraževanje, ISSN 0016-7274, 1980, let. 27, št. 3/4, str.1-4. [COBISS.SI-ID 41644544]
249. BRAČIČ, Vladimir. Ob življenjskem jubileju profesorja Ilešiča. Časopis za zgodovino in narodopisje, ISSN 0590-5966, 1967, letn. 38 = n. v. 3, str. [VII-VIII], ilustr.
<http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:7138>. [COBISS.SI-ID 79462145]

MONOGRAFIJE IN DRUGA ZAKLJUČENA DELA

2.01 Znanstvena monografija

250. BRAČIČ, Vladimir. Dravinjske gorice s Podpohorskimi goricami in Savinskimi : družbenogeografska študija. Maribor: Obzorja, 1985. 193 str., ilustr., tabele. [COBISS.SI-ID 15600385]
251. BRAČIČ, Vladimir, LAH, Avguštin, VRIŠER, Igor. Sodobni svet : družbena geografija. 1, Družba in okolje. Maribor: Obzorja, 1983. 343 str., [8] str. barvnih pril., ilustr., zvd. [COBISS.SI-ID 13979905]
252. BRAČIČ, Vladimir, LAH, Avguštin, VRIŠER, Igor. Sodobni svet : [družbena geografija]. 2, Svetovno gospodarstvo. Maribor: Obzorja, 1983. 404 str., [8] str. barvnih pril., ilustr. [COBISS.SI-ID 13980161]
253. BRAČIČ, Vladimir. Gozdnate Haloze : socialnogeografska študija. Maribor: Obzorja, 1982. 154 str., ilustr. [COBISS.SI-ID 13387777]
254. BRAČIČ, Vladimir (avtor, fotograf). Ptujsko polje : historično socialnogeografska študija, (Knjižna zbirka Pedagoške akademije Maribor, zv. 1). Maribor: Obzorja, 1975. 218 str., ilustr., tabele. [COBISS.SI-ID 832008]
255. BRAČIČ, Vladimir. Vinorodne Haloze : socialno-geografski problemi s posebnim ozirom na viničarstvo. Maribor: Obzorja, 1967. 251 str., ilustr., zvd. [COBISS.SI-ID 103169]
256. BRAČIČ, Vladimir. Turistična geografija. Maribor: Obzorja, 1963. 398 str., [1] zganj. f. zvd., ilustr. [COBISS.SI-ID 832520]

2.02 Strokovna monografija

257. BRAČIČ, Vladimir, VIDOVIČ, Jožek, MURŠEC, Mateja, PETROVIČ, Mira. Zbornik ob stoletnici organiziranega kulturnega delovanja v Cirkulaneh in okolici : 1899 - 1999. Cirkulane: Kulturno-prosvetno društvo "Franček Kozel" Cirkulane, 1999. 122 str., ilustr. [COBISS.SI-ID 11464749]
258. BERNOT, France, BRAČIČ, Vladimir, ČERNE, Andrej, GAMS, Ivan (avtor, urednik), JERŠIČ, Matjaž, KOKOLE, Vera, KOKOLE, Vladimir, KOLBEZEN, Marko, LAH, Avguštin, LOVRENČAK, Franc, PERKO, Drago, SKET, Boris, VRIŠER, Igor (avtor, urednik). Geografija Slovenije. V Ljubljani: Slovenska matica, 1998. 501 str., ilustr. ISBN 961-213-060-4. [COBISS.SI-ID 98299648]
259. 259. BRAČIČ, Vladimir. 90 let organiziranega kulturnega delovanja v krajevni skupnosti Cirkulane : 1899-1989. Cirkulane: Prosvetno društvo "Franček Kozel", 1989. 79 str., ilustr. [COBISS.SI-ID 7963136]
260. BRAČIČ, Vladimir. Prispevki za zgodovino visokega šolstva v Mariboru : (začetno obdobje) : izdano ob 25-letnici visokega šolstva v Mariboru. Maribor: Univerza, 1984. 304 str., ilustr. [COBISS.SI-ID 14704129]

2.05 Drugo učno gradivo

261. BRAČIČ, Vladimir. Zapiski iz predavanj predmeta Splošna gospodarska geografija. Nespremenjen ponatis. Maribor: Višja komercialna šola, 1964. 222, [4] str., 34 str. tabel. [COBISS.SI-ID 245170944]
262. BRAČIČ, Vladimir. [Splošna gospodarska geografija] : zapiski predavanj iz predmeta Splošna gospodarska geografija. [2. dopolnjena izd., ponatis]. Maribor: Obzorja, 1962. XXXV, 222, 2, 2 str. [COBISS.SI-ID 33713153]
263. BRAČIČ, Vladimir. Naša zunanja trgovina in njeni glavni partnerji : (dodatek k regionalni geografiji). [Nespremenjen ponatis]. Maribor: VKŠ, 1961 [i. e. 1963]. 58 str., tabele. [COBISS.SI-ID 245541120]
264. BRAČIČ, Vladimir. Naša zunanja trgovina in njeni glavni partnerji : (dodatek k regionalni geografiji). Maribor: VKŠ, 1961. 58 str., ilustr. [COBISS.SI-ID 19768321]
265. BRAČIČ, Vladimir. Splošna gospodarska geografija : zapiski iz predavanj. 2., dopolnjena izd. Maribor: Višja komercialna šola, 1961. 222, 4 str., 34 str. tabel. [COBISS.SI-ID 25442817]

2.08 Doktorska disertacija

266. BRAČIČ, Vladimir. Vinorodne Haloze : socialno-geografski problemi s posebnim ozirom na viničarstvo : doktorska disertacija. Maribor: [V. Bračič], 1964. 363 str. [COBISS.SI-ID 4353288]

2.12 Končno poročilo o rezultatih raziskav

267. BRAČIČ, Vladimir. Lendavske Gorice. Ljubljana: RSS, 1985. 5 str. [COBISS.SI-ID 11046656]
268. BRAČIČ, Vladimir. Lendavske Gorice - družbenogeografska študija. Maribor: RSS, 1985. 127 str. [COBISS.SI-ID 11058944]
269. BRAČIČ, Vladimir, CERNCIC, BOJANA, BRAČIČ, Boris. KAPELSKO-RADGONSKE GORICE SOCIALNOGEOGRAFSKA STUDIJA. Maribor: RSS, 1984. 177 str. [COBISS.SI-ID 10586368]
270. BRAČIČ, Vladimir. Radgonsko – kapelske gorice. Družbenogeografska študija. Maribor, Pedagoška akademija, Center za raziskovanje 1984, 178 str. + 27 tab. + 11 kartogramov
271. BRAČIČ, Vladimir. DRAVINJSKE GORICE : DRUŽBENOGEOGRAFSKA STUDIJA. Maribor: RSS, 1983. 226 str. [COBISS.SI-ID 10373376]
272. BRAČIČ, Vladimir. DRAVINJSKE IN PODPOHORSKE GORICE. Maribor: RSS, 1982. 6 str. [COBISS.SI-ID 10465024]
273. BRAČIČ, Vladimir. ZAHODNE HALOZE-GOZDNATE HALOZE. Maribor: RSS, 1980. 111 str. [COBISS.SI-ID 13092864]
274. BRAČIČ, Vladimir, BELEC, Borut, KERT, Božidar, OLAS, Ludvik, ZGONIK, Mavricij. Problemi obmejnih področij Slovenije. 1. faza, Obmejna območja v severovzhodni Sloveniji. Ljubljana: Univerza, Inštitut za geografijo, 1976. 92 f. [COBISS.SI-ID 12533760]

2.13 Elaborat, predštudija, študija

275. BELEC, Borut, BRAČIČ, Vladimir, KERT, Božidar, OLAS, Ludvik, PAK, Mirko, VOVK KORŽE, Ana, DROZG, Vladimir (urednik), PERKO, Drago (urednik). Regionalnogeografska monografija Slovenije. 9. del, Severni subpanonski svet. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Sazu, Geografski inštitut, 1996. 208 f. [COBISS.SI-ID 5225005]
276. BRAČIČ, Vladimir. Perspektivni razvoj univerze v Mariboru v obdobju 1981 – 2001. Projekt »Maribor 2000«, Ekonomski center. Visoka ekonomska komercialna šola, Maribor 1982, 13 str.
277. BRAČIČ, Vladimir, KERT, Božidar. Prebivalstvo srednjih Slovenskih goric, (Projekt Slovenske gorice, št. 3). Maribor: Marksistični center Univerze, 1980. 139 str., [2] f. pril. [COBISS.SI-ID 18936065]
278. BRAČIČ, Vladimir: Problemi obmejnih področij Slovenije. I. faza: Obmejna območja v Severovzhodni Sloveniji. Ljubljana. Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani. 1976. 80 + 2 str. (Nosilec raziskave: Vladimir Bračič. Soavtorji: Borut Belec, Božidar Kert, Ludvik Olas, Mavricij Zgodnik)Združenje
279. BRAČIČ, Vladimir: Opredelitev obmejnega območja v severovzhodni Sloveniji po krajevnih skupnostih. V: Problemi obmejnih področij Slovenije, I. faza. Ljubljana, 1976. Str. 1 – 20 stav + zvd.

2.25 Druge monografije in druga zaključena dela

280. BRAČIČ, Vladimir. Raziskovalni projekt "Slovenske gorice". Gradivo št. 1, Prebivalstvo : temeljni demografski podatki po naseljih, krajevnih skupnostih in za proučevano ozemlje v celoti, (Projekt Slovenske gorice). Maribor: Združenje visokošolskih zavodov, 1974. 1 zv. (loč. pag.). [COBISS.SI-ID 750380]
281. BRAČIČ, Vladimir. Vsebinska zasnova in organizacijski model Univerze v Mariboru : obrazložitev in utemeljitev predloga o preosnovanju Združenja visokošolskih zavodov v Mariboru v Univerzo v Mariboru. Maribor: Združenje visokošolskih zavodov, 1973. 19 str., 2 f., [14] f. [COBISS.SI-ID 30574337]
282. BRAČIČ, Vladimir. POVOJNI RAZVOJ IN PROBLEMI KMETIJSTVA V SUBPANONSKEM DELU SLOVENSKEGA PODRAVJA S POSEBNIM OZIROM NA KMETIJSKI KOMBINAT PTUJ. Ljubljana: RSS, 1969. 25 str. [COBISS.SI-ID 9445632]

SEKUNDARNO AVTORSTVO

Urednik

283. BRAČIČ, Vladimir (urednik). Likovna razstava XV. slikarske kolonije Poetovio-Ptuj, Razstavni paviljon Dušana Kvedra. Ptuj: XV. slikarska kolonija, 1985. [20] str. [COBISS.SI-ID 142238720]
284. BRAČIČ, Vladimir (urednik). Likovna razstava XIII. slikarske kolonije Poetovio-Ptuj, Razstavni paviljon Dušana Kvedra. Ptuj: XIII. slikarska kolonija Poetovio-Ptuj, 1982. [20] str. [COBISS.SI-ID 31183872]
285. BRAČIČ, Vladimir (urednik). Likovna razstava XII. slikarske kolonije Poetovio-Ptuj : Razstavni paviljon Dušana Kvedra. Ptuj: XII.slikarska kolonija Poetovio-Ptuj, 1981. [12] str. [COBISS.SI-ID 20930816]
286. BRAČIČ, Vladimir (urednik). Likovna razstava XI. slikarske kolonije Poetovio-Ptuj : Razstavni paviljon Dušana Kvedra. Ptuj: XI. slikarska kolonija Poetovio, 1980. [10] str., ilustr. [COBISS.SI-ID 20930304]
287. BRAČIČ, Vladimir. Beseda odgovornega urednika. V: Biografije in bibliografije učiteljev in sodelavcev Univerze v Mariboru. 4. Zv. Maribor 1979. Str. 365 - 366
288. BRAČIČ, Vladimir (odgovorni urednik), KOS, Stanislav (glavni urednik). Biografije in bibliografije učiteljev in sodelavcev Univerze v Mariboru : za leta 1976-1978, (Biobibliografija UM, zv. 4). Maribor: Univerza, 1979. 366 str. [COBISS.SI-ID 28777473]
289. BRAČIČ, Vladimir (urednik, avtor dodatnega besedila). Likovna razstava X. slikarske kolonije Poetovio-Ptuj, Razstavni paviljon Dušana Kvedra. Ptuj: X. slikarska kolonija Poetovio-Ptuj, 1979. [50] str., ilustr. [COBISS.SI-ID 23017528]
290. BRAČIČ, Vladimir (urednik). Retrospektivna razstava slikarske kolonije Poetovio-Ptuj 1969-1978. Ptuj: Slikarska kolonija Poetovio, 1979. [24] str. [COBISS.SI-ID 18980408]

291. BRAČIČ, Vladimir (urednik). Likovna razstava IX. slikarske kolonije Poetovio-Ptuj, 1977-78, Razstavni paviljon Dušana Kvedra. Ptuj: VIII. slikarska kolonija Poetovio-Ptuj, 1978. [12] str. [COBISS.SI-ID 18980664]
292. BRAČIČ, Vladimir (urednik). Likovna razstava VIII slikarske kolonije Poetovio-Ptuj, 1976-77, Razstavni paviljon Dušana Kvedra. Ptuj: VIII. slikarska kolonija Poetovio-Ptuj, 1977. [8] str. [COBISS.SI-ID 91283969]
293. COBELJ, Štefka, COBELJ, Štefka (odgovorni urednik). Gorice in vino : vinarska zbirka etnološkega oddelka Pokrajinskega muzeja Ptuj 1976. Ptuj: Pokrajinski muzej, 1976. 15 str., ilustr. [COBISS.SI-ID 9874689]
294. BRAČIČ, Vladimir (urednik). Likovna razstava VII. slikarske kolonije Poetovio-Ptuj, Razstavni paviljon Dušana Kvedra. Ptuj: VII. slikarska kolonija Poetovio-Ptuj, 1976. [13] str. [COBISS.SI-ID 23017272]
295. BRAČIČ, Vladimir (urednik). Združenje visokošolskih zavodov v Mariboru : 1961. Univerza v Mariboru : 1975. V Mariboru: Univerza, 1976. 43 str., ilustr. [COBISS.SI-ID 9402625]
296. BRAČIČ, Vladimir (urednik). Likovna razstava VI. slikarske kolonije Poetovio-Ptuj : Razstavni paviljon Dušana Kvedra, 1974-75. Ptuj: VI. slikarska kolonija Poetovio, 1975. [12] str. [COBISS.SI-ID 236772864]
297. BRAČIČ, Vladimir (urednik). Združenje visokošolskih zavodov v Mariboru : 1961. Univerza v Mariboru : 1975. V Mariboru: Univerza, 1975. 99 str., ilustr. [COBISS.SI-ID 6107909]
298. BRAČIČ, Vladimir (urednik). 5.slikarska kolonija Poetovio - Ptuj : likovna razstava : 1973-1974. Ptuj: [s.n.], 1974. 12 str. [COBISS.SI-ID 4482312]
299. BRAČIČ, Vladimir (urednik). Likovna razstava V. slikarske kolonije Poetovio-Ptuj : Razstavni paviljon Dušana Kvedra, 1973-74. Ptuj: V. slikarska kolonija Poetovio, 1974. [13] str. [COBISS.SI-ID 236772096]
300. BRAČIČ, Vladimir (urednik). Geografski simpozij o severovzhodni Sloveniji : Maribor, 13. do 15. oktobra 1972 = Geograph symposium on Nordeast Slovenia : Maribor, october 13th to 15th 1972, (Geographica Slovenica, 2). Maribor: Obzorja, 1973. 201 str., ilustr. [COBISS.SI-ID 21673728]
301. BRAČIČ, Vladimir (urednik, avtor dodatnega besedila). Likovna razstava IV. slikarske kolonije Poetovio-Ptuj, Razstavni paviljon Dušana Kvedra. Ptuj: IV. slikarska kolonija Poetovio-Ptuj, 1973. [12] str. [COBISS.SI-ID 23018296]
302. BRAČIČ, Vladimir (urednik, avtor dodatnega besedila). Likovna razstava III. slikarske kolonije Poetovio-Ptuj, Razstavni paviljon Dušana Kvedra. Ptuj: III. slikarska kolonija Poetovio-Ptuj, 1972. [18] str. [COBISS.SI-ID 23018040]
303. BRAČIČ, Vladimir (odgovorni urednik), VIDIC, Janez (urednik). Likovna razstava I. slikarske kolonije Poetovio, Ptuj : Razstavni paviljon Dušana Kvedra, 1969. Ptuj: I. slikarska kolonija Poetovio, 1969. [20] str. [COBISS.SI-ID 23017784]
304. BRAČIČ, Vladimir (urednik). Poetovio - Ptuj : 69-1969 : zbornik razprav ob tisočdevetstoletnici, (Ptujski zbornik, Letn. 3 (1969)). Maribor: Obzorja, 1969. 255 str., ilustr. [COBISS.SI-ID 22738176]

305. BRAČIČ, Vladimir (urednik). Kongres pedagoških delavcev LRS na Bledu. 1, (Pedagoški tisk, zv. 2). Ponatis. [Ljubljana]: Državna založba Slovenije, 1951. 205 str. [COBISS.SI-ID 877385]
306. BRAČIČ, Vladimir (urednik). Kongres pedagoških delavcev LRS na Bledu. 2, (Pedagoški tisk, 3). Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1951. 267 str. [COBISS.SI-ID 1730312]
307. BRAČIČ, Vladimir (urednik). Kongres pedagoških delavcev LRS na Bledu. 3, (Pedagoški tisk, 4). Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1951. 244 str. [COBISS.SI-ID 1730568]
308. BRAČIČ, Vladimir (urednik). Zbornik pedagoških člankov srednjih in nižjih strokovnih šol, (Pedagoški tisk, zv. 5). V Ljubljani: Državna založba Slovenije, 1951. 83 str., 1 zganj. pril. [COBISS.SI-ID 35423489]
309. BRAČIČ, Vladimir (urednik). Kongres pedagoških delavcev LRS na Bledu, (Pedagoški tisk, zv. 2; 3; 4). [Ljubljana]: Državna založba Slovenije, 1950-1951. 3 zv. [COBISS.SI-ID 1730056]

Mentor pri diplomskih delih

310. SKOK, Biserka. Družbeno geografski razvoj občine Ptuj : diplomsko delo, (Pedagoška fakulteta, Maribor, Geografija). Zavrč: [B. Skok], 1987. 49 f., ilustr. [COBISS.SI-ID 463624]
311. BRANDL, Petrina. Socialno geografska študija krajevne skupnosti Selnica : diplomsko delo, (Pedagoška fakulteta, Maribor, Geografija, Sociologija). Maribor: [P. Brandl], 1986. 82 f., ilustr. [COBISS.SI-ID 463368]
312. IRŠIČ, Štefka. Krajevna skupnost Frankolovo : analiza, gibanje in spremembe v strukturi prebivalstva v krajevni skupnosti Frankolovo v letih 1971 - 1981 : diplomska naloga, (Pedagoška akademija, Maribor, Geografija). Frankolovo: [Š. Iršič], 1985. [42] f., graf. prikazi. [COBISS.SI-ID 4465160]
313. VASLE, Slavica. Krajevna skupnost Polzela : Analiza, gibanje in spremembe v strukturi prebivalstva v krajevni skupnosti Polzela v letih 1971-1981, (Pedagoška akademija, Maribor, Geografija). Ločica: [S. Vasle], 1985. [43] f., ilustr. [COBISS.SI-ID 4470280]
314. PETRIČ, Zdravko. Družbeno-geografski proces v KS Podlehnik : diplomska naloga, (Pedagoška akademija, Maribor, Geografija). Maribor: [Z. Petrič], 1984. 166 f., ilustr. [COBISS.SI-ID 4476936]
315. POTOČNIK, Dragan. KS Zgornja Kungota : (socialno-geografska študija) : diplomska naloga, (Pedagoška fakulteta, Maribor, Geografija). Maribor: [D. Potočnik], 1981. 62 f., graf. prikazi. [COBISS.SI-ID 12767752]
316. VODUŠEK, Zvonko. Razvoj prometa v SFRJ s posebnim povdarkom na cestnem prometu : diplomska naloga, (Pedagoška akademija, Maribor, Geografija). Pekre: [Z. Vodusek], 1981. 42 f., ilustr. [COBISS.SI-ID 4477192]
317. ČASAR, Mira. Analiza demografskega razvoja na območju občine Ravne na Koroškem : diplomska naloga. Mežica: [M. Časar], 1980. 31 f. [COBISS.SI-ID 2888756]
- 318.

319. ČEH-PREDAN, Olga. Demografski razvoj kot odsev družbeno-ekonomskih procesov : 1869-1963 : za področje Majšperk in Ptujška gora : diplomska naloga, (Pedagoška akademija, Maribor, Geografija). [S. l.: O. Čeh-Predan], 1965. 31 f., pril., ilustr. [COBISS.SI-ID 4463112]

Avtor dodatnega besedila

320. MOŽE, Peter (urednik, avtor dodatnega besedila). Forma viva : Maribor 1967, 1970, 1973, 1977, 1983. Maribor: Mestna Kulturna skupnost, [1983]. [52] str., ilustr., fotogr. [COBISS.SI-ID 25321473]
321. 200 let osnovnega šolstva v krajevni skupnosti Cirkulane : 1780-1980. Cirkulane: Organizacijski odbor za pripravo proslav ob 200 letnici osnovnega šolstva, 1982. 121 str., [6] str. pril. [COBISS.SI-ID 31798528]
322. Napredno učiteljsko gibanje med dvema vojnama : razstava knjižnega gradiva ob srečanju članov nekdanjega "Učiteljskega pokreta", odprta v knjižnici PA 26. maja 1982, ([Razstave], 40). Maribor: Pedagoška akademija, 1982. 39 str., 1 f. pril. [COBISS.SI-ID 4674561]
323. BRAČIČ, Vladimir (urednik, avtor dodatnega besedila). Likovna razstava X. slikarske kolonije Poetovio-Ptuj, Razstavni paviljon Dušana Kvedra. Ptuj: X. slikarska kolonija Poetovio-Ptuj, 1979. [50] str., ilustr. [COBISS.SI-ID 23017528]
324. BRAČIČ, Vladimir. Bodočim študentom v razmislek in pomoč. V: Kateri študij naj izberem. Maribor, 1978, str. 1 – 5
325. BRAČIČ, Vladimir. Visokošolski programi na prepihu prakse. Delo, Ljubljana, 20(1978)238, 13. X., str. 8
326. BRAČIČ, Vladimir. Gre za lepši jutri. Slovenija paralele. Ljubljana (1978) 59/60. Str. 13 - 14
327. BRAČIČ, Vladimir. O knjižnici in slovenski knjigi. Knjižnica, Ljubljana, 22 (1978) 3-4, str. 161 – 163
328. BRAČIČ, Vladimir. Prvi številki Obvestil za uvod. Obvestila (Univerze v Mariboru). Maribor, 1 (1977/78), str. 1 – 8 + graf.
329. BRAČIČ, Vladimir. Visoko šolstvo uresničuje načela reforme. Prosvetni delavec. Ljubljana, (1976) 21,22. XII, str. 3
330. BRAČIČ, Vladimir (urednik, avtor dodatnega besedila). Likovna razstava IV. slikarske kolonije Poetovio-Ptuj, Razstavni paviljon Dušana Kvedra. Ptuj: IV. slikarska kolonija Poetovio-Ptuj, 1973. [12] str. [COBISS.SI-ID 23018296]
331. BRAČIČ, Vladimir (urednik, avtor dodatnega besedila). Likovna razstava III. slikarske kolonije Poetovio-Ptuj, Razstavni paviljon Dušana Kvedra. Ptuj: III. slikarska kolonija Poetovio-Ptuj, 1972. [18] str. [COBISS.SI-ID 23018040]

Somentor pri diplomskih delih

332. LEŠNIK, Zlatka. Geografska obdelava krajevne skupnosti Zg. Leskovec : diplomska naloga, (Pedagoška akademija, Maribor, Geografija). Maribor: [Z. Lešnik], 1984. 41 f., ilustr. [COBISS.SI-ID 3151368]

NERAZPOREJENO

333. BRAČIČ, Vladimir. Organizacijska in samoupravna podoba Pedagoške akademije Maribor od njene ustanovitve do 1986. Revija za elementarno izobraževanje, ISSN 1855-4431. [Tiskana izd.], okt. 2011, letn. 4, posebna št., str. 12-31, ilustr. [COBISS.SI-ID 264121088]
334. BRAČIČ, Vladimir. 65 let delovanja slovenske opere v Mariboru. Gledališki list SNG Maribor: opera in balet, Maribor, 40(1985-86) 2, str. 3 – 4
335. GORIČAN, Viktor (umetnik), BRAČIČ, Vladimir. Galerija Božidar Jakac prireja v Lamutovem likovnem salonu Kostanjevica na Krki v petek, dne 6. 12. 1985 ob 17. uri pregledno razstavo del akademskega slikarja Viktorja Goričana, Zagreb. Kostanjevica na Krki: [Galerija Božidar Jakac, 1985?]. 1 zloženka ([4] str.), ilustr. [COBISS.SI-ID 515747711]
336. BRAČIČ, Vladimir. Najdaljši boj Kosovelovcev – boj na Srednjem. 8 pisnih izjav. V: Mlakar Boris. Pohod 30. Divizije NOV in POJ v Beneško Slovenijo. Ljubljana 1984. 7 str. (Mala knjižnica NOV in POS)
337. BRAČIČ, Vladimir. Prešernov dan – slovenski kulturni praznik. Slavnostni govor na osrednji proslavi v Mariboru 1984, 9 str.
338. BRAČIČ, Vladimir. Nastanek in razvoj visokega šolstva v Mariboru. Kronika : časopis za slovensko krajevno zgodovino, ISSN 0023-4923, 1983, letn. 31, št. 2/3, str. 247-256. [COBISS.SI-ID 241872384]
339. BRAČIČ, Vladimir. Želimo dobro gledališče. Gledališki list SNG Maribor: opera in balet, Maribor, 37(1982-83)1. Str. 5 - 7
340. BRAČIČ, Vladimir. Lov v likovni podobi : olja, grafike, risbe : [Razstavní salon Rotovž, Maribor, 21. XII. 1982-10. I. 1983]. Maribor: Razstavní salon Rotovž, [1982?]. 1 zloženka ([6] str.), ilustr. [COBISS.SI-ID 515845503]
341. BRAČIČ, Vladimir. Ob 60-letnici bojev za Maribor in slovenske severne meje. V: Spominski zbornik ob 60 –letnici bojev za slovensko severno mejo 1918-1919. Maribor 1979, str. 146 – 150
342. BELEC, Borut, BRAČIČ, Vladimir (avtor, član uredniškega odbora), ČEH, Majda (avtor, član uredniškega odbora), ZUPANIČ, Ivo, SKAZA, Anton, ČUŠ, Jožef, COBELJ, Štefka (odgovorni urednik, avtor dodatnega besedila). Gorice in vino. V Ptuj: Pokrajinski muzej, 1976. 112 str., ilustr. [COBISS.SI-ID 9936385]
343. BRAČIČ, Vladimir: V Mariboru visokošolske reforme ne začenjamo, temveč jo nadaljujemo. Univerzitet danas, Sarajevo, 17 (1976), 3 – 4, str. 119 - 125
344. BRAČIČ, Vladimir, ŠVAJNCER, Janez J. (urednik). Naših 30 let : Maribor v občini in regiji - ob 30-letnici osvoboditve. Maribor: Skupščina občine Maribor, 1975. 34 str., [12] f. pril., zvd. [COBISS.SI-ID 512708460]
345. BRAČIČ, Vladimir. Po desetih letih po novem. Časopis za zgodovino in narodopisje, ISSN 0590-5966, 1975, letn. 46 = n. v. 11, [št.] 1, str. [1]-3. <http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:7433#page=3>. [COBISS.SI-ID 81538305]

346. BRAČIČ, Vladimir. Cirkulane v Halozah bodo proslavile lep kulturni jubilej. Večer, ISSN 0350-4972. [Tiskana izd.], 13. nov. 1954, letn. 10, št. 269, str. 4, ilustr. [COBISS.SI-ID 19663160]

Demografski razvoj in značilnosti prebivalstva v Halozah

UROŠ HORVAT

Uvod

Svetozar Ilešič je v uvodu v študijo Vladimirja Bračiča Vinorodne Haloze (Bračič 1967, 8) zapisal: »Haloze so ravno tista pokrajina severovzhodne Slovenije, ki je bila in še je med najbolj zaostalimi in najbolj kritičnimi po svojih perečih družbeno-gospodarskih problemih. Gre za pokrajino, ki so ji dosedanja družbeno strukturo opredeljevale močna agrarna prenaseljenost, še leta 1953 z več kot 80 % agrarnega prebivalstva.« Korošec in Pak (2010, 110) pa sta dodala, da se »Halozam, eni najmanj razvitih slovenskih pokrajin, vse od konca druge svetovne vojne, kljub precejšnjim prizadevanjem, ni uspelo približati razvitejšim regijam v Sloveniji«.

Če primerjamo razmere v osrednjih haloških občinah s povprečnem v Sloveniji, lahko ugotovimo, da od povprečja najbolj izstopajo pri splošni stopnji natalitete, ki je v večini haloških občin precej nižja (občine Zavrč, Cirkulane in Podlehnik so se v letu 2018 uvrstile med 11 občin z najnižjo stopnjo v Sloveniji) in pri deležu prebivalstva s terciarno izobrazbo (občine Zavrč, Podlehnik in Cirkulane so se v letu 2018 uvrstile med 10 občin z najnižjim deležem v Sloveniji). Prav tako vse haloške občine (razen občine Makole) sodijo med 19 občin z najnižjim koeficientom feminitete v Sloveniji. Nekoliko bolj ugodne so razmere v starostni sestavi, saj imajo vse občine nižji delež starejšega prebivalstva od državnega povprečja. Zaradi močne depopulacije v drugi polovici prejšnjega stoletja se je precej zmanjšalo število prebivalcev v regiji, kar je zmanjšalo nekdanj visoko gostoto poselitve. Tako imajo leta 2019 vse haloške občine nižjo gostoto prebivalstva od državnega povprečja.

Na razvoj Haloz je vseskozi odločilno vplivala vrsta dejavnikov, od naravnih pogojev, geografskega položaja, odročnosti in obmejnosti, gospodarske nerazvitosti in drugih. Po mnenju Korošča (2008, 26) je demografska sestava Haloz, za katero je značilen nizek razvojni potencial z negativnim naravnim prirastom, staranjem prebivalcev in neugodno izobrazbeno sestavo, rezultat dosedanjega socialno-

ekonomskega razvoja ter izrazito omejevalnega vpliva naravnih dejavnikov. Politične in socialnoekonomske spremembe sredi preteklega stoletja so ob specifični in močni agrarni prenaseljenosti spodbudile depopulacijo in zaposlovanje v nekmetijskih dejavnostih v industrijskih središčih izven pokrajine. Navedeni procesi niso zgolj pospešili deagrarizacije in preoblikovali gospodarske zgradbe večine haloških naselij, temveč so bistveno spremenili vzorec razpršene poselitve. Ta je izrazito prostorsko diferencirana, opredeljena z obsežnimi območji praznjenja v obmejnih in gričevnatih predelih ter območji zmerne koncentracije v centralnih in dolinskih naseljih.

V prispevku je obravnavan demografski razvoj območja in osnovne demografske značilnosti prebivalstva Haloz na nivoju občin in naselij. Ker je Bračič v obeh svojih študijah izredno izčrpno obravnaval tudi demografske razmere v tej regiji in jih je prikazal v povezavi z gospodarskimi in socialnimi spremembami, je zato v tej analizi poudarek na novejših razmerah, seveda v navezavi na pretekla obdobja.

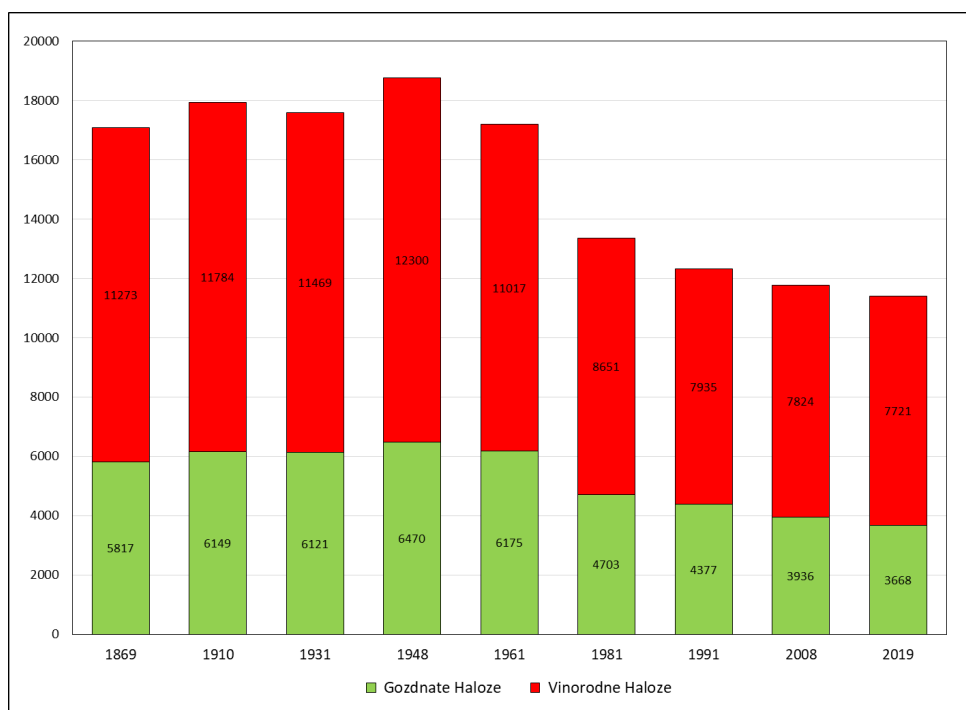
Haloze je Bračič (1982, 10–11) razdelil na Vinorodne in Gozdnate. Enako delitev ohranjamo v tej analizi, saj želimo doseči kontinuiteto nekaterih izbranih podatkov. Pri tem je potrebno opozoriti, da je Bračič obravnaval Haloze po katastrskih občinah (v Vinorodne Haloze je vključil 49 k. o., v Gozdnate Haloze pa 18 k. o.), medtem ko ta analiza sledi členitvi na naselja, kot jih v svojem registru vodi SURS. V Vinorodnih Halozah (med dolino potoka Peklača in mejo z Republiko Hrvaško na jugu ter na vzhodu pri Zavrču) je bilo pred letom 1981 52 naselij, od leta 1981 naprej pa 53 naselij (iz naselja Zg. Gruškovje se je izločilo naselje Sp. Gruškovje), v Gozdnatih Halozah (na območju med Jelovškim potokom na zahodu in dolino potoka Peklača na vzhodu) pa je bilo pred letom 1981 22 naselij, od leta 1981 dalje pa 25 (iz naselja Sitež se je izločilo naselje Dol pri Stopercah; iz naselja Zg. Sveča se je izločilo naselje Sp. Sveča; iz delov naselja Čermožiše in Nadole je nastalo naselje Kupčinjci vrh). Sprememba območij obravnave je povzročila, da je prišlo do majhnih odstopanj med podatki v obeh Bračičevih študijah in v tej analizi, tako da se pri starejših popisih prebivalstva seštevki števila prebivalstva v obeh delih regije v obeh raziskavah razlikujejo za nekaj deset oseb v primerjavi s to analizo.

Glede na sedanjo upravno razdelitev Slovenije se 78 analiziranih haloških naselij uvršča v 7 občin (od občine Makole na zahodu do občine Zavrč na vzhodu Haloz). Gozdnate Haloze se nahajajo na območju 3 občin. V njih je vključenih vseh 5 naselij v občini Žetale, večji del naselij (15 od 26) v občini Majšperk in le manjši del naselij (4 od 13) v občini Makole. Preostala naselja v občini Majšperk so uvrščena v sosednjo regijo Savinjsko, prav tako del v občini Makole, kjer se nekaj naselij uvršča tudi v regijo Dravinjske gorice. V Gozdnate Haloze je uvrščeno tudi naselje Dolena iz občine Videm. Vinorodne Haloze se nahajajo na območju 4 občin. V njih so vključena vsa naselja v občini Podlehnik (13 naselij), Cirkulane (13) in Zavrč (9) ter večji del naselij v občini Videm (18 od 30). Preostala naselja v občini Videm se uvrščajo v sosednjo regijo Dravsko polje. Zaradi navedenega je v preglednicah pri imenih občin Makole, Majšperk in Videm navedeno »(del v Halozah)« in so prikazani le podatki za tisti del območja (naselja) v imenovanih občinah, ki se nahaja v Halozah.

Na gričevnatih in hribovitih območjih Haloz je značilna tradicionalna razpršena poselitev, zlasti v obliki razloženih (slemenskih) naselij. Prvotna poselitev je bila v Halozah omejena na dolinske pleistocenske terase. Danes značilna in prevladujoča slemenska razložena poselitev je rezultat kasnejše kolonizacije v 18. in 19. stoletju in zlasti razvoja vinogradništva. V hribovitem svetu Gozdnatih Haloz se je razvilo precej zaselkov, najti pa je tudi prave samotne kmetije. Večina naselij v Halozah je majhnih, saj v skoraj dveh tretjinah naselij živi manj kot 150 prebivalcev.

Gibanje števila prebivalcev, gostota prebivalstva in velikost naselij

Kot je ugotovil že Bračič (1967, 211), lahko celotno obdobje demografskega razvoja od prvega popisa prebivalstva do danes razdelimo v dve glavni obdobji.

Slika 1: Gibanje števila prebivalcev v Halozah med letoma 1869 in 2019

Vir podatkov: SURS, 2019

Za prvo, to je obdobje med letoma 1869 in 1961, je značilna velika agrarna prenaseljenost in visoko število prebivalcev, ki je v celotnem obdobju stagniralo in se gibalo med 17 in 18 tisoč, z rahlimi vmesnimi povečanji (največ prebivalcev so imele Haloze leta 1948) in zmanjšanji. Prebivalstvo kljub visoki rodnosti dejansko številčno ni naraščalo, saj je stalno in močno izseljevanje absorbiralo ves naravni prirast (Bračič, 1967, 216). Za razliko od nekaterih drugih slovenskih regij, od koder se je prebivalstvo izseljevalo v ZDA in zahodno Evropo, se je večina Haložanov preselila predvsem v bližnji Ptuj, Maribor in Gradec, kjer so se zaposlovali večinoma kot pomožni delavci, predvsem otroke pa so pošiljali na kmetije na Dravsko in Ptujsko polje (Bračič, 1967, 217).

Preglednica 1: Število prebivalcev v Halozah med letoma 1869 in 2019

Občina - Območje / Leto	1869	1910	1931	1961	1981	1991	2008	2019
Makole (del v Hal.)	1.097	1.226	1.179	1.167	982	946	838	753
Majšperk (del v Hal.)	2.005	2.195	2.202	2.362	1.917	1.716	1.499	1.456
Žetale	2.394	2.433	2.445	2.342	1.575	1.495	1.404	1.293
Podlehnik	3.668	3.564	3.363	3.101	2.177	2.005	1.937	1.817
Videm (del v Halozah)	3.272	3.335	3.339	3.229	2.734	2.397	2.202	2.154
Cirkulane	2.915	3.140	3.140	3.105	2.474	2.340	2.326	2.391
Zavrč	1.739	2.040	1.922	1.886	1.495	1.413	1.554	1.525
Gozdnote Haloze	5.817	6.149	6.121	6.175	4.703	4.377	3.936	3.668
Vinorodne Haloze	11.273	11.784	11.469	11.017	8.651	7.935	7.824	7.721
Haloze (skupaj)	17.090	17.933	17.590	17.192	13.354	12.312	11.760	11.389
% preb. v Vinor. Hal.	66,0	65,7	65,2	64,1	64,8	64,4	66,5	67,8

Vir podatkov: SURS, 2019

Preglednica 2: Indeksi gibanja števila prebivalcev v Halozah med letoma 1869 in 2019

Občina - Območje / Obdobje	1869-1910	1910-1931	1931-1961	1961-1981	1981-2019	2008-2019	1869-1931	1869-1961	1869-2019
Makole (del v Hal.)	111,8	96,2	99,0	84,1	76,7	89,9	107,5	106,4	68,6
Majšperk (del v Hal.)	109,5	100,3	107,3	81,2	76,0	97,1	109,8	117,8	72,6
Žetale	101,6	100,5	95,8	67,3	82,1	92,1	102,1	97,8	54,0
Podlehnik	97,2	94,4	92,2	70,2	83,5	93,8	91,7	84,5	49,5
Videm (del v Halozah)	101,9	100,1	96,7	84,7	78,8	97,8	102,0	98,7	65,8
Cirkulane	107,7	100,0	98,9	79,7	96,6	102,8	107,7	106,5	82,0
Zavrč	117,3	94,2	98,1	79,3	102,0	98,1	110,5	108,5	87,7
Gozdnote Haloze	105,7	99,5	100,9	76,2	78,0	93,2	105,2	106,2	63,1
Vinorodne Haloze	104,5	97,3	96,1	78,5	89,2	98,7	101,7	97,7	68,5
Haloze (skupaj)	104,9	98,1	97,7	77,7	85,3	96,8	102,9	100,6	66,6

Vir podatkov: SURS, 2019

Preglednica 3: Indeksi gibanja števila prebivalcev v Halozah med letoma 1869 in 2019

Območje / Leto	1869	1910	1931	1961	1981	1991	2008	2019
Verižni indeks								
Gozdnote Haloze	-	105,7	99,5	100,9	76,2	93,1	89,9	93,2
Vinorodne Haloze	-	104,5	97,3	96,1	78,5	91,7	98,6	98,7
Haloze (skupaj)	-	104,9	98,1	97,7	77,7	92,2	95,5	96,8
Indeks (leto 1910=100)								
Gozdnote Haloze	94,6	100,0	99,5	100,4	76,5	71,2	64,0	59,7
Vinorodne Haloze	95,7	100,0	97,3	93,5	73,4	67,3	66,4	65,5
Haloze (skupaj)	95,3	100,0	98,1	95,9	74,5	68,7	65,6	63,5
Indeks (leto 2019=100)								
Gozdnote Haloze	158,6	167,6	166,9	168,3	128,2	119,3	107,3	100,0
Vinorodne Haloze	146,0	152,6	148,5	142,7	112,0	102,8	101,3	100,0
Haloze (skupaj)	150,1	157,5	154,4	151,0	117,3	108,1	103,3	100,0

Vir podatkov: SURS, 2019

V drugem obdobju po letu 1961 se je zaradi intenzivnega gospodarskega razvoja v celotni Sloveniji, z deagrarizacijo Haloz, nadaljnjim izseljevanjem ter postopnim

zmanjševanjem rodnosti število prebivalcev v Halozah znižalo na okoli 13 tisoč in v zadnjih desetletjih stagnira med 11 in 12 tisoč, z rahlim trendom zmanjševanja.

Leta 1869 je v Halozah živel 17.090 prebivalcev. Vinorodne Haloze (v katerih je živel okoli 65 % prebivalstva vse regije) so bile povsem kmetijska pokrajina z močno usmeritvijo v vinogradniško proizvodnjo. Prebivalstvo se je zgoščevalo predvsem v območjih bolj intenzivne proizvodnje. Tretjina vseh produktivnih površin in skoraj polovica vseh najboljših vinogradov je bilo v lasti tujcev, predvsem meščanov, samostanov in denarnih zavodov, medtem ko so večino haloških posestnikov tvorili kočarji in majhni kmetje, ki so imeli manj kot 5 ha zemlje. Posledica takšnih razmer je bila močna gospodarska odvisnost kmetov od upnikov ter nesposobnost dostojno preživeti družinske člane, kar je vodilo v izgubo zemlje, v revščino in pomanjkanje. Razvoj t. i. kočarstva in viničarstva je dejansko vodila v razvoj kmečkega proletariata (Bračič, 1967, 143). Zaradi visoke rodnosti prebivalstva in navedenih razmer je bilo za Haloze značilno močno izseljevanje iz regije in po navedbah Bračiča (1967, 122) se je celotni naravni prirast sprti izseljeval, zato je število prebivalcev v celotnem nadaljnjem obdobju bolj ali manj stagniralo.

V Gozdnatih Halozah so bila v letu 1869 nekoliko večji meri zastopana večja naselja, saj je v 9 od 22 naselij živel več kot 300 prebivalcev (več kot 500 v Žetalah in Čermožišah), medtem, ko je bilo v Vinorodnih Halozah večjih naselij manj (več kot 500 prebivalcev je živel le v Zg. Gruškovju, med 401 in 500 pa v naseljih Podlehnik, Sedlašek, Velika Varnica in Gradišča). Kar 60 % vseh naselij v Vinorodnih Halozah je imelo le med 51 in 200 prebivalcev.

Preglednica 4: Število naselij glede na velikost naselja (število prebivalcev) v Halozah med letoma 1869 in 2019

Leto	1869			1931			1981			2019		
	G. H.	V. H.	Sk.	G. H.	V. H.	Sk.	G. H.	V. H.	Sk.	G. H.	V. H.	Sk.
1 – 50	-	-	-	-	-	-	-	2	2	4	6	10
51 – 100	4	8	12	1	5	6	6	8	14	7	15	22
101 – 150	2	11	13	5	10	15	6	21	27	4	14	18
151 – 200	3	13	16	4	18	22	3	10	13	3	7	10
201 – 250	4	5	9	2	8	10	3	3	6	4	4	8
251 – 300	-	4	4	2	1	3	2	3	5	1	3	4
301 – 400	4	6	10	4	3	7	4	6	10	2	2	4
401 – 500	3	4	7	3	6	9	1	-	1	-	2	2
501 – 800	2	1	3	1	1	2	-	-	-	-	-	-
Skupaj	22	52	74	22	52	74	25	53	78	25	53	78

Opomba: G.H. – Gozdnate Haloze, V.H. – Vinorodne Haloze

Vir podatkov: SURS, 2019

Gostota prebivalstva je bila relativno visoka, saj je znašala okoli 75 prebivalcev na km² in je bila v povprečju višja v Vinorodnih Halozah (77,2). V 15 naseljih je presegla 100 prebivalcev na km², najvišja pa je bila v naseljih Slatina in Veliki vrh (165–170) ter Paradiž, Drenovec, Zakl in Berinjak (140–150). Najnižja je bila v naselju Trdobojci in Medribnik (30–40).

Preglednica 5: Gostota prebivalstva v Halozah med letoma 1869 in 2019

Območje / Leto	1869	1931	1961	1981	2019
Gozdnate Haloze	70,6	74,3	74,9	57,1	44,5
Vinorodne Haloze	77,2	78,6	75,5	59,3	52,9
Haloze (skupaj)	74,8	77,0	75,3	58,5	46,6

Vir podatkov: SURS, 2019

Bračič (1967, 122) ugotavlja, da se je med letoma 1880 in 1890 število prebivalcev v Vinorodnih Halozah nekoliko zmanjšalo, prav tako pa tudi v Gozdnatih Halozah (Bračič, 1982, 76). Območje je imelo mnogo višji negativni migracijski saldo kot celotno območje Podravja in ta je presegel stopnjo naravnega prirasta, kar je pomenilo rahlo depopulacijo v obdobju ob koncu 19. stoletja. Revščina in splošno pomanjkanje sta vplivali tudi na povišano stopnjo smrtnosti (Bračič, 1967, 122), tako da je bil naravni prirast v tem obdobju nekoliko nižji. Depopulacija je med letoma 1880 in 1890 zajela kar 29 od 52 naselij v Vinorodnih Halozah ter 8 od 22 naselij v Gozdnatih Halozah. V Vinorodnih Halozah je bila depopulacija najbolj intenzivna na območju Zavrča, najmanj pa na območju Leskovca. Obdobje depopulacije sovпада s pojavom trne uši, ki se je v Halozah prvič pojavila v letu 1886 (Bračič, 1967, 123). Na območju Ptuja je bilo uničenih četrtnina vinogradov, kar je pomembno vplivalo na gospodarsko moč območja. Z velikim naporom je bila večina vinogradov obnovljenih pred prvo svetovno vojno.

V letu 1910 je v Halozah živelo 17.933 prebivalcev. V primerjavi z letom 1869 se je število prebivalcev povečalo za 4,9 %, nekoliko bolj v Gozdnatih kot v Vinorodnih Halozah. Med območji današnjih občin so beležili največje povečanje v občini Zavrč (za 17,3 %). Število prebivalcev se je zmanjšalo le na območju današnje občine Podlehnik. Na nivoju naselij se je število prebivalcev povečalo v 50 naseljih, v 24 pa se je zmanjšalo. V večjem deležu so bila naselja z depopulacijo prisotna v Vinorodnih Halozah. Med naselja z največjo depopulacijo (zmanjšanje med 15–25 %) so se v tem obdobju uvrstila Berinjak, Pohorje, Zakl, Rodni Vrh, Trdobjeci in Dravci (vsa v Vinorodnih Halozah). Na drugi strani so največ prebivalstva (povečanje med 40–55 %) pridobila naselja Cirkulane, Repišče in Zg. Leskovec v Vinorodnih Halozah ter Zg. Sveča, Jelovec pri Makolah in Skrblje (pri Bregu) v Gozdnatih Halozah.

Preglednica 6: Število naselij v Halozah glede na zmanjšanje ali povečanje števila prebivalstva med letoma 1869 in 2019

Območje / Obdobje	1869-1910	1910-1931	1931-1961	1961-1981	1981-1991	1991-2008	2008-2019	1869-2019
Gozdnate Haloze - skupaj	22	22	22	22	25	25	25	25
- zmanjšanje št. preb.	5	8	13	20	21	21	19	23
- povečanje št. preb.	17	14	9	2	4	4	6	2
Vinorodne Haloze - skupaj	52	52	52	52	53	53	53	53
- zmanjšanje št. preb.	19	31	35	41	36	29	32	40
- povečanje št. preb.	33	21	17	11	17	24	21	13
Haloze (skupaj) - skupaj	74	74	74	74	78	78	78	78
- zmanjšanje št. preb.	24	39	48	61	57	50	51	63
- povečanje št. preb.	50	35	26	13	21	28	27	15

Vir podatkov: SURS, 2019

Na razvoj prebivalstva je v začetku 20. stoletja odločujoče vplivala prva svetovna vojna, ki je povzročila padec natalitete in zmanjšanje naravnega prirasta. Po gospodarski konjunkturi po prvi svetovni vojni pa so se po letu 1927 že kazali znaki bližajoče se svetovne gospodarske krize (Bračič 1967, 129), kar je vplivalo tudi na demografski razvoj. Leta 1931 je v Halozah živel 17.590 prebivalcev, kar predstavlja zmanjšanje za okoli 1,9 % v primerjavi z letom 1910. Zmanjšanje je bilo bolj očitno v Vinorodnih (za 2,7 %) kot v Gozdnatih Halozah (za 0,5 %). K zmanjšanju so prispevala predvsem naselja na območju današnjih občin Makole (del v Halozah), Podlehnik in Zavrč (v slednjih dveh za več kot 5 %).

Na nivoju naselij se je število prebivalcev med letoma 1910 in 1931 povečalo le v 35 naseljih, v 39 pa se je zmanjšalo. V večjem deležu so bila naselja z depopulacijo prisotna v Vinorodnih Halozah. Med naselja z največjo depopulacijo (zmanjšanje med 15–30 %) so se uvrstila naselja Naraplje v Gozdnatih Halozah ter Belski Vrh, Zavrč, Korenjak, Rodni Vrh in Sedlašek v Vinorodnih Halozah. Na drugi strani so največ prebivalstva (povečanje med 20–50 %) pridobila naselja Breg in Koritno (pri Bregu) v Gozdnatih Halozah ter Soviče, Pestike in Meje v Vinorodnih Halozah.

Gostota prebivalstva se ni bistveno spremenila in je bila podobna kot v predhodnem obdobju. V povprečju je znašala 77 prebivalcev na km² in je bila nekoliko višja v Vinorodnih Halozah. Višja od 150 prebivalcev na km² je bila le v dveh naseljih in sicer v Makolah (178) in naselju Meje (193). Ker je bila v bolj odročnih predelih z manjšimi naselji (po številu prebivalcev) v tem obdobju že prisotna depopulacija, se je povečalo število majhnih naselij; s 101–150 prebivalci (s 13 naselij v letu 1869 na 15 naselij v letu 1931) in s 151–200 prebivalci (s 16 na 22). Na drugi strani se je povečalo tudi število večjih naselij s 401–500 prebivalci (s 7 na 9), medtem ko se je število največjih naselij s 501–700 prebivalci zmanjšalo s 3 na 2 naselji. Največji naselji v Halozah sta bili Zg. Gruškovje (678 prebivalcev) in Žetale (653), med 401–500 prebivalcev pa je živel v naseljih Stari Grad, Čermožiše in Kočice v Gozdnatih Halozah ter Podlehnik, Sedlašek, Velika Varnica, Gradišča, Hrastovec (pri Zavrču) in Turški vrh v Vinorodnih Halozah.

Obdobje po drugi svetovni vojni je prineslo močan porast natalitete in s tem tudi naravnega prirasta. Viničarji in kočarji so dobili ob izvedbi agrarne reforme zemljo, drugi so postali delavci na državnih podjetjih ali zadružniki. Kljub napredku pa je tudi za to obdobje značilno, da je bil delež kmečkega prebivalstva še naprej visok. Bračič (1967, 169) navaja, da je bila leta 1948 povprečna agrarna gostota 118, povprečna poljedelska gostota pa celo 247. Leta 1948 so v Halozah našeli 18.770 prebivalcev, kar predstavlja najvišje število prebivalcev v regiji v celotnem obravnavanem obdobju.

Leta 1961 je v Halozah živel 17.192 prebivalcev, kar predstavlja zmanjšanje za 8,4 % v primerjavi z letom 1948. V primerjavi z letom 1931 pa se je število prebivalcev zmanjšalo za 2,3 %. V slednjem obdobju so k zmanjšanju bolj prispevala naselja v Vinorodnih Halozah (zmanjšanje za 3,9 %), saj se je število prebivalcev v Gozdnatih Halozah povečalo za 0,9 %. Bračič (1967, 170) ugotavlja, da je v Vinorodnih Halozah, ob sicer visokem naravnem prirastu, k depopulaciji ponovno odločilen delež prispevalo negativno selitveno gibanje. Z prenovo vinogradov v obliki terasnih

nasadov je namreč odpadla potreba po ročnem obdelovanju, kar je prispevalo k višku delovne sile.

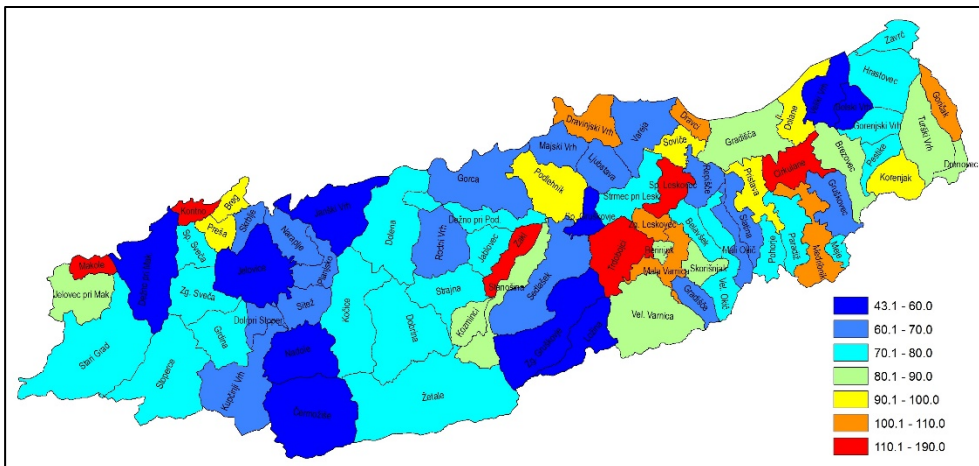
Število prebivalcev se je v obdobju med letoma 1931 in 1961 zmanjšalo v vseh območjih današnjih občin (najbolj v občini Podlehnik za 7,8 %), razen v delu občine Majšperk, ki sega v Haloze (zaradi naselja Breg). Na nivoju naselij se je število prebivalcev zmanjšalo v 48 naseljih, povečalo pa le v 26. Najbolj (za 20–32 %) se je zmanjšalo v naselju Koritno (pri Bregu) v Gozdnatih Halozah ter v naseljih Sp. Leskovec, Mala Varnica, Drenovec, Strmec pri Leskovcu in Berinjak (pri Zg. Leskovcu) v Vinorodnih Halozah, najbolj pa se je povečalo v naseljih Dolane in Zavrč v Vinorodnih Halozah ter Naraplje in Breg v Gozdnatih Halozah. Zaradi razvoja industrije se je v naselju Breg v tem obdobju celo potrojilo.

Leta 1961 so imela več kot 500 prebivalcev le tri naselja v Halozah: Žetale (604), Zg. Gruškovje (597) in Čermožiše (562), med 401–500 prebivalcev pa je imelo 6 naselij: Stari Grad in Kočice v Gozdnatih Halozah ter Podlehnik, Sedlašek, Gradišča (pri Cirkulanah) in Hrastovec (pri Zavrču) v Vinorodnih Halozah.

Obdobje med letoma 1961 in 1981 je obdobje največjih demografskih sprememb. Rodnost se je postopoma zmanjševala in ob dokaj ustaljeni stopnji smrtnosti se je zniževal tudi naravni prirast prebivalstva (Bračič, 1982, 112). Intenziven gospodarski razvoj Podravja (zlasti industrijski razvoj Maribora) in drugih delov Slovenije sta povzročila povpraševanje po delovni sili, pospešila deagrarizacijo Haloz ter ponovno močno izseljevanje. Bračič (1982, 112) za Gozdnate Haloze v začetku 60. let prejšnjega stoletja navaja podatek, da se je odselilo 50 % več ljudi, kot je znašal naravni prirast. Podobna ugotavlja tudi za Vinorodne Haloze (Bračič 1967, 223), kjer se je v 60. letih prejšnjega stoletja rodnost zmanjšala in pričela približevati slovenskemu povprečju. Izseljevalo se je predvsem mlado aktivno prebivalstvo. Tako npr. Bračič (1967, 219) ugotavlja, da je bilo med izseljenimi iz Vinorodnih Haloz skoraj dve tretjini mlajših od 26 let. Haložani so se večinoma izseljevali v smeri proti Ptuj in Mariboru, proti Kidričevem, Slovenski Bistrici pa tudi v Celje in Ljubljano ter druga industrijsko razvijajoča se središča v Sloveniji. Nekaj se jih je izselilo tudi na delo v tujino (Bračič, 1967, 221; Bračič, 1982, 119).

Omenjeni procesi so imeli za posledico, da se je v obdobju med letoma 1961 in 1981 število prebivalcev v Halozah zmanjšalo kar za 3.838 oseb (s 17.192 prebivalcev v letu 1961 na 13.354 v letu 1981) oziroma za 22,3 %. Zmanjšanje je bilo nekoliko bolj intenzivno v Gozdnatih Halozah (za 23,8 %). Med območji sedanjih občin pa je bilo zmanjšanje najbolj intenzivno v občini Žetale (za 32,7 %) in Podlehnik (za 29,8 %). Analiza po naseljih pokaže, da se je v obravnavanem obdobju število prebivalcev zmanjšalo kar v 61 naseljih (v 82,4 % vseh naselij), povečalo pa le v 13 naseljih (med njimi v 2 iz Gozdnatih in v 11 iz Vinorodnih Haloz). Največje zmanjšanje (35–50 %) je bilo zabeleženo v naseljih Dežno pri Makolah, Jelovice, Naraplje in Skrblje v Gozdnatih Halozah ter v naseljih Veliki Vrh, Ložina, Belski Vrh, Slatina, Rodni Vrh, Mali Okič, Gorca in Vareja v Vinorodnih Halozah. Število prebivalcev se je od 15–25 % povečalo v naseljih Koritno (pri Bregu) in Makole v Gozdnatih Halozah, ter v

naseljih Zakl (pri Podlehniku), Cirkulane in Sp. Leskovec v Vinorodnih Halozah. V naselju Trdobjoci (pri Zg. Leskovcu) je povečanje znašalo kar 86 %.

Slika 2: Gibanje števila prebivalstva (indeks) po naseljih v Halozah v obdobju med letoma 1961 in 1981

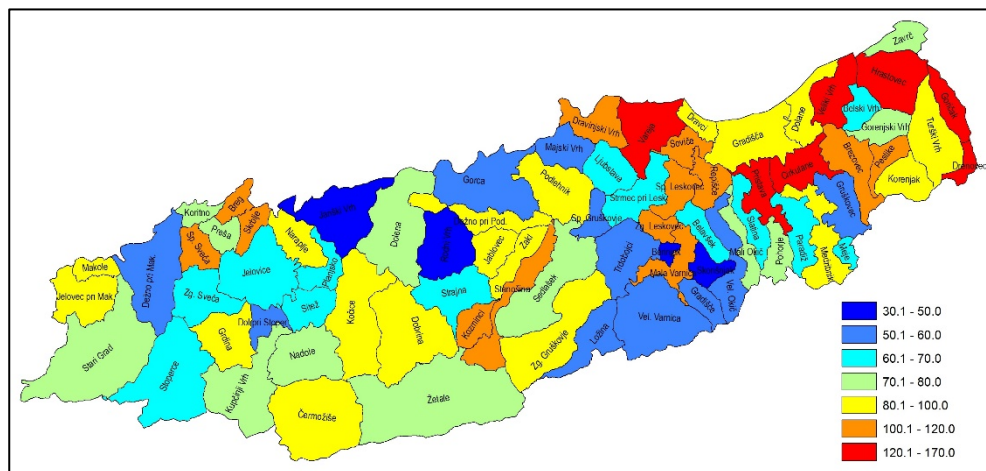
Vir podatkov: SURS, 2019

Zaradi depopulacije se je po približno 100 letih (kolikor je trajala stagnacija števila prebivalstva v Halozah) v letu 1981 precej zmanjšala gostota prebivalstva. Na celotnem območju se je zmanjšala na 58,5 prebivalcev na km² in je bila nekoliko višja (59,3) v Vinorodnih Halozah. Višja od povprečja je bila le na območju sedanjih občin Cirkulane (77) in Zavrč (78), najnižja pa na območju sedanje občine Žetale (42). Na nivoju naselij je bila gostota višja od 100 prebivalcev na km² le v 10 naseljih. Izstopali sta urbanizirani naselji na obrobju Gozdnatih Haloz: Breg (283) in Makole (250). Med drugimi naselji je z višjo gostoto prebivalstva (100–130 prebivalcev na km²) izstopalo 8 naselij: Zg. Leskovec, Meje, Cirkulane, Paradiž, Zakl (pri Podlehniku), Skorišnjak in Goričak v Vinorodnih Halozah ter Koritno (pri Bregu) v Gozdnatih Halozah. Z gostoto poselitve pod 30 prebivalcev na km² pa so izstopala naselja Janški vrh, Kupčinji Vrh, Dežno pri Makolah in Jelovice v Gozdnatih Halozah ter Rodni Vrh, Ložina in Zg. Gruškovje v Vinorodnih Halozah. Podatki pričajo o začetku procesa intenzivnega praznjenja podeželja v bolj oddaljenih območjih in območjih z manj ugodnimi razmerami.

V letu 1981 opazimo tudi nadaljevanje procesa povečevanja števila naselij z majhnim številom prebivalcev. Če so v letu 1869 in 1931 bila številčno najbolj zastopana naselja s 151–200 prebivalcev, so bila to v letu 1981 naselja s 101–150 prebivalcev. Takšnih je bilo kar 27, kar predstavlja dobro tretjino vseh naselij v Halozah. Obenem se je pričelo zmanjševati tudi število naselij z največ prebivalci. Če so bila leta 1869 v Halozah še 3 naselja z več kot 500 prebivalci in leta 1931 2 naselji, jih leta 1981 ne najdemo več. Slednje leto so bile največje naselje Žetale (481 prebivalcev), druga večja naselja pa so se uvrstila v kategorijo med 301–400 prebivalcev. Teh je bilo 10 in med njimi so imela 351–400 prebivalcev naselja Čermožiše in Kočice v Gozdnatih Halozah ter Podlehnik, Velika Varnica in Hrastovec v Vinorodnih Halozah.

V obdobju po letu 1981 sledi nadaljnje zmanjševanje števila prebivalcev. Med letoma 1981 in 1991 se je število zmanjšalo za 7,8 % (na 12.312 prebivalcev v letu 1991), med letoma 1991 in 2008 za 4,5 % (na 11.760 prebivalcev v letu 2008) in med letoma 2008 in 2019 za 3,2 % (na 11.389 prebivalcev v letu 2019, ko je v Halozah živel najmanj prebivalcev v celotnem obdobju po letu 1869). Nizka rodnost in naravni prirast, postopno staranje prebivalstva, deagrarizacija ter izseljevanje predvsem mlajšega aktivnega prebivalstva zaradi pomanjkanja delovnih mest je imelo za posledico praznjenje podeželja, zlasti iz najbolj odročnih in najmanj ugodnih območij (predvsem v osrednjem in zahodnem delu Haloz).

Če se je v prejšnjih obdobjih število prebivalcev v povprečju bolj zmanjševalo v Vinorodnih Halozah, se je med letoma 1981 in 2019 bolj znižalo v Gozdnatih (za 22 %), v Vinorodnih pa le za 10,8 %. Občini z največjim zmanjšanjem sta bili Makole in Majšperk (upoštevana sta le dela obeh občin, ki sta se uvrstila v Haloze). To lahko pripišemo zaprtju industrijskih podjetij, ki so v preteklosti pomembno prispevale h gospodarskem in demografskem razvoju tega dela Haloz in sosednjih regij. Med območji sedanjih občin je bila največja depopulacija prisotna v zahodnem delu Vinorodnih Haloz v občini Žetale in Podlehnik (zmanjšanje za 17–18 %), medtem ko se je na območju vzhodnega dela Vinorodnih Haloz v občini Cirkulane število prebivalcev zmanjšalo le za 3,6 %, v občini Zavrč pa se je v obdobju po letu 1981 celo povečalo za 2 %.

Slika 3: Gibanje števila prebivalstva (indeks) po naseljih v Halozah v obdobju med letoma 1981 in 2019

Vir podatkov: SURS, 2019

Podatki na nivoju naseljih kažejo, da se je v 70 % naselij število prebivalcev zmanjšalo, medtem ko se v 30 % naselij povečalo. Za več kot 50 % se je med letoma 1981 in 2019 število prebivalcev zmanjšalo v naseljih Janški Vrh v Gozdnatih Halozah ter naseljih Skorišnjak, Rodni Vrh in Berinjak v Vinorodnih Halozah. Med 40–50 % pa se je zmanjšalo v naselju Dol pri Stopercah v Gozdnatih Halozah ter v naseljih Gradišče, Ložina, Trdobjoci, Gruškovec, Velika Varnica, Sp. Gruškovje, Veliki Okič, Majski Vrh in Gorca v Vinorodnih Halozah. Na drugi strani se je število

prebivalcev najbolj povečalo (za 20–35 %) v naseljih Hrastovec (pri Zavrču), Vareja, Goričak, Drenovec (pri Zavrču) in Veliki Vrh (vsa v vzhodnem delu Vinorodnih Haloz) ter v Cirkulanah (za 46 %) in Pristavi (pri Cirkulanah) (za 62 %).

Glede na velikost naselij po številu prebivalcev lahko ugotovimo nadaljnje povečevanje števila majhnih naselij. Pred letom 1981 naselij z manj kot 50 prebivalci v Halozah sploh ne zasledimo, v letu 2019 pa jih je že 10. Močno se je povečalo tudi število naselij s 51–100 prebivalci; leta 1981 jih je bilo 14, leta 2019 pa že 22. Tako ima v letu 2019 do 100 prebivalcev kar 41 % haloških naselij (v letu 1931 jih je bilo le 8 %). Na drugi strani je opaziti tudi manjše število velikih naselij. Leta 2019 sta imeli 401–500 prebivalcev le 2 naselji: Cirkulane (442) in Hrastovec (pri Zavrču) (467), med 301 in 400 prebivalci pa 4 naselja: Breg (pri Majšperku), Žetale, Podlehnik in Gradišča (pri Cirkulanah).

Zmanjšala se je tudi gostota prebivalstva, ki je leta 2019 znašala le 46,6 prebivalcev na km². Nižja je bila v Gozdnatih Halozah (44,5), tako da se je delež prebivalstva v njih zmanjšalo s 35,9 % v letu 1961 na 32,2 % vsega prebivalstva v Halozah v letu 2019. Na območju današnjih občin je bila gostota nadpovprečna le v občinah Zavrč (79) in Cirkulane (74), medtem ko se je na območju občin Makole (del v Halozah), Majšperk (del v Halozah), Žetale in Podlehnik znižala na manj kot 40 prebivalcev na km². Med naselji so imeli najnižjo gostoto prebivalstva nekatera naselja v Gozdnatih Halozah, npr. Janški Vrh, Jelovice, Dežno pri Makolah in Zg. Sveča, v katerih je bila manjša od 20 prebivalcev na km². Tako nizko vrednost sta imeli le 2 naselji v Vinorodnih Halozah in sicer Rodni Vrh in Ložina. Na drugi strani je 9 naselij beležilo gostoto, ki je bila višja od 100 prebivalcev na km²: Dravinjski Vrh, Zakl (pri Podlehniku), Hrastovec (pri Zavrču), Pristava (pri Cirkulanah) in Goričak (pri Zavrču) so imeli gostoto med 101–130 prebivalcev na km², višjo pa urbanizirana naselja Zg. Leskovec (150), Cirkulane (173), Makole (215) in Breg (pri Majšperku) (322), ki so tudi centralna središča v regiji oziroma njenem obrobju.

Leta 2008 se je spremenila definicija prebivalstva v Sloveniji. Prebivalci Republike Slovenije so po spremenjeni statistični definiciji osebe (ne glede na državljanstvo) s prijavljenim prebivališčem v Sloveniji, ki v Sloveniji prebivajo ali imajo namen prebivati eno leto ali več in niso začasno odsotne iz države eno leto ali več. Sprememba metodologije pomeni prelom v časovni vrsti podatkov, zato podatki po novi definiciji (v preglednicah v tej študiji vključno od leta 2008 dalje) niso neposredno primerljivi s podatki za predhodna leta (Horvat 2019, 3). Zato pogledjmo posebej še gibanje števila prebivalcev v tem zadnjem obdobju. V Halozah se je število prebivalcev znižalo za 3,2 %, pri čemer se je znižalo za 6,8 % v Gozdnatih Halozah in le za 1,3 % v Vinorodnih Halozah. Med občinami največjo depopulacijo beležijo v občini Makole (v delu v Halozah) (za 10,1 %) ter v občinah Žetale (za 7,9 %) in Podlehnik (za 6,2 %). V vzhodnem delu Vinorodnih Haloz je znižanje majhno oziroma se je na območju občine Cirkulane število prebivalcev med letoma 2008 in 2019 celo povečalo za 2,8 %.

Na nivoju naselij se je v enakem obdobju število prebivalcev zmanjšalo v 51 naseljih, povečalo pa v 27. Največje zmanjšanje (za več kot 15 %) beležijo naselja Makole,

Dol pri Stopercah, Grdina, Koritno, Zg. Sveča in Plansko v Gozdnatih Halozah ter naselja Sp. Gruškovje, Strajna, Meje, Sp. Leskovec, Gruškovec, Zavrč in Veliki Okič v Vinorodnih Halozah. Na drugi strani beležijo največje povečanje (za 15–30 %) naselja v vzhodnem delu Vinorodnih Haloz: Brezovec (pri Cirkulanah), Strmec pri Leskovcu, Goričak (pri Zavrču) ter naselji Pristava (pri Cirkulanah) (za 42 %) in Zg. Gruškovje (za 45 %).

Število gospodinjstev in število članov na gospodinjstvo

Proces praznjenja podeželja v Halozah lahko prikažemo tudi z gibanjem števila gospodinjstev. To velja predvsem za obdobje med letoma 1961 in 1991, medtem ko za obdobje po letu 1991 tega kazalnika ne moremo več uporabiti. Število gospodinjstev se je v Sloveniji v zadnjem obdobju namreč nadpovprečno povečalo; med letoma 1991 in 2018 kar za 28,8 %. Analitiki tovrstno povečanje pripisujejo predvsem povečanju števila eno- in dve-članskih gospodinjstev, vendar pa med razlogi za tolikšno povečanje bolj kot staranje prebivalstva navajajo prilagajanje ljudi zakonodaji o upravičenosti do prejemanja različnih socialnih prejemkov, kot tudi davčni zakonodaji. Tako so se npr. nekdanje enotne trigeneracijske družine v večini primerov preoblikovale v več manjših gospodinjstev, naraslo je število samskih gospodinjstev, osebe iz nekdanj istega gospodinjstva so prijavljene na različnih naslovih svojih nepremičnin in podobno (Horvat, 2019, 18). Tudi na območju Haloz beležijo povečano število prijavljenih v svojih vikend hišicah. Korošec in Pak (2010, 96) npr. s pomočjo analize anket in terenskega dela ugotavljata, da je število prebivalcev v naseljih Gorca in Slatina manjše, kot navajajo uradni statistični podatki, saj je razmeroma veliko prebivalcev v haloških naseljih le prijavljenih, medtem ko živijo v tujini, v mestih ali v podeželskih naseljih na Dravskem in Ptujskem polju.

Preglednica 7: Število gospodinjstev, gibanje števila gospodinjstev, povprečno število članov na gospodinjstvo in delež samskih gospodinjstev v Halozah med letoma 1961 in 2018

Občina - Območje / Leto	Št. gospodinjstev			Gibanje št. gospodinjstev (indeks)		Povprečno št. oseb na gospodinjstvo			Delež samskih gosp.
	1961	1981	2019	1961-1981	1981-2018	1961	1981	2018	2018
Makole (del v Hal.)	274	257	306	93,8	119,1	4,7	4,2	2,5	32,0
Majšperk (del v Hal.)	604	496	603	82,1	121,6	3,9	3,9	2,4	32,5
Žetale	471	371	468	78,8	126,1	5,0	4,2	2,8	26,5
Podlehnik	755	614	821	81,3	133,7	4,1	3,5	2,2	41,2
Videm (del v Halozah)	751	719	906	95,7	126,0	4,3	3,8	2,4	34,1
Cirkulane	733	665	1.012	90,7	152,2	4,2	3,7	2,4	36,7
Zavrč	437	395	922	90,4	233,4	4,3	3,8	1,7	57,3
Gozdne Haloze	1.411	1.182	1.442	83,8	122,0	4,4	4,0	2,5	30,3
Vinorodne Haloze	2.614	2.335	3.596	89,3	154,0	4,2	3,7	2,1	42,5
Haloze (skupaj)	4.025	3.517	5.038	87,4	143,2	4,3	3,8	2,3	39,0
% preb. v Vinor. Hal.	64,9	66,4	71,4	-	-	-	-	-	-

Vir podatkov: SURS, 2019

Bračič v svojih študijah ne podaja podatkov o številu gospodinjstev v Halozah v preteklih obdobjih. V študiji Gozdnate Haloze (1982, 133) navaja podatke o številu

stanovanj med letoma 1820 in 1971 in ugotavlja, da se njihovo število po letu 1900 (ko jih našteje 1.436) zmanjšuje do leta 1953 (v tem obdobju znaša zmanjšanje okoli 18 %). Seveda teh podatkov ne moremo primerjati s podatki o gospodinjstvih, kažejo pa na spremembe v poselitvi območja.

Leta 1961 je bilo v Halozah zabeleženih 4.025 gospodinjstev, katerih število se je do leta 1981 zmanjšalo na 3.517, kar predstavlja zmanjšanje za 12,6 % (v enakem obdobju se je število prebivalcev zmanjšalo za 22,3 %). V Gozdnatih Halozah se je število gospodinjstev zmanjšalo za 16,2 %, v Vinorodnih pa za 10,7 %. Na območju današnje občine Žetale je znašalo zmanjšanje kar 21,2 %, na območju občine Podlehnik pa 18,7 %, medtem ko je na območju občine Videm (del v Halozah) zmanjšanje znašalo le 4,3 %.

Bračič (1982, 132) navaja, da se je v obdobju po drugi svetovni vojni povečalo propadanje domačij, zlasti po slemenih Haloz, medtem ko se je povečevala poselitev v dolinskih območjih, v centralnih naseljih in njihovi okolici. Če pogledamo podatke na nivoju naseljih, se je med letoma 1961 in 1981 število gospodinjstev zmanjšalo v 61 naseljih (v 78 % vseh naselij), povečalo pa le v 17 naseljih. Za 30–50 % se je zmanjšalo v naseljih Janški Vrh in Jelovice v Gozdnatih Halozah ter v naseljih Ložina, Mali Okič, Rodni Vrh, Majski Vrh in Veliki Vrh v Vinorodnih Halozah. Na drugi strani se je povečalo za več kot 15 % v naseljih Makole in Preša (pri Bregu) v Gozdnatih Halozah ter v naseljih Spodnji Leskovec, Medribnik, Cirkulane, Zakl, Goričak (pri Zavrču) in Trdobjci (pri Zg. Leskovcu).

Podatki za leto 2019 ne odražajo povsem realnega stanja (zaradi zgoraj navedenih razlogov). Lahko le ugibamo koliko nekdanjih tri generacijskih gospodinjstev je dejansko ločenih v več gospodinjstev in koliko oseb je prijavilo svoje stalno bivališče v svoji počitniški hišici ali zidanici in dejansko tam živi. Po podatkih SURS se je število gospodinjstev v letu 2018 povečalo na 5.038, kar predstavlja povečanje za 43,2 % v primerjavi z letom 1981. Povečanje je največje na območju občine Zavrč, kjer se je več kot podvojilo (povečanje za 133 %). Pri občini Zavrč je potrebno opozoriti na anomalijo, saj je število gospodinjstev s 730 v letu 2011 poskočilo na 922 v letu 2018 in skoraj celotno povečanje (175 gospodinjstev od 190) gre na račun povečanja enočlanskih gospodinjstev v naselju Turški Vrh in Goričak. Dodatna analiza je pokazala, da se je v obravnavanem obdobju v obeh naseljih za približno enako število povečalo število aktivnih samskih moških v starosti med 15 in 64 let. Očitno je SURS v tem obdobju vodil vsakega prijavljenega samskega moškega (najverjetneje v povezavi z delom in varovanjem bližnje meje) kot samostojno gospodinjstvo, saj sicer ne moremo razložiti dejstva, da je v teh občini kar 57,3 % samskih gospodinjstev, kar je daleč nad povprečjem v regiji (39 %), v naselju Turški Vrh pa je enočlanskih gospodinjstev po podatkih SURS celo 75 %.

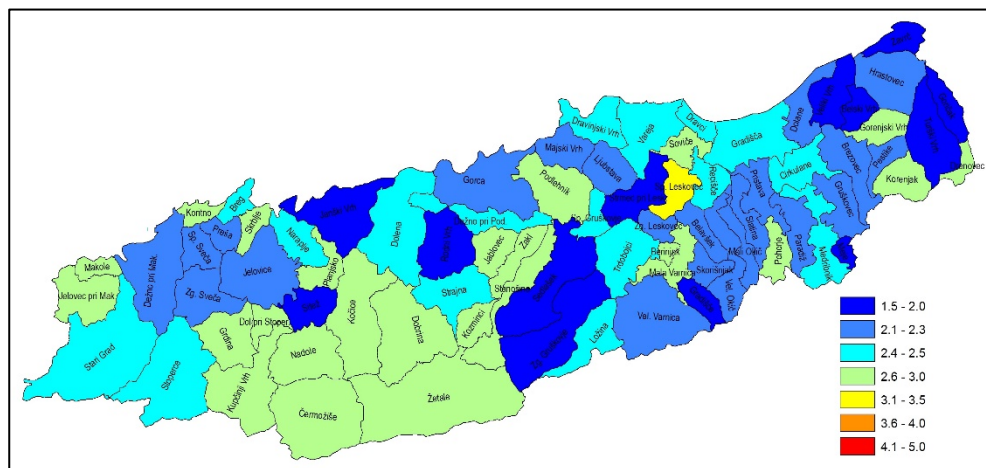
Podatke o zmanjšanju števila gospodinjstev v obdobju med letoma 1981 in 2018 pa lahko vseeno uporabimo pri analizi depopulacije in praznjenja podeželja. Za 10–22 % se je število gospodinjstev zmanjšalo v naseljih Dežno pri Makolah in Janški Vrh v Gozdnatih Halozah ter naselja Berinjak, Skorišnjak, Trdobjci, Gorca, Ložina in Sp. Gruškovje v Vinorodnih Halozah. Na koncu še seznam tistih naselij, v katerih je

bilo v letu 2018 manj kot 20 gospodinjstev. To so naselja Dol pri Stopercih (11 gospodinjstev) v občini Majšperk, naselji Ložina (16) in Sp. Gruškovje (17) v občini Podlehnik ter naselje Berinjak (6) v občini Videm.

Bračič prav tako ne navaja podatkov o povprečnem številu oseb v gospodinjstvu. Omeni, da je bilo v 16. stoletju najverjetneje povprečje med 5,0-5,2 oseb (Bračič, 1982, 36). Najverjetneje se to število ni bistveno spremenilo v naslednjih stoletjih, saj je bila za Haloze vse do sredine 20. stoletja značilna visoka rodnost prebivalstva, smrtnost otrok pa se je le postopoma zmanjševala. Podatki za leto 1961 kažejo, da so v povprečju v haloškem gospodinjstvu živele 4,3 osebe. Leta 1981 je to znašalo 4,0 osebe, leta 2018 pa se je znižalo na 2,5 osebi. V celotnem obdobju so vrednosti nekoliko višje v Gozdnatih Halozah. Leta 1961 sta imeli najvišje vrednosti območji sedanjih občin Žetale (5,0) in Makole (4,7), prav tako leta 2018. Leta 2018 z najnižjo vrednostjo odstopa občina Zavrč (zaradi zgoraj opisanega razloga).

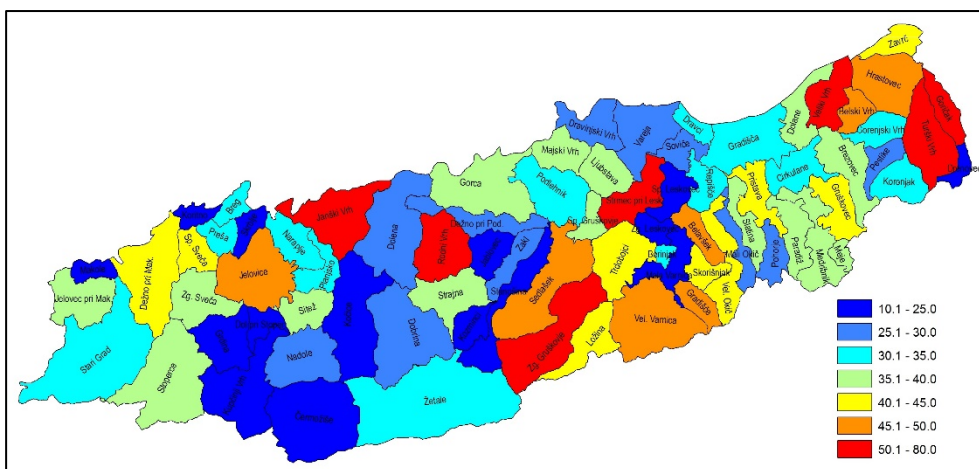
Na nivoju naselij je v letu 1961 največ oseb (več kot 5,0) v gospodinjstvu živel v naseljih Kupčinja Vrh, Naraplje, Čermožiše, Grdina in Kočice v Gozdnatih Halozah ter v naseljih Belavšek in Korenjak v Vinorodnih Halozah. Manj kot 3,5 oseb v gospodinjstvu pa je živel v naseljih Breg in Koritno (pri Bregu) v Gozdnatih Halozah ter v naseljih Zavrč, Dravci in Cirkulane v Vinorodnih Halozah.

V letu 2018 so živele v povprečju 3 ali več osebe v gospodinjstvu le v 4 naseljih: Kočice in Skrblje v Gozdnatih Halozah ter naselji Stanošina in Sp. Leskovec v Vinorodnih Halozah. Povprečno 2 osebi ali manj v gospodinjstvu je živel v naseljih Sitež in Janški Vrh v Gozdnatih Halozah ter v naseljih Veliki Vrh, Rodni Vrh, Gradišče, Goričak in Zg. Gruškovje v Vinorodnih Halozah. Še vedno je bilo povprečje nekoliko višje v naseljih v Gozdnatih Halozah in zahodnem delu Vinorodnih Haloz.

Slika 4: Povprečno število članov (št. oseb) v gospodinjstvu po naseljih v Halozah v letu 2018
Vir podatkov: SUSR, 2019

Podobno stanje prikazuje tudi karta deleža samskih gospodinjstev v letu 2018. Povprečje v Halozah je 39 %, vendar je višje zaradi nadpovprečno visokega deleža v občini Zavrč (57 %). V Gozdnatih Halozah je v povprečju 30,3 % samskih gospodinjstev, kjer z najnižjim deležem odstopa občina Žetale (26,5 %). V Vinorodnih Halozah ima večina občin povprečje med 36 in 41 %. Na nivoju naselij ima 16 naselij manj kot 25 % samskih gospodinjstev, s 25–35 % pa je zastopanih 25 naselij. Med naselji z najnižjim deležem (do 20 %) izstopajo naselja Kupčinski Vrh, Dol pri Stopercih in Koritno (pri Bregu) v Gozdnatih Halozah ter naselja Sp. Leskovec in Kozminci v Vinorodnih Halozah. Med naselji z več kot 50 % samskih gospodinjstev pa izstopa naselje Janški Vrh v Gozdnatih Halozah, ter naselja Veliki Vrh, Strmec pri Leskovcu, Rodni Vrh in Zg. Gruškovje v Vinorodnih Halozah. V naseljih Goričak in Turški Vrh v občini Zavrč so vrednosti, kot je bilo že omenjeno, nadpovprečno visoke (nad 65 % gospodinjstev).

Slika 5: Delež samskih gospodinjstev po naseljih v Halozah v letu 2018

Vir podatkov: SURS, 2019

Starostna in spolna sestava prebivalstva

V preteklosti so imele Haloze izrazito mlado prebivalstvo. Rodnost je bila visoka, pričakovano trajanje življenja pa majhno. Pokrajina je imela obilo mlade delovne moči, ki doma ni našla ustreznih zaposlitve in so jo zato iskali drugod (Bračič, 1982, 122). V primerjavi z ostalo Slovenijo so imele Haloze bistveno nižji delež starejšega prebivalstva.

Bračič (1967, 222) za leto 1961 navaja, da so otroci do starosti 14 let predstavljali kar 32,3 % vsega prebivalstva v Vinorodnih Halozah ter 34,5 % v Gozdnatih. Delež je bil precej višji od državnega povprečja (27,3 %) in kaže na veliko stopnjo rodnosti. Vinorodne Haloze so bile znane kot pokrajina visoke natalitete, saj so bile predvsem kočarske in viničarske družine pogosto zelo številne. Navaja tudi, da je bilo veliko tudi nezakonskih otrok mladih mater. Na drugi strani je bil delež starejšega prebivalstva v Halozah pod državnim povprečjem (7,8 %), saj je v Vinorodnih Halozah znašal 7,3 %, v Gozdnatih pa samo 6,5 %.

V 70. letih prejšnjega stoletja je rodnost precej padla in število otrok se je pričelo zmanjševati. Bračič (1982,122) za Gozdnate Haloze navaja podatek, da je v začetku 80. let precej padlo tudi število predšolskih in osnovnošolskih otrok, tako da so zaprli nekatere podružnične šole; npr. v Narapljah, Rodnem Vrhu in Kozmincih. V letu 1981 se je delež otrok do 14 let zmanjšal na 22,4 % in je bil še vedno nekoliko višji v Gozdnatih Halozah (23,1 %). Z najvišjim deležem (30-37 %) so izstopala naselja Dol pri Stopercah, Dežno pri Podlehniku, Koritno (pri Bregu) v Gozdnatih Halozah ter naselje Goričak v Vinorodnih Halozah. Najnižji delež otrok (10-15 %) pa je bil v naseljih Jelovice in Skrblje v Gozdnatih Halozah ter v naseljih Berinjak in Slatina v Vinorodnih Halozah.

Primerjava z letom 2019 kaže nadaljnje močno znižanje deleža otrok v starosti do 14 let, ki se je znižal na 12,8 % in je bil tako celo nižji od državnega povprečja (15,1 %). S 13,9 % je bil nekoliko višji v Gozdnatih Halozah, predvsem na račun višjega deleža na območju občine Majšperk (del v Halozah) in v Žetalah. Na nivoju naselij so bili deleži otrok najvišji (18–30 %) v naseljih Breg in Skrblje (pri Bregu) v Gozdnatih Halozah ter v naseljih Mali Okič, Medribnik in Mala Varnica v Vinorodnih Halozah, najnižji (0–5 %) pa v naseljih Dol pri Stopercah in Janški Vrh v Gozdnatih Halozah ter v naseljih Gradišče, Rodni Vrh in Majski Vrh v Vinorodnih Halozah.

Preglednica 8: Starostna in spolna sestava prebivalstva v Halozah med letoma 1981 in 2019

	% preb. v starosti 0-14 let		% preb. v starosti 65+ let		% preb. 80+ let	Indeks staranja		Indeks sprem. št. preb. 65+ let	Indeks feminitete
	1981	2019	1981	2019	2019	1981	2019	1981-2018	2019
Občina - Območje / Leto									
Makole (del v Hal.)	26,2	12,1	10,2	19,4	4,2	38,9	160,4	146,0	95,7
Majšperk (del v Hal.)	22,4	13,9	10,6	18,9	4,7	47,2	136,1	135,5	88,1
Žetale	22,2	13,5	12,1	16,6	4,5	54,4	122,3	112,6	89,1
Podlehnik	22,5	11,2	12,1	18,2	4,1	53,7	162,6	125,5	92,9
Videm (del v Halozah)	21,0	13,6	12,7	17,6	4,1	60,8	130,1	109,5	90,1
Cirkulane	21,0	13,0	12,7	18,2	4,6	60,5	140,3	138,5	83,1
Zavrč	24,5	12,3	13,5	14,9	2,8	55,1	120,7	112,9	77,7
Gozdnate Haloze	23,1	13,9	11,0	20,3	5,2	47,6	145,7	143,9	86,8
Vinorodne Haloze	22,0	12,3	12,8	16,4	3,7	58,1	132,9	114,7	88,8
Haloze (skupaj)	22,4	12,8	12,1	17,6	4,2	54,3	137,4	124,0	86,1
Podravska stat. regija	-	13,8	-	20,6	5,2	-	148,9	-	99,7
Slovenija	23,0	15,1	11,1	15,1	5,3	48,1	131,7	-	100,3

Vir podatkov: SURS, 2019

Na drugi strani je v omenjenem obdobju naraščal delež starejšega prebivalstva (v starosti 65 let in več). Z okoli 7 % v letu 1961 se je dvignil na 12,1 % v letu 1981 in 17,6 % v letu 2019. Če je bil v letu 1961 še pod državnim povprečjem, ga je v letu 1981 in 2019 presegel, kar kaže na pospešeno staranje prebivalstva Haloz. Povečala se je tudi razlika med Gozdnatimi in Vinorodnimi Halozami. V prvih je leta 2019 znašal 20,3 %, v drugih pa 16,4 %. Delež v Gozdnatih Halozah dvigujejo višje vrednosti na območju občin Makole in Majšperk (v delu v Halozah). Na nivoju naselij so v letu 2019 z najvišjimi deleži starejšega prebivalstva (25–30 %) izstopala naselja

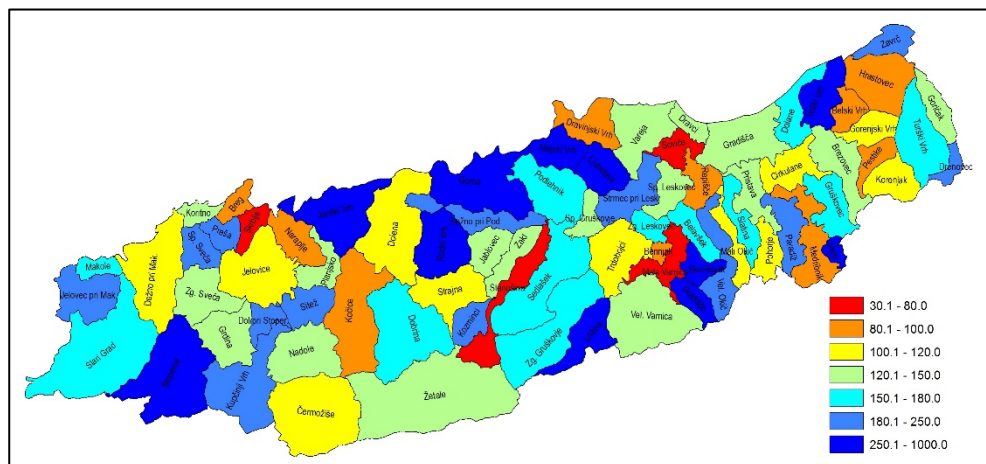
Sitež in Preša v Gozdnatih Halozah ter naselja Ložina, Ljubstava, Veliki Vrh in Meje v Vinorodnih Halozah. Na drugi strani so imele najnižje deleže (10–13 %) naselja Skrblje v Gozdnatih Halozah ter Stanošina, Pristava, Berinjak, Mala Varnica, Pestike in Soviče v Vinorodnih Halozah.

Podatki o indeksu spremembe števila starejšega prebivalstva med letoma 1981 in 2019 kažejo, da je prebivalstvo Haloz pospešeno stara. V omenjenem obdobju se je število starejšega prebivalstva povečalo kar za 24 %, vendar je opazna razlika med obema dela regije. V Gozdnatih Halozah se je število starejših (v starosti 65 let in več) povečalo za skoraj 44 %, medtem ko v Vinorodnih Halozah le za okoli 15 %. Na nivoju občin je bilo povečanje največje v občini Makole (del v Halozah) (46 %) in v Cirkulanah (38,5 %), medtem ko je bilo najnižje na območju občin Videm (del v Halozah), Žetale in Zavrč. Na nivoju naselij se je število starejših najbolj povečalo (za 100–360 %) v naseljih Makole, Breg in Preša (pri Bregu) v Gozdnatih Halozah ter v naseljih Sp. Leskovec, Zg. Leskovec, Podlehnik, Veliki Vrh, Meje in Cirkulane v Vinorodnih Halozah. Na drugi strani so imeli najmanjši indeks (zmanjšanje za 30–70 %) naselja Dežno pri Makolah, Skrblje in Janški Vrh v Gozdnatih Halozah ter naselja Berinjak, Skorišnjak, Strmec pri Leskovcu, in Belavšek v Vinorodnih Halozah. Zmanjšanje lahko razložimo predvsem z depopulacijo, saj se je v manjših naseljih ob zmanjšanju vse populacije zmanjšalo tudi število starejših prebivalcev, medtem ko v večjih naseljih povečevanje lahko pripišemo staranju prebivalstva.

Zanimal nas je tudi delež najstarejšega prebivalstva, t. j. v starosti 80 let in več. V letu 2019 je bil le-ta v Halozah nižji od državnega povprečja (5,3 %). Višji je bil v Gozdnatih Halozah (5,2 %). Delež odraža dejstvo, da se je v preteklosti pomemben del aktivnega prebivalstva izselil iz regije, zato je danes delež najstarejših nižji od pričakovanega. Na nivoju občin z najvišjim deležem izstopa občina Majšperk (del v Halozah) (4,7 %), na nivoju naselij pa z deležem med 7 in 10 % izstopajo naselja Dol pri Stopercih, Sp. Sveča, Preša (pri Bregu) in Stoperce v Gozdnatih Halozah ter naselja Meje, Dežno pri Podlehniku, Rodni Vrh, Veliki Vrh in Ljubstava v Vinorodnih Halozah. Na drugi strani so naselja z najnižjim deležem (0–2 %) Plansko, Dolena in Jelovice v Gozdnatih Halozah ter Skorišnjak, Drenovec, Pristava (pri Cirkulanah) in Sp. Gruškovje v Vinorodnih Halozah.

Indeks staranja, ki odraža razmerje med starejšim in mlajšim prebivalstvom, kaže, da je bil leta 1961 v Halozah nižji od državnega povprečja (28,5) in je v Vinorodnih Halozah znašal 22,6, v Gozdnatih pa le 18,9. Zaradi staranja prebivalstva in izseljevanja mlajšega aktivnega prebivalstva je bil že v letu 1981 višji od državnega povprečja, prav tako pa tudi v letu 2019. Leta 1981 so imele višji indeks staranja Vinorodne Haloze, leta 2019 pa Gozdnate, saj tudi drugi podatki govorijo o tem, da se prebivalstvo slednjih v zadnjih desetletjih hitreje stara in tudi depopulacija je tam bolj intenzivna. Na območju sedanjih občin imata v letu 2019 najvišji indeks staranja občini Podlehnik (162,6) in Makole (del v Halozah) (160,4). Na nivoju naselij pa z najvišjimi indeksi staranja (več kot 250) v letu 2019 izstopajo naselja Stoperce v Gozdnatih Halozah ter naselja Zavrč, Ložina, Skorišnjak, Gorca, Ljubstava, Rodni Vrh, Majski Vrh, Veliki Vrh, Meje in Gradišče v Vinorodnih Halozah. Na drugi strani imajo najnižje indekse staranja (40-90) naselja Skrblje in Naraplje v Gozdnatih

Halozah ter naselja Mala Varnica, Soviče, Stanošina in Repišče v Vinorodnih Halozah.

Slika 6: Indeks staranja prebivalstva po naseljih v Halozah v letu 2019

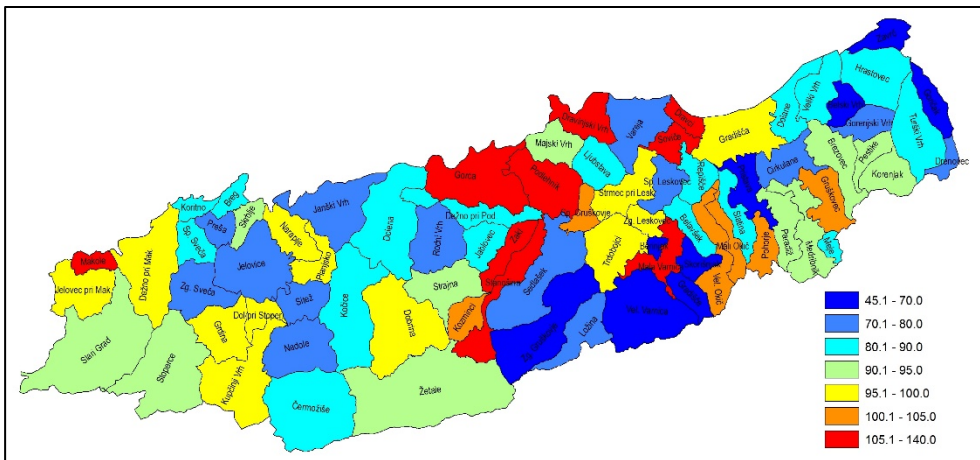
Vir podatkov: SURS, 2019

Spolno sestavo smo analizirali s pomočjo indeksa feminitete, ki prikazuje število žensk na 100 moških (Horvat, 2019, 93). Na splošno za Slovenijo velja, da je v večjih naseljih več ženskega, v manjših pa več moškega prebivalstva. Moški so prevladovali v tretjini naselij v Sloveniji. Delež moških se veča s slabšanjem naravnih razmer in je najvišji v višje ležečih naseljih alpskega in dinarskega sveta. To so večinoma odročnejša območja, kjer so se kmečka dekleta poročila in odselila v večje kraje, kmetije pa so prevzeli samski gospodarji (Fridl et al., 1998, 152).

Glede na državno povprečje (100,3) izkazujejo vse haloške občine podpovprečen indeks feminitete, kar pomeni, da v vseh živi več moških kot žensk. Izraženo v absolutnih številkah to pomeni, da živi v Gozdnatih Halozah 188 več moških kot žensk, v Vinorodnih Halozah pa 577 več moških kot žensk. Ženske imajo v povprečju v Sloveniji daljše pričakovano trajanje življenja in višjo povprečno starost, zato njihov deficit lahko razloži dejstvo, da med večino demografskih kazalnikov Haloze ne izstopajo v negativni smeri prav pri starostni sestavi in indeksu staranja. Posledica razmer pa seveda je, da so med gospodinjstvi v večji meri zastopana gospodinjstva s samskim moškim. Po podatkih SURS je bilo v letu 2018 v haloških občinah v povprečju okoli 25 % vseh gospodinjstev brez ženske osebe, medtem ko je bilo le okoli 16 % gospodinjstev brez moške osebe. Najvišji delež gospodinjstev brez ženske osebe je bil v občinah Podlehnik (30 %) in Cirkulane (28,2 %), najnižji pa v občini Žetale (14 %).

Na nivoju naselij podatki kažejo, da živi več ženskega prebivalstva kot moškega le v 15 naseljih in razen Makol so vsa v Vinorodnih Halozah. Z indeksom feminitete med 104 in 137 izstopajo naselja Podlehnik, Zakl, Makole, Mala Varnica, Gorca, Dravinjski Vrh, Stanošina, Soviče in Dravci. Na drugi strani izstopajo naselja z močno prevlado moških (z indeksom feminitete med 50 in 70), ki so vsa v Vinorodnih

Halozah: Pristava (pri Cirkulanah), Zg. Gruškovje, Berinjak, Goričak, Zavrč, Belski Vrh, Skorišnjak, Velika Varnica in Gradišče.

Slika 7: Indeks feminitete v Halozah po naseljih v letu 2019

Vir podatkov: SURS, 2019

Izobrazbena sestava prebivalstva

Bračič v študiji o Vinorodnih Halozah izobrazbeni sestavi ne posveča pozornosti, v študiji Gozdnate Haloze (Bračič, 1982, 129) pa zapiše, da je bilo leta 1961 v žetalskem okolišu še okoli 5 % prebivalstva nepismenega, kar je bilo daleč nad državnim povprečjem. Z najvišjim deležem je izstopalo naselje Janški Vrh (8,6 %).

Visoko stopnjo nepismenosti pripiše predvsemu slabemu položaju kočarjev in viničarjev. Mnoga naselja v hribih so bila precej oddaljena od šole, poleg tega pa so morali mnogi otroci od zgodnje mladosti pomagati pri delu, pozimi pa so mnogokrat celo izostajali od pouka, saj niso imeli primerne obutve in obleke. Posledično je imelo leta 1961 v Gozdnatih Halozah kar 17,4 % odraslih prebivalcev tudi manj kot 4 razrede osnovne šole, pri čemer so izstopala naselja Skrblje (40 %), Dobrina, Dežno pri Makolah, Žetale in Čermožiše (vsa od 20 do 30 %). Posebej zaskrbljujoča pa je bila ugotovitev, da skupaj kar okoli 85 % odraslih prebivalcev Gozdnatih Haloz ni imelo končane osnovne šole. Pri tem so z deleži nad 90 % izstopala naselja Jelovice, Dolena, Nadole. Manj kot 60 % prebivalcev z nedokončano osnovno šolo je bilo le v Makolah (45 %), na Bregu (59 %) in v Skrbljah (55 %). Leta 1971 je bilo brez popolne osnovne šole še vedno 59 % prebivalcev Gozdnatih Haloz, se pa je situacija hitro izboljševala pri mlajših generacijah.

Zanimiv je tudi podatek, da je leta 1961 imelo poklicno izobrazbo v Gozdnatih Halozah le 137 oseb (2,8 %), gimnazijsko izobrazbo pa le 8, medtem ko je imelo višjo ali visokošolsko izobrazbo leta 1961 8 oseb, leta 1971 pa 13. Leta 1961 so bili npr. vsi z višješolsko izobrazbo učitelji, z visokošolsko pa duhovniki, medtem ko na Bregu svojo industrijo ni bilo nobenega. Še leta 1971 je imelo več kot osnovnošolsko izobrazbo le 6,7 % odraslih prebivalcev Gozdnatih Haloz (Bračič, 1982, 131).

V kasnejših desetletjih so se razmere bistveno spremenile, kljub temu pa zaradi izseljevanja predvsem izobraženega prebivalstva, ki v regiji ne dobi ustreznega dela, sodijo haloške občine glede na delež prebivalstva s terciarno izobrazbo med občine z najnižjim deležem v Sloveniji. Tako so se občine Zavrč, Podlehnik in Cirkulane v letu 2018 uvrstile med 10 občin z najnižjim deležem.

Preglednica 9: Delež prebivalstva glede na stopnjo izobrazbe v Halozah v letu 2018

Občina - Območje / Leto	Brez končane ali s končano OŠ	Srednješolska izobrazba	Terciarna izobrazba
Makole (del v Halozah)	37,3	50,5	12,3
Majšperk (del v Halozah)	35,3	51,5	13,6
Žetale	40,5	44,0	15,5
Podlehnik	33,3	54,7	11,9
Videm (del v Halozah)	35,1	53,7	11,2
Cirkulane	30,6	58,7	10,7
Zavrč	24,6	68,4	7,0
Gozdnate Haloze	37,6	48,4	14,0
Vinorodne Haloze	31,1	58,6	10,3
Haloze (skupaj)	33,1	55,5	11,4
Podravska stat. regija	22,8	55,7	21,6
Slovenija	23,9	52,4	23,7

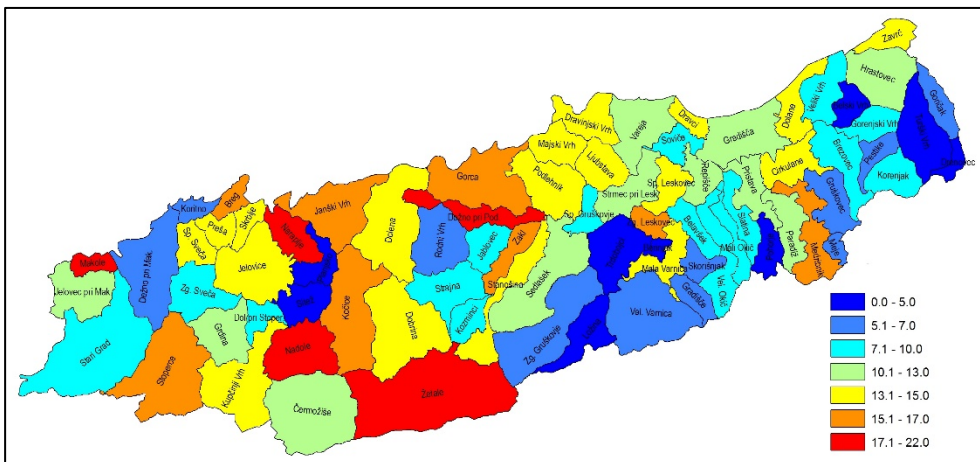
Vir podatkov: SURS, 2019

V Halozah je v letu 2018 še vedno nadpovprečno zastopan delež prebivalcev z osnovnošolsko ali nedokončano osnovnošolsko izobrazbo. Delež se je zmanjšal na 33,1 % in je nekoliko višji v Gozdnatih Halozah (37,6 %), vendar pa je še vedno skoraj za okoli 10 % višji od povprečja v Podravske statistični regiji (22,8) in v državi (23,9 %). Na nivoju občin z najvišjim deležem izstopata občini Žetale (40,5 %) in Makole (del v Halozah) (37,3 %), medtem ko ima najnižji delež občina Zavrč (24,6 %). Na nivoju naselij imajo deleže med 43 in 50 % naselja Dežno pri Makolah, Dolena Sitež, Kupčinja Vrh, Kočice in Grdina v Gozdnatih Halozah ter Velika Varnica v Vinorodnih Halozah. Z najvišjimi vrednostmi (med 50 in 63 %) pa izstopa naselje Dol pri Stopercih v Gozdnatih Halozah ter naselja Berinjak, Skorišnjak, Ložina in Trdobojci v Vinorodnih Halozah. Na drugi strani z najnižjimi vrednostmi (med 15 in 25 %) izstopa naselje Breg v Gozdnatih Halozah ter Zavrč, Goričak, Pristava (pri Cirkulanah), Dolane, Cirkulane, Turški Vrh, Soviče in Hrastovec.

Večina prebivalstva Haloz (55,5 %) ima srednješolsko izobrazbo, pri kateri prednjači poklicna izobrazba. Z manj kot polovico izstopa le občina Žetale (44 %), z več kot 65 % pa občina Zavrč. Deleži so primerljivi z državnim povprečjem.

Se pa bistveno slabše odreže območje Haloz pri primerjavi deleža prebivalstva s terciarno izobrazbo, saj je le ta za polovico nižji od državnega povprečja (23,7 %). V Vinorodnih Halozah je delež nekoliko nižji kot v Gozdnatih, med občinami pa z najnižjim izstopajo občine Zavrč (7 %) in Cirkulane (10,7%). Čeprav je imela občina Žetale najvišji delež prebivalstva z osnovnošolsko izobrazbo, ima najvišjega tudi s terciarno (15,5 %). Na nivoju naselij z najvišjim deležem (15,5–21 %) v letu 2018 izstopajo naselja Stoperce, Breg, Žetale, Naraplje, Makole in Nadole v Gozdnatih Halozah ter naselja Zakl, Zg. Leskovec, Gorca v Vinorodnih Halozah. Glede na

navedbo Korošca in Paka (2010, 96) bi lahko sklepali, da je najverjetneje kar nekaj prijavljenih v imenovanih naseljih tu le prijavljenih, del pa lahko pripišemo tudi osebam, ki so se preselile v svoje počitniške hišice. Na drugi strani so naselja z najnižjim deležem prebivalstva s terciarno izobrazbo (0–5 %) Planjsko in Sitež v Gozdnatih Halozah ter naselja Ložina, Berinjak, Trdobjoci, Pohorje, Belski Vrh, Drenovec in Turški Vrh v Vinorodnih Halozah.

Slika 8: Delež prebivalstva s terciarno izobrazbo po naseljih v Halozah v letu 2018

Vir podatkov: SURS, 2019

Zaključek

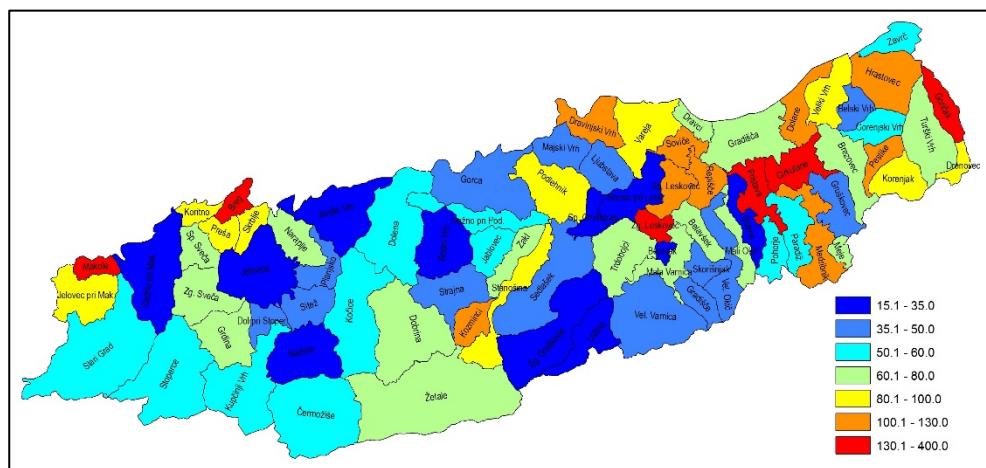
Haloze sodijo med najmanj razvite pokrajine v Sloveniji. Reliefno verjetno najbolj dinamična slovenska pokrajina kaže izrazito dvojnost naravnega okolja. Na eni strani bogastvo naravnih vrednot kot pomemben dejavnik trajnostnega razvoja in na drugi strani neugodne posledice zaradi strmega reliefa, nekvalitetnih prsti, erozije, težke prometne prehodnosti, pa tudi obrobnost in obmejnost, so razlogi gospodarske in socialne nerazvitosti (Korošec 2008, 18). Sedem haloških občin se sooča z ekstremnimi razvojnimi problemi kljub bližini regionalnega središča Ptuj, okrog 30 km oddaljenega Maribora ter manjših regionalnih središč Slovenske Bistrice, Ormoža in Kidričevega, kamor so se že v 50. letih preteklega stoletja pretežno nekvalificirani Haložani vozili na delo in se kasneje tja tudi množično odseljevali. Depopulacija je Haloze tako izpraznila ter preostalo prebivalstvo strukturno tako osiromašila, da je prav to onemogočilo razvojna prizadevanja vse obdobje po drugi svetovni vojni do danes. Razvojno zaostajanje Haloz v državnem in regijskem okviru pa se v sedanosti le še povečuje.

Analiza demografskega gibanja je pokazala, da se število prebivalcev v regiji v obdobju med letoma 1869 in 1961 bolj ali manj stagniralo med 17 in 18 tisoč prebivalci, z vmesnim povečevanjem (viškom v letu 1948) in zmanjševanjem. Prebivalstvo kljub visoki rodnosti dejansko številčno ni naraščalo, saj je stalno in močno izseljevanje absorbiralo ves naravni prirast oziroma se je ta v celoti sproti izseljeval. Po letu 1961 pa se je pričelo drugo obdobje, v katerem se je zaradi

intenzivnega gospodarskega razvoja sosednjih območij na eni strani in deagrarizacije Haloz na drugi, ter ob postopnem zmanjševanju rodnosti in nadaljnjim intenzivnim izseljevanjem mlajšega delovno aktivnega prebivalstva, število prebivalcev v Halozah znižalo na okoli 13 tisoč (za 33,8 %) in v zadnjih desetletjih stagnira med 11 in 12 tisoč, z rahlim trendom zmanjševanja.

V celotnem obdobju med letoma 1869 in 2019 se je število prebivalcev v Halozah zmanjšalo za 5.701 osebo oziroma za eno tretjino (33,4 %). Depopulacija je bila najbolj intenzivna v zahodnem in osrednjem delu Haloz, saj se je na območju sedanje občine Žetale število prebivalcev zmanjšalo za 46 %, na območju občine Podlehnik pa kar za 50,5 %. Relativno najmanj so depopulacijo občutila območja v vzhodnem delu Vinorodnih Haloz, kjer je bilo zmanjšanje v občini Cirkulane za 18 %, v občini Zavrč pa za 12,3 %. Posledično se je gostota prebivalstva v obravnavanem obdobju zmanjšala z 74,8 prebivalcev na km² na 46,6 prebivalcev na km². Občini z najnižjo gostoto prebivalstva sta Majšperk (del v Halozah) (32,9) in Žetale (33,9).

Na območju Haloz prevladuje razložena slemenska poselitev. Večja naselja se nahajajo izključno v dolinah. V Gozdnatih Halozah sta najpomembnejši naselji Breg (343 prebivalcev v letu 2019) in Žetale (365), v Vinorodnih pa Podlehnik (386), Zgornji Leskovec (160), Cirkulane (442) in Zavrč (71). Zaradi poteka meje med naselji se središče občine Zavrč dejansko nahaja v sosednjem naselju Goričak (225), še več prebivalcev pa ima sosednje naselje Hrastovec (467). Pomembnejše naselje na robu Dravinjskih goric je Majšperk (597), v Halozah pa ima več kot 300 prebivalcev tudi naselje Gradišča pri Cirkulanah (340).

Slika 9: Gibanje števila prebivalstva (indeks) po naseljih v Halozah v obdobju med letoma 1869 in 2019

Vir podatkov: SURS, 2019

Kot kaže podrobna analiza na nivoju naseljih, so demografski trendi izrazito negativni v večini haloških naselij. V obdobju med letoma 1869 in 2019 se je število prebivalcev zmanjšalo kar v 63 naseljih, kar predstavlja štiri petine vseh naselij, povečalo pa se je v 15 naseljih, ki predstavljajo le petino vseh naselij v Halozah. Med

naselji s povečanjem je večina centralnih naselij, razen Žetal, Podlehnik in Zavrča (v katerih se je število prebivalcev v celotnem obdobju zmanjševalo), nekatera sosednja naselja centralnih naselij (npr. Pristava pri Cirkulanah, Hrastovec pri Zavrču, Goričak pri Zavrču) ter naselja z boljšo prometno dostopnostjo (npr. Dolane, Dravinjski Vrh). Območja povečevanja števila prebivalstva in koncentracije prebivalstva in dejavnosti kažejo določeno stopnjo urbanizacije ter izrazito dnevno migracijo v večja zaposlitvena središča v okolici Haloz.

Preglednica 10: Število prebivalcev v centralnih naseljih v Halozah med letoma 1869 in 2019

Naselje - Območje / Leto	Št. prebivalcev			Indeks gibanja št. prebivalcev		
	1869	1981	2019	1869-1981	1981-2019	1869-2019
Breg	88	312	343	354,5	109,9	389,8
Žetale	604	481	365	79,6	75,9	60,4
Podlehnik	451	389	386	86,3	99,2	85,6
Zg. Leskovec	74	139	160	187,8	115,1	216,2
Cirkulane	184	302	442	164,1	146,4	240,2
Zavrč	119	92	71	77,3	77,2	59,7
Goričak	159	172	225	108,2	130,8	141,5
Hrastovec	394	382	467	97,0	122,3	118,5
Centralna naselja (skupaj)	2.073	2.269	2.459	109,5	108,4	118,6
Druga naselja	15.017	11.085	8.930	73,8	80,6	59,5
Haloze (skupaj)	17.090	13.354	11.389	78,1	85,3	66,6
% centralnih naselij	12,1	17,0	21,6	-	-	-

Opomba: V občini Zavrč sta zaradi poteka mej naselja poleg Zavrča upoštevani tudi naselji Goričak in Hrastovec.

Vir podatkov: SURS, 2019

Na drugi strani je na obsežnem območju Haloz, zlasti v razloženih naseljih v gričevju Vinorodnih Haloz in hribovju Gozdnatih, v bolj odročnih in obmejnih naseljih in območjih s slabšimi naravnimi pogoji potekal obsežen proces praznjenja podeželja. Osnovna značilnost demografskih procesov po letu 1961 je bila močna prevlada deagrarnizacije, izseljevanje in postopno staranje prebivalstva ob vse nižjem naravnem prirastu. Depopulacija je imela za posledico zmanjšanje zaposlovanja v kmetijstvu in opuščanja obdelovalnih površin. Ker so bila delovna mesta v začetnem obdobju skoncentrirana v maloštevilnih večjih zaposlitvenih središčih izven regije (Ptuj, Kidričevo, Maribor, Slovenska Bistrica, idr.), je bilo zaradi nizke stopnje mobilnosti prebivalstva v 60. in 70. letih prejšnjega stoletja značilno intenzivno odseljevanje prebivalstva v zaposlitvena središča izven regije. V zadnjih dveh desetletjih je intenzivno izseljevanje v veliki meri zamenjala dnevna migracija delovne sile, ki pa je zaradi slabše prometne povezanosti otežkočena v bolj oddaljenih in slabše dostopnih delih regije.

Med naselji, ki imajo najbolj neugodne demografske kazalnike in se večkrat ponavljajo v tej analizi ter tudi izstopajo na karti največjega zmanjšanja števila prebivalcev med letoma 1869 in 2019, je potrebno omeniti naselje Dežno pri Makolah v občini Makole (del v Halozah), naselja Janški Vrh, Jelovice, Dol pri Stopercih, Zg. Sveča in Planjsko v občini Majšperk (del v Halozah), naselje Nadole v občini Žetale, naselja Rodni Vrh, Ložina, Zg. Gruškovje, Gorca, Strajna, Dežno pri

Podlehniku in Sedlašek v občini Podlehnik, naselja Berinjak, Strmec pri Leskovcu, Skorišnjak, Gradišče, Velika Varnica, Majski Vrh, Veliki Okič in Ljubstava v občini Videm (del v Halozah), naselja Slatina, Veliki Vrh, Mali Okič, Meje in Gruškovec v občini Cirkulane ter naselji Belski Vrh in Gorenjski Vrh v občini Zavrč. Proces depopulacije je bil torej najbolj intenziven v osrednjem in zahodnem delu Haloz, kjer je depopulacija prisotna tudi v obeh centralnih naseljih (Podlehnik in Žetale). V vzhodnih, Vinorodnih Halozah je le manjši del naselij uvrščen v območje praznjenja, večinoma gre za obmejna naselja v občinah Cirkulane, Podlehnik in Videm. Pri tem je potrebno opozoriti, da v vzhodnih Halozah ni mogoče zaslediti širših depopulacijskih območij, saj se med seboj prepletajo naselja z rastjo in zmanjševanjem števila prebivalstva, na kar opozarja tudi Rebernik (2011, 30) pri opredelitvi tipov demografskih območij v Spodnjem Podravju.

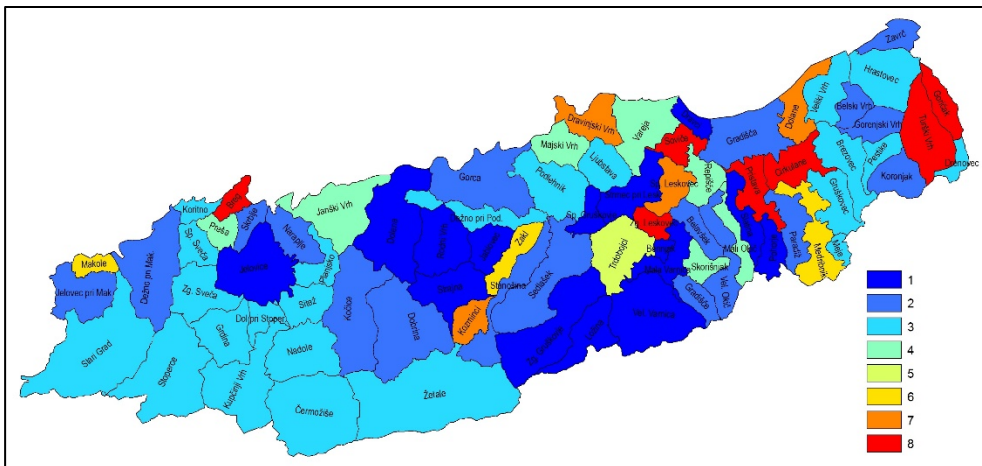
Preglednica 11: Naselja z največjim zmanjšanjem ali povečanjem števila prebivalcev (indeks) v Halozah med letoma 1869 in 2019

Občina / Indeks	Zmanjšanje (indeks 19–35)	Zmanjšanje (indeks 35,1–50)	Povečanje (indeks 100,0–130)	Povečanje (indeks 130,1–390)
Makole (del v Halozah)	- Dežno pri Makolah			- Makole
Majšperk (del v Halozah)	- Janški Vrh - Jelovice	- Dol pri Stopercah - Sitež - Planjsko		- Breg
Žetale	- Nadole			
Podlehnik	- Rodni Vrh - Ložina - Sp. Gruškovje - Zg. Gruškovje	- Gorca - Strajna - Sedlašek	- Kozminci	
Videm (del v Halozah)	- Berinjak - Strmec pri Leskovcu	- Skorišnjak - Gradišče - Velika Varnica - Majski Vrh - Veliki Okič - Ljubstava	- Dravinjski Vrh - Repišče - Soviče - Sp. Leskovec	- Zg. Leskovec
Cirkulane	- Slatina	- Gruškovec	- Medribnik - Dolane	- Pristava - Cirkulane
Zavrč		- Belski Vrh	- Pestike - Hrastovec	- Goričak

Vir podatkov: SURS, 2019

Zanimiva je tudi karta, ki prikazuje leto, v katerem je imelo naselje največ prebivalcev. Pri tem, zaradi pomanjkljivih podatkov, nismo upoštevali leta 1948, ko je v regiji živelo sicer največ prebivalcev. Po podatkih na karti je kar v 15 naseljih največ prebivalcev živelo v letu 1869 in se je v njih število po tem obdobju konstantno zmanjševalo. V 19 naseljih je živelo največ prebivalcev v letu 1910, v 23 naseljih pa v letu 1931. Povedano drugače, kar 73 % vseh naselij v Halozah je imelo največ prebivalcev v obdobjih pred drugo svetovno vojno. V letu 1961 je imelo največ prebivalcev 7 naselij, v letu 1981 pa le 1 naselje (Trdobojci). Makole, Zakl in Medribnik so imeli največ prebivalcev v letu 1991, Kozminci, Dravinjski Vrh, Sp. Leskovec in Dolane pa v letu 2008. Le 7 naselij je imelo največ prebivalcev v letu

2019: Breg v Gozdnatih Halozah ter Soviče, Zg. Leskovec, Cirkulane, Pristava (pri Cirkulanah), Goričak ter Turški Vrh (pri Zavrču).

Slika 10: Leto z najvišjim številom prebivalcev v naselju v Halozah (stanje leta 2019)

Legenda (leto): 1 = 1869, 2 = 1910, 3 = 1931, 4 = 1961, 5 = 1981, 6 = 1991, 7 = 2008, 8 = 2019

Vir podatkov: SURS, 2019

Navedeni procesi so bistveno spremenili vzorec razpršene poselitve Haloz, saj so v zadnjem obdobju opazne selitve prebivalstva v centralna naselja in obrobna območja regije, ki imajo boljšo prometno dostopnost. Postopoma se naselja v Halozah glede na število prebivalcev tudi manjšajo. Pred letom 1981 naselij z manj kot 50 prebivalci v Halozah sploh ne zasledimo, v letu 2019 pa jih je že 10. Močno se je povečalo tudi število naselij s 51–100 prebivalci; leta 1981 jih je bilo 14, leta 2019 pa že 22. Tako ima v letu 2019 do 100 prebivalcev kar 41 % haloških naselij (v letu 1931 jih je bilo le 8 %).

Korošec in Pak (2010, 107) navajata, da se je tudi v haloških obrobni in slemenskih naseljih v zadnjem obdobju bistveno izboljšala infrastrukturna opremljenost. Pozitivne spremembe na področju gradnje in vzdrževanja cest, oskrbe z vodo, ravnanja z odpadki idr. so rezultat uspešnega dela občin, ki si v prvi vrsti prizadevajo urediti osnovne bivalne potrebe prebivalcev. Nove trgovine z osnovno oskrbo so v Zavrču, Podlehniku in Majšperku, vendar se te ne morejo primerjati s pestro in raznovrstno ponudbo v bližnjih regionalnih središčih. Pri tem Rebernik (2011, 37) tudi opozarja, da so posledica izjemno razpršene avtohtone in tradicionalne poselitve na območju Haloz zelo visoki stroški izgradnje in vzdrževanja infrastrukture, kar dodatno obremenjuje občinske proračune in investitorje. Novejša stanovanjska in nestanovanjska gradnja v teh naseljih je namreč nadaljevala tradicionalni poselitveni vzorec, tako da ni prišlo do večjih zgostitev poselitve v obliki večjih sklenjenih in strnjenih naselij. Izboljšana infrastrukturna opremljenost sicer spreminja življenjske pogoje domačinov, vendar pa bistvenega vpliva na izboljšanje demografske in gospodarske strukture doslej ni imela, zaslediti pa tudi ni povečanja gospodarskih naložb in turističnega razvoja.

Literatura in viri

- Bračič, V. (1967): Vinorodne Haloze. Socialno-geografski problemi s posebnim ozirom na viničarstvo. Maribor.
- Bračič, V. (1982): Gozdnate Haloze. Maribor.
- Horvat, U. (2019): Prebivalstvo Maribora, demografski razvoj in značilnosti. Maribor.
- Korošec, V., (2008): Raznolikost razvojnih priložnosti na območju Haloz. Haloze – pokrajina, ljudje in vino. Ptuj.
- Korošec, V., Pak, M. (2010): Razvojna problematika Haloz na primerih katastrskih občin Gorca in Slatina. Dela FF št. 34. Ljubljana.
- Rebernik, D. (2011): Poselitev in razvoj prebivalstva. Spodnje Podravje pred izzivi trajnostnega razvoja. Ljubljana.
- Podatkovni portal SiStat. Pridobljeno iz Statistični urad Republike Slovenije: <https://pxweb.stat.si/SiStat/>

Povzetek

V prispevku je obravnavan demografski razvoj in osnovne demografske značilnosti prebivalstva Haloz na nivoju občin in naselij. Celotno obdobje demografskega razvoja od prvega popisa prebivalstva do danes lahko razdelimo v dve glavni obdobji. V obdobju med letoma 1869 in 1961 je število prebivalcev v regiji bolj ali manj stagniralo med 17 in 18 tisoč prebivalci. Prebivalstvo kljub visoki rodnosti dejansko številčno ni naraščalo, saj je stalno in močno izseljevanje absorbiralo ves naravni prirast oziroma se je ta v celoti sproti izseljeval. Po letu 1961 se je pričelo drugo obdobje, v katerem se je zaradi intenzivnega gospodarskega razvoja sosednjih območij na eni strani in deagrarizacije Haloz na drugi, ter ob postopnem zmanjševanju rodnosti in nadaljnjim intenzivnim izseljevanjem mlajšega delovno aktivnega prebivalstva, število prebivalcev v Halozah znižalo na okoli 13 tisoč (za 33,8 %) in v zadnjih desetletjih stagnira med 11 in 12 tisoč, z rahlim trendom zmanjševanja. Depopulacija je Haloze tako izpraznila ter prebivalstvo strukturno tako osiromašila, da prav to onemogoča vsa razvojna prizadevanja v celotnem obdobju po drugi svetovni vojni, razvojno zaostajanje Haloz v državnem in regijskem okviru pa se v sedanosti le še povečuje. Kot kaže podrobna analiza na nivoju naselij, so demografski trendi izrazito negativni v večini haloških naselij. V obdobju med letoma 1869 in 2019 se je število prebivalcev zmanjšalo kar v 63 naseljih, kar predstavlja štiri petine vseh naselij, povečalo pa se je v 15 naseljih, ki predstavljajo le petino vseh naselij v Halozah. Proces depopulacije je najbolj intenziven v osrednjem in zahodnem delu Haloz, kjer je depopulacija prisotna tudi v obeh centralnih naseljih (Podlehnik in Žetale). V vzhodnih, Vinorodnih Halozah je le manjši del naselij uvrščen v območje praznjenja, večinoma gre za obmejna naselja v občinah Cirkulane, Podlehnik in Videm. Pri tem je potrebno opozoriti, da v vzhodnih Halozah ni mogoče zaslediti širših depopulacijskih območij, saj se med seboj prepletajo naselja z rastjo in zmanjševanjem števila prebivalstva.

Haloze med marginalnostjo in podeželsko idilo

STANKO PELC

Uvod

Pred natanko 30-imi leti je Vladimir Bračič v Delih objavil članek z naslovom Haloze v zadnjih desetletjih (Bračič, 1989). V njem takoj na začetku piše o Halozah in njihovi nerazvitosti v kontekstu opredeljevanja manj razvitih območij v Sloveniji. V Socialistično federativni republiki Jugoslaviji je Slovenija tedaj veljala za gospodarsko zelo dobro (najbolj) razvito republiko, Bračič pa ob tem za stanje v Sloveniji ugotavlja: »Različne stopnje razvoja so postale tako očitne, da smo morali kljub nekaterim političnim pomislekom končno javno priznati, da imamo tudi v Sloveniji kot najbolj razviti republiki manj razvita območja. Mednje so bile vštete tudi Haloze, ki so bile že daljše obdobje nazaj sinonim zaostalosti, siromaštva in pomanjkanja povezanega z množičnim viničarstvom in kočarstvom.« Nato se Bračič najprej posveti krčenju vinogradniških površin, saj naj bi bilo prav vinogradništvo vodilna gospodarska dejavnost te pokrajine. S krčenjem pomena te dejavnosti in zaostajanjem za drugimi pokrajinami pri mehaniziranju in posodabljanju kmetijstva, so prebivalci vse bolj postajali odvisni od središč zunaj pokrajine, kar se je poznalo tudi pri urbanizaciji, kot gradnjo novih hiš na območju poimenuje Bračič. Ob tem ugotavlja, da je bilo precej novih hiš zaradi lažjega prevoza na delo zgrajenih po dolinah ob lokalnih cestah, nekdanje vile lastnikov vinogradov iz mest pa so nadomestila počitniška bivališča, od katerih nekatera slogovno nikakor ne sodijo v to pokrajino. Seveda ne manjka niti ugotovitev o praznjenju območja in staranju prebivalstva ter o velikem zaostanku na področju infrastrukturne opremljenosti območja v primerjavi s Ptujskim ali Dravskim poljem v neposredni sosesčini. Svoj prispevek Bračič konča z zelo ostrimi in kritičnimi besedami na račun odnosa družbe (politike) do Haloz: »Že v preteklosti znane kot pokrajina zaostalosti in pomanjkanja [so] Haloze tudi danes s svojo specifičnostjo neprijetni madež na sicer svetli razvojni podobi Slovenije. Čeprav razglašajo nekateri to za pesimizem, pa dejansko stanje kaže, da se Haloze samo z lastnim prizadevanjem ne bodo mogle izvleči iz nerazvitosti ... Vsi odgovorni se sprenevedajo, namesto da bi se problema lotili z vso odločnostjo. Ob dejstvu, da Slovenija že desetletja plačuje ogromna sredstva v

nenasitni sklad za razvoj manj razvitih republik in pokrajin, so slovenska manj razvita območja na čelu s Halozami slovenska nacionalna sramota.«

V treh desetletjih od objave navedenih trditev se je marsikaj temeljito spremenilo, nikakor pa se ni spremenilo stereotipno dojemanje Haloz kot ene najbolj zaostalih pokrajin v Sloveniji. Že zaradi tega lahko v povezavi s to pokrajino v strokovni besednjak za njeno obravnavanje vpeljemo termin geografska marginalnost. Ta je sicer v slovenski, pa tudi v svetovni geografiji razmeroma redko uporabljen, čeprav so v zadnjih letih pri založbi Springer izšle že štiri knjige v okviru zbirke, ki je posvečena prav takšnemu pogledu na obravnavanje pokrajin, v katerih je na tak ali drugačen način zaslediti določene oblike marginalnosti (‘‘Perspectives on Geographical Marginality’’, založba Springer, uredniki Walter Leimgruber, Etienne Nel in Stanko Pelc).

V tem poglavju želimo o Halozah spregovoriti kot o pokrajini, ki, tako kot številne druge v Sloveniji, skriva številne lepote. Z njimi privlači naključne tujce, ki zaidejo sem, prav tako pa tudi domačine in jih tako, bolj kot ne nezavedno, priklepa nase. Po drugi strani pa so to tudi pokrajine, ki v sodobnem času ne zmorejo nuditi niti trdne gospodarske podlage za lastno prebivalstvo niti dostojne ravni temeljnih storitev, potrebnih za kakovostno življenje. Ko se v taki pokrajini znajde tujec, ki ga očarajo prelestni razgledi, mir in čudovita narava, si kaj hitro lahko ustvari podobo podeželske idile. Z idilo v tem primeru razumemo mirno, zadovoljno življenje, povezano z naravo. Seveda pa je eno priti sem samo na obisk ali na oddih ob vikendih, čisto nekaj drugega pa je v znoju svojega obraza okopavati vinograd, vezati trte, popravljati ograje, trepetati za pridelek, ko se napoveduje morebitna toča ali pomladanska zmrzal. Seveda je takih, ki si danes v Halozah na ta način služijo vsakdanji kruh, že zelo malo. A tudi tista velika večina, ki se zaradi dela dnevno v vozi na Ptuj, v Maribor ali kam drugam, drago plačuje privilegij idiličnega življenja na haloških gričih in v dolinah. Drago, ker porabijo dosti več časa in denarja za to, da si vsaj približno lahko zagotovijo vse tiste nujne dobrine in storitve, ki so, živečim v mestu in bližnji okolici, veliko lažje dostopne. Ali lahko zaradi tega že govorimo o določeni stopnji marginalizacije haloškega prebivalstva nasploh, pa je seveda vprašanje povezano s pojmovanjem oziroma razumevanjem pojma marginalnosti. Preden se lotimo obravnave Haloz v omenjenem kontekstu, je torej smiselno posvetiti nekaj pozornosti pojmovanju geografske marginalnosti.

Geografska marginalnost in njena prisotnost v slovenski geografiji

O geografski marginalnosti sem avtor tega poglavja nazadnje pisal v Geografiji v šoli (Pelc, 2018) in v nadaljevanju so povzete ključne misli zapisane v navedenem delu. Marginalnost je sicer znan in dovolj pogosto uporabljan pojem, a podobno kot v mnogih drugih takih primerih tudi zelo različno razumljen. Strokovni pomen se lahko razlikuje tako med različnimi strokami kot med različnimi avtorji znotraj njih. V slovenščini je beseda »margina« tujka, ki jo najdemo v pridevniku »marginalen« in samostalniki »marginalija«. Pridevnik marginalen pomeni obrobni, postranski oziroma nepomemben. To je zelo podobno kot pri pomenu, ki ga ima beseda periferen, a v strokovnem smislu pridevnikov periferen in marginalen nikakor ne

moremo enačiti. Vsekakor je bolj utemeljeno namesto tujke periferen uporabljati slovensko različico obroben. Pri besedi marginalen pa je boljše, če je ne prevajamo, saj bi s tem ustvarjali nepotrebno zmedo oziroma vsaj nejasnost. Leimgruber (1994) je opredelil štiri pristope k razumevanju marginalnosti. Prvi pristop temelji na legi regije na robu nekega večjega območja. Imenoval ga je »geometrični pristop«. V ta okvir bi sodile tudi Haloze kot obmejna pokrajina v okviru (severovzhodne) Slovenije. V okvir tega pristopa sodijo tudi pokrajine ob meji poselitve (v gorah na prehodu v neposeljeno območje; na prehodu v puščavo). Drugi pristop je okoljski, a se zdi Leimgruberju nekoliko problematičen oziroma dvomljiv, in sicer zaradi dvojnosti njegovega razumevanja. Za marginalne bi morale biti po tem pojmovanju opredeljene pokrajine, ki so najbolj okoljsko degradirane, prav take pa so pogosto gospodarsko najbolj razvite. Poslovno središče mesta nima praktično nič ohranjenega naravnega okolja in je tako z vidika ohranjenosti narave lahko celo bolj marginalno območje kot degradirana območja, ki so močno prizadeta zaradi onesnaženja okolja.

Tretji pristop je gospodarski. Pri njem so marginalne zelo slabo razvite regije, ki so gospodarsko bistveno manj uspešne od ostalih. Tudi v tem pogledu bi sem lahko sodile Haloze. Zadnji, četrti pristop temelji na marginalnosti manjšin in etničnih skupin. Desetletje po oblikovanju navedenega štirivrstnega pristopanja k marginalnosti je Leimgruber (2004, 61–62) po Mehretuju in soavtorjih prevzel delitev na štiri vrste marginalnosti, pri čemer sta bili dve izhodiščni, dve pa izvedeni. Izhodiščni sta naključna in sistemska marginalnost, izvedeni pa postranska in povratna marginalnost. Pojem »Contingent marginality« lahko prevedemo kot naključna marginalnost. Ta je posledica delovanja svobodnega trga. Na njem so nekateri zaradi svoje slabše opremljenosti, usposobljenosti itn. nekonkurenčni. Zaradi tega so tudi manj uspešni, to pa v skrajnih primerih pomeni, da lahko postanejo marginalizirani, torej potisnjeni na obrobje gospodarskega dogajanja kot nepomembni. Pri drugi od izhodiščnih marginalnosti so vzroki za marginalizacijo sistemske narave. To pomeni, da družba v okviru sistema svoje politične organiziranosti vzpostavi take mehanizme, ki le privilegiranim skupinam omogočajo, da si pridobijo več družbenega bogastva kot ostale, nepriviligirane skupine. Apartheid je tipičen primer take organiziranosti, pri kateri so bili črnci podrejeni beli manjšini in na ta način v številnih pogledih prikrajšani ter seveda marginalizirani. V ta isti okvir sodi tudi sklop družbeno opredeljene marginalizacije etničnih skupin, različnih manjšin ipd. Tudi te so lahko zaradi načina družbene organiziranosti v podrejenem položaju napram večinskemu prebivalstvu in s tem marginalizirane. Za izvedeni marginalnosti je značilno, da se naključna ali sistemska marginaliziranost prenaša naprej na druge. Postranska marginalnost (collateral marginality) nastopi v primeru, ko nekdo, ki sicer sam po sebi ne sodi med marginalne posameznike, postane marginaliziran, ker živi v soseski, kjer so vsi njegovi sosedje marginalizirani zaradi njihove etnične pripadnosti, nizkega socialnega položaja ali pa obojega.

Povratna marginalnosti (leveraged marginality) je lahko povzročena s selitvijo proizvodnje v države s ceneno delovno silo. Povratni vpliv se pokaže v slabšanju položaja delavcev v izvornih državah, od koder je bila proizvodnja odseljena. Vzrok ni le izguba delovnih mest, ampak tudi težnja po nižanju stroška delovne sile in krčenje pravic delavcev, kar pri najslabše plačanih privede do marginalizacije.

Povratna marginalnost je v tem primeru posledica systemske, saj je slab položaj delavcev v državah, ki imajo zelo nizke plače, navadno posledica nepravilne (nedemokratske) družbene ureditve. Pogosto so tako ljudje prisiljeni garati za golo preživetje za kakršnokoli plačilo. Povratna marginalnost je lahko izvedena tudi iz naključne. Ko na primer mednarodna gospodarska družba sproži konkurenčni boj med delavci v enako razvitih državah za pridobitev njihove investicije, lahko to vodi v zniževanje cene delovne sile, kar koristi zgolj tej družbi, oškodovani pa so delavci tam, kjer družba investira. Povratna marginalizacija pa se dogaja delavcem tudi tam, kjer niso pridobili investicije, za katero so se potegovali, saj ni novih delovnih mest, na katera so računali.

Leimgruberjeve opredelitve so zelo kompleksne in odprte. Veliko bolj preprosto sta si pojem marginalnega območja zamislila Ruddle in Rondinelli (1983), saj so po njunem marginalna vsa območja, ki izpolnjujejo nekaj ali pa kar vse od naslednjih kriterijev:

- geografska odmaknjenost (obrobna glede na najbolj razvita in gosto poseljena območja države);
- visoka stopnja ekološke občutljivosti ali ekstremne oziroma pogoste naravne nesreče, ki jim botruje človekovo delovanje;
- razpršeno, heterogeno prebivalstvo etničnih skupin, ki živi samooskrbno;
- dejansko oziroma opazno pomanjkanje materialne in družbene infrastrukture;
- slaba dostopnost do krajevnih središč in mest, kjer je zagotovljena višja gostota in raven storitev ter priložnosti za delo in zaslužek;
- gospodarska zaostalost oziroma nazadovanje;
- “nizka produktivnost” gospodarskih dejavnosti, ki uporabljajo uveljavljeno tehnologijo in postopke, a so rezultati slabši, kot bi bili lahko doseženi kje drugje in
- prebivalstvo z malo ali brez političnega vpliva na odločitve, ki se tičejo njihovega življenja.

Za Haloze v času, ko je o njih pisal Bračič, kakor tudi še danes, zanesljivo velja vsaj nekaj od značilnosti, ki so navedene v zgornjih alinejah, kar je podrobneje obravnavano v nadaljevanju. Na tem mestu naj v zvezi z geografsko marginalnostjo izpostavimo še lasten pogled (Pelc, 2017). Uporaba pojma marginalen oziroma marginalno v povezavi z območjem oziroma pokrajino je smiselno uporabiti zgolj v primerih, kjer imamo toliko marginalnih posameznikov oziroma pripadnikov marginalnih družbenih skupin, da je to opazen in pomemben družbeni pojav. S tega vidika bi tako lahko razlikovali območja oziroma regije, kjer:

- ni marginalnosti,
- je mogoče marginalnost zaslediti zgolj v manjši meri,
- je marginalnost jasno vidna,
- predstavlja marginalnost resen problem,
- je celotna družbena skupnost marginalizirana.

Težava je seveda v tem, kako razmejiti območja v skladu z navedeno delitvijo. Ob tem se je skoraj nemogoče izogniti subjektivni presoji, še posebej zato, ker neposrednih, merljivih podatkov o marginalnih posameznikih in pripadnikih marginalnih skupin ni. Zato je o tem, koliko jih je in kako marginalizirani so, mogoče sklepati le posredno na podlagi podatkov o demografskih, družbenih in gospodarskih značilnostih prebivalstva. Morda je tudi to eden od razlogov, da so slovenski geografi, z izjemo avtorja tega poglavja, tako redko preučevali slovenske pokrajine s te perspektive. Eden prvih, ki je pisal o obrobnosti, pri čemer je ta pojem pri njem mogoče razumeti predvsem v pomenu perifernosti, je bil Kunaver (2001). Za obrobje je opredelil bolj kot ne ves hriboviti in gorati del Slovenije, za osredje pa ravninskega. Pri slednjem je naredil izjemo pri ravnem svetu v višjih nadmorskih višinah (planote) zaradi neugodnih naravnih pogojev. V njegovo obrobje seveda sodijo tudi Haloze.

V Geografskem vestniku je bil leta 2004 objavljen prispevek, ki obravnava geografsko obrobnost (Pelc, 2004), v katerem je zapisana ugotovitev, da se tudi Belec in Vojvoda, ob pisanju o geografski marginalnosti nista prav posebej dosti ukvarjala z njeno natančnejšo opredelitvijo in po mnenju prvega je bila kar vsa Slovenija marginalna (v okviru Evrope – kar je bilo v začetku devetdesetih do neke mere res), sploh pa njena gorska območja. Po mnenju drugega pa so bila v Sloveniji marginalna vsa obmejna območja razen najbolj prehodnega dela slovensko-italijanske meje. Potemtakem so med marginalna območja sodile tudi Haloze. Avtor tega poglavja sem v nekaj parcialnih analizah tudi prišel do sklepa, da Haloze zelo verjetno lahko uvrstimo med geografsko marginalna območja Slovenije. O marginalnosti Halozam sosednjega območja na drugi strani slovensko-hrvaške meje sta nedavno pisala hrvaška avtorja Cvitanović in Fuerst-Bjeliš (2018), kar kaže na to, da je obmejnost na tem območju, kljub pomembnemu prometnemu koridorju, ki poteka skozenj, vendarle pomemben dejavnik marginalizacije.

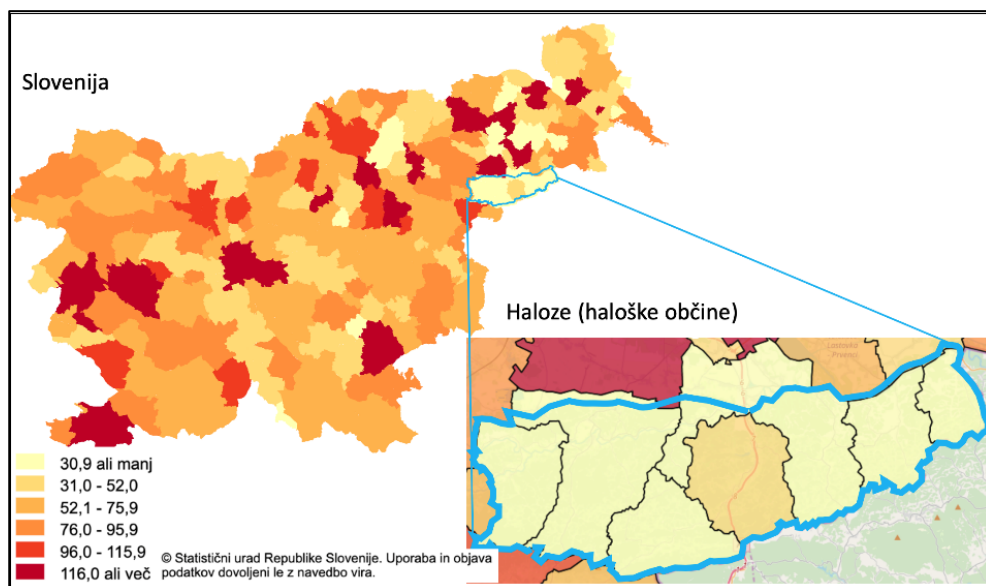
Marginalnost in marginalizacija v Halozah

Če se o marginalnosti Haloz opredeljujemo z uporabo geometrijskega pristopa, torej na podlagi njihove lege na obrobju in ob državni meji, potem so vsekakor marginalna pokrajina. Ob tem pa je treba opozoriti na pomembno dejstvo. V današnjem času je, ob uporabi osebnega avtomobila, od Ptujja do najbolj oddaljene haloške domačije zgolj pol ure vožnje. Druga zgodba je seveda časovna oddaljenost z uporabo javnega prometa, saj je ta na voljo v zelo omejenem obsegu. Tako gostota linij kot frekvenca voženj nista v prid dobri časovni dostopnosti, a to je bolj kot ne značilnost vseh slovenskih podeželskih območij.

Z gospodarskega vidika o marginalnih pokrajinah lahko govorimo takrat, kadar so gospodarsko nezadostne in ne omogočajo preživetja svojim prebivalcem. Leimgruber v svoji prvi opredelitvi marginalnosti pokrajin (Leimgruber, 1994, 10–11) omenja gospodarska neskladja. Ta žal lahko ugotavljamo le posredno, pri čemer so nam na voljo različni kazalniki. Težava pa je, kot običajno v takih primerih, da je težko opredeliti prag, pri katerem lahko neko pokrajino opredelimo kot marginalno. Poleg tega Leimgruber poudarja še dejstvo, da je ob tem treba upoštevati tudi merilo. To je zelo podobno kot pri modelu središče – obrobje. V njem je lahko nekaj, kar je v

manjšem merilu zanesljivo obrobje, v večjem merilu središče. V našem primeru so tako Žetale obrobje napram Ptuju, medtem ko so znotraj občine Žetale nedvomno središče. Navsezadnje pa Leimgruber izpostavlja še dejstvo, da je marginalnost pogosto stvar subjektivnega zaznavanja in presoje. O marginalnosti je Leimgruber (2004, 43–44) dosti pisal prav v povezavi z modelom središče – obrobje (Ceter-Periphery). Obrobje je s središčem lahko v stalnih in intenzivnih stikih, ki potekajo obojesmerno, lahko pa obrobje s središčem nima prav dosti stikov. Slednje je posledica slabe dostopnosti in v takih primerih je obrobje prepuščeno samo sebi.

Posledice so praznjenje, životarjenje na robu preživetja, pri čemer se pretežna večina stikov odvija znotraj območja. V tem smislu Haloze zagotovo niso marginalno območje, saj je zanje značilna tesna navezava na bližnja zaposlitvena in storitvena središča Ptuj, Kidričevo, Maribor itn. Kot je razvidno s kartograma na sliki, so prav haloške občine med tistimi z najnižjimi indeksi delovne migracije, kar pomeni, da je pri njih razmerje med številom delovnih mest in številom zaposlenega prebivalstva najbolj neugodno. Seveda je podoba nekoliko popačena zaradi tega, ker nekatere občine, kjer so večja zaposlitvena središča, zajemajo tudi obsežna obrobna podeželska območja, kjer je delovnih mest malo. Pa vendar niti v Prekmurju, ki je razdrobljeno na majhne občine, ne najdemo strnjjenega območja s tako nizkimi vrednostmi, kot so v haloških občinah. Pri teh in tudi pri nekaterih v Slovenskih goricah je lepo vidno, kako zelo so tamkajšnji prebivalci odvisni od vožnje na delo v bližnja in bolj oddaljena zaposlitvena središča zunaj občine njihovega prebivališča.

Slika 1: Indeks delovne migracije po občinah Slovenije leta 2017

Vir za kartografski izris: SURS-STAGE, 2019

Tolikšen obseg dnevnih potovanj na delo je posledica majhne gospodarske moči Haloze. Kmetijstvo ni in ne more biti dejavnost, ki bi lahko preživljala tukajšnje prebivalstvo, čeprav nedvomno obstaja neizkoriščen potencial. Prav tako tega ni

mogoče pričakovati od porajajočega se turizma, saj ima tudi ta dejavnost zelo omejene zmožnosti. Storitvene dejavnosti so praviloma vezane na prebivalstvene zgoštevke, kar otežuje ali sploh onemogoča njihovo umestitev na razmeroma redko poseljenem podeželju. Tudi proizvodne dejavnosti težijo k povezovanju v prometno dobro dostopnih skupkih. Zato ne preseneča, da so Haloze tudi v tem pogledu zelo siromašne in sodijo v skupino takih slovenskih občin, ki imajo sorazmerno malo poslovnih subjektov glede na število prebivalcev, ki tam živijo.

Preglednica 1: Lokacijski količniki števila podjetij glede na število prebivalcev leta 2017 v haloških občinah

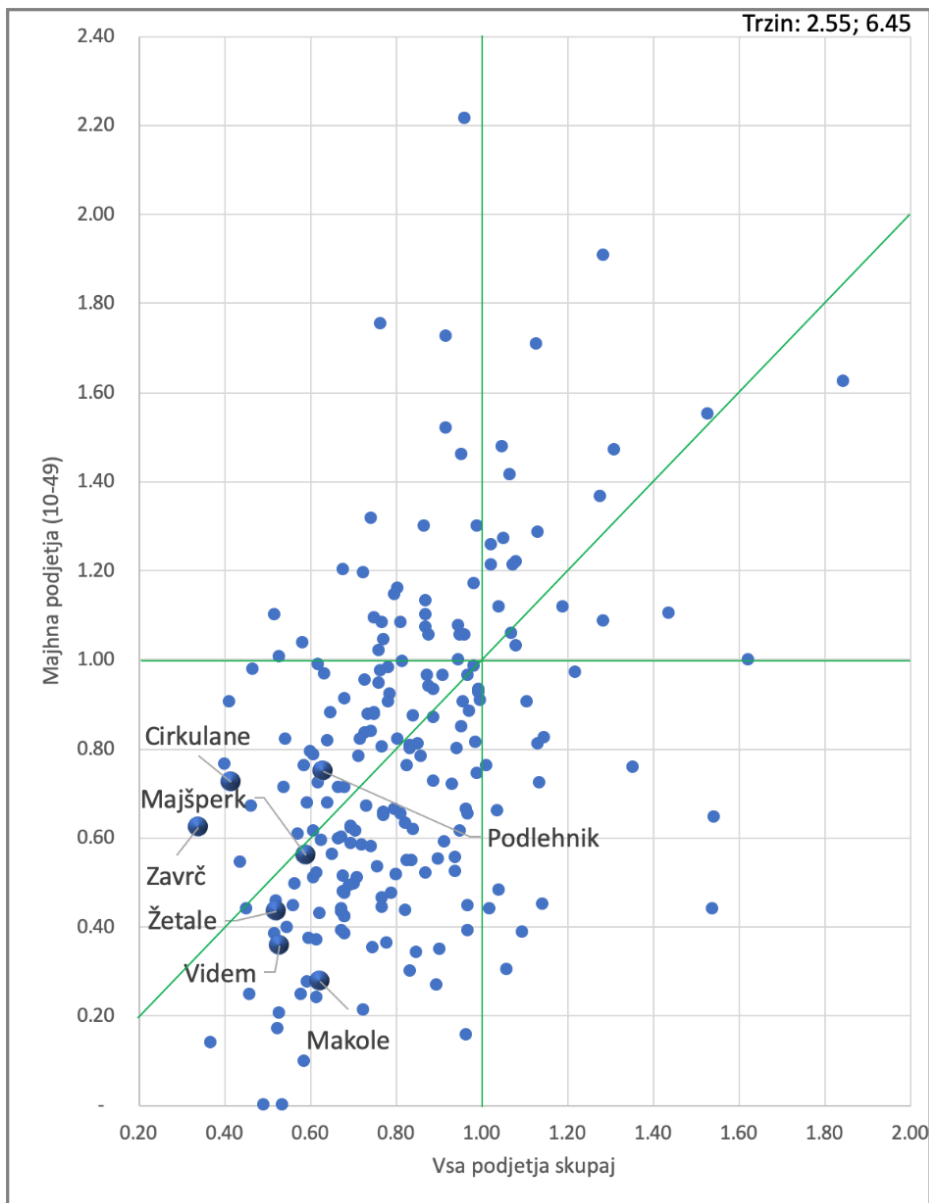
	Vsa podjetja - skupaj	Mikro podjetja			Majhno podjetje [10-49]	Srednje podjetje [50-249]
		[0-9]	[0-1]	[2-9]		
Cirkulane	0,42	0,41	0,38	0,51	0,73	0,43
Majšperk	0,59	0,60	0,59	0,61	0,56	0,25
Makole	0,62	0,64	0,69	0,46	0,28	0,49
Podlehnik	0,63	0,63	0,65	0,58	0,75	-
Videm	0,53	0,54	0,53	0,58	0,36	0,18
Zavrč	0,34	0,33	0,33	0,30	0,63	0,55
Žetale	0,52	0,53	0,49	0,69	0,44	-
MIN RS	0,34	0,33	0,33	0,22	-	-

Vir podatkov: SiStat, 2019

Lokacijski količniki v preglednici in na grafu so izračunani na podlagi primerjave med razporeditvijo podjetij po občinah Slovenije in razporeditvijo prebivalstva. Za Zavrč lahko tako ugotovimo, da ima med vsemi slovenskimi občinami najnižji lokacijski količnik za vsa podjetja skupaj, za vsa mikro podjetja skupaj in pa za mikro podjetja z do enim zaposlenim.

Količniki z vrednostjo približno ene tretjine nam povedo, da so podjetja v občini številčno trikrat manj zastopana, kot bi bila, če bi bila po občinah razporejena enako, kot je razporejeno prebivalstvo. Srednje velikih podjetij s 50 ali več zaposlenimi je v haloških občinah samo pet in sicer po eno v Cirkulanah, Majšperku, Makolah, Vidmu in Zavrču. Le v slednjem, zaradi majhnega števila prebivalcev, lokacijski količnik za ta podjetja seže čez polovico. V Vidmu z največ prebivalci ne doseže niti petine, v Podlehniku in Žetalah pa leta 2017 po statističnih podatkih srednje velikega podjetja sploh ni bilo. Pri majhnih podjetjih sta sorazmerno visoka količnika pri Cirkulanah in Podlehniku (tričetrtnska ob šest oziroma pet podjetjih te velikosti), nadpolovični pa je količnik še pri Majšperku in Zavrču z osmimi oziroma štirimi podjetji z 10 ali več zaposlenimi. Grafikon prikazuje oznake za vrednosti lokacijskih količnikov za vse slovenske občine za vsa podjetja skupaj (na osi x) in za majhna podjetja. Oznake nad vodoravno zeleno črto prikazujejo občine, pri katerih so majhna podjetja številčno bolj zastopana, kot bi pričakovali glede na razporeditev prebivalstva. Oznake desno od navpične črte pa prikazujejo nadpovprečno številčno zastopanost vseh podjetij skupaj. Oznaka za nobeno od haloških občin ni med omenjenimi, pač pa so vse sorazmerno daleč pod vrednostjo količnika 1,00.

Oznake nad zeleno diagonalno črto pomenijo, da so v občini med vsemi podjetji nadpovprečno zastopana majhna podjetja. Od haloških sodijo med take občine Cirkulane, Majšperk in Podlehnik. Prvi dve predvsem zaradi zelo nizkega lokacijskega količnika za vsa podjetja skupaj. Oznake za vse haloške občine so v levem spodnjem kotu med občinami z najmanjšimi lokacijskimi količniki tako vseh podjetij kot majhnih podjetij. Na ravni posameznih občin torej lahko trdimo, da so gospodarsko šibke s prevlado bivanjske funkcije nad gospodarskimi.

Slika 2: Lokacijski količniki slovenskih občin po številu podjetij glede na število prebivalstva leta 2017

Vir podatkov: SiStat, 2019

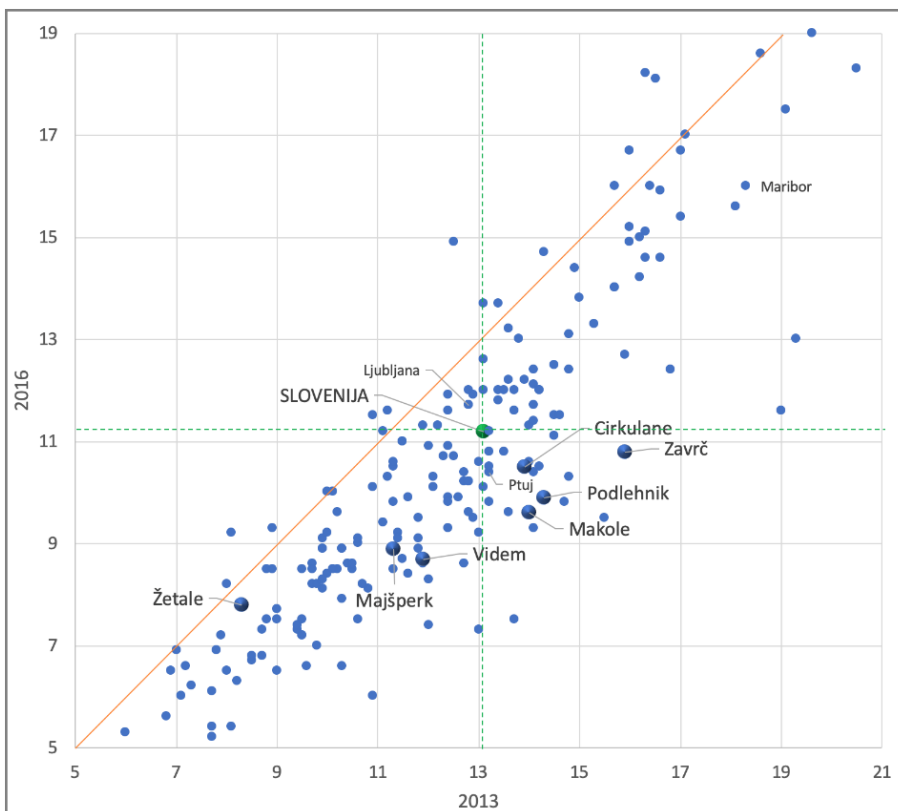
Glede marginalnosti Haloz kot pokrajine pa je z gospodarskega vidika težko razpravljati. Haloze so namreč naravnogeografska in ne funkcijska regija. V funkcijskem smislu tako sodijo v vplivno območje Ptuja na nižji in Maribora na višji ravni. Lahko jih imamo za obrobje, ki ima tesne stike s središčem, pri čemer je prevladujoča smer od obrobja proti središču (središčem), saj so tam delovna mesta in večina storitev, ki jih potrebujejo prebivalci obrobja. Gre predvsem za tokove ljudi, ne pa toliko za tokove surovin, saj Haloze v nobenem pogledu ne predstavljajo obrobja, ki bi Ptuj in Mariboru lahko zagotavljalo kakšne pomembne surovine, pa če imamo v mislih kmetijske pridelke ali druge naravne vire. Za meščane, predvsem tiste, ki so po poreklu Haložani, so lahko Haloze območje oddiha, rekreacije in tudi oskrbe z domačimi pridelki, a ima to v primerjavi z navezanostjo prebivalcev Haloz na mesta precej manjši obseg in pomen. Ne glede na to lahko ugotovimo, da gre za precej klasičen odnos središče – obrobje, ki je vsaj deloma razviden tudi iz zgoraj predstavljenih podatkov o delovni migraciji.

O marginalnosti Haloz bi lahko razpravljali tudi z uporabo ekološkega pristopa, a bomo ta vidik zaradi njegove dvojnosti in nejasnosti izpustili, saj bi terjal posebno in širšo obravnavo, ki presega okvir tega poglavja. Ne moremo pa mimo družbenega oziroma socialnega pristopa. Žal na ravni občin za obravnavanje tega vidika nimamo prav veliko razpoložljivih kazalnikov.

Zelo pogost razlog za marginalizacijo posamezne skupine prebivalcev je etnična pripadnost oziroma boljše rečeno etnična drugačnost določene manjšine. V Sloveniji je v tem pogledu najbolj izpostavljena skupina romskega prebivalstva. Zaradi do nedavnega nomadskega načina življenja in nekonvencionalnega načina preživljanja je postalo in ostalo predmet stereotipnega obravnavanja in pogosto sovražnega odnosa večinskega prebivalstva do vseh pripadnikov te skupnosti. »Getoizirani« v svoja romska naselja so najbolj marginalizirana skupina prebivalcev ne le v Sloveniji ampak povsod po Evropi, kjer živijo. Za Haloze lahko ugotovimo, da naselij, v katerih bi živeli Romi, ni in tako tudi ne moremo govoriti o prisotnosti tovrstne marginalizacije. Prav tako so skromno zastopani tujci, ki se zaposlujejo v Sloveniji in pri nas pogosto živijo v zelo slabih razmerah in jih tudi lahko uvrstimo v skupino marginaliziranih prebivalcev, pri čemer je problematičen njihov socialni položaj, ki pa je posledica gospodarskih dejavnikov. Prav ti so lahko razlog tudi za marginalizacijo skupine ljudi, ki izgubijo službo in s tem možnost za zagotavljanje zadostnih sredstev za lastno preživetje in pogosto tudi za preživetje drugih družinskih članov. O tovrstni marginalnosti posameznikov lahko sodimo zgolj posredno in sicer na podlagi podatkov o brezposelnosti, saj drugih podatkov Statistični urad na ravni občin ne objavlja.

Haloške občine so bile leta 2013, ko je stopnja registrirane brezposelnosti v zadnjem obdobju v Sloveniji dosegla svoj vrh, med občinami s precej visoko stopnjo. Štiri od sedmih so bile nad državnim povprečjem, ki je znašalo 13,1 % (desno od navpične črtkane črte). A v letu 2016, zadnjem, za katerega imamo objavljene podatke, se je to bistveno spremenilo, saj so vse haloške občine imele stopnjo registrirane brezposelnosti nižjo od 11,2 %, kolikor je znašalo državno povprečje (pod vodoravno črtkano črto). Precej slabše kot v haloških občinah je bilo stanje v obeh letih v mestni

občini Maribor, leta 2016 pa je bila stopnja registrirane brezposelnosti tudi v ljubljanski mestni občini višja kot v katerikoli od haloških. Na podlagi podatkov o brezposelnosti je torej skoraj nemogoče trditi, da je stanje v Halozah tako, da bi lahko z gotovostjo trdili, da je na tem območju veliko prebivalcev, ki se soočajo s pomanjkanjem in izrinjenostjo s trga delovne sile, kar je sicer pomemben dejavnik marginalizacije posameznika.

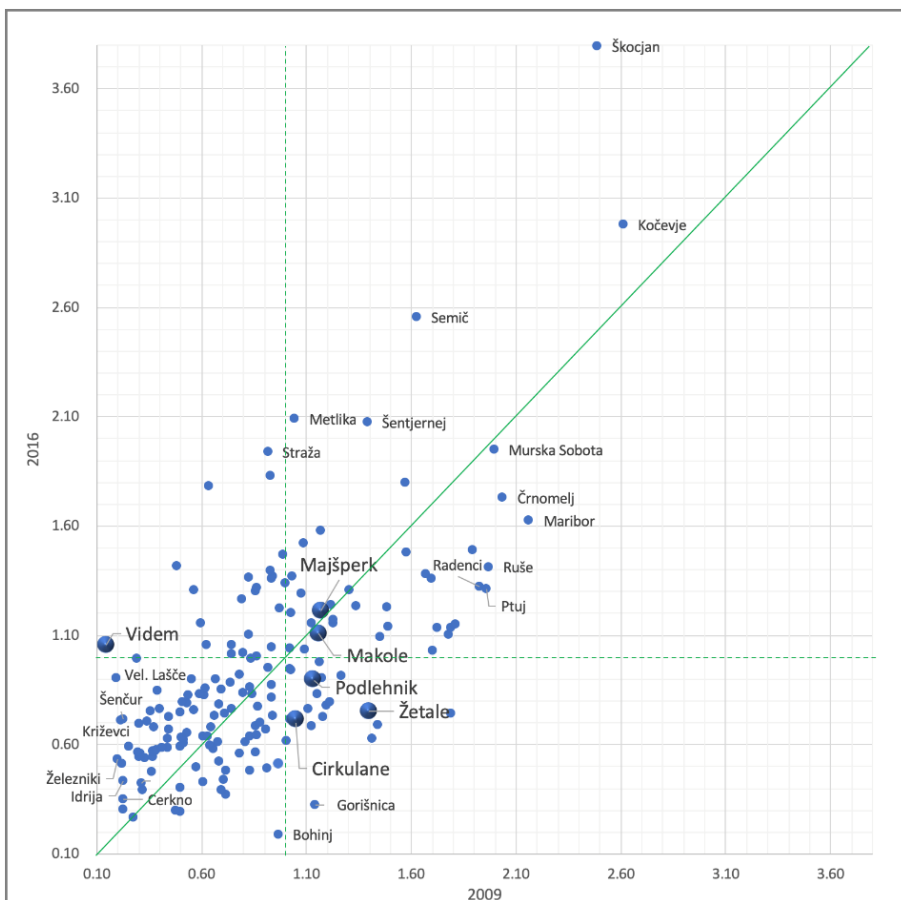
Slika 3: Stopnja registrirane brezposelnosti po občinah Slovenije leta 2013 in 2016

Vir podatkov: SiStat, 2019

Ta nedvomno prizadene tudi storilce kaznivih dejanj, še posebej, če so obsojeni na daljše zaporne kazni. To vsekakor ni velika skupina prebivalcev, a ker so na podatkovnem portalu SiStat Statističnega urada Republike Slovenije na ravni občin objavljeni tudi podatki o številu obsojenih oseb, predstavljamo tudi ta vidik. Kakšna je v tem pogledu razporeditev pojava v Sloveniji, kažejo lokacijski količniki, izračunani tako, da se delež občine pri številu vseh obsojenih z območja Slovenije deli z deležem občine pri številu vsega prebivalstva Slovenije. Vrednosti količnika nad ena tako kažejo nadpovprečno prisotnost pojava, vrednosti pod ena pa podpovprečno. Na grafikonu so prikazani lokacijski količniki obsojenih glede na prebivalstvo za leti 2009 in 2016. Ker imamo ob številnih majhnih občinah opravka z zelo majhnimi števili, so bile zaradi varstva podatkov vrednosti zakrite pri kar 32 občinah. Od haloških je bila med temi občina Zavrč. Na grafikonu nista prikazani niti občini Ankaran in Mirna, saj leta 2009 še nista bili ustanovljeni. V majhnih občinah

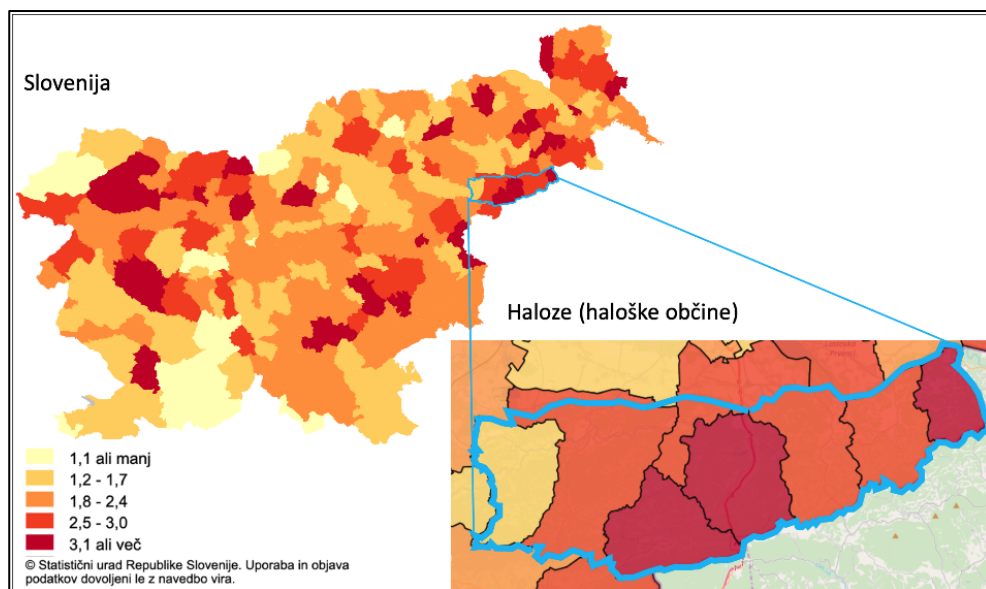
prihaja, zaradi majhnih števil obsojenih, tudi do zelo velikih nihanj od leta do leta. Za občini Makole in Majšperk lahko vidimo, da sta imeli v obeh letih podobno visok lokacijski količnik – oznaki za občini sta blizu diagonalne polne črte, ki kaže enakost vrednosti za obe leti. Položaj oznak desno od navpične črtkane črte in nad vodoravno črtkano črto pa kaže, da sta bili obakrat vrednosti nekoliko nad ena, kar kaže nekoliko nadpovprečno prisotnost oseb, ki so bile v obravnavnih letih obsojene.

Zelo blizu obeh črtkanih črt sta tudi oznaki za občini Cirkulane in Podlehnik, le da sta desno od navpične (nekoliko nadpovprečna prisotnost pojava leta 2009), a pod vodoravno (podpovprečna prisotnost pojava leta 2016). Enako velja tudi za Žetale, le da je oznaka za to občino bolj oddaljena od obeh črt in s tem tudi od diagonalne, kar pomeni, da se je od vseh haloških občin prav pri tej lokacijski količnik od leta 2009 do leta 2016 najbolj zmanjšal (z 1,40 na 0,75). V občini Videm, ki sicer ni povsem haloška, saj je njeno središče na Dravskem polju, so imeli leta 2009 le tri obsojene osebe, leta 2016 pa 18, tako da je lokacijski količnik z zanemarljivih 0,14 zrasel na 1,05, kar je malo nad državnim povprečjem. Enak količnik je imel Zavrč leta 2009 s šestimi obsojenimi. Leta 2016 jih je imel verjetno manj, zaradi česar je podatek skrit.

Slika 2: Lokacijski količniki obsojenih oseb glede na število prebivalstva leta 2009 in leta 2016
Vir podatkov: SiStat, 2019

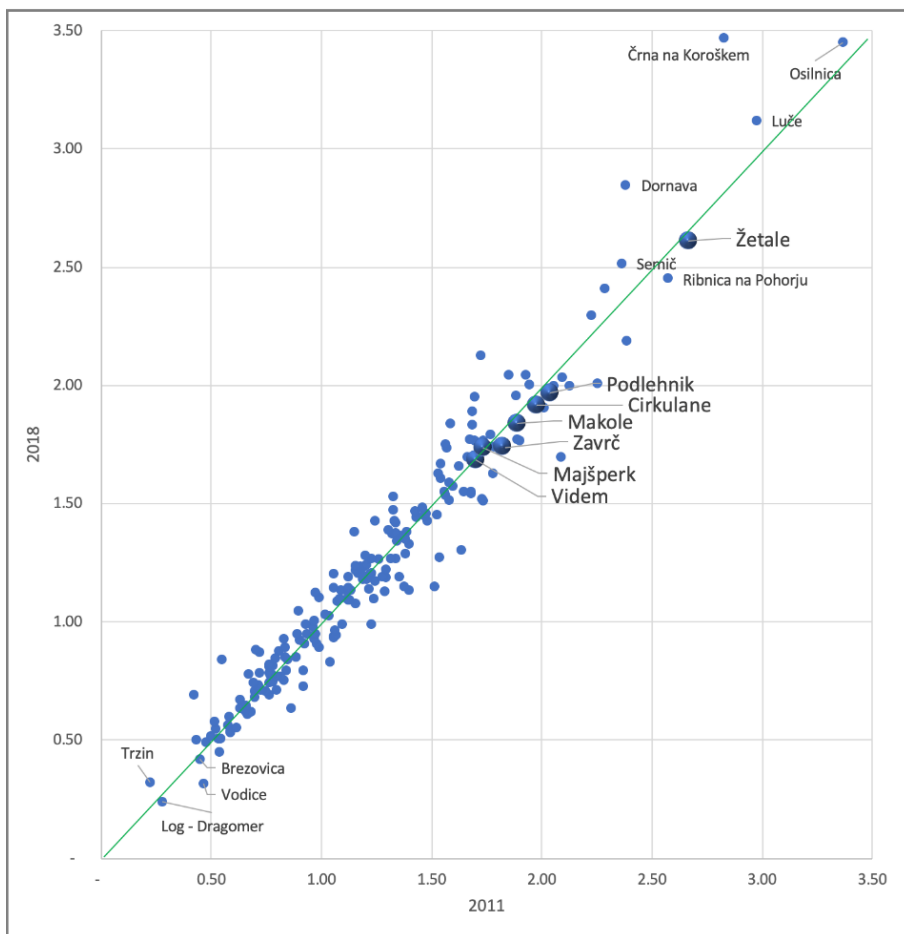
Haloške občine po prisotnosti obsojenih oseb med vsemi slovenskimi občinami v nobenem pogledu ne izstopajo, če pa že, prej navzdol kot navzgor. Veliko bolj so obsojene osebe pogoste v občinah, kot so na primer Škocjan, Kočevje, Semič, Metlika, Šentjernej, Murska Sobota, Črnomelj in tudi Maribor. Če bi za te občine sklepali, da imajo nadpovprečno zastopane osebe, ki so marginalizirane zaradi kriminalnih dejanj, bi bilo to bolj upravičeno kot pa v primeru haloških občin, ki so v tem pogledu dokaj podobne veliki večini preostalih slovenskih podeželskih občin. Marginaliziranost posameznikov v družbi pa lahko povzroča tudi alkoholizem. Statistika nam v zvezi s tem omogoča na ravni občin obravnavati z alkoholom povezane bolezni. Tudi glede prisotnosti teh so Haloze precej podobne nekaterim drugim, pretežno podeželskim območjem v Sloveniji. Kot vinorodno območje s slabimi socialnimi razmerami, povezanimi z viničarstvom, so bile Haloze v preteklosti znane tudi po tem, da je bil alkoholizem tu nadpovprečno prisoten in seveda vse z njim povezane posledice. Ena od teh je tudi vpliv na zdravje in pogostejše umiranje zaradi bolezni, ki jim botruje alkohol. Po podatkih Nacionalnega inštituta za javno zdravje oziroma na podlagi karte, narejene na portalu STAGE Statističnega urada Republike Slovenije (SURS-STAGE 2019), lahko vidimo, da večina haloških občin sodi med tiste z najvišjimi oziroma z zelo visokimi vrednostmi. Ker se te bolezni lahko pojavijo v taki obliki, da je potrebno bolnišnično zdravljenje šele po daljšem obdobju škodljive rabe alkohola, je problem še veliko večji, kot kažejo številke. Vrednosti pa lahko pomnožimo vsaj s tri, saj večina alkoholikov živi v družinah, ki imajo zaradi njihove zasvojenosti občutno znižano kakovost življenja. Z zasvojenostjo alkoholiki potiskajo v marginalnost in socialno izolacijo vso svojo družino. Ob vrednostih okrog 3 in več na 1000 prebivalcev lahko sklepamo, da je vsaj odstotek prebivalstva v petih od sedmih haloških občin marginaliziran zaradi alkoholizma enega od družinskih članov.

Slika 3: Bolezni neposredno pripisljive alkoholu po občinah Slovenije leta 2016 na 1000 prebivalcev starih 15 let in več

Vir za kartografski izris: SURS-STAGE, 2019

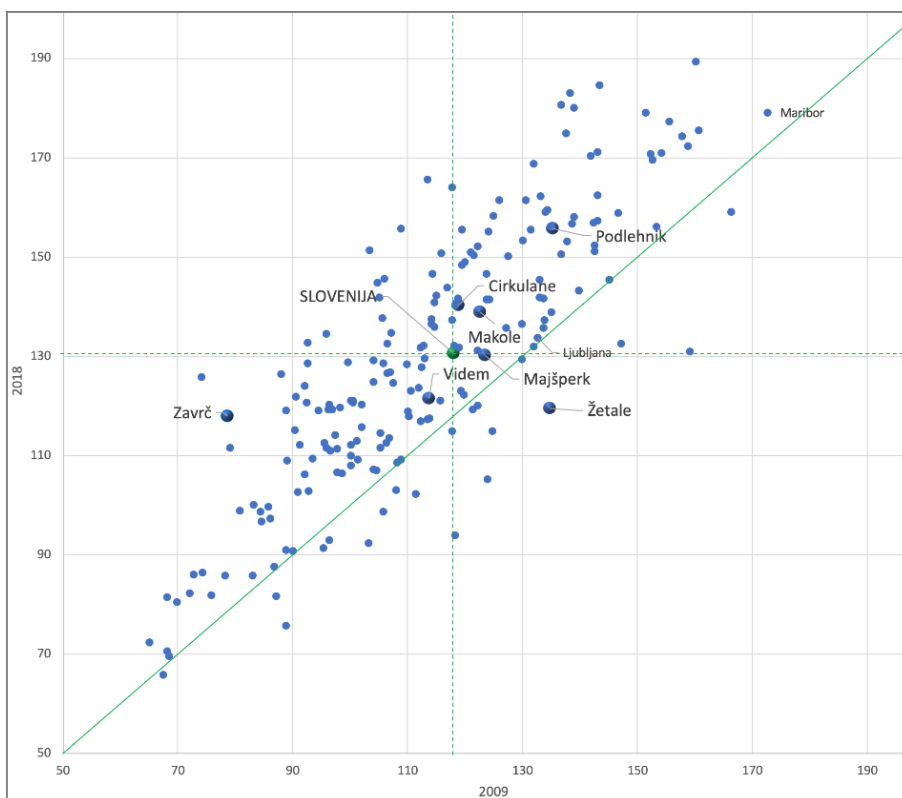
Naslednji kazalnik, ki bi lahko nakazoval večjo prisotnost marginaliziranih posameznikov, je povezan z nizko izobrazbo. V ta namen so bili izračunani lokacijski količniki za osebe brez izobrazbe in z nedokončano osnovnošolsko izobrazbo glede na celotno prebivalstvo. V tem pogledu haloške občine sodijo med take z nadpovprečno zastopanostjo slabo izobraženega prebivalstva. Žetale so celo v skupini desetih občin z najbolj visoko zastopanostjo prebivalstva brez popolne osnovnošolske izobrazbe. Med štirimi, ki so imele leta 2018 višje lokacijske količnike od Žetal, sta imeli dve (Dornava in Črna na Koroškem) Zavod oziroma Center za usposabljanje, delo in varstvo, kar je bilo nedvomno pomemben razlog za večjo zastopanost oseb brez popolne osnovnošolske izobrazbe. Žetale take ustanove nimajo, pa vendar je bila v obeh izbranih letih (2011 in 2018) zastopanost skupine prebivalstva brez osnovnošolske izobrazbe več kot dva in pol krat večja od slovenskega povprečja. Preostale haloške občine so bile v nekoliko bolj številni skupini občin z ena in pol do dvakrat nadpovprečno zastopanostjo takih prebivalcev.

Slika 4: Lokacijski količniki prebivalcev brez osnovne šole in z nepopolno osnovno šolo glede na število prebivalstva leta 2011 in 2018

Vir podatkov: SiStat, 2019

Na podeželskih območjih s slabšo dostopnostjo in odseljivanjem mladega prebivalstva so lahko marginalizaciji izpostavljeni tudi starejši prebivalci. Razmerje, ki ga kaže indeks staranja, je tako lahko eden od kazalnikov, ki kaže na večjo ali manjšo verjetnost marginalizacije starejših. Večji, kot je v primerjavi s povprečjem, bolj verjetno imamo na območju opravka z marginaliziranimi posamezniki. Statistični podatki so v tem primeru sicer varljivi, ker je treba upoštevati, da so v majhnih krajih z domovi starejših občanov indeksi staranja lahko zelo visoki zaradi velikega deleža, ki ga starostniki v domu imajo v celotnem prebivalstvu kraja. O tem, ali lahko govorimo o marginalizaciji starostnikov zaradi bivanja v ustanovah, kot so naši domovi starejših občanov, na tem mestu ne bomo razpravljali, ni pa dvoma, da so starejši, ki živijo na podeželju sami in z nizko stopnjo mobilnosti, lahko podvrženi manjši ali večji socialni izolaciji in s tem marginalizaciji. Podatki o gospodinjstvih po številu članov sicer kažejo, da so nadpovprečni deleži enočlanskih gospodinjstev značilni le za nekaj občin. V Cirkulaneh so bili ti deleži v treh letih, za katera so objavljeni podatki, vedno večji od tretjine in s tem tudi od državnega povprečja. V občini Zavrč je leta 2015 delež teh gospodinjstev že presegel polovico in se leta 2018 približal trem petinam (57,3 %). V občini Podlehnik je bil leta 2018 delež enočlanskih gospodinjstev tudi nekaj večji od dveh petin, a je bil leta 2015 za spoznanje pod državnim povprečjem, leta 2011 pa podobno visok kot v občini Cirkulane. Preostale občine so imele podpovprečne deleže enočlanskih gospodinjstev.

Slika 5: Indeksi staranja po občinah Slovenije leta 2009 in leta 2018
 (10 občin z najvišjimi vrednostmi leta 2018 ni prikazanih, prav tako ne Ankaran in Mirna)
 Vir podatkov: SiStat, 2019

Seveda pa visok delež enočlanskih gospodinjstev še ne pomeni nujno, da bo zaradi tega tudi veliko osamljenih, socialno izoliranih in pomoči potrebnih starejših oseb. Kot v zaključni seminarski nalogi ugotavlja Kmetec (2016, 29) za občino Žetale, čeprav starejši živijo sami, je to pogosto v neposredni bližini otrok ali vnukov in v tej občini sploh ni bilo uporabnikov izvajanja Pomoči družini na domu. Sicer pa je starostna struktura v haloških občinah, če jih primerjamo z drugimi slovenskimi občinami, podobna kot v ostalih podeželskih občinah. Še najbolj izstopajo podatki za občino Zavrč, pri kateri se je od 2009 do 2018 indeks staranja najbolj povečal, a je bil še vedno pod slovenskim povprečjem in najnižji med vsemi haloškimi občinami. Podobno vrednost sta imeli leta 2018 tudi občini Videm in Žetale, le da je bil pri Vidmu indeks staranja leta 2009 le malo pod državnim povprečjem, pri občini Žetale pa je bil tega leta celo nadpovprečen, a se je potem do leta 2018 zmanjšal in tako postal podpovprečen. Od povprečja je nekoliko bolj navzgor odstopala le vrednost indeksa staranja v občini Podlehnik, a tudi v tem primeru ne tako izrazito, da bi bila občina v skupini z najvišjimi vrednostmi, sploh ob dejstvu, da desetih občin z navišjimi vrednostmi na grafikonu sploh nismo prikazali. Tudi v primeru tega kazalnika torej lahko ugotovimo, da ne omogoča nedvoumnega sklepanja o veliki verjetnosti marginalizacije starejšega prebivalstva na območju Haloze.

Haloze, nerazvito območje, kljub desetletjem razvojne pomoči

Za ugotavljanje razvitosti območja smo se oprli na uradni izračun koeficienta razvitosti Ministrstva za finance Republike Slovenije za leto 2018 in 2019 (Koeficienti razvitosti občin za leti 2018 in 2019, 2019). Ti so izračunani na podlagi vladne Uredbe o metodologiji za določitev razvitosti občin. Najnižji koeficient so izračunali za občino Hodoš (0,37), najvišjega pa za občino Trzin (1,45). V izračunu so upoštevali (UL RS, št. 103/15 in 76/17, 2019):

- bruto dodano vrednost gospodarskih družb na zaposlenega,
- osnovo za dohodnino na prebivalca občine,
- število delovnih mest na število delovno aktivnega prebivalstva občine,
- indeks staranja prebivalstva občine,
- stopnjo registrirane brezposelnosti na območju občine,
- stopnjo delovne aktivnosti na območju občine,
- oskrbljenost z dobrinami in storitvami javnih komunalnih služb (delež prebivalcev, ki imajo priključek na javno kanalizacijo),
- opremljenost s kulturno infrastrukturo (kulturni spomeniki in objekti javne kulturne infrastrukture),
- delež območij Natura 2000 v občini in
- poseljenost občine.

Med 212 slovenskimi občinami so haloške razvrščene med 161. in 193. mestom. Ne povsem v celoti haloška občina Videm je najvišje in sicer v 23. percentilu, najnižje uvrščena haloška občina Cirkulane pa v devetem, se pravi, da je med desetino najmanj razvitih občin v Sloveniji. Ostale haloške občine sodijo med dve desetini najmanj razvitih slovenskih občin, seveda ob upoštevanju uradne državne metodologije. To na svojstven način potrjuje, da Haloze še vedno sodijo med najslabše razvita območja Slovenije, vendar pa so v Sloveniji tudi posamezna

območja, ki so razvojno še bolj zaostala od Haloz. Ob tem se postavlja vprašanje, ali na podlagi tega lahko sklepamo, da je ta razvojna zaostalost po eni strani posledica določene marginalizacije te pokrajine, bodisi zaradi pomanjkanja notranjega potenciala bodisi zaradi nezmožnosti zadostnega vplivanja na odločitve o lastnem razvoju ali pa zaradi obojega. Dejstvo je, da v zadnjih nekaj desetletjih, ko je bilo dosti govora o podpori regionalnemu razvoju in se je tudi na novo oblikovala lokalna samouprava, ni bil dosežen ustrezen razvojni preboj.

Preglednica 2: Koeficienti razvitosti haloških občin ter njihova razvrstitev med 212 občinami v Sloveniji (Koeficienti razvitosti občin za leti 2018 in 2019, 2019)

Občina	Koeficient razvitosti	Percentil	Mesto v zaporedju
Cirkulane	0,78	9	193.
Majšperk	0,88	16	176.
Makole	0,86	14	181.
Podlehnik	0,84	13	184.
Videm	0,91	23	161.
Zavrč	0,88	16	176.
Žetale	0,90	18	165.

Vir podatkov: SiStat, 2019

Da so Haloze, kljub vsem preteklim oblikam razvojne pomoči, še vedno gospodarsko nerazvito območje, sta ugotavljala tudi Kušar in Černe (2012, 43), ki pa sta vendar opozorila tudi na določene pozitivne premike, ki bi jih po našem mnenju lahko imeli za prve znake demarginalizacije pokrajine: »V zadnjem času se je nazadovanje najbolj dostopnih območij v pokrajini zaustavilo. Tam je zaznati zaustavitev odseljavanja, priseljevanje prebivalcev, ki kakovostno bivalno okolje zaznavajo kot bivanjsko prednost, v manjši meri je opazen tudi razvoj gospodarskih dejavnosti, predvsem v središčnih naseljih, ki so okrepila svojo vlogo.« Trdimo lahko, da je spremembe, ki jih navajata avtorja, mogoče opaziti tudi na terenu. Stanovanjske hiše nekmečkega prebivalstva, nekatere že prave vile, se bohotijo po slemenih in so skupaj s počitniškimi hišami izrazito prevladujoč tip poselitve. Domove, za katere je mogoče že na prvi pogled prepoznati, da se lastniki še ukvarjajo s kmetijsko dejavnostjo, je med vsemi temi novimi hišami komaj še mogoče najti. Nekoliko bolj padejo v oči stare, opuščene butane hiške in sem in tja opuščena kmetija sredi haloških bregov.

Da za kmetijstvo ni interesa in da je tudi opuščanje vinogradov še vedno prisoten pojav, je mogoče opaziti vsepovsod. Kot pravijo domačini: »Tastari so pomrli, tamladim pa se ne da!« Ali pa: »Včasih smo mi vse to obdelali, zdaj pa so lastniki s Ptuja in je vse opuščeno!« O zaraščanju obsežnih vinogradniških površin v Halozah je pisal tudi Korošec (2012, 25–26), pri čemer tudi on izpostavlja to, kar nakazujejo navedene besede domačinov – da je za to krivo spreminjanje lastniške strukture in staranje lastnikov ter s tem pomanjkanje ustrezne delovne sile za kmetovanje. Podobno je avtor skupaj s Pakom ugotavljal že dve leti prej (Korošec in Pak, 2010, 111), in sicer, da med najbolj perečimi, že vrsto desetletij prisotnimi, problemi »zagotovo najbolj izstopa napredujoče opuščanje kmetijskih površin, v mnogih naseljih tudi vinogradniških, ter zaradi zaraščanja zemljišč spreminjanje videza kulturne krajine«. Dostopnost večjih zaposlitvenih in storitvenih središč, ki je bila v

preteklosti velik problem in pomemben razlog za odseljevanje, se je z zvišanjem stopnje motorizacije in s tem izboljšanjem mobilnosti velike večine haloškega prebivalstva toliko izboljšala, da so številna haloška naselja postala privlačna za bivanje v mestih zaposlenih prebivalcev in to tako dolinska kot tista po slemenih. Slednja so še toliko bolj zanimiva, ker zaradi svoje lege ponujajo izjemno lepe razglede čez haloške griče na Dravsko ravan in čez njo proti Pohorju itn. Območje je privlačno za bivanje tako nekmečkega prebivalstva lokalnega izvora, ki z dedovanjem pride do sorazmerno poceni rešitve stanovanjskega problema, kot za priseljence iz mesta, ki si za sorazmerno nizko ceno lahko privoščijo nakup ali izgradnjo lastne hiše v privlačnem podeželskem okolju. Navedena avtorja (o. c.) izpostavljata tudi zapostavljenost sadjarstva in skromno izkoriščenost turističnega potenciala tega izjemno privlačnega območja, sploh glede na to, da skozenj vodi pomemben prometni koridor, ki povezuje območje Avstrije in Nemčije ter severne Evrope z Balkanom. Žal pa to ostaja predvsem, da ne rečemo izključno, tranzitni koridor in skoraj nič dovodnica obiskovalcev teh krajev, ki bi ob ustrezni organiziranosti in seveda vlaganjih lahko ponujali veliko več, kot ponujajo danes.

Če za konec razprave o nerazvitosti območja pogledamo še ključni demografski podatek – prirast prebivalstva, potem lahko ugotovimo, da se je v 112 haloških naseljih skupaj od leta 2009 do leta 2018 število prebivalcev sicer povečalo, a je bil prirast nekoliko skromnejši od državnega povprečja (indeks 2018/2009 za RS: 101,7; za Haloze: 100,7). Razlike med občinami in naselji so bile kar znatne, najbolj nadpovprečen je bil prirast v občini Zavrč, kjer je leta 2018 živelo dobrih 16 % več prebivalcev kot leta 2009, za malenkost je povprečje presegal še prirast v občini Cirkulane. To sta z bivanjskega vidika očitno najbolj zanimiva dela Haloz. V ostalih občinah se je število prebivalcev v navedenem obdobju za spoznanje zmanjšalo, še najbolj v občini Videm. Ob izvzetju osmih ravninskih naselij se je indeks 2018/2009 z 99,5 znižal na 99,1, najnižji pa je bil v Makolah (96,6). V vseh občinah so bila tako naselja s povečanjem kot z zmanjšanjem števila prebivalcev. Naselij z nadpovprečnim prirastom je bilo 41, kar je dobra tretjina od vseh. V občini Zavrč je bilo takih kar šest od devetih, med njimi tudi dve, v katerih se je prebivalstvo povečalo kar za dobrih 44 %, in sicer Goričak in Turški Vrh. Absolutno največje povečanje pa je bilo v Zgornjem Gruškovju, saj se je število prebivalcev skoraj podvojilo, pri čemer je bilo to edino naselje v občini Podlehnik, ki se je v obdobju 2009–2018 številčno povečalo. Tudi naselji, ki sta se v tem obdobju najbolj zmanjšali in to za okrog četrtino, sta iz te občine, in sicer Ložina ter Spodnje Gruškovje. Iz navedenih podatkov lahko sklepamo, da so Haloze vse prej kot homogeno območje in da za dobršen del lahko ugotovimo, da je razvojna zaostalost bolj konstrukt kot pa dejansko stanje. Seveda pa je vse odvisno tega, kako pojmujeemo razvoj in navsezadnje tudi marginalnost, ki naj bi bila na tem mestu v ospredju našega zanimanja in čemur so namenjene zaključne misli tega poglavja.

So Haloze marginalne, idilične ali oboje?

Odgovor na vprašanje, zastavljeno v naslovu, ni niti enostaven niti enoznačen. Leimgruber je že v svojem izhodiščnem prispevku na temo marginalnosti (Leimgruber, 1994) izpostavil, da lahko k problemu geografske marginalnosti

pristopamo vsaj na štiri različne načine. Poleg tega pa je pomembno upoštevati še merilo. Na Haloze lahko gledamo s perspektive celotne Slovenije, s perspektive kohezijske regije Vzhodne Slovenije ali pa s perspektive Podravske statistične regije, ali pa tudi s perspektive Ptujске funkcionalne regije. Že na teh ravneh lahko njihovo marginalnost presojamo različno. Če se omejimo zgolj na raven celotne države in uporabimo geometrijski pristop, lahko ugotovimo, da je položaj Haloz ob meji s sosednjo državo in sorazmerno daleč od najpomembnejšega državnega središča nedvomno dovolj obrobjen, da bi to lahko bil razlog za marginalizacijo. Vendar pa taka lega v nobenem primeru ni zadosten pogoj za širše pojmovano geografsko marginalnost. Izpolnjeni morajo biti še nekateri drugi pogoji.

Z uporabo ekonomskega pristopa bi lahko območje Haloz opredelili kot potencialno marginalno, saj so tukajšnje občine med »uradno« najslabše razvitimi v Sloveniji, pa tudi kmetijska dejavnost, kot ugotavlja Korošec (2012), ni v prav dobrem stanju, pri čemer tudi perspektiva ni ravno rožnata. Kljub sorazmerno dobremu potencialu tudi na področju turizma večji preboj ni bil dosežen. Ne moremo tudi mimo dejstva, da Haloze lahko opredelimo predvsem kot naravnogeografsko regijo. Podobno kot Slovenske gorice tudi Haloze nimajo enega središča, kamor bi gravitiralo celotno območje, oziroma je tako središče zunaj območja. Haloze tako niso ena funkcijska regija, ampak so del širše regije s središčem na Ptuju oziroma na nekoliko višji ravni v Mariboru. V obeh primerih imajo Haloze vlogo obrobja v modelu »središče – obrobje«. To obrobje (periferija) središču zagotavlja delovno silo oziroma je za prebivalstvo, ki je zaposleno v središču, privlačno bivanjsko okolje. Glavna slabost tega območja je zelo omejena dostopnost do dobrin, storitev in delovnih mest na njem. Do vsega tega je zato treba v središča na Dravski ravnini, kar povzroča višje stroške in večjo porabo časa za zadovoljevanje osnovnih potreb. Podatki o delovni mobilnosti in podjetjih kažejo, da so Haloze vsekakor obrobje, težko pa bi argumentirano trdili, da so z gospodarskega vidika marginalna regija. Morda bi za take lahko imeli posamezne občine, ki so v gospodarskem smislu daleč od samozadostnosti in sodijo med gospodarsko najmanj razvite v Sloveniji.

Ekološki pristop, ki je že sam po sebi dvoumen, nas tudi ne pripelje do marginalnosti Haloz; prej nasprotno, zaradi sorazmerno dobre ohranjenosti naravnega okolja so Haloze prej okoljsko središčna kot marginalna regija. Ker smo se obravnavi tega vidika v naši kratki analizi izognili, naj tudi na tem mestu zadošča zgolj tale zapis. Kar pa se socialnega pristopa tiče, smo se soočili s tem, da so javno objavljeni statistični podatki na ravni občin preskromni, da bi nam omogočali boljši vpogled v socialno problematiko območja. Za tehtno opredelitev morebitne marginalnosti s tega vidika bi bilo treba opraviti obsežnejšo kvalitativno raziskavo. Opredeljevanje območja za marginalno glede na prisotnost marginalnih posameznikov in skupin je tako oteženo. Vsekakor Haloze niso območje brez marginalnosti, saj je tako območje bolj kot ne zgolj teoretični konstrukt. Najbrž bi se bilo treba odločati med tem, da so Haloze bodisi območje, kjer je mogoče marginalnost zaslediti zgolj v manjši meri bodisi območje, kjer je marginalnost jasno vidna. Na podlagi predstavljenih podatkov in terenskega ogleda se zdi precej bolj verjetna prva opredelitev. Nikakor se nam ne zdi utemeljeno, da bi Haloze uvrstili med območja, kjer marginalnost predstavlja resen problem ali celo, kjer je celotna družbena skupnost marginalizirana. Zaenkrat

lahko ugotovimo le, da podatki ne nakazujejo nekih izstopajočih socialnih problemov, ki bi navajali k sklepu, da so na območju nadpovprečno zastopani marginalni posamezniki oziroma marginalne skupine.

Kot je bilo že omenjeno tudi na terenu, tega ni mogoče zaznati za razliko od na primer večjih mest, kjer zelo hitro naletimo na posameznike, ki beračijo oziroma spijo na ulici. Če pa bi pri opredeljevanju marginalnosti Haloz izhajali iz kriterijev Ruddla in Rondinellija (1983), potem lahko rečemo, da deloma izpolnjujejo kriterij geografske odmaknjenosti in kriterij slabe dostopnosti do središč, kjer je zagotovljena višja gostota in raven storitev ter priložnosti za delo in zaslužek (ob upoštevanju uporabe javnega prometa). Deloma bi lahko bil izpolnjen tudi kriterij ekološke občutljivosti in naravnih nesreč, če upoštevamo pogoste usade in zemeljske plazove. Prav tako bi lahko deloma bil izpolnjen kriterij pomanjkljive materialne in družbene infrastrukture. Verjetno lahko kot v celoti izpolnjen upoštevamo kriterij gospodarske zaostalosti. Glede »nizke produktivnosti« pa nimamo dovolj podatkov, da bi se lahko opredelili. Glede na to da imajo Haložani kar sedem občin, bi tudi težko trdili, da imajo malo ali nič političnega vpliva na odločitve, ki se tičejo njihovega življenja. Ta kriterij torej pri Halozah po našem mnenju ni izpolnjen. V vsakem primeru je za zgoraj navedena avtorja dovolj že en izpolnjen kriterij in v tem smislu bi najbrž Haloze opredelila kot marginalno pokrajino. Velja pa ob tem poudariti, da so kriteriji zelo ohlapni in tudi odvisni od splošnih razmer na širšem območju, kjer se potencialno marginalna območja nahajajo.

Ali so Haloze marginalne ali ne, je v prvi vrsti odvisno od tega, kako marginalnost pojmuje. V nobenem primeru pa slika ni črno-bela. Najbolj ustrezno je torej opredeliti Haloze kot pokrajino, kjer so vidni tako znaki marginalnosti in marginalizacije kot tudi tisti, ki kažejo to pokrajino v bolj prijazni, da ne rečemo kar v idilični podobi. Naša kratka analiza je pokazala nekatere jasno razpoznavne znake zaostalosti območja, kot so na primer visoki deleži prebivalcev brez dokončane osnovnošolske izobrazbe. Po avtorjih, ki so pisali o Halozah, smo povzeli nekaj dejstev o ne ravno uspešnem kmetijstvu območja, opuščanju kmetijske rabe in to tudi na vinogradniških površinah. Velika večina prebivalstva je primorana delati zunaj območja, saj delovnih mest v Halozah primanjkuje, ker je število podjetij zelo podpovprečno. Nedvomno so najbolj prisotni znaki marginalizacije v tistih delih Haloz, kjer se prebivalstvo še vedno zmanjšuje.

Na drugi strani pa je treba izpostaviti, da je dobršen del Haloz danes funkcijsko tesno povezan s središči zunaj območja, sorazmerno dovolj dobro infrastrukturno opremljen, da omogoča solidno živlensko raven tam živečim prebivalcem, če le imajo zagotovljeno zadostno stopnjo mobilnosti, ki jo omogoča lastništvo in uporaba osebnega avtomobila. Tukajšnji prebivalci so se v preteklosti znali samoorganizirati in kot smo izvedeli od ene od domačink, so si svoje slemenske ceste zgradili s samoprispevki, kreditirali izgradnjo telefonskega omrežja in na ta način dokazali, da so sposobni vplivati na odločitve, ki so pomembne za njihovo vsakdanje življenje na območju, kjer bivajo. To pa govori v prid trditvi, da o sebi ne razmišljajo kot o marginalizirani skupnosti, ki živi na marginalnem območju. Morda ni naključje, da je v Halozah Paradiž. Tam je namreč edino naselje s takim imenom v Sloveniji in

prav to nas navdaja z mislijo, da je v Halozah morda res več idile kot marginalnosti. A tudi v tem primeru sta pomembna zorni kot gledanja in pa značilnosti ter vloga subjekta, ki Haloze opazuje.

Literatura in viri

- Bračič, V. (1989): Haloze v zadnjih desetletjih. *Dela*, 6, 52–63.
- Cvitanović, M., Fuerst-Bjeliš, B. (2018): Marginalization Between Border and Metropolis: Drivers of Socio-Spatial Change in Post-socialist Croatia. V S. (. Pelc, Nature, Tourism and Ethnicity as Drivers of (De)Marginalization (str. 313–327). Springer International Publishing AG.
- Kmetec, T. (2016): Repozitorij Univerze v Ljubljani. Pridobljeno junij 2019 iz Univerza v Ljubljani:
<https://repozitorij.uni-lj.si/Dokument.php?id=102848&lang=slv>
- Koeficienti razvitosti občin za leti 2018 in 2019. (junij 2019). Koeficienti_razvitosti_obcin_za_leti_2018_in_2019.pdf. Pridobljeno iz Ministrstvo za finance Republike Slovenije:
http://www.mf.gov.si/fileadmin/mf.gov.si/pageuploads/Lokalne_skupnosti/Izra%C4%8Duni/Dolo%C4%8Ditev_koeficientov_razvitosti_ob%C4%8Din/Za_leti_2018_in_2019/Koeficienti_razvitosti_obcin_za_leti_2018_in_2019.pdf
- Korošec, V. (2012): Haloško kmetijstvo med preteklostjo in prihodnostjo. *Geografski obzornik*, 59 (1/2), 20–26.
- Korošec, V., Pak, M. (2010): Razvojna problematika Haloz na primerih katastrskih občin Gorca in Slatina. *Dela*, 34, 91–114.
- Kunaver, J. (2001): Obrobje in "obrobje" v geografski podobi Slovenije, na izbranih primerih. Zbornik predavanj, 37. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana. (str. 213– 227). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.
- Kušar, S., Černe, A. (2012): Haloze: manj razvito območje : realnost ali le zaznava? *Geografski obzornik*, 59(1/2), 36–43.
- Leimgruber, W. (1994): Marginality and development issues in marginal regions. Marginality and development issues in marginal regions. Taipei: National University of Taiwan.
- Leimgruber, W. (2004): Between Global and Local. Aldershot: Ashgate.
- Pelc, S. (2004): Geografska obrobnost. *Geografski vestnik*, 2(76), 65–74.
- Pelc, S. (2017): Marginality and Marginalization. V R. (. Chand, Societies, Social Inequalities and Marginalization (str. 13–28). Springer International Publishing AG.
- Pelc, S. (2018): Geografija marginalnosti = Geography of marginality. *Geografija v šoli*, 1(26), 8–13.
- Ruddle, K., Rondinelli, D. A. (1983): Transforming natural resources for human development: A resource systems framework for development policy. Pridobljeno maj 2019 iz the old United Nations University website:
<http://archive.unu.edu/unupress/unupbooks/80469e/80469E00.htm#Contents>
- SiStat. (maj 2019): Podatkovni portal SiStat. Pridobljeno iz Statistični urad Republike Slovenije: <https://pxweb.stat.si/SiStat/>
- SURS-STAGE. (junij 2019): STAGE. Pridobljeno junij 2019 iz Statistični urad Republike Slovenije: <https://gis.stat.si/#lang=sl>
- UL RS, št. 103/15 in 76/17. (junij 2019): Uredba o metodologiji za določitev razvitosti občin. Pridobljeno iz PIS Pravno-informacijski sistem:
<http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=URED7267#>

Povzetek

Zapis govori o marginalnosti. V prvem delu so navedena različna pojmovanja tega aktualnega, a težko določljivega pojma, v nadaljevanju so opredeljene različne oblike marginalnosti, zadnji del besedila je razprava o marginalnosti Haloz na osnovi izbranih kazalnikov. Pojem marginalnost vključuje vsaj štiri vidike: geometrični vidik, ki se nanaša na položaj območja, okoljski vidik, ki se nanaša na oblike degradacije naravnega okolja, gospodarski vidik, ta vključuje kazalce gospodarske uspešnosti ter socialni vidik, ki se nanaša na manjšine in etnične skupine. Ali so Haloze marginalno območje je odvisno od upoštevanih kazalcev, velikosti obravnavanega območja in razumevanja marginalnosti. Najbolj ustrezno je opredeliti Haloze kot pokrajino, kjer so vidni tako znaki marginalnosti in marginalizacije kot tudi tisti, ki kažejo pokrajino v bolj prijazni, skoraj idilični podobi. Marginalnost Haloz je bolj izrazita v gospodarskem pogledu, saj na območju ni pomembnejšega zaposlitvenega središča, zato veliko aktivnega prebivalstva dnevno migrira v bližnja središča. Večina občin je gospodarsko šibkih, bivanjska funkcija je pomembnejša od gospodarske. Tukajšnje občine so med »uradno« najslabše razvitimi v Sloveniji, pa tudi kmetijska dejavnost, nekdanji temelj gospodarstva, ni v prav dobrem stanju. Upoštevaje okoljski vidik, Haloze nikakor niso marginalno območje, nasprotno, ohranjena kulturna pokrajina vzbuja marsikje vtis idiličnega podeželja. Drugače je pri socialnih kazalcih, po slednjih so Haloze bližje marginalnosti. Število prebivalcev namreč stagnira, deloma upada, izobrazbena sestava prebivalcev pa precej odstopa od slovenskega povprečja.

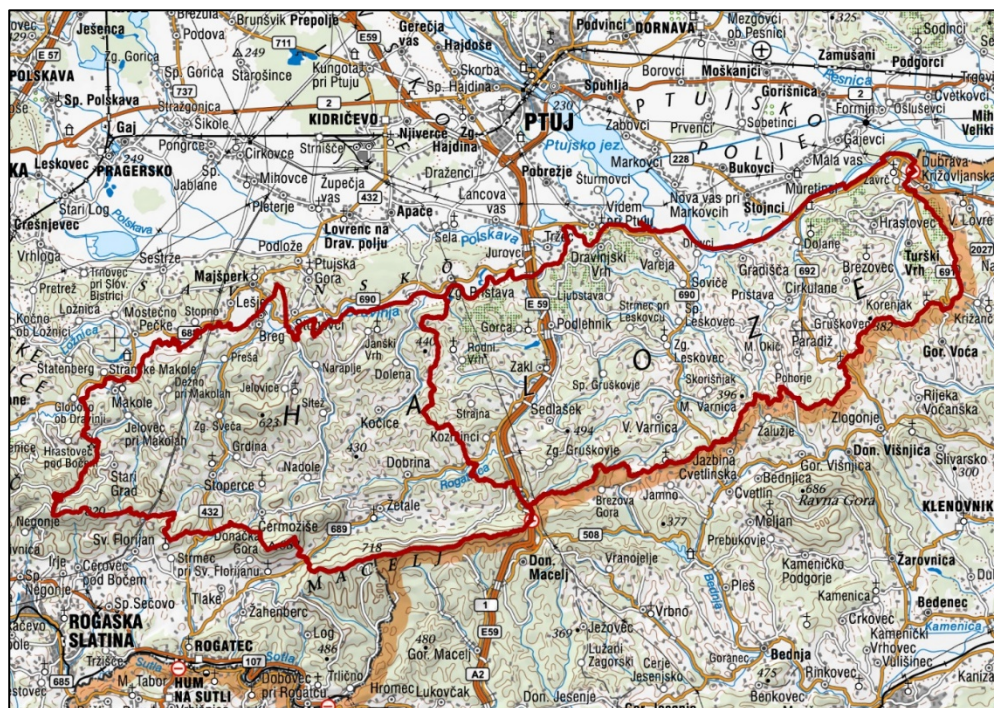
Spreminjanje rabe tal v Halozah v obdobju 2000-2015

IGOR ŽIBERNA

Uvod

Leksikon geografije podeželja rabo tal opredeljuje kot »koriščenje zemljišč, povzročeno s človekovo dejavnostjo v pokrajini. Raba tal je ena izmed najboljših pokazateljev pokrajinskih struktur in procesov«. Isti vir kmetijsko rabo tal definira kot »klasifikacijo zemljiških kategorij glede na njihovo uporabo v kmetijstvu, kar je eden od temeljnih vidikov preučevanja tako v agrarni geografiji kot geografiji podeželja. Kmetijska raba tal se preučuje z vidika vplivov naravnih in družbenih dejavnikov na njene značilnosti, pa tudi z vidika njenih vplivov na pokrajino, predvsem na njen razvoj in videz« (Kladnik, 1999, 192). Raba tal je eden od elementov pokrajine, ki predstavlja vidno manifestacijo prepletanja naravno- in družbenogeografskih pojavov in procesov v pokrajini.

Haloze sodijo med gričevnate obpanonske pokrajine severovzhodne Slovenije. V podrobnostih pa pokrajina kaže tako v naravnogeografskem kot družbenogeografskem smislu veliko posebnosti. Med naravnimi dejavniki je potrebno izpostaviti nadpovprečno razgibanost reliefa. Haloze imajo med vsemi gričevnatimi pokrajinami v severovzhodni Sloveniji največje strmine pobočij. Velika razgibanost se kaže tudi v vertikalnem smislu, saj so relativne višinske razlike daleč največje v primerjavi z ostalimi gričevji obpanonskih pokrajin. Po formalnih morfoloških kriterijih nekatera območja v Zahodnih Halozah tako sodijo že v nizko hribovje (Žiberna, 2016). Haloze so poseljene že od najstarejših obdobij, vendar pogosto na obrobju migracijskih tokov (Belec, 1994). Posebnost družbenoekonomskega razvoja Haloz je prav gotovo viničarstvo. V času po drugi svetovni vojni so Haloze zaznamovali procesi deagrarnizacije, depopulacije, ozelenjevanja in ogozdovanja. Prav slednja dva procesa se v zadnjem desetletju zaradi sovpadanja nekaterih neugodnih okoliščin le še stopnjujeta.

Slika 1: Pregledna karta Halož

Vir: GURS, DPK 250, 2019

V besedilu obravnavamo spremembe rabe tal med letoma 2000 in 2015. Podatke o rabi tal smo povzeli po Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (MKGP). To letno objavlja podatke o kmetijski rabi tal v shp formatu (Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, 2015). Vektorske podatke smo za vsako kategorijo spremenili v rastrske z velikostjo celice 5 m x 5 m. Metodologija zajemanja rabe tal se je vmes spremenila, tako da so vse oblike rabe tal za leto 2000 uvrščene v 21 kategorij, za leto 2015 pa v 26 kategorij. Z združevanjem razredov smo ustvarili osem kategorij rabe tal:

- njive in vrtovi,
- vinogradi,
- sadovnjaki,
- ostali trajni nasadi,
- travniki,
- zemljišča v zaraščanju,
- gozd,
- ostalo.

Podatke o rabi tal za leti 2000 in 2015 smo medsebojno primerjali in ugotavljali smeri spreminjanja rabe tal, intenzivnost teh sprememb ter njihovo povezanost z legami. Pri tem smo posebno pozornost namenili intenzivnejšim oblikam rabe tal, predvsem njivam in vrtovom, vinogradom in sadovnjakom. Analizirali smo tudi smeri

sprememb rabe tal v omenjenem obdobju, pri čemer smo se osredotočili predvsem na spremembe obdelovalnih površin v neobdelovalne (proces ekstenzifikacije) in obratno (proces intenzifikacije) ter izračunali indeks ekstenzifikacije. Procese spreminjanja rabe tal smo umestili tudi v širši časovni kontekst in današnje površine glavnih kategorij rabe tal primerjali s tistimi v letih 1824 (Franciscejski kataster) in 1900 (Leksikon občin kraljestev in dežel 1904).

Spremembe rabe tal na območju Haloz od začetka 19. do konca 20. stoletja

Prvotna poselitev Haloz je bila omejena na pleistocenske terase v dolinah. Danes značilna razložena poselitev po slemenih je posledica kolonizacije v 18. in 19. stoletju (Belec, 1994). Zelo razčlenjen relief v Halozah ni dopuščal velikih sklenjenih kmetijskih površin. Kmetijske površine so bile oblikovane v celkih, na prisojnih pobočjih pa so nastale vinogradniške grude. Večji vinogradniški kompleksi so se nahajali predvsem v Vinorodnih Halozah na vzhodu, medtem ko so v reliefno bolj razgibanih Gozdnatih Halozah na zahodu obstajali le na območju Janškega Vrha. O prvih vinogradih na območju Haloz lahko z veliko zanesljivostjo govorimo že v času antike. Rimska kronista Strabo in Dio Cassius navajata, »da v Panoniji uspeva vino, ki je sicer slab«. Na nagrobni svetilki v Hajdini pri Ptujju je napis »Hrano revežev sestavljajo kruh, redkev in vino«. Najdene vinske amfore, vinske kleti in delavnice za vinske sode na Ptujju nakazujejo, da je v bližnjih Halozah in Slovenskih goricah bilo že veliko vinogradniških površin (Bračič, 1967, 55).

V času fevdalizma lahko o rabi tal sklepamo zgolj na osnovi urbarjev in imenjskih cenitev. Bolj zanesljive podatke o rabi tal daje Jožefinski kataster iz konca 18. stoletja, ki na zemljevidih v merilu 1:28800 kaže razširjenost njiv, vinogradov, pašnikov in gozdov. Bogat vir podatkov o rabi tal dajejo tudi opisi krajev v posameznih sekcijah (Rajšp, 2000). Še natančnejše podatke nam nudi Franciscejski kataster iz 20. let 19. stoletja ter Schmutzov statistični leksikon (Schmutz, 1822–23).

Na osnovi Franciscejskega katastra lahko ugotovimo, da je bilo leta 1824 na območju Haloz 3824 ha njiv (15,2 % vseh površin), 2244 ha vinogradov (8,9 %), 105 ha sadovnjakov (0,4 %) in 6246 ha travnikov in pašnikov (24,8 %). Zaradi primerljivosti s kasnejšimi obdobji smo travniške in pašniške površine združili v en razred. Gozdovi so na območju celotnih Haloz pokrivali 11949 ha (47,4 %). Razlike med Vzhodnimi in Zahodnimi Halozami so se kazale seveda že takrat: v Vzhodnih Halozah so njive in vrtovi pokrivali 2698 ha (19,2 %), v Zahodnih Halozah pa 1126 ha (10,1 %) površja. Dvakratne razlike se kažejo tudi pri vinogradih. Ti so v Vzhodnih Halozah pokrivali 1599 ha (11,4 %) površja, v Zahodnih Halozah pa 645 ha (5,8 %) površja. Gozdovi so v Vzhodnih Halozah pokrivali 5313 ha (37,9 %), v Zahodnih Halozah pa 6636 ha (59,5 % površja).

Vrstni red prevladujočih oblik rabe tal je v obeh delih Haloz bil enak: prevladovali so gozdovi, ki so jim sledili travniki in pašniki, njive in vrtovi ter vinogradi s to razliko, da je bilo obdelovalnih površin na območju Vzhodnih Haloz več (8103 ha ali 57,7 %) kot v Zahodnih Halozah (4316 ali 38,7%). Največ vinogradniških površin je

bilo v k. o. Majski Vrh (38 %) in k. o. Belski Vrh (37 %) (Bračič, 1967, 103). V Zahodnih Halozah je po deležu vinogradov izstopala k. o. Janški Vrh (13,9 %) (Bračič, 1982, 57). Že takrat so imeli nedomačini – pretežno meščani in kmetje s Ptujskega in Dravskega polja – v lasti velik delež najboljših vinogradniških leg. Prebivalci s Ptujskega in Dravskega polja ter meščani so imeli v svoji lasti 15,2 % vseh površin in kar 31,3 % vinogradniških površin (Bračič, 1967, 105–106). V Halozah se je že takrat pojavljala velika razslojenost.

Stanje se je poslabšalo po zemljiški odvezi, ki je sicer prinesla osebno svobodo podložnikom, a so bili po novem obvezani denarnih dajatev in odplačevanja zemlje. Temu so se pridružile še slabe letine in gospodarska kriza med letoma 1875 in 1893, kar je prehajanje zemljišč v roke nedomačinov le še pospešilo. Vinogradništvu je veliko škode naredil pojav bolezní oidija in peronospore in na koncu še trtne uši, ki se je v Halozah prvič pojavila leta 1886 in je v naslednjem desetletju okužila 70 %, povsem uničila pa 25 % vseh haloških vinogradov (Belec, 1994, 6). Z obnovo so sprva začeli v vinogradih, ki so bili v lasti meščanov in cerkve, kasneje pa tudi v zasebnih vinogradih. Ob koncu 19. stoletja so zlasti na območju Vzhodnih Haloz nastale nekatere trsnice. Pri obnovi je na pomoč pristopila dunajska vlada, saj je za obnovljene vinograde oprostila vse davke za desetletno obdobje. Ob tem je omogočila najetje 10-letnega brezobrestnega posojila za obnovo vinogradov.

Obnova vinogradov se je končala pred prvo svetovno vojno. Na območju Zahodnih Haloz so z obnovo začeli kasneje, pri čemer so zaradi bolj občutljive ameriške podlage vinograde ohranili praviloma le na bolj kakovostnih legah, na tretjerazrednih legah pa so zasadili šmarnico, ki je v Vzhodnih Halozah skoraj niso poznali (Bračič, 1982, 69). Kljub temu so vinogradniške površine leta 1900 dosegle največji obseg. Vinogradniške površine so leta 1900 v Halozah pokrivale 3079 ha (12,4 %), od tega v Vzhodnih Halozah 2190 ha (16,0 % vsega površja), v Zahodnih pa 889 ha (8,0 %). Tudi leta 1900 je največji delež površja v Halozah pokrival gozd (11363 ha ali 45,7 %), sledili pa so travniki in pašniki (6008 ha ali 24,2 %), njive in vrtovi (4155 ha ali 16,7 %) ter vinogradi (3079 ha ali 12,4 %). Obdelovalne površine (sem prištevamo njive in vrtove, vinograde, sadovnjake ter travnike in pašnike), ki so leta 1824 na območju Haloz pokrivale 49,3 % površja, so se do leta 1900 povečale na 53,3 %. Na območju Vzhodnih Haloz so se te v obdobju 1824–1900 s 57,7 % zmanjšale na 63,1 %, v Zahodnih Halozah pa s 38,7 % na 41,1 %. Da je obnova vinogradov po trtni uši bila sorazmerno uspešna, kaže povečanje vinogradniških površin: v Vzhodnih Halozah s 1599 ha leta 1824 na 2190 ha leta 1900 (ali z 11,4 % na 16,0 %), v Zahodnih Halozah pa s 645 ha na 889 ha (ali s 5,8 % na 8,0 %). S tem so vinogradniške površine na prehodu iz 19. v 20. stoletje najverjetneje dosegle največji obseg. Od takrat naprej beležimo zmanjševanje vinogradniških površin, ki je le del širšega trenda opuščanja obdelovalnih površin.

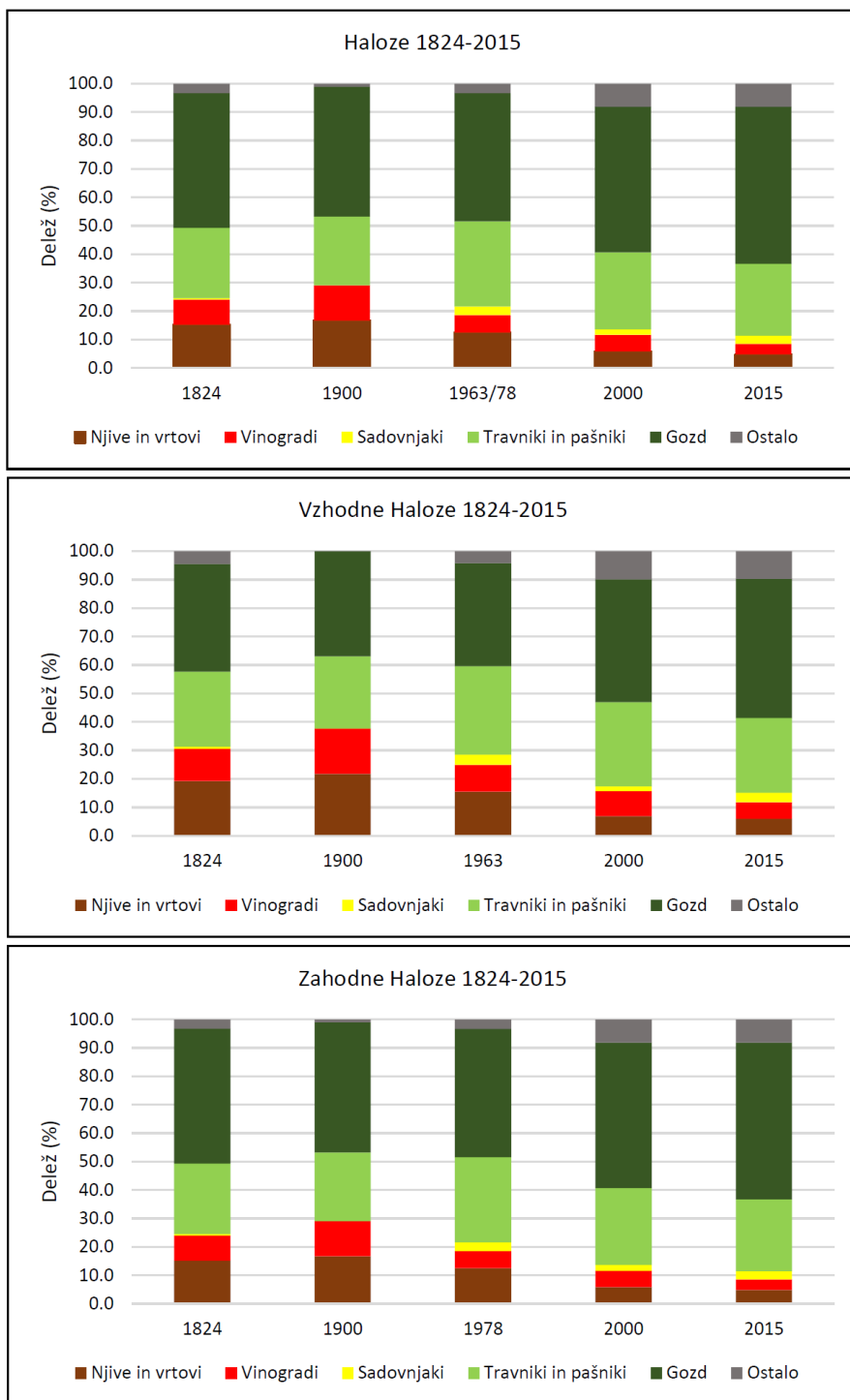
V obdobju 1890–1894 je ocenjena proizvodnja vin na območju Slovenske Štajerske znašala 342566 hl, v obdobju 1904–1908 se je dvignila na 755175 hl, nato pa v obdobju 1909–1913 ponovno padla na 499712 hl (Valenčič, 1970). Na dejstvo, da pravih sadjarskih površin v Halozah v 19. stoletju skoraj niso poznali, opozarja že Bračič. Sadjarske površine so se pojavljale najpogosteje v kombinaciji s travniki ali

pašniki (Bračič, 1967, 104; Bračič, 1982, 55–56). Površine travnikov in pašnikov se niso bistveno spremenile, medtem ko so se gozdne površine celo nekoliko zmanjšale (Slika 2). Po letu 1900 so se obdelovalne površine na območju celotnih Haloz začele zmanjševati. Zaradi pomanjkljivih časovnih presekov lahko zgolj sklepamo, da se je večina tega procesa odvijala po 2. svetovni vojni predvsem zaradi procesov deagrarizacije (Bračič, 1982, 132) in depopulacije (Korošec, 2010, 39).

Čas po prvi svetovni vojni glavni gospodarski panogi Haloz – vinogradništvu ni prinesel nič dobrega. Zaradi spremembe državnih meja so štajerski vinogradniki izgubili velik trg v Avstriji, po drugi strani pa so dobili v cenenih srbskih in dalmatinskih vinih novega konkurenta. Bračič (1967, 126) omenja, da so se v Vzhodnih Halozah vinogradniške površine do leta 1935 glede na leto 1824 zmanjšale za 3 %. Žgeč (1935, cv: Bračič, 1982, 71) omenja, da so se v štirih k. o. Zahodnih Haloz (Janški Vrh, Dolena, Jelovice in Sitež) vinogradniške površine zmanjšale s 300 ha leta 1900 na 134 ha leta 1935 (ali z 12,2 % na 5,4 %). Bračič ocenjuje, da je bila obnova vinogradov po trtni uši v Zahodnih Halozah neuspešna zaradi pomanjkanja denarja, poznega začetka obnove, manjše prisotnosti meščanskega kapitala in manj kakovostnih leg (Bračič, 1982, 71). Delež njivskih površin se je v obdobju 1900–2015 znižal s 16,7 % na 4,8 % (v Vzhodnih Halozah z 21,8 % na 6,0 %, v Zahodnih Halozah s 10,5 % na 3,4 %). Vinogradniške površine so se v istem obdobju zmanjšale z 12,4 % na 3,7 % (v Vzhodnih Halozah s 16,0 % na 5,8 %, v Zahodnih Halozah z 8,0 % na 1,1 %). Gozdne površine so se v tem obdobju povečale s 45,7 % na 55,2 % (v Vzhodnih Halozah s 36,9 % na 48,8 %, v Zahodnih Halozah s 56,6 % na 63,0 %) (Slika 2).

Podobno analizo smo naredili še na nivoju obdelovalnih (njive in vrtovi, vinogradi, sadovnjaki) in neobdelovalnih površin. Obdelovalne površine so leta 1824 pokrivalo 12419 ha ali 49,3 % vsega površja (v Vzhodnih Halozah 57,7 % v Zahodnih Halozah 38,7 %). Obdelovalne površine so največji obseg dosegle na prehodu iz 19. v 20. stoletja (v Vzhodnih Halozah kar 63,1 %, v Zahodnih Halozah 41,1 %), nato pa so se do danes znižale na 36,7 % (v Vzhodnih Halozah 41,4 %, v Zahodnih Halozah 30,8 %). V absolutnem smislu je bilo največje zmanjšanje obdelovalnih površin v Vzhodnih Halozah (za 2432 ha), medtem ko se je to v Zahodnih Halozah zmanjšalo le za 872 ha (Preglednica 1).

Konec druge svetovne vojne je prinesel bistvene spremembe v lastništvu kmetijskih površin. Razlaščena zemljišča so dobili bodisi viničarji, kmetijski interesenti, predvsem pa dve kmetijski gospodarstvi: Zavrč in Podlehnik. Viničarska razmerja so bila z zakonom dokončno odpravljena šele leta 1954. Proces deagrarizacije in depopulacije je po drugi svetovni vojni zajel večino agrarnih pokrajin v Sloveniji, še posebej močno pa Haloze. Posledica je bilo zmanjšanje obdelovalnih površin. Na območju Vzhodnih Haloz so se obdelovalne površine v obdobju 1900–1963 zmanjšale z 8656 ha na 8354 ha (ali s 63,1 % na 59,7 %), v Zahodnih Halozah pa v obdobju 1900–1978 stagnirale oziroma se povečale le za 30 ha ali za 0,3 %. Do začetka 90. let 20. stoletja so se na območju Haloz njivske površine zmanjšale za 1709 ha in vinogradniške za 1026 ha, travne povečale za 1978 ha in gozdne za 210 ha (Belec, 1994, 10).

Slika 2: Spreminjanje rabe tal v Halozah, Vzhodnih Halozah in Zahodnih Halozah v obdobju 1824–2015

Vir: Bračič, 1967; Bračič, 1982; Leksikon občin kraljestev in dežel ..., 1904; Lastni izračuni, 2019

Vinogradniške površine so se v pretežnem delu 20. stoletja torej zmanjševale z dinamiko 210 ha na vsakih deset let. Do konca 20. stoletja so se obdelovalne površine na območju Haloz znižale na najnižjo raven, odkar sistematično spremljajo zemljiške kategorije. V celotnih Halozah je bilo leta 2000 obdelovalnih površin le še 10212 ha (40,7 %), v Vzhodnih Halozah 6545 ha (47,0 %), v Zahodnih Halozah pa 3667 ha (32,8 %). Delež gozdnih površin se je prvič povečal nad polovico (na 51,2 %) v Zahodnih Halozah pa celo na 61,1 %. Vinogradniške površine so se v Halozah do leta 2000 zmanjšale na 5,8 % (na 8,8 % v Vzhodnih in 2,0 % v Zahodnih Halozah).

Priča smo torej skokovitemu opuščanju obdelovalnih površin in procesom ozelenjevanja in ogozdovanja (Preglednica 1). Analiza dinamike sprememb rabe tal znotraj posameznih časovnih presekov nakazuje na nadpovprečno intenzivne spremembe. Njivske površine z vrtovi so se v Halozah v obdobju 1900–2000 zmanjševale z dinamiko 265,54 ha/10 let, v obdobju 2000–2015 pa z dinamiko 162,50 ha/10 let. Pri vinogradniških površinah bi lahko govorili celo o pospeševanju procesa opuščanja. Vinogradniške površine so se v Halozah v obdobju 1824–1900 povečevale s stopnjo 108,44 ha/10 let, nato pa v obdobju 1900–2000 zmanjšali z dinamiko 160,89 h /10 let, v obdobju 2000–2015 pa z dinamiko 323,75 ha/10 let.

Preglednica 1: Spreminjanje obdelovalnih in neobdelovalnih površin na območju Haloz v obdobju 1824–2015

Haloze (skupaj) 1824–2015

Raba tal	1824 (ha)	1900 (ha)	1963/ 78 (ha)	2000 (ha)	2015 (ha)	1824 (%)	1900 (%)	1963/ 78 (%)	2000 (%)	2015 (%)
Obdelovalne površine	12419	13242	12970	10212	9215	49.3	53.3	51.6	40.7	36.7
Neobdelovalne površine	12768	11623	12167	14887	15884	50.7	46.7	48.4	59.3	63.3
Skupaj	25187	24865	25137	25099	25099	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Vzhodne Haloze 1824–2015

Raba tal	1824 (ha)	1900 (ha)	1963 (ha)	2000 (ha)	2015 (ha)	1824 (%)	1900 (%)	1963 (%)	2000 (%)	2015 (%)
Obdelovalne površine	8103	8656	8354	6545	5771	57.7	63.1	59.7	47.0	41.4
Neobdelovalne površine	5932	5058	5642	7383	8157	42.3	36.9	40.3	53.0	58.6
Skupaj	14035	13714	13996	13928	13928	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Zahodne Haloze 1824–2015

Raba tal	1824 (ha)	1900 (ha)	1978 (ha)	2000 (ha)	2015 (ha)	1824 (%)	1900 (%)	1978 (%)	2000 (%)	2015 (%)
Obdelovalne površine	4316	4586	4616	3667	3444	38.7	41.1	41.4	32.8	30.8
Neobdelovalne površine	6836	6565	6525	7504	7727	61.3	58.9	58.6	67.2	69.2
Skupaj	11152	11151	11141	11171	11171	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Vir: Bračič, 1967; Bračič, 1982; Leksikon občin kraljestev in dežel ..., 1904; Lastni izračuni, 2019

Čas po letu 1991 je s procesom denacionalizacije dodal nov element v razvoju Haloz. Zaradi razmaha sekundarnih počitniških bivališč (vikendov) v 60. in 70. letih 20. stoletja že od prej veliko lastnikov vinogradniških in sadjarskih površin ni izhajalo iz Haloz oziroma se ni identificiralo s to pokrajino. Mnogi ljubiteljski vinogradniki so opustili pridelavo in prodali zemljišča. Po procesu denacionalizacije in vstopu Slovenije v Evropsko skupnost so prav tuji postali lastniki kakovostnih vinogradniških površin. S tem se – v času krize še toliko bolj – že nakazujejo nekateri neugodni procesi, ki so bili značilni za čas pred drugo svetovno vojno (Korošec, Pak, 2010).

Spremembe rabe tal na območju Haloz med letoma 2000 in 2015

V letu 2000 je bilo na območju Haloz 1473,1 ha (5,9 %) njiv in vrtov, 1453,9 ha (5,8 %) vinogradov, 494,8 ha (2,0 %) sadovnjakov, le 0,1 ha ostalih trajnih nasadov, 6789,3 ha (27,0 %) travnikov, 758,1 ha (3,0 %) zemljišč v zaraščanju, 12851 ha (51,2 %) gozdov in 1278,6 ha (5,1 %) ostalih površin. Struktura rabe tal v Vzhodnih in Zahodnih Halozah je razvidna v Preglednici 2.

Preglednica 2: Raba tal na območju Haloz leta 2000

Raba tal leta 2000 na območju Vzhodnih in Zahodnih Haloz (v ha)

Kategorija	Vzhodne Haloze	Zahodne Haloze	Skupaj
Njive in vrtovi	962.9	510.2	1473.1
Vinogradi	1227.8	226.0	1453.9
Sadovnjaki	232.6	262.1	494.8
Ostali trajni nasadi	0.1	0.0	0.1
Travniki	4120.6	2668.7	6789.3
Zemljišča v zaraščanju	517.1	241.0	758.1
Gozd	6022.7	6828.6	12851.2
Ostalo	843.7	434.9	1278.6
Skupaj	13927.5	11171.5	25099.0

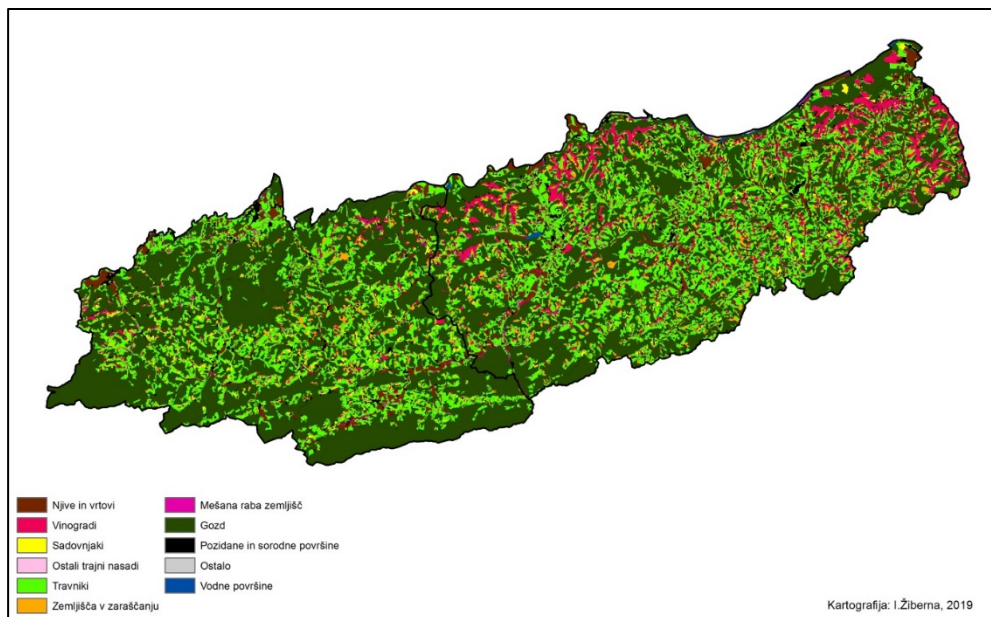
Raba tal leta 2000 na območju Vzhodnih in Zahodnih Haloz (v %)

Kategorija	Vzhodne Haloze	Zahodne Haloze	Skupaj
Njive in vrtovi	6.9	4.6	5.9
Vinogradi	8.8	2.0	5.8
Sadovnjaki	1.7	2.3	2.0
Ostali trajni nasadi	0.0	0.0	0.0
Travniki	29.6	23.9	27.0
Zemljišča v zaraščanju	3.7	2.2	3.0
Gozd	43.2	61.1	51.2
Ostalo	6.1	3.9	5.1
Skupaj	100.0	100.0	100.0

Vir: MKGP, 2000; Lastni izračuni, 2019

V Vzhodnih Halozah so se obdelovalne površine nahajale na 47,0 % površja, V Zahodnih pa na 32,8 %. Pri tem se je prvič po letu 1824 zgodilo, da je tudi v Vzhodnih Halozah delež obdelovalnih površin padel pod 50 %. Obdelovalne površine v Vzhodnih Halozah so se od leta 1900 zmanjšale za 2111 ha (ali za 16,1 odstotnih točk, v nadaljevanju OT), v Zahodnih Halozah pa za 919 ha (ali za 8,3 OT). Celotne

Haloze so leta 2000 beležile 40,7 % obdelovalnih površin, pri čemer so se te od leta 1900 zmanjšale za 3030 ha (ali za 12,6 OT).

Slika 3: Raba tal na območju Haloz leta 2000

Vir: MKGP, 2000; lastni izračuni, 2019

V Vzhodnih Halozah je med letoma 1900 in 2000 površina njiv in vrtov zmanjšala z 2984 ha na 962,9 ha (6,9 % vsega površja Vzhodnih Haloz), kar predstavlja približno tretjino vrednosti iz leta 1900. V Zahodnih Halozah so njive in vrtovi leta 2000 pokrivali 226,0 ha (4,6 %), kar pomeni, da se je ta kategorija v primerjavi z letom 1900 več kot prepolovila. Vinogradniške površine so leta 2000 na območju Haloz pokrivalo 1454 ha (5,8 %), na območju Vzhodnih Haloz 1228 ha (8,8 %), v Zahodnih Halozah pa 226 ha (2,0 %). Primerjava z letom 1900 kaže, da se je delež vinogradniških površin zmanjšal za več kot dvakrat, podobno je v Vzhodnih Halozah, medtem ko je v Zahodnih Halozah delež padel le na četrtno vrednosti iz leta 1900. Sadovnjaki so se leta 2000 nahajali na 495 ha površin (2,0 %). Zanimivo je, da je bilo teh v Zahodnih Halozah več kot v Vzhodnih. Najpogostejši kategoriji sta bili tega leta v Halozah gozd (12852 ha ali 51,2 %) in travniki (6790 ha ali 27,1 %). V Vzhodnih Halozah so se gozdne površine od leta 1900 povečevale in so se do konca 20. stoletja razširile na 6023 ha (43,2 %), medtem ko so še leta 1963 pokrivalo 5059 ha (36,1 %) površja (Bračič, 1967, 147). V Zahodnih Halozah je leta 2000 gozd pokrival 6829 ha (61,1 %), kar je bilo za 4,5 OT več kot leta 1900. Vendar pa večanje gozdnih površin v Zahodnih Halozah v 20. stoletju očitno ni bilo linearno, saj Bračič (1982, 89) navaja, da je leta 1978 bilo v tu 6279 ha gozdnih površin (56,4 %), kar je za 27 ha (0,2 OT) manj kot leta 1900. Travnikov je bilo v Vzhodnih Halozah 4121 ha (29,6 %), kar je za 639 ha ali 4,2 OT več kot leta 1900. Tudi v Zahodnih Halozah je bilo travnikov ob koncu 20. stoletja 143 ha ali 1,2 OT več kot leta 1900. Zemljišča v zaraščanju (te kategorije zaradi drugačne metodologije zajemanja podatkov pri

analizi preteklih obdobij nismo mogli analizirati) so na območju Haloz leta 2000 pokrivala 758,1 ha (3,0 %), od tega v Vzhodnih Halozah 517,1 ha (3,7 %) in v Zahodnih Halozah 241,0 ha (2,2 %). Ostale kategorije rabe tal so bile tega leta v Halozah zastopane z 1278,6 ha (5,1 %), v Vzhodnih Halozah z 843,7 ha (6,1 %), v zahodnih Halozah pa s 434,9 ha (3,9 %).

V nadaljevanju bomo analizirali prostorsko razporeditev posameznih pomembnejših kategorij rabe tal po katastrskih občinah v Halozah v letu 2000. Njiv in vrtov je bilo tega leta največ v k. o. Stanošina (67,0 ha ali 20,2 %), sledile pa so k. o. Dravci (48,4 ha ali 19,6 %), Cirkulane (49,6 ha ali 19,5 %), Zavrč (28,6 ha ali 18,1 %), Dolane (38,6 ha ali 16,4 %), Zakl (30,0 ha ali 16,3 %) in Mala Varnica (35,3 ha ali 16,1 %). Gre torej za izključno k. o. z dolinsko lego na območju Vzhodnih Haloz. Najvišji delež njiv in vrtov v Zahodnih Halozah so imele k. o. Skrblje (65,4 ha ali 12,4 %), Jelovec (44,4 ha ali 10,0 %) in Čermožiše (51,8 ha ali 6,7 %). Prvi dve k. o. segata s severnim delom površja globoko v dolino Dravinje, tretja pa v dolino Rogatnice. Na območju ostalih k. o. v Zahodnih Halozah reliefne razmere ne dopuščajo poljedelstva v širšem obsegu. V k. o. Janški Vrh je tako bilo tega leta le 1,7 ha njiv in vrtov (0,3 %). Manj njiv in vrtov je bilo le še v k. o. Rodni Vrh (1,1 ha ali 0,3 %). Vinogradništvo je od nekdaj predstavljalo značilno kmetijsko panogo Haloz, pri čemer je to zaradi ugodnejših naravnih pogojev veljalo predvsem za Vzhodne Haloze. Tako ne preseneča, da se je leta 2000 po deležu vinogradniških površin najbolj zastopana zahodno haloška k. o. (Janški Vrh) nahaja šele na 33. mestu med vsemi 65 haloškimi katastrskimi občinami. Najvišji delež vinogradniških površin je imela k. o. Belski Vrh (42,3 ha ali 30,9 %), sledile pa so k. o. Goričak (50,2 ha ali 29,1 %), Majski Vrh (60,3 ha ali 27,3 %), Veliki Vrh (58,8 ha ali 21,7 %), Meje (13,6 ha ali 21,5 %), Turški Vrh (82,8 ha ali 19,6 %), Hrastovec (79,8 ha ali 19,3 %), Drenovec (13,1 ha ali 17,2 %), Dravinjski Vrh (44,1 ha ali 16,6 %) in Gorenjski Vrh (29,1 ha ali 16,2 %). Šlo je torej za izrazito koncentracijo vinogradov v k. o. na skrajnem vzhodu Vzhodnih Haloz ter na območju med Vidmom in Podlehnikom. Sadjarskih površin je bilo absolutno in relativno manj kot vinogradniških, vendar pa leta 2000 ni bilo zaznati tako velikih razlik med Vzhodnimi in Zahodnimi Halozami kot pri vinogradniških površinah.

Zaradi manjše zahtevnosti sadnega drevja glede podnebnih pogojev v primerjavi z vinsko trto najdemo sadovnjake tudi v reliefno in podnebno manj ugodnih legah. Prav zato pri razporeditvi deleža sadjarskih površin ni mogoče zaznati podobnega vzorca kot pri vinogradih. Največ sadjarskih površin je bilo v k. o. Jablovec (9,7 ha ali 4,9 %), Kočice (30,2 ha ali 4,7 %), Nadole (17,7 ha ali 4,1 %) in Veliki Vrh (10,5 ha ali 3,9 %). Travniske površine so se v največjem deležu pojavljale v osrednjem delu Vzhodnih Haloz, in sicer v k. o. Skorišnjak (68,4 ha ali 52,5 %), Trdobojci, Repišče, Belavšek, Paradiž, Slatina, Pristava in Mala Varnica, če naštejemo le k. o. z deležem travnikov nad 40 % površja. Zaskrbljujoče je, da je bil delež zemljišč v zaraščanju največji prav v k. o. z enim od najvišjih deležev vinogradniških površin v Halozah, v k. o. Majski Vrh, in sicer 18,1 ha ali 8,2 % površja. Sledile so k. o. Mali Okič, Gruškovec, Belski Vrh (k. o. z največ vinogradniških površin v Halozah), Sitež, Veliki Okič in Dežno, vse z več kot 6,0 % zemljišč v zaraščanju. Ne preseneča, da so najvišji delež gozdnih površin imele k. o. v Zahodnih Halozah: Bolfenk, Stari Grad

in Janški Vrh, vse z nad 70,0 % gozdnih površin, kar je bilo tedaj občutno nad slovenskim povprečjem. Med 60,0 % in 70,0 % gozdnih površin so imele še k. o. Sveča, Ložina, Žetale, Čermožiše, Strajna, Kupčinja Vrh, Dežno, Dolena, Gruškovje in Stoperce. Gre za k. o., ki so locirane na razgibanem in višjem delu Zahodnih Haloz, ali pa so locirane v južnem in zahodnem delu Vzhodnih Haloz, ki počasi prehaja v svet z večjo reliefno energijo.

Da so leta 2000 Vzhodne Haloze imele za slabih 13 % več obdelovalnih površin kot Zahodne, smo že omenili. Analiza obdelovalnih površin po k. o. pokaže, da so območja obdelovalnih površin najbolj skoncentrirana na vzhodnem robu Vzhodnih Haloz in na območju med Vidmom in Podlehnikom. V k. o. Goričak obdelovalne površine pokrivajo kar 40,6 % površja. Nad 30 % površja obdelovalne površine pokrivajo v k. o. Belski Vrh, Turški Vrh, Hrastovec, Zavrc, Dravinjski Vrh, Majski Vrh in Veliki Vrh. Po deležu obdelovalnih površin v zahodno haloških k. o. je na prvem mestu (a šele na 26. mestu med 65 haloškimi k. o.) Jelovec (17,7 %), sledijo pa mu Skrblje (14,9 %), Nadole (12,6 %), Kočice (12,3 %) in Dobrina (12,0 %). Najmanj obdelovalnih površin je v k. o. Ložina (5,0 %) in Bolfenk (3,3 %). Gre za k. o., ki po formalnih geomorfoloških kriterijih sodita že v območje nizkega hribovja. V Ložini gozd pokriva 68,2 % površja, v Bolfenku pa kar 74,0 %.

Preglednica 3: Raba tal na območju Haloz leta 2015

Raba tal leta 2015 na območju Vzhodnih in Zahodnih Haloz (v ha)

Kategorija	Vzhodne Haloze	Zahodne Haloze	Skupaj
Njive in vrtovi	837.3	375.7	1213.0
Vinogradi	810.7	125.2	935.9
Sadovnjaki	464.4	257.9	722.3
Ostali trajni nasadi	2.5	2.9	5.4
Travniki	3659.0	2685.4	6344.4
Zemljišča v zaraščanju	653.8	318.8	972.5
Gozd	6802.6	7043.1	13845.7
Ostalo	697.2	362.5	1059.8
Skupaj	13927.5	11171.5	25099.0

Raba tal leta 2015 na območju Vzhodnih in Zahodnih Haloz (v %)

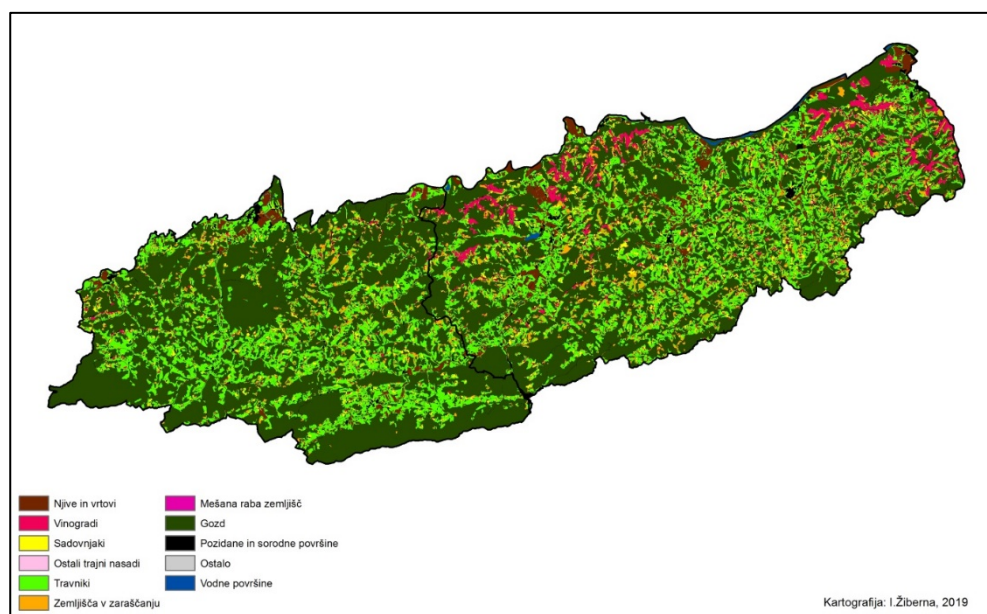
Kategorija	Vzhodne Haloze	Zahodne Haloze	Skupaj
Njive in vrtovi	6.0	3.4	4.8
Vinogradi	5.8	1.1	3.7
Sadovnjaki	3.3	2.3	2.9
Ostali trajni nasadi	0.0	0.0	0.0
Travniki	26.3	24.0	25.3
Zemljišča v zaraščanju	4.7	2.9	3.9
Gozd	48.8	63.0	55.2
Ostalo	5.0	3.2	4.2
Skupaj	100.0	100.0	100.0

Vir: MKGP, 2015; lastni izračuni, 2019

Leta 2015 je največji delež Haloz pokrival gozd (13846 ha ali 55,2 %), kar je za 995 ha ali 4 OT več kot leta 2000. Druga najpogostejša kategorija rabe tal so bili travniki (6344 ha ali 25,3 %). Zanimivo je, da so se travniške površine v primerjavi z letom

2000 zmanjšale za 444,9 ha ali za 1,8 OT. Sledile so ostale površine (2038 ha ali 8,1 OT), njive in vrtovi (1213 ha ali 4,8 OT), vinogradi (936 ha ali 3,7 OT), in sadovnjaki (464 ha ali 2,9 OT). Struktura rabe tal v letu 2015 je vidna v Preglednici 3.

Obdelovalne površine so se na območju Haloz leta 2015 zmanjšale na 9215 ha in so tako pokrivalo le še 36,7 % površja. V Vzhodnih Halozah je bilo obdelovalnih površin 5771 ha (41,4 %), v Zahodnih Halozah pa 3444 ha (30,8 %). Gre za daleč najnižje deleže obdelovalnih površin po letu 1824. V obdobju 2000–2015 so se obdelovalne površine v celotnih Halozah zmanjšale za 997 ha ali za 4,0 OT. Večji del tega zmanjšanja (77,6 %) je bilo mogoče zaslediti v Vzhodnih Halozah (zmanjšanje za 774 ha ali za 5,6 OT), medtem ko so se v Zahodnih Halozah obdelovalne površine zmanjšale za 223 ha ali za 2,0 OT.

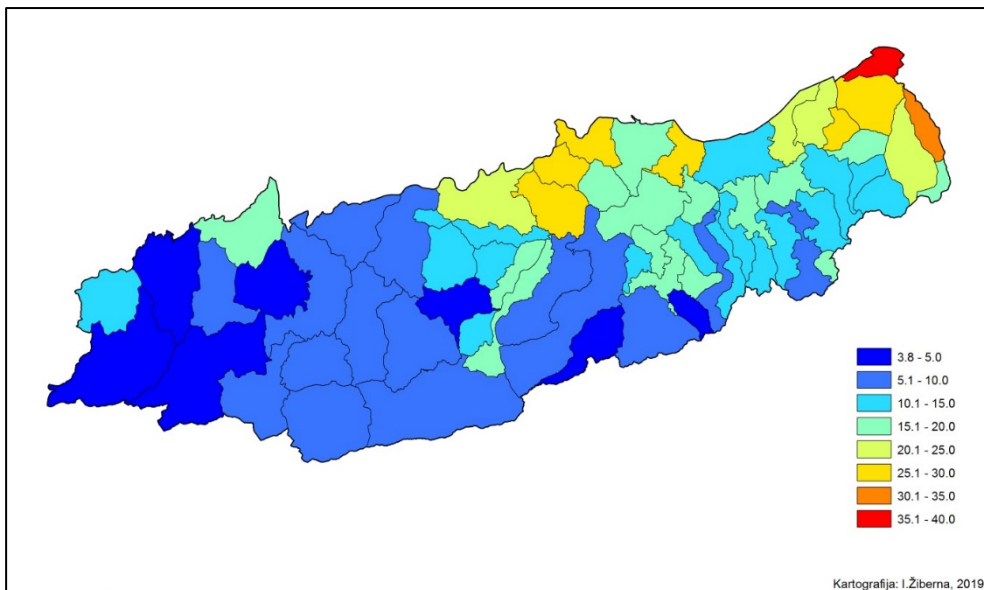
Slika 3: Raba tal na območju Haloz leta 2015

Vir: MKGP, 2015; Lastni izračuni, 2019

Tudi leta 2015 je bil najvišji delež obdelovalnih površin v k. o., ki ležijo v vzhodnem delu Vzhodnih Haloz ali na območju med Vidmom in Podlehnikom (Slika 1). Najvišji delež obdelovalnih površin je bil v k. o. Zavrč (62,5 ha ali 39,6 %), sledile pa so k. o. Goričak (57,0 ha ali 33,1 %), Majski Vrh (65,6 ha ali 29,8 %), Dravinjski Vrh (73,7 ha ali 27,7 %), Podlehnik (110,0 ha ali 26,2 %), Hrastovec (107,1 ha ali 25,9 %), Belski Vrh (35,0 ha ali 25,5 %) in Dravci (62,1 ha ali 25,2 %). Med zahodno haloškimi k. o. je imela največ obdelovalnih površin k. o. Skrblje (100,4 ha ali 19,1 %), v k. o. Jelovec pa je bilo teh 59,6 ha ali 13,4 %, v slednji pretežno na račun večjega deleža vinogradov in njiv v dolini Dravinje.

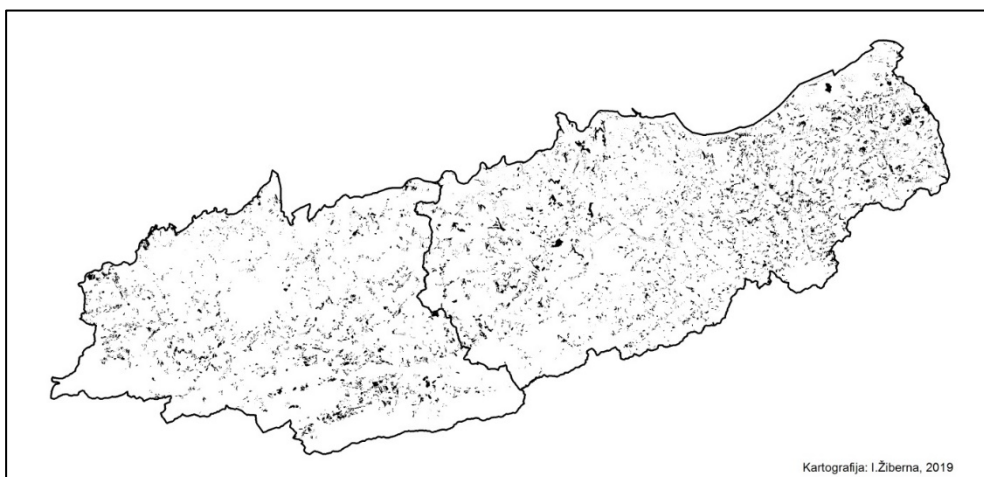
Na žalost lahko ugotavljamo, da je bilo zmanjšanje obdelovalnih površin največje prav na območju, ki je v preteklosti slovelo po večji izkoriščenosti naravnega potenciala glede rabe tal – to je v Vzhodnih Halozah. Največje zmanjšanje

obdelovanih površin v obdobju 2000–2015 je beležila k. o. Belski Vrh (za 14,6 ha ali 10,7 OT), njej pa so sledile k. o. Gorenjski Vrh (17,2 ha ali 9,6 OT), Kozminci (14,5 ha ali 9,0 %), Meje (5,6 ha ali 8,9 %), Gruškovec (22,2 ha ali 8,4 %), Turški Vrh (33,4 ha ali 7,9 %), Goričak (13,1 ha ali 7,6 %), Veliki Vrh (17,6 ha ali 6,5 %), Gradišča (30,4 ha ali 6,3 %) in Hrastovec (24,1 ha ali 5,8 %). Šele nato je sledila prva k. o. Zahodnih Haloz – Nadole (25,0 ha ali 5,8 %). Skrbi, da so zlasti na območju Vzhodnih Haloz večji sklenjeni kompleksi umika obdelovalnih površin, predvsem v dolini Rogatnice in v vzhodnem delu Vzhodnih Haloz (Slika 5).

Slika 4: Delež obdelovalnih površin po katastrskih občinah na območju Haloz leta 2015 (v %)

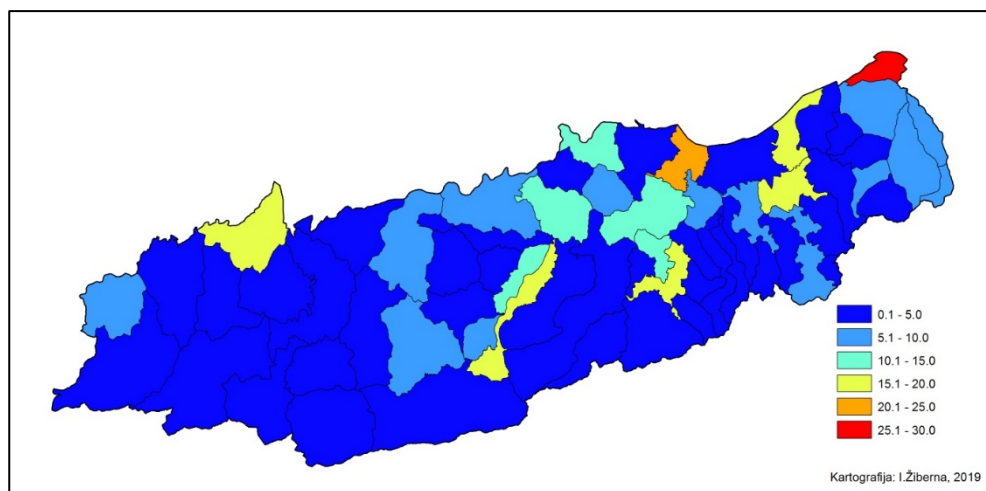
Vir: Lastni izračuni, 2015

Slika 5: Območja umika obdelovalnih površin na območju Haloz v obdobju 2000–2015

Vir: Lastni izračuni, 2019

V obdobju 2000–2015 so se na območju celotnih Haloz njive in vrtovi zmanjšali za 260,1 ha (indeks 82,3), v Vzhodnih Halozah za 125,6 ha (indeks 87,0) v Zahodnih Halozah pa za 134,5 ha (indeks 73,6). Podobno kot pri obdelovalnih površinah se najvišji delež njiv in vrtov po k. o. pojavlja v vzhodnih Halozah, predvsem v k. o., katerih velik del površja se nahaja na dnu dolin vodotokov. Najvišji delež njiv in vrtov je imela leta 2015 k. o. Zavrč (46,1 ha ali 29,2 %), sledile pa so k. o. Dravci (53,1 ha ali 21,5 %), Stanošina (56,0 ha ali 16,9 %), Mala Varnica (35,9 ha ali 16,4 %), Cirkulane (41,7 ha ali 16,3 %), Skrblje (84,2 ha ali 16,0 %) in Dolane (37,6 ha ali 16,0 %), če naštejemo le k. o. z nad 15 % njiv in vrtov. Med 10 in 15 % njiv in vrtov so imele še k. o. Dravinjski Vrh, Sp. Leskovec, Podlehnik, Zakl in Zg. Leskovec (Slika 3).

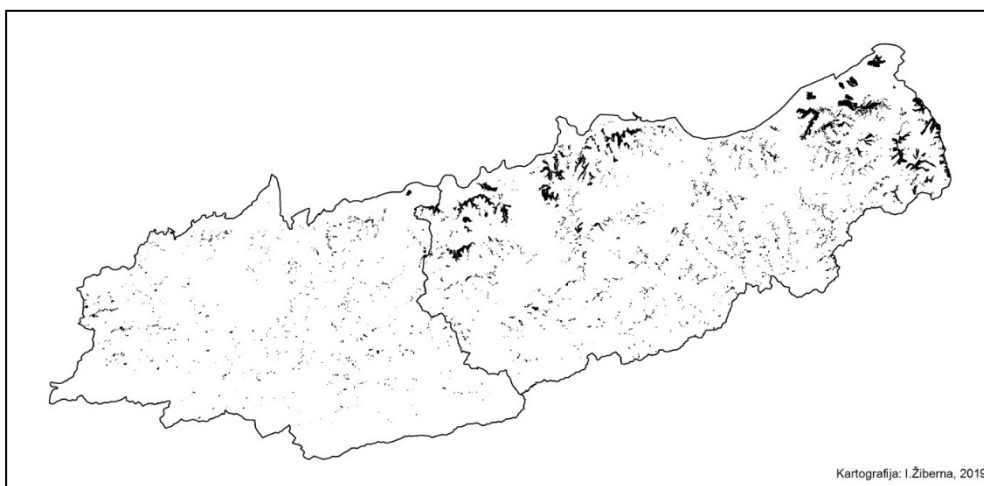

Slika 6: Delež njiv in vrtov po katastrskih občinah na območju Haloz leta 2015 (v %)

Vir: Lastni izračuni, 2019

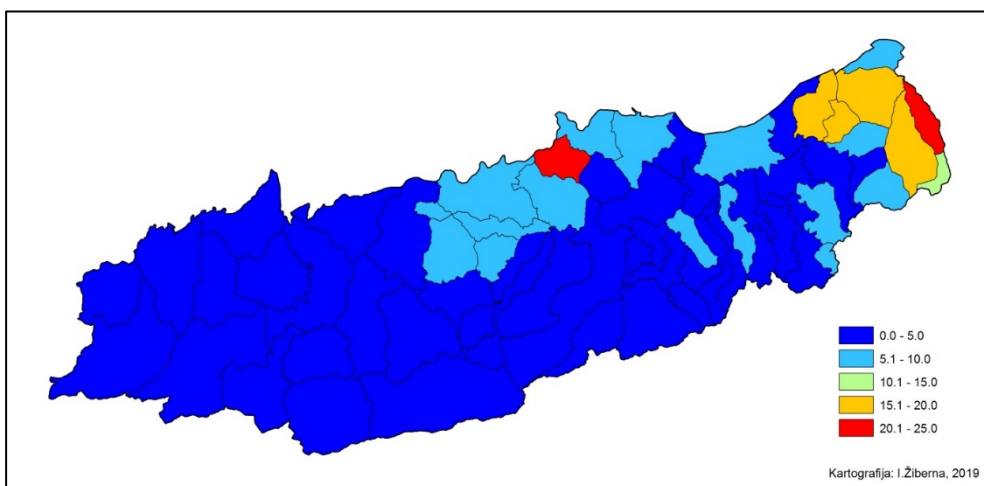
Vinogradniških površin je bilo leta 2015 na območju Haloz 935,9 ha (3,7 %), od tega v Vzhodnih Halozah 810,7 ha (5,8 %), v Zahodnih Halozah pa 125,2 ha (1,1 %). Zanimivo je, da je bilo leta 2000 v Vzhodnih Halozah 84,5 % vseh haloških vinogradov, medtem ko se je do leta 2015 ta delež dvignil na 86,6 %. Leta 1824 je ta delež v Vzhodnih Halozah znašal 71,2 %, leta 1900 pa 71,1 %. Kljub absolutnemu in relativnemu zmanjševanju vinogradniških površin v Halozah pa vendarle lahko ugotovljamo, da se te koncentrirajo na območju Vzhodnih Haloz, kjer so tudi najboljše naravni pogoji za vinogradništvo (Slika 7). Najvišji delež vinogradniških površin je bilo v k. o. Goričak (za 50,2 ha ali 23,8 %), Majski Vrh (60,3 ha ali 23,3 %), Belski Vrh (42,3 ha ali 18,8 %), Veliki Vrh (58,8 ha ali 17,2 %), Turški Vrh (82,8 ha ali 16,2 %), Hrastovec (79,8 ha ali 15,7 %) in Drenovec (13,1 ha ali 12,0 %) (Slika 4).

Bračič (1967, 52) omenja, da sodijo Vzhodne Haloze glede na kombinacijo reliefnih, podnebnih in pedoloških pogojev med 5 % najkakovostnejših vinogradniških leg v svetu. Velik naravni potencial pa v zadnjih desetletjih postaja čedalje manj izkoriščen.

Slika 7: Vinogradniške površine v Halozah leta 2015

Vir: Lastni izračuni, 2019

Slika 8: Delež vinogradniških površin po katastrskih občinah na območju Haloz leta 2015 (v %)

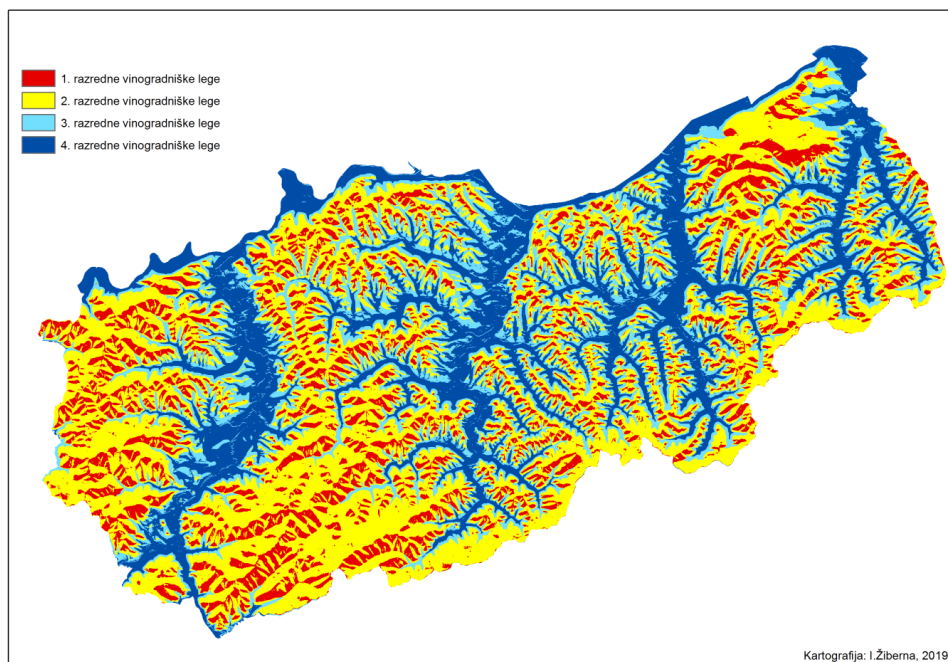
Vir: Lastni izračuni, 2019

Za potrebe analize izkoriščenosti vinogradniškega potenciala smo območje Haloz tipizirali tudi glede na topoklimatsko primernost leg za vinogradništvo. Pri tem smo uporabili dva glavna kriterija: relativno višino in globalno sončno obsevanje (GSO) v kWh/m². Pomen relativne višine za vinsko trto je znan: v višjih relativnih višinah je pojav slane in pozebe redkejši, zaradi manj pogoste megle pa je večja tudi insolacija (trajanje sončnega obsevanja). Večje globalno sončno obsevanje pomeni večjo prejeto količino energije, kar godi vinski trti. Pri modeliranju globalnega sončnega obsevanja smo poleg astronomskih dejavnikov (geografska širina, višina Sonca, ki je odvisna od dneva v letu in ure v dnevu) upoštevali še reliefne značilnosti (naklon in ekspozicija pobočij). Relativna višina ima večji pomen v nočnem času, globalno sončno obsevanje pa podnevi (Žiberna, 1992, str. 129–130). Pri

topoklimatskem bonitiranju vinogradniških leg smo te razdelili v štiri razrede, pri čemer prvorazredne lege predstavljajo najkakovostnejša vinogradniška območja (Preglednica 4).

Preglednica 4: Kriteriji za razvrščanje površja v bonitetne razrede za potrebe vinogradništva

GSO (kWh/m ²) Rel.viš. (m)	nad 1200	1000 – 1200	pod 1000
nad 50 m	1. razred	1. razred	2. razred
25 – 50 m	2. razred	2. razred	3. razred
pod 25 m	3. razred	3. razred	4. razred

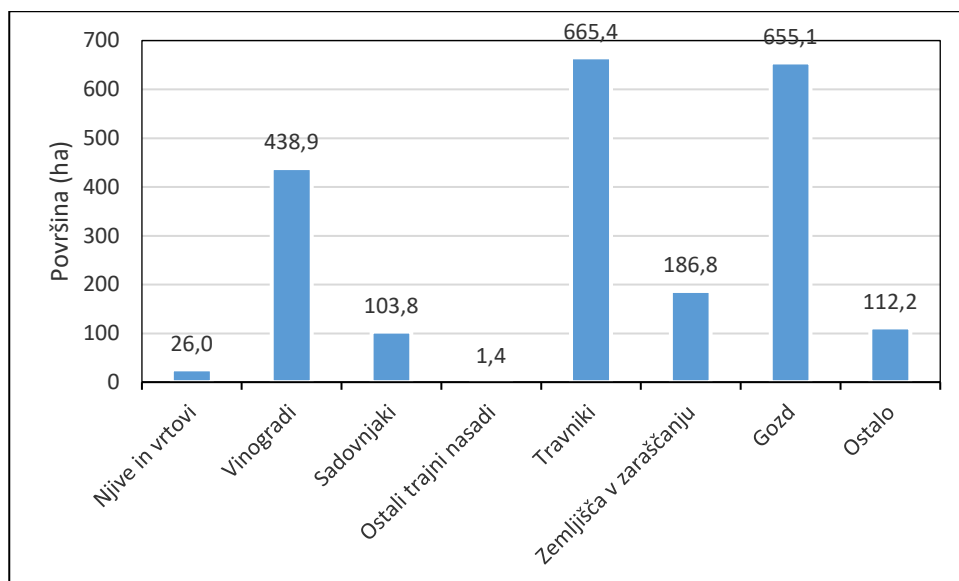

Slika 9: Bonitete vinogradniških leg na območju Vzhodnih Haloz

Vir: Lastni izračuni, 2019

Prvorazredne vinogradniške lege na območju Vzhodnih Haloz pokrivajo 2189,0 ha ali 15,7 % površja, drugorazredne lege 5644,4 ha (40,5 %), tretjerazredne 2892,3 ha (20,8 %) in ostale 3201,8 ha (23,0 %) površja. Na prvorazrednih vinogradniških legah so leta 2015 prevladovale travniške površine, ki so pokrivale kar 655,4 ha ali 30,4 % teh leg, sledil je gozd (655,1 ali 29,9 %) in šele na tretjem mestu vinogradi z le 438,9 ha ali 20 % površja prvorazrednih leg. Na četrtem mestu so se nahajala zemljišča v zaraščanju z 186,8 ha (8,5 %). Travniki, gozd in zemljišča v zaraščanju so skupaj leta 2015 pokrivala kar 1497,3 ha ali 68,4 % prvorazrednih vinogradniških leg. Pri za vinogradništvo še sprejemljivih drugorazrednih vinogradniških legah je slika še slabša. Gozd je pokrival 3343,3 ha (59,2 %) teh leg, travniki 1143,9 ha (20,3 %), vinogradi 338,0 ha (6,0 %) in zemljišča v zaraščanju 298,8 ha (5,3 %) drugorazrednih vinogradniških leg. Čeprav se je kar 54,1 % vseh vinogradov v Vzhodnih Halozah

nahajalo na prvorazrednih legah, pa je struktura rabe tal na teh legah predvsem z vidika izkoriščenosti topoklimatskega potenciala slaba. Stanje dodatno slabša dejstvo, da so trendi izkoriščenosti zaradi opuščanja vinogradov, ozelenjevanja in ogozdovanja neugodni. Primerjava med letoma 2000 in 2015 namreč kaže, da so se vinogradniške površine na prvorazrednih legah zmanjšale za 205,0 ha ali za 9,4 OT, medtem ko so se gozdne površine na teh legah povečale za 119,7 ha (ali za 5,5 OT), zemljišča v zaraščanju pa za 103,9 ha (ali za 4,7 OT). Travnike površine so se na teh legah neznatno zmanjšale (za 6,8 ha ali za 0,3 OT), kar lahko napeljuje na misel, da je proces opuščanja vinogradov bil v omenjenem obdobju zelo hiter, oziroma, da so vinogradniške površine prehajale neposredno v zemljišča v zaraščanju ali gozd. Če povzamemo: trendi zmanjševanja vinogradniških površin so neugodni in predvsem v zadnjem času zelo intenzivni. Po drugi strani pa lahko ugotovimo, da je na območju Vzhodnih Haloz izjemen, a žal neizkoriščen vinogradniški potencial. Če bi samo travnike in zemljišča v zaraščanju na prvorazrednih vinogradniških legah spremenili v vinograde, bi današnje vinogradniške površine v Vzhodnih Halozah več kot podvojili.

Slika 10: Raba tal na prvorazrednih vinogradniških legah v Vzhodnih Halozah leta 2015

Vir: Lastni izračuni, 2019

Med posebnimi kulturami na območju Haloz seveda ne moremo mimo sadjarstva, čeprav sadjarske površine v preteklosti niso nikoli dosegale vinogradniških. Leta 2015 je bilo v Halozah 722,3 ha sadjarskih površin (2,9 %), od tega v Vzhodnih Halozah 464,4 ha (3,3 %) in v Zahodnih Halozah 257,9 ha (2,3 %). V primerjavi z letom 2000 so se sadjarske površine povečale za 227,6 ha (indeks 146,0), od tega v Vzhodnih Halozah za 231,8 ha (indeks 199,6) v Zahodnih Halozah pa so se zmanjšale za 4,2 ha (indeks 98,4). Tudi pri sadjarskih površinah lahko opazimo koncentracijo le-teh v Vzhodnih Halozah. Leta 2000 je bilo v Vzhodnih Halozah 47,0 % vseh haloških sadovnjakov.

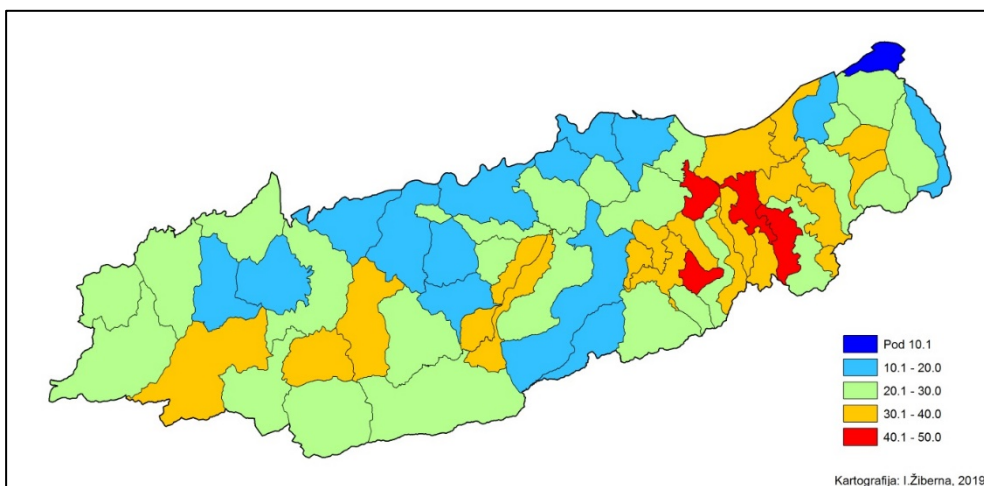

Slika 11: Opuščene terasirane vinogradniške površine na Turškem Vrhu v Vzhodnih Halozah

Foto: I. Žiberna, 2014

Do leta 2015 se je ta delež dvignil na 64,3 %. V kategorijo sadovnjaki so po metodologiji Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano zajeti tako intenzivni (plantažni) kot ekstenzivni (travniški) sadovnjaki. Slednji v strukturi sadjarskih površin izrazito prevladujejo, njihov delež pa se je v obdobju 2000–2015 povečal. Leta 2000 je bilo med vsemi sadjarskimi površinami 82,2 % ekstenzivnih sadovnjakov, leta 2015 pa se je njihov delež zvišal na kar 98,7 %. V letu 2000 so se večje sklenjene površine intenzivnih sadovnjakov nahajale na območju k. o. Veliki Vrh, Pristava in Dolena, v fragmentih pa tudi v k. o. Zavrč, Hrastovec in Gruškovec, medtem ko so bili v nekaterih predvsem vzhodno haloških k. o. intenzivni sadovnjaki v zelo majhnih zaplatah. Terenski ogledi ekstenzivnih sadovnjakov v poletju 2015 so pokazali, da bi marsikatero od njih že lahko uvrstili v zemljišča v zaraščanju. Ostalih trajnih nasadov je bilo v Halozah le za vzorec: leta 2000 0,1 ha, leta 2015 pa 5,4 ha, pri čemer so bili ti enakomerno razporejeni v obeh delih Haloz.

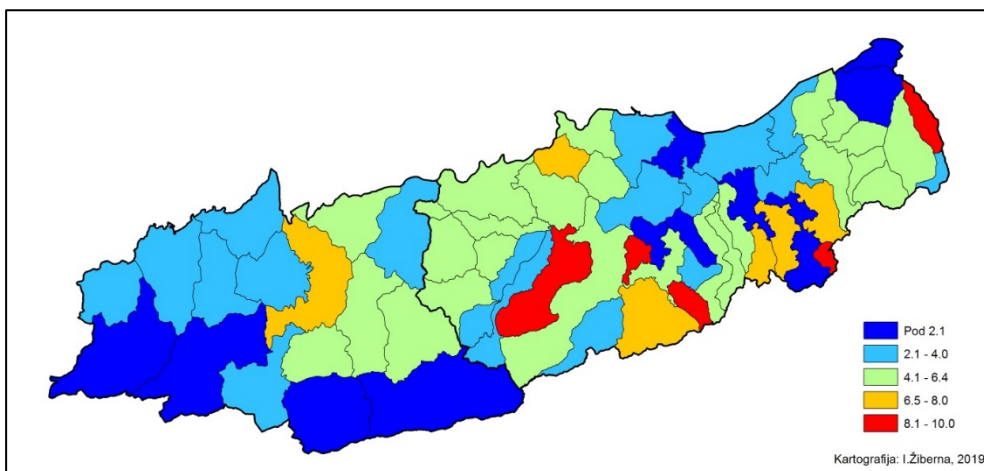
Travniki so leta 2015 pokrivali 6344,4 ha ali 25,3 % površja. Od teh jih je bilo 57,6 % v Vzhodnih Halozah. Travniki so v Vzhodnih Halozah pokrivali 26,3 %, v Zahodnih Halozah pa 24,0 % površja. Zanimivo je, da so se travniške površine od leta 2000 zmanjšale za 444,9 ha. To zmanjšanje gre predvsem na račun zmanjšanja v Vzhodnih Halozah (za 461,6 ha), medtem ko so se v Zahodnih Halozah travniške površine povečale za 16,7 ha. Podrobnejša analiza vzroka zmanjšanja travniških površin kaže, da je temu botroval proces ogozdovanja. Med 6789,3 ha travniških površin leta 2000 se jih je do leta 2015 ohranilo 67,8 %, medtem ko jih je 788,7 ha (11,6 OT) prešlo v gozd, 590,6 ha (8,7 OT) pa v zemljišča v zaraščanju. Podatki nakazujejo, da proces opuščanja obdelovalnih površin počasi prehaja iz procesa ozelenjevanja v proces ogozdovanja, žal tudi v Vzhodnih Halozah. Težišče k. o. z višjimi deleži travniških površin je bilo leta 2015 v osrednjem delu Vzhodni Haloz. V k. o. Pristava je bil delež travniških površin 46,1 %, sledile pa so k. o. Repišče (44,9 %), Paradiž (43,0 %), Skorišnjak (42,2 %) in Pestike (39,9 %).

Slika 12: Delež travniških površin po katastrskih občinah na območju Haloz leta 2015 (v %)

Vir: Lastni izračuni, 2015

Zemljišča v zaraščanju so na območju Haloz leta 2015 pokrivala 972,5 ha ali 3,9 % površja Haloz (kar je celo nekaj več od vinogradniških površin), pri čemer je bilo v Vzhodnih Halozah 67,2 % vseh haloških površin v zaraščanju. V Vzhodnih Halozah so zemljišča v zaraščanju pokrivala 4,7 % vsega površja, v Zahodnih Halozah pa 2,9 %. Med k. o. z najvišjim deležem zemljišč v zaraščanju sodijo Gradišče (12,4 ha ali 8,6 %), Trdobjci (8,8 ha ali 8,3 %), Sedlašek (51,1 ha ali 8,2 %), Goričak (14,1 ha ali 8,1 %), Gruškovec (21,2 ha ali 8,0 %) in Meje (5,1 ha ali 8,0 %). Zemljišča v zaraščanju se torej v večjem obsegu pojavljajo v vzhodnem in severnem delu Haloz (Slika 13), ki ima tudi več njiv in vrtov ter vinogradov in obdelovalnih površin. Če je proces zaraščanja vmesna stopnja med procesoma ozelenjevanja in ogozdovanja, se zdi, da se vsi omenjeni procesi predstavljajo iz Zahodnih Haloz v Vzhodne.

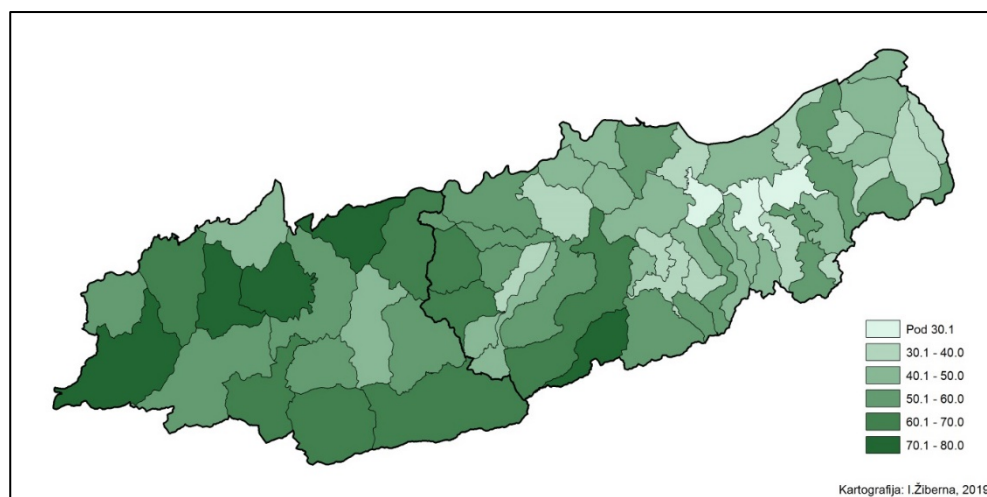

Slika 13: Delež površin v zaraščanju po katastrskih občinah na območju Haloz leta 2015 (v %)

Vir: Lastni izračuni, 2015

Gozdne površine so predstavljale prevladujočo obliko rabe tal vsaj od leta 1824, odkar obstajajo zanesljivi statistični podatki o zemljiških kategorijah za celotno območje. Če je gozd leta 1824 pokrival 11949 ha ali 47,4 % celotni Haloz, se je do leta 2015 ta vrednost dvignila na 13846 ha ali 55,2 %. V Vzhodnih Halozah je gozd leta 2015 pokrival 6803 ha (48,8 %), v Zahodnih Halozah pa 7043 ha (63,0 %) površja.

Zanimiva je tudi analiza spreminjanja deleža gozdov, ki ležijo v Vzhodnih Halozah, glede na celotno površino haloških gozdov. Leta 1824 in 1900 se je v Vzhodnih Halozah nahajalo 44,5 % vseh haloških gozdov, do leta 2000 se je ta delež dvignil na 46,9, leta 2015 pa je znašal 49,1 %. Podatki nam pričajo dvoje: dinamika širjenja gozdnih površin je v Vzhodnih Halozah intenzivnejša kot v Zahodnih Halozah (1), proces ogozdovanja se v zadnjem obdobju intenzivira (2). Predstava, da je več gozdnih površin v Zahodnih Halozah, sicer še vedno drži, res pa je, da se njegov delež povečuje tudi v Vzhodnih Halozah (Slika 14).

Slika 14: Delež gozdnih površin na območju Haloz leta 2015 (v %)

Vir: Lastni izračuni, 2019

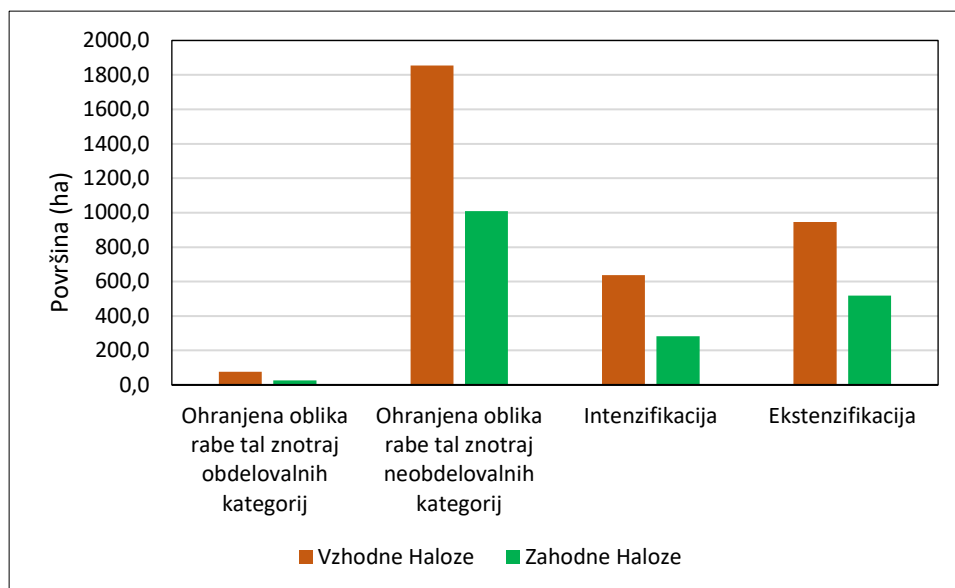
Delež gozdnih površin je najvišji v k. o. Bolfenk - Jelovice (421,2 ha ali 77,3 %), Janški Vrh (384,6 ha ali 76,3 %), Ložina (269,3 ha ali 73,1 %), Stari Grad (741,2 ha ali 72,4 %) in Sveča (360,6 ha ali 71,5 %). Med 60 in 70 % površja gozdovi zavzemajo v k. o. Strajna (68,8), Žetale (67,8 %), Gruškovje (67,6 %), Čermožiše (67,4 %), Dežno (66,4 %), Dolena (66,0 %), Rodni Vrh (64,4 %), Kupčinja Vrh (64,0 %) in Gorca (60,0 %).

Ostale površine, kamor smo uvrstili pozidane, vodne površine in ostale neplodne površine, so leta 2015 v Halozah pokrivala 1059,8 ha (4,2 %), kar je za 218,8 ha ali 0,9 OT manj kot leta 2000. Med k. o. z najvišjim deležem ostalih površin prevladujejo predvsem tiste, kjer je višji delež pozidanih površin. Gre torej za občinska središča ali območja z večjimi strnjjenimi naselji, v primeru k. o. Dolane pa za industrijske površine. Najvišji delež ostalih površin je v k. o. Dolane (29,4 ha ali 12,5 %), nad 8

% površja pa zavzemajo še v k. o. Cirkulane, Zavrč, Skrblje, Zg. Leskovec, Dravci, Zakl in Dežno.

V nadaljevanju bomo analizirali smeri sprememb rabe tal v obdobju 2000–2015 na območju Haloz. Od skupaj 25099,0 ha površja Haloz so se oblike rabe tal ohranile na 19571,3 ha (ali na 78,7 % vsega površja), medtem ko je na slabi četrtini površja prišlo do sprememb rabe tal. Spremembe v rabi tal so bile intenzivnejše v Vzhodnih Halozah, kjer se je raba tal spremenila na 25,2 % površja, manj intenzivne pa v Zahodnih Halozah (16,4 %). Spremembe v rabi tal so se odvijale na različne načine. V splošnem pregledu smo te spremembe uvrstili v več kategorij:

- spremembe rabe tal vendar znotraj obdelovalnih površin (npr. njiva v vinograd ali vinograd v sadovnjak);
- spremembe rabe tal vendar znotraj neobdelovalnih površin (npr. travnik v pozidane površine ali zemljišče v zaraščanju v gozd);
- spremembe rabe tal iz neobdelovalnih v obdelovalne površine ali intenzifikacija (npr. travnik v vinograd ali zemljišče v zaraščanju v njivo);
- spremembe rabe tal iz obdelovalnih v neobdelovalne površine ali ekstenzifikacija (npr. njiva v zemljišče v zaraščanju ali vinograd v travnik).

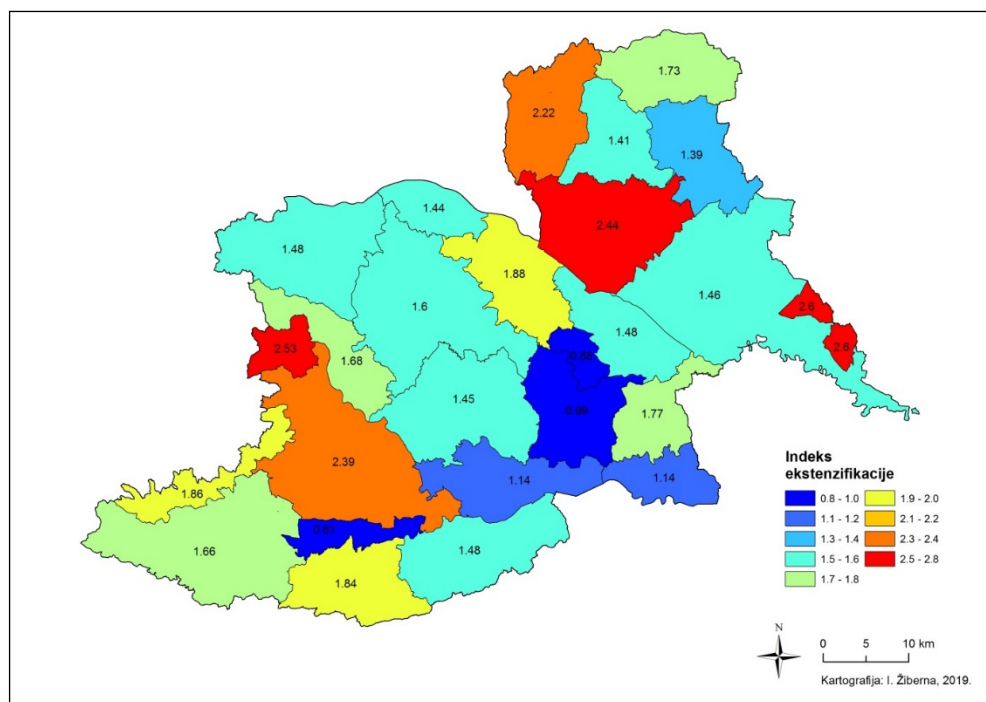

Slika 15: Glavne smeri sprememb rabe tal na območju Vzhodnih in Zahodnih Haloz v obdobju 2000–2015

Vir: Lastni izračuni, 2019

V obdobju 2000–2015 se je raba tal ohranila na 19571,3 ha, kar predstavlja 78,7 % vsega površja v Halozah. V Vzhodnih Halozah se je raba tal ohranila na 74,8 % površja, v Zahodnih Halozah pa na 83,6 % površja. Kakšne so bile spremembe v rabi tal na preostalih 5347,6 ha ali 21,3 % površja v Halozah? Do sprememb znotraj obdelovalnih kategorij je prišlo na 102,3 ha (1,9 %), do sprememb znotraj neobdelovalnih površin pa na 2862,9 ha (11,4 %) površja. Spremembe iz

neobdelovalnih v obdelovalne površine (intenzifikacija) so se zgodile na 918,6 ha (17,2 %), iz obdelovalnih v neobdelovalne površine (ekstenzifikacija) pa na 1463,9 ha (27,4 %). Indeks ekstenzifikacije (razmerje med površinami s procesom ekstenzifikacije in površinami s procesom intenzifikacije) v obdobju 2000–2015 tako znaša 1,59; v Vzhodnih Halozah je ta 1,48, v Zahodnih Halozah pa 1,84, kar pomeni, da so procesi opuščanja obdelovalnih površin nekoliko intenzivnejši v Zahodnih Halozah. Primerjava z ostalimi naravnogeografskimi regijami Obpanonske severovzhodne Slovenije kaže, da glede opuščanja obdelovalnih površin Haloze ne odstopajo od povprečja. Najintenzivnejši procesi ekstenzifikacije so v Lendavskih gorica (2,60), Mariborski mestni regiji (2,53) in na Ravenskem (2,44), visoki pa so še na Dravskem polju (2,39) in na Zahodnem Goričkem (2,22).

Slika 16: Indeks ekstenzifikacije po naravnogeografskih regijah Obpanonske severovzhodne Slovenije v obdobju 2000–2015

Vir: Lastni izračuni, 2019

Med smermi sprememb, ki so večje od 100 ha, so prevladovali procesi sprememb travnikov v gozd (na 788,7 ha), travnikov v zemljišče v zaraščanju (na 590,6 ha), njiv v travnike (na 570,7 ha), vinogradov v travnike (na 351,8 ha), travnikov v njive (na 332,9 ha), travnikov v sadovnjake (na 322,7 ha), zemljišč v zaraščanju v gozd (na 295,7 ha), gozdnih površin v travnike (na 232,4 ha), sadovnjakov v travnike (na 201,8 ha), mešane rabe zemljišč v gozd (na 150,1 ha), travnikov v pozidane površine (na 107,6 ha) in vinogradov v zemljišča v zaraščanju (na 103,3 ha).

Zaključek

Haloze so bile v preteklosti znane predvsem po odličnih vinogradniških legah. Predvsem Vinorodnim Halozam je vinogradništvo v povezavi s sadjarstvom po eni strani prinašalo večji del dohodka znotraj agrarne dejavnosti, po drugi strani pa gradilo identiteto in zunanjo prepoznavnost te pokrajine. Proces ozelenjevanja in ogozdovanja te pokrajine, ki so se začeli že po 2. svetovni vojni, so se v zadnjem desetletju še stopnjevali. Kljub prometni odmaknjenosti, neugodnim demografskim procesom in razdrobljenosti posesti pa naravne razmere omogočajo kakovostno vinogradništvo, ki bi skupaj s sadjarstvom lahko omogočalo večji dohodek domačemu prebivalstvu. Intenzivnejše oblike pridelave pa ne kaže razumeti v smislu konvencionalnega kmetijstva. Nasprotno. V času, ko zdrava hrana pridobiva na pomenu in ceni, bi ekološko pridelovanje kmetijskih produktov lahko predstavljalo eno od možnosti bodočega razvoja Haloz. Deklarativno ugotavljanje, da samooskrbnost s kmetijskimi produkti v Sloveniji pada in da je potrebno zaustaviti prehajanje obdelovalnih zemljišč v pozidane ali ekstenzivne oblike rabe tal, pa zagotovo ne bo dovolj. V tem smislu Haloze predstavljajo morda najbolj jasno prisposodbo za procese, ki jih lahko spremljamo v ostalih delih Slovenije. Velika škoda bi bila, če bi čez nekaj desetletij ugotavljali, da so bile Haloze zamujena priložnost za to, da trajnostno naravnemu kmetijstvu damo veljavo, ki bi jo morale imeti.

Literatura in viri

- Arhiv GURS, 2011.
- Belec, B. (1994): Haloze. Gradivo za Regionalno geografsko monografijo Slovenije. Elaborat. Maribor. Raziskovalni inštitut PeF. 14. str.
- Bračič, V. (1967): Vinorodne Haloze. Socialnogeografski problemi s posebnim ozirom na viničarstvo. Maribor. Založba Obzorja. 252 str.
- Bračič, V. (1982): Gozdnate Haloze. Socialnogeografska študija. Maribor. Založba Obzorja. 154 str.
- Kladnik, D., (1999): Leksikon geografije podeželja. Ljubljana. Inštitut za geografijo. 318 str.
- Korošec, V. (2008): Raznolikost razvojnih priložnosti na območju Haloz. Haloze – pokrajina, ljudje in vino. Ptuj.
- Korošec, V., Pak, M. (2010): Razvojna problematika Haloz na primerih katastrskih občin Gorca in Slatina. Dela 34. Oddelek za geografijo FF. Univerza v Ljubljani, Ljubljana.
- Korošec, V. (2010): Demografski razvoj Haloz po letu 1991 in možnosti regionalnega razvoja. Geografski vestnik 82-1, 2010, 37–53.
- Leksikon občin kraljestev in dežel zastopanih v državnem zboru. Leksikon občin za Štajersko. Cerkveno-kraljeva centralna statistična komisija. Dunaj. 1904.
- Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Javno dostopni podatki. URL: <http://rkg.gov.si/GERK/> (Citirano 30. 2. 2015).
- Rajher, Z. (2008): Vinogradništvo v Halozah na prelomnici. Haloze – pokrajina, ljudje in vino. Ptuj.
- Rajšp, V. (2000): Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787. 6. zvezek. ZRC SAZU in Arhiv Slovenije. Ljubljana.
- Schmutz, C. (1822-23): Historisch-Topographisches Lexicon I-IV. Graz.

- Valenčič V. (1970): Vinogradništvo. V: Blaznik P. et al: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. SAZU. Ljubljana.
- Žgeč, F. (1935): Haloze. Sociološka študija. Rokopis. Ptuj.
- Žiberna, I. (1992): Vpliv klime na lego in razširjenost vinogradov na primeru Srednjih Slovenskih gor. Geografski zbornik. 32. str. 51–139.
- Žiberna, I. (2016): Change in land use in Haloze in the period 2000–2015 with special reference to wine-growing areas. Geografski pregled, ISSN 0435-3714, 2016, no. 37, str. 183–195.

Povzetek

V besedilu so obravnavane spremembe rabe tal med leti 2000 in 2015 v Halozah. Podatki kažejo, da so se leta 2000 v Vzhodnih Halozah obdelovalne površine nahajale na 47,0 % površja, v Zahodnih pa na 32,8 %. Obdelovalne površine v Vzhodnih Halozah so se od leta 1900 zmanjšale za 2111 ha (ali za 16,1 odstotnih točk), v Zahodnih Halozah pa za 919 ha (ali za 8,3 odstotnih točk). Celotne Haloze so leta 2000 beležile 40,7 % obdelovalnih površin, pri čemer so se te od leta 1900 zmanjšale za 3030 ha (ali za 12,6 odstotnih točk). Leta 2015 je največji delež Haloz pokrival gozd (13.846 ha ali 55,2 %), kar je za 995 ha ali 4 odstotne točke več kot leta 2000. Druga najpogostejša kategorija rabe tal so bili travniki (6344 ha ali 25,3 %). Obdelovalne površine so se leta 2015 zmanjšale na 9215 ha in so pokrivale le še 36,7 % površja. V Vzhodnih Halozah je bilo obdelovalnih površin 5771 ha (41,4 %) v Zahodnih Halozah pa 3444 ha (30,8 %). V obdobju 2000–2015 so se obdelovalne površine v celotnih Halozah zmanjšale za 997 ha ali za 4,0 OT. Večji del tega zmanjšanja (77,6 %) je bilo mogoče zaslediti v Vzhodnih Halozah (zmanjšanje za 774 ha ali za 5,6 odstotnih točk), medtem ko so se v Zahodnih Halozah obdelovalne površine zmanjšale za 223 ha ali za 2,0 odstotnih točk. Zmanjšanje obdelovalnih površin je največje prav na območju, ki je v preteklosti slovelo po večji izkoriščenosti naravnega potenciala glede rabe tal – to je v Vzhodnih Halozah. Za potrebe analize izkoriščenosti vinogradniškega potenciala smo Haloze tipizirali glede na topoklimatsko primernost leg za vinogradništvo. Zadnji del besedila prinaša spoznanja o smereh spremembe rabe tal. Od skupaj 25.099 ha so se oblike rabe tal ohranile na 19.571,3 ha (ali na 78,7 % vsega površja), medtem ko je na slabi četrtini površja prišlo do sprememb rabe tal. Spremembe so bile intenzivnejše v Vzhodnih Halozah, kjer se je raba tal spremenila na 25,2 % površja, manj intenzivne pa v Zahodnih Halozah (16,4 %). Neugoden demografski in gospodarski razvoj se zrcali v spremenjeni rabi tal. Procesu spreminjanja rabe tal v zadnjem desetletju kažejo na proces ekstenzifikacije kmetijske rabe tal zaradi izrazitega procesa ozelenjevanja in ogozdovanja.

Haloško kmetijstvo kot dejavnik regionalnega razvoja

VLADIMIR KOROŠEC

Haloško kmetijstvo na poti revitalizacije

Ko govorimo o prihodnjem razvoju Haloz, se ne moremo izogniti pomislekom o smotrnosti spodbujanja razvoja kmetijstva, saj je ta dejavnost tako močno obremenjena s skoraj nerešljivimi razvojnimi problemi in s številnimi naravnimi omejitvami, da so po mnenju mnogih vsa prizadevanja nesmiselna in vlaganja ekonomsko neupravičena. Obstaja dilema, ali je lahko kmetijstvo v pokrajini s težjimi pridelovalnimi pogoji, neugodno demografsko sestavo, specifičnim socialno-ekonomskim razvojem in številnimi strukturnimi problemi dejavnik uravnoveženega in ekonomsko stabilnega razvoja ter hkrati dejavnik celostnega regionalnega razvoja. V takšnih območjih se kmetijska dejavnost učinkovito dopolnjuje z nekmetijskimi dejavnostmi, kot so turizem, storitvena obrt in raznovrstne oblike podjetništva.

Za Haloze kmetijstvo ni izbira temveč nujnost, saj lahko le s kmetijsko rabo ohranimo poseljenost in kulturno pokrajino. Zaradi razgibanega reliefa in razmeroma velike strmine uvrščamo Haloze med območja z izrazito neugodnimi pogoji za kmetijstvo, vendar so prav naravni pogoji hkrati nenadomestljiv dejavnik za vrhunsko vinogradniško pridelavo. Razvoja haloškega kmetijstva, zlasti vinogradništva, ni mogoče prepuščati naključju, prav tako ne moremo razvojnih ukrepov načrtovati enako kot v ostalih ruralnih pokrajinah, saj se v tem primeru poglablja socialno-ekonomska in pokrajinska degradacija. Razvojne zaostanke lahko odpravijo le posebnim razmeram v pokrajini prilagojeni ukrepi regionalne in kmetijske politike.

Besedilo obravnava možnosti za razvoj kmetijstva v Halozah in odgovarja na vprašanje, ali je lahko kmetijstvo dejavnik regionalnega razvoja oziroma kateri dejavniki vplivajo na razvoj in uveljavljanje kmetijske dejavnosti. Obravnavan je socialno-ekonomski položaj kmetijske dejavnosti, spreminjanje demografske zgradbe, spreminjanje rabe kmetijskih zemljišč ter uvajanje novosti in sprememb na področju pridelava in predelave hrane.

Poti in stranpoti dosedanjega razvoja kmetijstva

Čeprav kmetijstvo na slovenskem podeželju nima več odločilne vloge v gospodarskem razvoju (Ravbar, 2006, 208), je skupaj z gozdarstvom še vedno prostorsko najpomembnejša dejavnost, dejavnik oblikovanja kulturne pokrajine (Kladnik, Ravbar, 2003, 11) ter najbolj viden pokazatelj gospodarske in demografske aktivnosti. Poleg pridelave hrane ima kmetijstvo vedno bolj pomembno socialno in ekološko vlogo (Lampič, 2005, 169) ter najbolj neposredno vpliva na trajnostni razvoj podeželja (Lampič in Potočnik, 2017, 41). Zaradi teh razlogov je povsem utemeljeno spodbujanje razvoja kmetijstva tudi na območjih, kjer se zaradi težjih naravnih pogojev, depopulacije in šibke ekonomske moči kmetij niso uveljavile nekmetijske gospodarske dejavnosti in tudi ne tržno usmerjena kmetijska pridelava, kot je to značilno za Haloze. Haloze so tradicionalna ruralna pokrajina z razmeroma dobrimi naravnimi pogoji za vinogradništvo, sadjarstvo in živinorejo. Na izjemen pomen kmetijstva za razvoj Haloz je opozarjal tudi Bračič (1982, 145), ki je predstavil nekaj za takratni čas naprednih ukrepov za revitalizacijo te, kot ugotavlja, »temeljne gospodarske panoge v pokrajini«. Žal se kljub številnim ukrepom regionalne in kmetijske politike ter ob prizadevanju strokovnih ustanov, občin in domačinov v haloškem kmetijstvu slabšajo ekonomske in socialne razmere, povečuje se ekstenzivnost rabe kmetijskih zemljišč, kar posledično spreminja videz kulturne pokrajine.

V večjem delu Haloz prevladuje ekstenzivno kmetijstvo, ki se je v zadnjih dvajsetih letih zaradi različnih razlogov funkcijsko in prostorsko povsem preoblikovalo. Izjemna reliefna energija ter dosednji socialno-ekonomski razvoj v pokrajini so izoblikovali specifične poselitvene, demografske in ekonomske razmere. V večjem delu vzhodnih Haloz je do druge svetovne vojne prevladovalo tržno usmerjeno vinogradništvo ptujskih in tujih veleposestnikov, po vojni pa je na nekdanjih veleposestih Kmetijski kombinat Ptuj organiziral pridelavo grozdja za predelavo v ptujski kleti in v ta namen za takratne razmere na sodoben način obnovil obsežne vinogradniške površine. Vse do konca preteklega stoletja ni bilo večjih domačih pridelovalcev in predelovalcev grozdja. Ti so v preteklosti imeli le manjše vinograde, v katerih so pridelovali grozdje za lastne potrebe in le v manjšem obsegu za prodajo. Šele v zadnjem obdobju se je tudi na družinskih kmetijah uveljavila tržna vinogradniška pridelava. V zahodnih Halozah prevladujeta mešani in živinorejski tip kmetijske pridelave, ki ju na območju Majšperka in Žetal dopolnjuje gozdarstvo. V zahodnih Halozah, za razliko od vzhodnih, prevladujejo srednje velike družinske kmetije. V redko kateri slovenski pokrajini je lastniška in parcelna zgradba tako razdrobljena kot v Halozah, kar je največja ovira za razvoj specializirane in tržno usmerjene kmetijske pridelave.

Zemljiška razdrobljenost je posledica naravnih pogojev in zgodovinskega razvoja. Razdrobljena lastniška zgradba kaže tudi na to, da ima haloška zemlja ekonomsko in okoljsko vrednost, saj se tudi v zadnjem obdobju vse več nedomačinov odloča za nakup kakovostnih kmetijskih zemljišč. Razdrobljenost zemljišč se je v drugi polovici preteklega stoletja dodatno povečevala s pojavom počitniških hiš, katerih lastniki so odseljeni domačini, kmetje s Ptujkega in Dravskega polja, meščani ali

drugi, ki so zemljo v Halozah kupovali za sprostitev in preživljanje prostega časa ali kot finančno naložbo. Počitniške hiše so najpogosteje povezane z vinogradi, ki so jih njihovi lastniki bodisi podedovali ali zasadili na svojih zemljiščih, danes pa mnogi zaradi ekonomskih ali osebnih razlogov njihovo obdelavo opuščajo. Tovrstno vinogradništvo sicer nima večjega gospodarskega pomena, vendar se zaradi množičnosti pojava ter razmeroma velikih površin, ki jih obvladujejo ljubiteljski vinogradniki, z opuščanjem teh vinogradov dodatno povečuje okoljska in ekonomska ranljivost pokrajine. Ker je bila v preteklosti večina kakovostnih haloških kmetijskih, zlasti vinogradniških površin v lasti nedomačinov, se je po denacionalizaciji spremenilo lastništvo zemljišč. Denacionalizacijski upravičenci so vrnjene vinograde bodisi odprodali ali pa opustili pridelavo, le redki, ki so se že pred tem ukvarjali z vinogradništvom, nadaljujejo z njihovo obdelavo. Tudi po letu 2000 ni bistvenih sprememb, ki bi napovedovale izboljšanje ekonomskega in socialnega položaja haloških kmetij. Na nekaterih območjih se razmere celo slabšajo. Čeprav se po letu 2000 tudi v Halozah zmanjšuje število kmetij, se njihova povprečna velikost ni bistveno povečala, saj med kmetovalci ni zanimanja za nakup ali najem zemljišč, katerih obdelava je težavna.

Na celotnem območju se povečuje delež malih kmetij in zmanjšuje njihova tržna usmerjenost, vse več kmetijskih zemljišč je opuščanih in izpostavljenih zaraščanju. Proces spreminjanja rabe, ozelenjevanja in zaraščanja kmetijskih zemljišč ne kažejo zgolj nazadovanja kmetijske dejavnosti, ki je največje v odročnih, gričevnatih in obmejnih naseljih, temveč nas opozarjajo na trajno ali vsaj dolgotrajno slabitev razvojnih potencialov. Zaradi spreminjanja rabe kmetijskih zemljišč se vidno preoblikuje kulturna pokrajina, ogrožena je biotska raznovrstnost ter posredno onemogočen razvoj turizma in nekaterih drugih storitvenih dejavnost. Govorimo o postopnem razvrednotenju socialnih, gospodarskih in okoljskih potencialov, na nekaterih območjih celo o njihovi popolni degradaciji ter o vse večji gospodarski ekstenzivnosti pokrajine. Na drugi strani se s posodabljanjem cest in druge infrastrukture krepi bivalna funkcija pokrajine, ki postaja zanimiva tudi za priseljevanje prebivalcev. Razvoj haloškega kmetijstva dodatno obremenjujejo visoki pridelovalni stroški, cenovna nesorazmerja, nepovezanost kmetovalcev v procesu pridelave, predelave in trženja, pomanjkanje organizirane in ciljno usmerjene promocije ter neučinkovita prodaja pridelkov in storitev, kar je sicer značilno za slovensko kmetijstvo v celoti, vendar so posledice navedenih slabosti, ki se najbolj drastično kažejo v zmanjševanju kmetijske pridelave, v Halozah močnejše in trajnejše.

Razdrobljena zemljiško-posestna zgradba, opuščanje pridelave, spreminjanje rabe kmetijskih zemljišč ter številni drugi negativni procesi so predvsem posledica dosedanjega demografskega razvoja, ki ga najbolj določa depopulacija in visok delež starega prebivalstva, nizka rodnost ter nizka izobrazbena sestava. Uspešna preobrazba podeželja ni odvisna zgolj od stabilizacije demografskih razmer, temveč tudi od izbora družbeno-gospodarskih dejavnosti, ugotavljata Kladnik in Ravbar (2003, 155). Povsem razumljivo je, da sta procesa stabilizacije demografskih razmer in uvajanje ustreznih ukrepov regionalne politike nedeljiva in sistemsko povezana, saj so nosilci razvoja kmetijstva in podeželja lahko le ustvarjalni, inovativni in

vsestransko usposobljeni posamezniki z realno in prepričljivo razvojno vizijo. Žal so ukrepi regionalne in kmetijske politike na lokalni ravni premalo učinkoviti ali pa jih sploh ni, zato so mnogi domačini izgubili zaupanje, da lahko na podlagi lokalnih naravnih in družbenih potencialov zagotovijo ekonomsko in poslovno stabilnost kmetijske dejavnosti.

Podatki o položaju in razvoju kmetijstva v Halozah so zbrani s pomočjo anketnega vprašalnika, ki smo ga v obdobju 2011–2015 izvajali s študenti geografije na ljubljanski Filozofski fakulteti. Dopolnjujejo jih podatki Statističnega urada RS, Agencije RS za javne evidence in storitve, Ministrstva za kmetijstvo gozdarstvo in prehrano ter haloških občin. Anketiranih je bilo 469 gospodinjstev v dvaindvajsetih izbranih naseljih, od tega 134 kmečkih gospodinjstev. Anketni vprašalnik, ki smo ga oblikovali s sodelavci Oddelka za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani, obsega pet tematskih sklopov, in sicer: splošni podatki, poselitev, obmejnost, kmetijstvo in turizem. Pomemben vir za oblikovanje zaključkov in rezultatov raziskave so predstavljali intervjuji s kmetovalci, kmetijskimi svetovalci in predstavniki haloških občin. Na podlagi zbranih statističnih podatkov in vrednotenja informacij, zbranih s pomočjo intervjujev in pogovorov s kmetovalci ter predstavniki strokovnih ustanov, so predstavljeni ključni pogoji za razvoj in uveljavljanje kmetijske dejavnosti, ki jo določajo naravni pogoji, pa tudi demografske, socialne in gospodarske razmere v pokrajini. Obravnavano območje obsega vzhodne in zahodne Haloze. Vzhodne Haloze obsegajo občine Zavrč, Cirkulane, Podlehnik in haloška naselja v občini Videm pri Ptujju, zahodne Haloze pa občino Žetale ter haloška naselja v občinah Majšperk in Makole.

Kmetijstvo v odnosu do naravnih dejavnikov

Zaradi razgibanega in strmega reliefa uvrščamo Haloze med območja z izrazito neugodnimi pogoji za kmetijstvo. Tega ne moremo trditi za vinogradništvo. Medtem ko gričevnat relief zvišuje proizvodne stroške, dobre talne in klimatske razmere zagotavljajo pogoje za visoko kakovost proizvodov. Klemenčič ugotavlja, da bi se morali v Sloveniji sistematično lotiti problema rabe zemljišč na hribovitih območjih, saj je tudi neraven svet primeren za kmetijsko rabo (2002, 16). Bračič uvršča vzhodne Haloze med 5 % območij z najugodnejšimi ekološkimi pogoji za vinogradništvo na svetu (1967, 52), haloška vina pa se lahko primerjajo s svetovnimi vrhunskimi vini, ki jih pridelujejo na najbolj znanih vinorodnih območjih (Rajher, 2008, 52). Kljub razmeroma ugodnim naravnim pogojem so se med leti 2000 in 2012 v Halozah vinogradniške površine zmanjšale za 383 ha, hkrati je izkoriščenost ugodnih leg za vinogradništvo daleč pod možnostmi, saj npr. le 14,3 % prvovrzdernih klimatskih leg pokrivajo vinogradi (Žiberna, 2012, 18). Proces spreminjanja rabe kmetijskih zemljišč v smislu ozelenjevanja in zaraščanja, kar je najbolj prepoznaven kazalec zmanjševanja intenzivnosti in obsega kmetijske pridelave, je v Halozah celo najizrazitejši na položnih in sorazmerno dobro osončenih legah (Žiberna, 2012, 16). Ekonomiko in učinkovitost haloškega kmetijstva sicer določajo naravni dejavniki, vendar niso odločilni; pomembni so tudi družbeni dejavniki, v prvi vrsti neugoden demografski razvoj ter danes vse bolj usodno pomanjkanje ustrezno usposobljene in motivirane delovne sile (Korošec in Pak, 2010, 112).

Prebivalci kot dejavnik razvoja kmetijstva v Halozah

V Halozah se tudi po letu 1991 slabšajo demografske razmere. Posledice odseljevanja oz. zmanjševanja števila prebivalcev se kažejo v zmanjševanju obsega in kakovosti kmetijske pridelave, v opuščanju in zaraščanju kmetijskih površin, v spreminjanju zemljiško-posestne in lastninske sestave ter v preoblikovanju kulturne pokrajine (Korošec, 2010, 38). Ukrepi za izboljševanje pogojev za kmetovanje in razvoj drugih gospodarskih dejavnosti pozitivno vplivajo na demografsko zgradbo, kar je osnovni pogoj za stabilen regionalni razvoj. Brez sistemskih in ciljno usmerjenih ukrepov, ki krepijo gospodarske potencialne, se bo nadaljevalo odseljevanje prebivalcev in slabšanje demografskih potencialov. Zaradi napredujoče depopulacije se spreminjajo starostna, izobrazbena in dejavnostna sestava prebivalcev Haloz.

V obdobju 1948–2014 se je število prebivalcev v Halozah zmanjšalo za skoraj 40 %, v zahodnih Halozah oz. v občini Žetale ter v haloških naseljih občin Majšperk in Makole pa celo za več kot 46 %. V vzhodnih Halozah je bila depopulacija zaradi visoke agrarne prenaseljenosti in razdrobljene zemljiško posestne zgradbe kmetij do začetka osemdesetih let preteklega stoletja v primerjavi z zahodnimi višja za dobra dva odstotka. Medtem ko se po letu 1981 v zahodnih Halozah nadaljuje trend zmanjševanja števila prebivalcev, v obdobju 1981–2014 za dodatnih 24,2 %, se je v vzhodni polovici pokrajine število prebivalcev v istem obdobju zmanjšalo za okrog 8 %, po letu 1991 pa celo nekoliko povečalo.

Na demografske razmere v vzhodnih Halozah po letu 1991 vplivajo pozitivna migracijska gibanja oziroma priseljevanja starejše populacije v počitniška bivališča ter na podlagi izboljšanih bivalnih pogojev nekoliko nižja depopulacija. Razlogi za nadaljevanje negativnega demografskega razvoja v zahodnih Halozah so številni in kompleksni. Nedvomno so posledica naravnih omejitvenih dejavnikov, zemljiško posestnih razmer in tradicionalne kmetijske pridelave s prevladujočo samooskrbno živinorejo ter po letu 1991 zmanjševanja možnosti zaposlovanja izven kmetijstva v haloških ali bližnjih zaposlitvenih središčih. Konec leta 2014 je v Halozah živelo 11.450 prebivalcev. Povprečna gostota poselitve je bila 45 ljudi na km², kar pokrajino uvršča med najredkeje naseljena območja v Sloveniji in skupaj z drugimi kazalniki med demografsko ogrožena območja s šibkimi možnostmi za izboljšanje demografskih razmer.

Preglednica 1: Starostna sestava prebivalcev Haloz v obdobju 1981–2014 v deležih

Leto	Od 0 do 14 let	Od 15 do 64 let	Nad 65 let	Starostni indeks
1981	22,2	65,6	12,2	54,9
1991	20,1	67,3	12,6	62,7
2002	15,7	68,5	15,8	100,4
2014	12,7	72,1	15,2	120,1

Vir: SURS, 2014

Posledice depopulacije se kažejo v postopnem staranju prebivalcev. Leta 1981 je bila dobra petina domačinov mlajših od 14 let, leta 2014 pa le še 12,7 %. Leta 2014 je bilo največ naselij z nizkim starostnim indeksom, ki ni presegal vrednosti 100, v

vzhodnih Halozah, kjer se povprečni starostni indeks bistveno ne razlikuje od povprečja v zahodnem delu pokrajine, so pa med naselji na vzhodu večje razlike v demografskem razvoju. Kot posledica razgibanega reliefa in dosedanjega socialnega razvoja se je uveljavil neenakomeren demografski razvoj (Korošec, 2010, 40). Pozitiven razvoj prebivalcev je v večini dolinskih in centralnih naselij, kamor se zaradi izboljšanih bivalnih pogojev priseljujejo prebivalci iz obmejnih in težje dostopnih naselij. Rast števila prebivalcev je v nekaterih naseljih povezana tudi s priseljevanjem lastnikov vikendov ter prebivalcev Hrvaške in drugih balkanskih držav zaradi zaposlitve v Sloveniji ali v EU. V Halozah se tudi po letu 2010 število prebivalcev postopno zmanjšuje. Negativna sta tako naravni kot selitveni prirast, razen v občinah Zavrč in Cirkulane, kjer se na podlagi priseljevanja skupno število prebivalcev povečuje. Najmočnejše je odseljevanje prebivalcev občin Žetale, Majšperk in Makole, kjer je leta 2013 selitvena bilanca znašala - 9,8.

Na slabšanje razvojnih potencialov haloškega kmetijstva kažejo podatki o starostni sestavi lastnikov kmetij in njihovih družinskih članov. V primerjavi z razmerami v Spodnjem Podravju ali v državi se v Halozah hitreje zvišuje povprečna starost gospodarjev, saj se vedno manj mladih odloča za prevzem kmetije. Leta 2000 je bilo v Halozah 5,6 % lastnikov kmetij mlajših od 34 let, deset let kasneje pa le še 3,6 %. Razlogi za to so številni. Predpostavljamo, da so posledica majhnost haloških kmetij in njihovo nizko tržno usmerjenost, kar kmečkim družinam ne zagotavlja preživetja, zato večino dohodka pridobivajo iz nekmetijskih dejavnosti, kaže pa tudi na pomanjkanje razvojne vizije in podjetniških idej, ki bi omogočile uvajanje organizacijskih sprememb ter novih kmetijskih proizvodov in storitev z višjo dodano vrednostjo. Prav to pa je odvisno od znanja in usposobljenosti, predvsem pa od inovativnosti in motiviranosti lastnikov kmetij. Leta 2010 je bilo 54,4 % lastnikov haloških kmetij brez izobrazbe ali zgolj z zaključeno osnovno šolo in le 7,8 % jih je imelo formalno kmetijsko izobrazbo. Po letu 2000 se sicer raven izobrazbe lastnikov kmetij izboljšuje, vendar so glede tega precejšnje razlike med posameznimi območji in naselji. Negativni demografski procesi v večini naselij zahodnih Haloz in obmejnih naselij se neposredno odražajo v kadrovskih potencialih tamkajšnjih kmetij, saj imajo lastniki kmetij v primerjavi z vzhodnim delom pokrajine nižjo stopnjo splošne in strokovne izobrazbe ter so tudi nekoliko starejši.

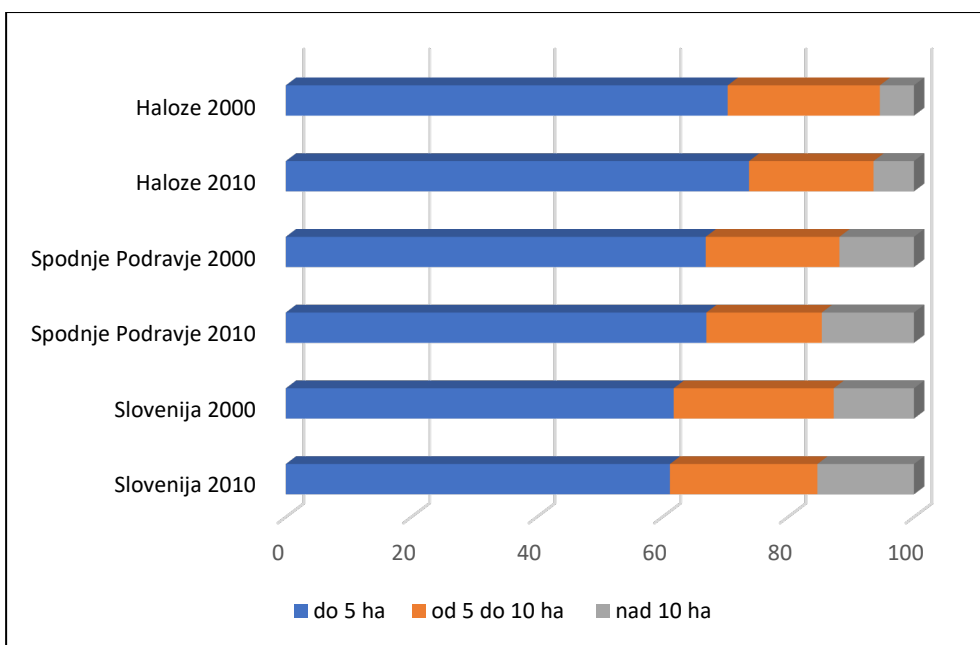
Socialno-ekonomska in posestna zgradba haloškega kmetijstva

Poleg nestabilnih demografskih razmer razvoj in prihodnost haloškega kmetijstva obremenjuje razdrobljena zemljiško-posestna zgradba kmetij, ki je rezultat razpršenega lastništva, dosedanjega socialnega razvoja ter težjih naravnih pogojev. Tudi po letu 2000 v haloškem kmetijstvu ni večjih strukturnih sprememb, saj je aktiviranje razvojnih dejavnikov zahtevno in dolgotrajno. V obdobju 2000–2010 se je povprečna velikost haloških kmetij povečala le za 0,2 ha (iz 4,11 ha na 4,31 ha), za razliko od Spodnjega Podravja, kjer so se kmetije v povprečju povečale za dobrega pol hektarja.

Kljub depopulaciji se število kmetij v Halozah počasneje zmanjšuje kot v Spodnjem Podravju ali v Sloveniji, saj si številne družine s kmetijsko dejavnostjo delno

izboljšujejo socialni položaj. Delež kmetij v velikostni skupini do 5 ha se je v obdobju 2000–2010 celo povečal (iz 70,4 % na 73,8 %), medtem ko se je število kmetij v velikostni skupini od 5 do 10 ha zmanjšalo za eno četrtno. V velikostni skupini nad 10 ha kmetijskih zemljišč je bilo leta 2010 na celotnem območju Haloz le 85 kmetij ali 6,4 %, v Spodnjem Podravju jih je bilo 14,6 % in v celotni državi 15,3 %.

V zahodnih Halozah so kmetije v primerjavi s kmetijami na vzhodu v povprečju večje skoraj za en hektar. Največ velikih kmetij je v občini Majšperk, v povprečju obdelujejo 5,11 ha kmetijskih zemljišč, nad 10 ha zemljišč poseduje skoraj 14 % vseh kmetij. Najmanjše so kmetije v občinah Cirkulane in Zavrč, kjer je vinogradništvo prevladujoča dejavnost, zaradi opuščanja govedoreje pa se zmanjšujejo travne površine in posledično velikost kmetij. V občini Zavrč se je po letu 2000 povprečna velikost kmetij celo zmanjšala, vendar število kmetij ni bistveno manjše.

Slika 1: Velikostna zgradba kmetij v obdobju 2000–2010 v deležih

Vir: SURS, 2015

Velikostna zgradba haloških kmetij kaže tudi na razpršeno lastništvo kmetijskih zemljišč, ki se od začetka devetdesetih let preteklega stoletja, zlasti po denacionalizaciji, hitro spreminja. Po denacionalizaciji so številni lastniki, ki se ne ukvarjajo z vinogradništvom in tudi nimajo za to dejavnost ustreznega znanja in opreme, vrnjene vinogradniške površine odprodali, jih oddali v najem, nekaj kakovostnih vinogradov pa se celo zarašča. Haloški kmetje obdelujejo le okrog 60 % kmetijskih zemljišč, ostala zemljišča so v lasti nekmečkih gospodinjstev in nedomačinov, bodisi lastnikov vikendov, kmetovalcev iz drugih območij Spodnjega Podravja bodisi tujcev.

Delež tujcev, ki imajo pretežno v lasti vinograde, se v zadnjem obdobju povečuje. Slednji so zemljišča pridobili kot denacionalizacijski upravičenci ali z nakupi najbolj kakovostnih vinogradniških parcel, ki zaradi visokih cen in šibke ekonomske moči za večino domačih vinogradnikov niso dosegljive.

Državnih zemljišč, s katerimi upravlja Sklad kmetijskih zemljišč in gozdov RS, je v Halozah 3.133 ha ali 12,5 %, od tega je 571 ha kmetijskih zemljišč (Sklad kmetijskih zemljišč in gozdov RS, 2014). Ker je v državni lasti 296 ha ali skoraj ena tretjina vseh haloških vinogradov, v večini so to večje in hkrati najkakovostnejše vinogradniške lege, bi pričakovali večjo odgovornost in skrb države za razvoj vinogradništva v pokrajini. Sklad si kot dober gospodar prizadeva za vsa zemljišča pridobiti odgovorne najemnike in pri tem je razmeroma uspešen, saj leta 2014 ni bilo v najem oddanih le dobrih 73 ha državnih kmetijskih zemljišč, od tega 16,4 ha vinogradov.

Za najem so najmanj zanimivi travniki in površine v zaraščanju. S sklenitvijo najemne pogodbe se skrb države za razvoj haloškega vinogradništva zaključí. Povsem utemeljeno je pričakovanje kmetovalcev in lokalnih skupnosti, da bo Sklad kmetijskih zemljišč in gozdov RS zagotavljal potencialnim najemnikom primerna zemljišča za nove vinogradniške nasade, spodbujal ali celo sofinanciral obnovo povsem dotrajanih vinogradov ter z nakupi zemljišč, ki so izpostavljena zaraščanju ali namenjena prodaji, povečeval obseg kmetijskih zemljišč, primernih za kmetijstvo. Na pomembno vlogo Sklada kmetijskih zemljišč pri izboljšanju agrarne strukture kmetij v državi opozarjajo tudi kmetijski strokovnjaki in raziskovalci (Cunder, 2002, 135). V obdobju 1993–2014 je država v Halozah z nakupi pridobila 173 ha, od tega 161 ha gozda in le 12,5 ha kmetijskih zemljišč, hkrati pa je bilo v postopkih denacionalizacije bivšim lastnikom skupaj vrnjenih 798 ha, največ 506 ha gozda, 138 ha travnikov in pašnikov, 37 ha travniških sadovnjakov, 84 ha vinogradov in 31 ha njiv.

Med dejavnike s pretežno pozitivnimi učinki za razvoj haloškega kmetijstva po letu 1991 uvrščamo novo lokalno samoupravo, ki je pospešila razvoj infrastrukture in prispevala k izboljšanju življenjskih pogojev za domačine ter ukrepe kmetijske politike in programov razvoja podeželja, katerih rezultat je postopno oblikovanje tržno usmerjenih vinogradniških kmetij v vzhodnih Halozah in večja diverzifikacija kmetijske dejavnosti, ki zajema specializacijo pridelave na kmetijah in uvajanje dopolnilnih dejavnosti. Žal zgolj izgradnja in obnova infrastrukture, izboljšanje bivalnih pogojev ter ukrepi kmetijske politike ne zadoščajo za reševanje dolgotrajne in kompleksne kmetijske problematike, za oživljanje tradicionalnih ali uveljavljanje novih kmetijskih dejavnosti.

Nadaljnje nazadovanje kmetijstva v pretežnem delu pokrajine povzročajo nekateri, po letu 1991 uveljavljeni procesi, kot so: zapiranje industrijskih obratov in s tem zmanjševanje zaposlitvenih možnosti v nekmetijskih dejavnostih, globalizacija in povečana konkurenca cenovno ugodnih, vendar manj kakovostnih pridelkov, poslovno in organizacijsko preoblikovanje ptujskega Kmetijskega kombinata, kjer so se zaradi zniževanja stroškov omejili na odkup grozdja in vinarstvo, vinograde pa v obdelavo prepustili svojim nekdanjim delavcem. Svojevrstne spremembe je v

haloškem kmetijstvu povzročila tudi denacionalizacija. Mnogi lastniki kmetijskih zemljišč, vrnjenih v postopkih denacionalizacije, namreč niso nadaljevali s kmetijsko pridelavo, temveč so zemljišča odprodali ali pa jih celo prepustili zaraščanju.

Proizvodna usmerjenost haloških kmetij in raba zemljišč

Haloze so zaradi specifičnih naravnih razmer ter zgodovinskega in socialno-ekonomskega razvoja posebnost slovenskega podeželja in s tega vidika zanimiva pokrajina za preučevanje razvojnih procesov. Posebnost pokrajine je tudi izjemna raznolikost, ki je ne določajo zgolj naravni dejavniki, temveč so velike razlike med naselji in območji tudi v demografskem in socialnem razvoju, kar se najbolj kaže v rabi zemljišč in stopnji urbanizacije.

Za preučevanje kompleksne in zapletene razvojne problematika je potrebno izbrati ustrezne raziskovalne pristope in metode, ki omogočajo celostno in objektivno vrednotenje razvojnih dejavnikov. Raziskava temelji na rezultatih anketiranja 134 kmečkih gospodinjstev, kar predstavlja dobro desetino vseh haloških kmetij. Z anketo smo preučili najnovejše spremembe v haloškem kmetijstvu, zlasti razloge in posledice sprememb, ter ugotovili razlike med posameznimi območji znotraj pokrajine. Zaradi specifičnih naravnih pogojev smo ugotavljali razlike med kmetijami v vzhodnih in zahodnih Halozah, pa tudi razlike med kmetijami, ki ležijo v obmejnih, centralnih in ravninskih ter ostalih, pretežno slemenskih naseljih.

Haloške kmetije in raba kmetijskih zemljišč

Poleg delitve na vzhodni in zahodni del pokrajine smo v anketiranje vključena naselja dodatno razdelili še v naslednje tri skupine:

- obmejna naselja (Drenovec, Goričak, Pohorje, Velika Varnica in Sedlašek);
- centralna in pretežno dolinska naselja (Cirkulane, Pristava, Zgornji Leskovec, Podlehnik, Žetale, Stoperce, Zgornja in Spodnja Sveča);
- ostala, pretežno slemenska naselja (Hrastovec, Veliki Vrh, Gradišča, Slatina, Dravinjski Vrh, Majski Vrh, Rodni Vrh, Kočice in Čermožiše).

Preglednica 2: Struktura anketiranih kmetij v obdobju 2012–2015

Območje/ lega naselja	Število anketiranih kmetij	Povprečna velikost kmetij v ha (KZU)	Delež kmetij, ki najemajo zemljo	Delež kmetij, ki dajejo zemljo v najem
Obmejna naselja	27	7,37	33,3	7,4
Centralna naselja	51	9,82	21,5	11,8
Ostala naselja	56	7,84	17,8	1,8
Vzhodne Haloze	94	5,39	42,5	7,4
Zahodne Haloze	40	15,78	13,8	5,0
Skupaj	134	8,50	22,4	6,7

Vir: Anketa 2012–2015

Povprečna velikost anketiranih kmetij presega povprečno velikost kmetij v pokrajini, ki je po podatkih popisa leta 2010 znašala 4,25 ha. Največje kmetije so v zahodnih

Halozah, ki so pretežno živinorejsko usmerjene in imajo v lasti več travnih površin ter v povprečju 8,32 ha gozda. Najmanjše kmetije so v vzhodnem delu pokrajine, kjer prevladuje vinogradništvo in so kmetijska zemljišča zaradi dosedanjega socialnega in zemljiško-posestnega razvoja lastniško razdrobljena. Nekoliko izstopa tudi visoka povprečna velikost kmetij v centralnih in dolinskih naseljih. V tej skupini je največ proizvodno stabilnih in tržno usmerjenih živinorejskih kmetij v naseljih Stoperce, Žetale ter Zgornja in Spodnja Sveča. Kmetijska zemljišča najema 32,5 % kmetij v zahodnih, 18,1 % kmetij v vzhodnih Halozah in kar tretjina kmetij v obmejnih naseljih. Medtem ko kmetije v zahodnih Halozah ter v centralnih in pretežno dolinskih naseljih v glavnem najemajo travnike in njive, katerih lastniki so domačini, ki so zaradi različnih razlogov prenehali s kmetovanjem, se kmetije v vzhodnih Halozah in v obmejnih naseljih odločajo za najem vinogradov. Največ vinogradniških površin daje v najem državni sklad kmetijskih zemljišč. Povprečna velikost najetih zemljišč je 5,2 ha.

V zahodnih Halozah, kjer večina kmetij za pridelavo krme za živino najema travnike, pašnike in njive, je povprečna velikost najetih zemljišč 7,2 ha. Čeprav se v Halozah nadaljuje proces deagrarizacije, kar se najpogosteje kaže v opuščanju in zaraščanju kmetijskih zemljišč na težje dostopnih in za intenzivno pridelavo manj primernih območjih, le 6,7 % anketiranih kmetij oddaja zemljo v najem. Še največ, 11,8 %, jih je v centralnih naseljih, kjer se hitreje spreminja njihova socialna zgradba.

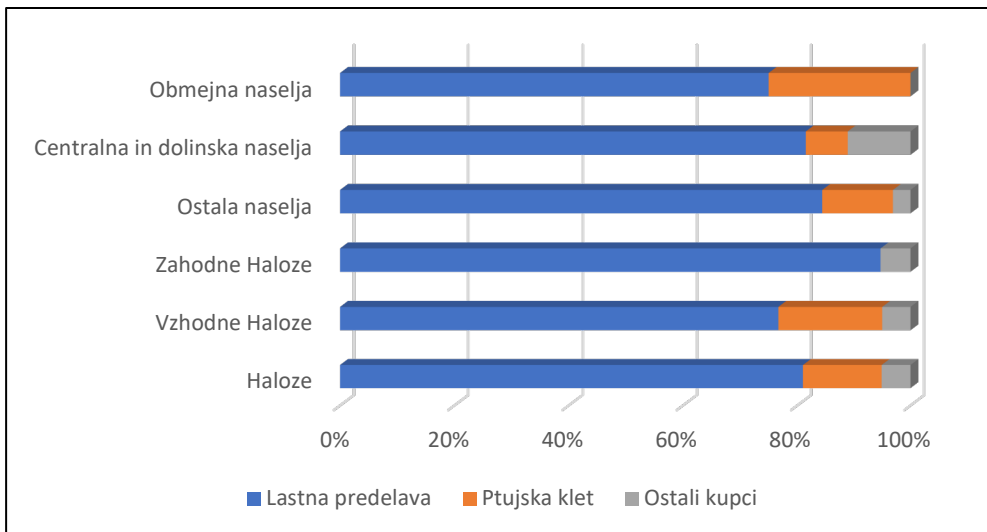
V zahodnih Halozah si nekatere kmetije tudi z gozdarstvom izboljšujejo ekonomski položaj. Gozd jim zagotavlja kurjavo, gradbeni material in občasno nekaterim tudi zaslužek s prodajo lesa. Kar dve tretjini anketiranih kmetij ima v lasti gozd, v zahodnih Halozah je takšnih kmetij 97,5 %, v vzhodnih pa 59,6 %. Na območju Majšperka in Žetal je nekaj kmetij z obsežnimi gozdnimi površinami, ki se ukvarjajo tudi s predelavo in prodajo lesa. Med anketiranimi kmetijami v zahodnih Halozah jih ima 40 % več kot 10 ha gozda. V državni lasti je okrog 2.300 ha gozda oz. 18 % vseh gozdnih površin v pokrajini. Gozd, ki pokriva skoraj polovico površine Haloz, se zaradi opuščanja kmetijstva in s tem povezanega zaraščanja hitro povečuje. Žiberna ugotavlja, da so se v obdobju med 2000 in 2011 gozdne površine povečale za 8,2 % oziroma za 850,7 ha.

Kmetijstvo med tradicijo in razvojem

Vinogradništvo je gospodarska in kulturna tradicija Haloz, saj je vinograd domala na vsaki kmetiji. V vzhodnih Halozah in v obmejnih naseljih se z vinogradništvom ukvarja okrog 70 % kmetij, v zahodnih Halozah manj kot 50 % kmetij. Slednje pridelujejo grozdje za lastne potrebe, le ena tretjina jih grozdje ali vino tudi prodaja.

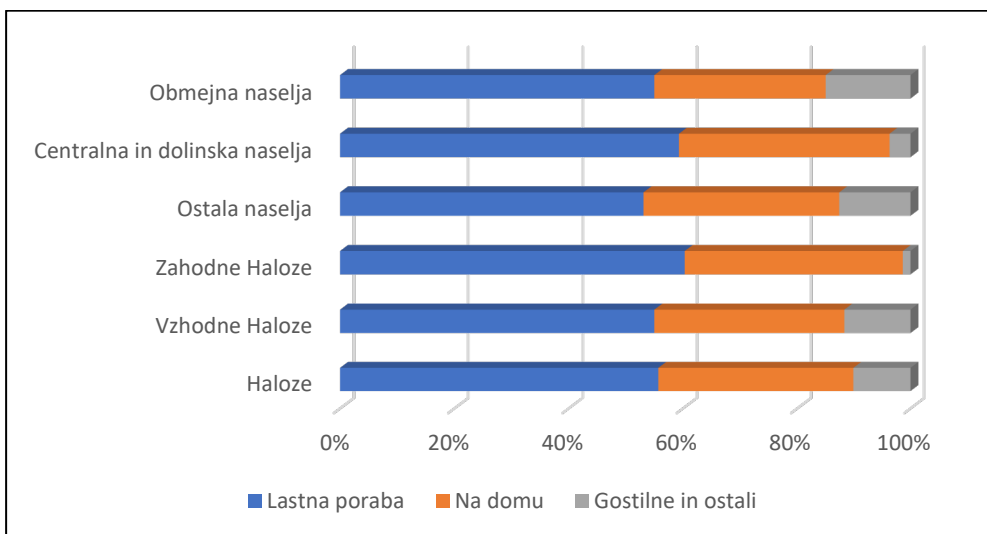
V vzhodnih Halozah in tudi v obmejnih naseljih je tržno usmerjenih skoraj polovica kmetij, ki grozdje pretežno prodajo v ptujsko klet, vino pa najpogosteje občasnim in stalnim kupcem neposredno na kmetiji. V zadnjem obdobju se vedno več vinogradnikov pri prodaji vina dogovarja s stalnimi kupci. Na ta način si olajšajo delo, zagotovijo več časa za kmetovanje in znižujejo stroške. Neposredna prodaja

omogoča vinogradnikom neposreden stik s kupci, s čimer si utrjujejo prepoznavnost na trgu.

Slika 2: Prodaja grozdja na kmetijah

Vir: Anketiranje kmetij 2012–2015

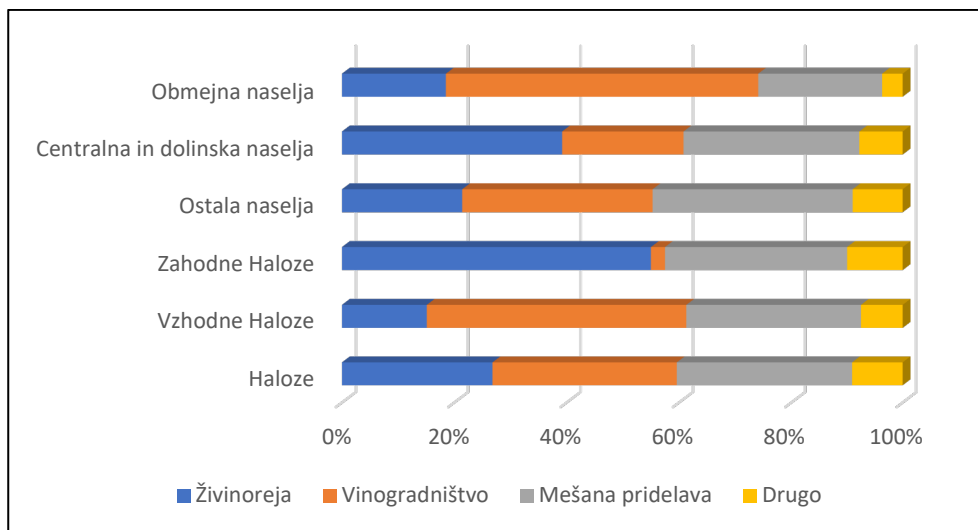

Slika 3: Prodaja vina na kmetijah

Vir: Anketiranje kmetij 2012–2015

S povezovanjem kmetij na področju promocije in trženja kmetijskih pridelkov, izdelkov in storitev je mogoče dosegati boljše prodajne rezultate in znižati stroške. Žal se haloški kmetje zaradi različnih razlogov doslej niso povezovali, kar je značilno tudi za celotno slovensko kmetijstvo. Povezovanje pri prodaji je v anketnem vprašalniku potrdilo 17,2 % kmetov, največ 35 % v zahodnih in najmanj, 9,6 %, v

vzhodnih Halozah. Pomena povezovanja na področju prodaje se pod vplivom domačih in tujih izkušenj v zadnjem obdobju zavedajo tudi haloški kmetje, ki so v ta namen na podlagi pridobljenih finančnih sredstev pripravili nekaj razvojnih programov za promocijske aktivnosti in druge oblike skupnega nastopanja na trgu. V aprilu leta 2016 so na pobudo Lokalne akcijske skupine Haloze ustanovili Vinarsko zadrugo Haloze, ki povezuje vinogradnike z več kot 200 ha vinogradov. Specializirana in tržno usmerjena kmetijska pridelava se je v Halozah uveljavlja šele v najnovejšem obdobju. Naravne in socialne razmere so v preteklosti pogojevale samooskrbno usmerjenost kmetij in s tem mešano pridelavo. Zbrani podatki kažejo, da je vinogradništvo prevladujoča kmetijska dejavnost na eni tretjini haloških kmetij. Največ vinogradniških kmetij je v vzhodnih Halozah in v obmejnih naseljih ter le 2,5 % v zahodnih Halozah. Živinoreja prevladuje v zahodnih Halozah in v centralnih naseljih, kjer so primerna zemljišča za pridelavo krme za živali, medtem ko so kmetije v odmaknjenem gričevju usmerjene v mešano kmetijstvo. Okrog 10 % anketiranih kmetij je uveljavilo eno izmed posebnih specializacij, in sicer: gozdarstvo, ekološka pridelava, zelenjadarstvo ali poljedelstvo. Dobra desetina anketiranih kmetij pridobiva del dohodka z dopolnilnim delom, kot so opravljanje strojnih uslug, turistična dejavnost, predelava mesa, mleka ali sadja ali predelava lesa. Največ kmetij z dopolnilnimi dejavnostmi je v zahodnih, najmanj pa v vzhodnih Halozah. Dopolnilne dejavnosti izboljšujejo ekonomski položaj in s tem socialno varnost kmetij, vendar je njihovo uvajanje povezano z visokimi finančnimi obremenitvami, pogosto tudi z administrativnimi ovirami, predvsem pa z znanjem in poznavanjem zahtevnih tehnoloških procesov.

Slika 4: Proizvodna usmerjenost haloških kmetij

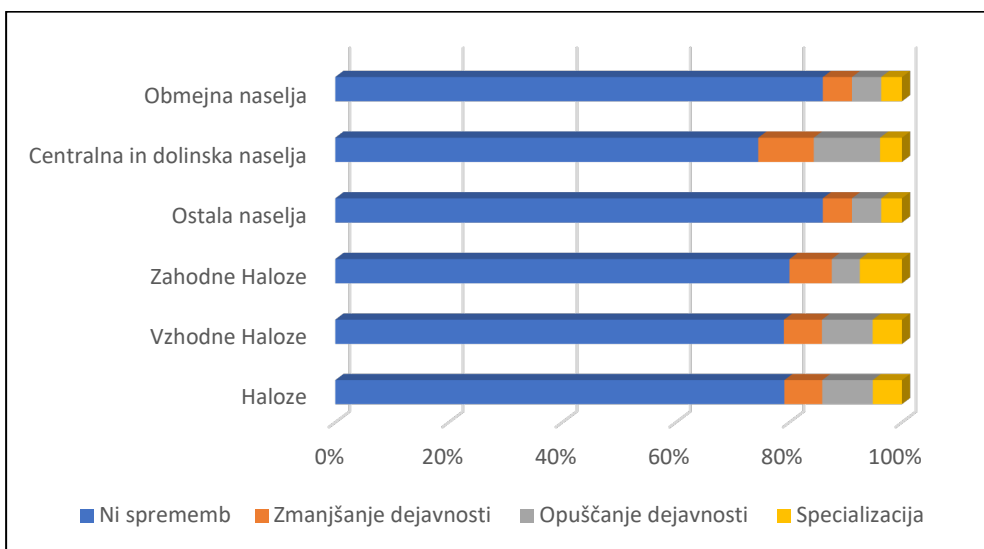
Vir: Anketiranje kmetij 2012–2015

Ko govorimo o nadaljnjem razvoju kmetij, je pomemben podatek o nasledstvu kmetije. Kmetije, ki imajo naslednika, so razvojno usmerjene ter uvajajo organizacijske spremembe in proizvodne novosti, s čimer zagotavljajo trajnost kmetijske dejavnosti na obravnavanem območju. Mladi kmetje se izzivov pogosto lotevajo inovativno in drzno, saj niso obremenjeni s predhodnimi izkušnjami niti s

pritiske družine (Lampič in Boštjančič, 2015, 18). Manj kot polovica anketiranih lastnikov kmetij potrjuje, da ima kmetija naslednika, ena petina jih je brez naslednika in ena tretjina je neodločenih. Najmanj kmetij z zagotovljenim nasledstvom je v zahodnih Halozah, le 42,5 %, kar je v neskladju s podatkom, da je po letu 1990 v tem delu pokrajine ena tretjina kmetij z nakupom ali najemom povečala obseg kmetijskih zemljišč. Kmetije v zahodnih Halozah se zaradi depopulacije soočajo s kadrovskimi težavami, vendar v bližnji prihodnosti ne napovedujejo opuščanja temveč zgolj prilagajanje v smislu racionalizacije stroškov in iskanja dodatnih prihodkov na področju dopolnilnih dejavnosti. V podobnem položaju se nahajajo kmetije v težje dostopnih naseljih na gričevju, ki po letu 2000 niso uveljavile večjih sprememb, ne opuščanja dejavnosti in tudi ne uvajanja specializacij. V zahodnih Halozah ter v naseljih, ki ležijo na slemenih oziroma na gričevju, je kmetovanje pomemben dejavnik socialne varnosti in načina življenja domačinov, zato se mu kljub težkim razmeram ne nameravajo odpovedati.

Kmetijstvo kot dejavnik regionalnega razvoja

Največ sprememb na področju kmetijstva je v centralnih in pretežno dolinskih naseljih, kjer je po letu 2000 več kot petina kmetij zmanjšala ali opustila kmetijsko dejavnost in le 3,7 % jih je uvedlo eno izmed specializacij. Pod vplivom urbanizacije in zaposlovanja v nekmetijskih dejavnostih se spreminja tudi socialna zgradba teh naselij.

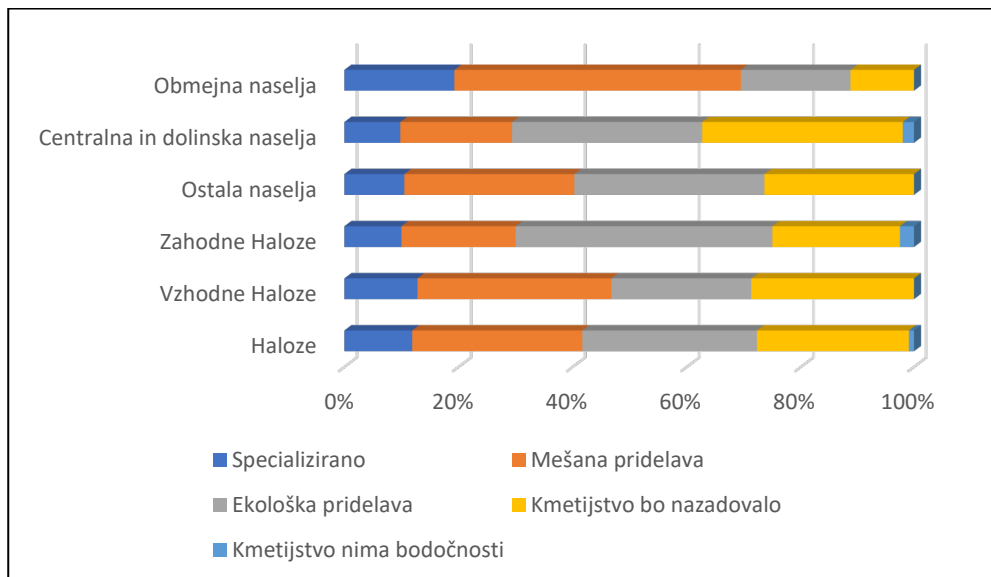

Slika 5: Preoblikovanje kmetij po letu 2000

Vir: Anketiranje kmetij 2012–2015

Kmetje se zavedajo, da je kmetijstvo najpomembnejša dejavnost za trajnostni regionalni razvoj. Čeprav jih več kot četrtina meni, da bo kmetijska dejavnost nazadovala, jih je le slab odstotek prepričan, da kmetijstvo dolgoročno v Halozah nima bodočnosti. Največ skepticizma je med kmetovalci v centralnih in pretežno

dolinskih naseljih, v obstoj in nadaljnji razvoj kmetijstva pa najbolj zaupajo kmetje v obmejnih naseljih in vzhodnih Halozah.

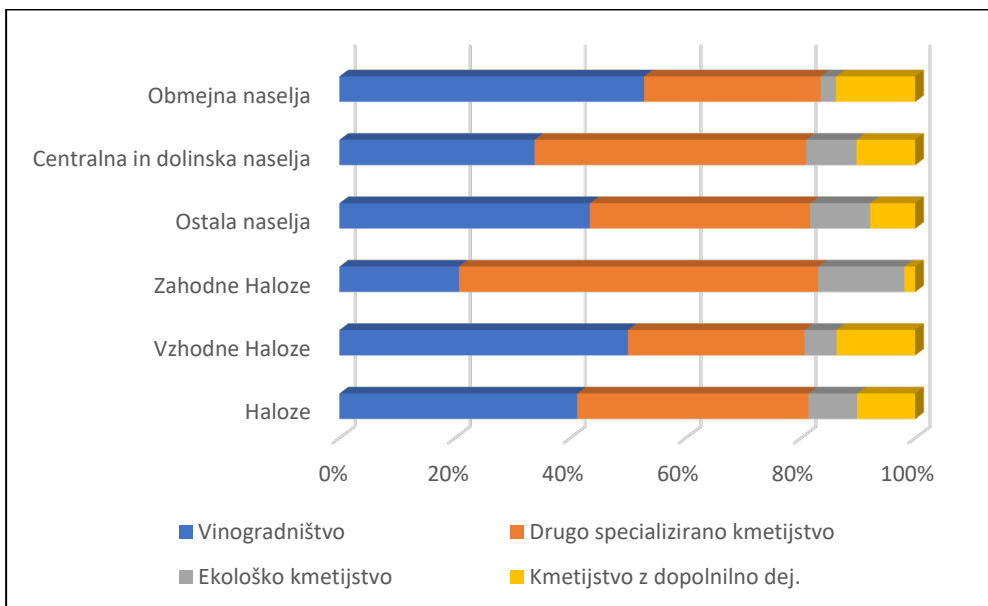
Slika 6: Prihodnost kmetijstva v Halozah

Vir: Anketiranje kmetij 2012–2015

Haloški kmetje dajejo prednost specializaciji na področju vinogradništva in živinoreje, veliko priložnosti pa zaznavajo tudi v ekološki pridelavi in v dopolnilnih dejavnostih. Nedvomno je spodbudno dejstvo, da se v primeru ponovne odločitve le 11,3 % anketiranih ne bi ukvarjalo s kmetijstvom. Najmanj kmetovalcev bi se kmetijski dejavnosti odpovedalo v obmejnih naseljih in v vzhodnih Halozah, največ pa v centralnih naseljih in v zahodnih Halozah, kar je še dodatna potrditev, da je haloško kmetijstvo prostorsko in socialno močno diferencirano.

Da bo v Halozah tudi v prihodnje vinogradništvo najbolj primerna kmetijska dejavnost, je prepričanih 41,2 % anketiranih kmetov, največ iz obmejnih naselij in naselij v vzhodnih Halozah. Poleg vinogradništva dajejo kmetje velik pomen tudi drugim oblikam specializiranega kmetijstva, kot je govedoreja v zahodnih Halozah ter reja drobnice in sadjarstvo v vzhodnih Halozah. Prav sadjarstvo je bilo v preteklosti močno uveljavljeno, saj so se v vzhodnih Halozah sredi šestdesetih let preteklega stoletja sadovnjaki razprostirali na 503 ha ali na 3,6 % vseh površin (Bračič, 1967, 176) in bi po mnenju Bračiča lahko zavzemali vsaj še enkrat tolikšno površino. Kljub obsežnim površinam pa sadjarstvo za haloške kmetije ni bila ekonomsko pomembna dejavnost, saj kmetje zaradi starosti nasadov in izmenične rodnosti niso pridelali dovolj kakovostnega sadja, primerne za prodajo (Bračič, 1967, 212). Leta 2011 je bilo v celotnih Halozah 582,4 ha sadjarskih površin (Žiberna, 2012, 15), ki so se do leta 2105 povečale za 139,9 ha oz. na 722,3 ha, kar predstavlja 2,9 % vseh površin. Podatek o povečanju sadjarskih površin najbrž ni realen, saj sadjarstvo v vseh pogledih nazaduje. Manjši sadovnjaki, pretežno namenjeni lastnim potrebam, nadomeščajo vinograde, ki so jih lastniki vikendov ali

lastniki manjših mešanih kmetij zaradi različnih razlogov opustili. V Halozah prevladujejo ekstenzivni starejši travniški nasadi jablan in sliv, ki se praviloma nahajajo ob vinogradih in so marsikje zaradi slabega vzdrževanja izpostavljeni zaraščanju.

Slika 7: Najprimernejša kmetijska dejavnost v Halozah

Vir: Anketiranje kmetij 2012–2015

Ukrepi regionalne politike in razvoj kmetijstva

Na podlagi omejitvenih naravnih dejavnikov in številnih strukturnih problemov uvrščamo Haloze med razvojno problematična območja. Zaradi stalne odvisnosti od zunanjih gospodarskih dejavnikov, tujih lastnikov kmetijskih zemljišč, povojne industrializacije, ki je spodbudila odseljevanje, Haloze niso doživele znatnejših razvojnih ciklov ampak neprekinjeno slabljenje razvojnih potencialov (Klemenčič, 2003, 160). Reševanje obsežne in kompleksne razvojne problematike bo dolgotrajno in bo zahtevalo ciljno usmerjene sistemske rešitve, predvsem usklajevanje ukrepov med občinami in državo ter različnimi ustanovami in službami na lokalni in nacionalni ravni. Za učinkovit razvoj je potreben celovit pristop, ki pomeni aktiviranje domačih razvojnih potencialov ter vključevanje v lokalne in regionalne razvojne mreže (Klemenčič, 2003, 157). Na področju kmetijstva pa tudi v drugih dejavnostih se gospodarske razmere ne izboljšujejo, ampak se celo slabšajo. Povečuje se zaraščanje kmetijskih površin, zmanjšuje se obseg vinogradniških površin, v obdobju 2008–2014 se je zmanjšalo število turističnih sob in postelj (SLR, 2016, 25), vse manj pa je tudi možnosti za zaposlitve v nekmetijskih dejavnostih. Največje izboljšanje se kaže na področju infrastrukture, kar pozitivno vpliva na višjo kakovost življenja ter zagotavlja pogoje za razvoj turizma in drugih storitvenih dejavnosti. Večjo učinkovitost razvojnih programov na območju Haloz lahko vzpostavijo motivirani, izobraženi in usposobljeni ter za podjetništvo navdušeni domačini, zlasti

mladi, ki svoje poslovne odločitve gradijo na lokalnih dejavnikih in priložnostih. Žal se tudi demografske razmere ne izboljšujejo, kar bo največja ovira za uvajanje proizvodnih novosti in sprememb. Na podlagi tega lahko sklepamo, da je za uresničevanje razvojnih ukrepov potrebno zagotoviti nekaj osnovnih pogojev, med drugimi tudi naslednje:

- oblikovanje skupnih ciljev, razvojne vizije in prioritet na območju celotnih Haloz;
- stalno izobraževanje in usposabljanje prebivalcev za uresničevanje poslovnih idej;
- sodelovanje in profesionalno partnerstvo med deležniki v pokrajini ter zunanjimi partnerji;
- organiziranje ciljno usmerjene promocije območja.

Povezovalno vlogo, usklajevanje razvojnih interesov ter postopke pridobivanja finančnih sredstev za razvojne programe na podeželju uresničuje Lokalna akcijska skupina Haloze, ki od leta 2008 združuje haloške občine, prebivalce, gospodarske družbe, nevladne organizacije in posameznike. Pomemben cilj povezovanja v okviru Lokalne akcijske skupine je motiviranje prebivalcev ter krepitev družbene odgovornosti za uresničevanje lokalnega razvoja na načelih subsidiarnosti in participativne demokracije.

Primerjava najnovejših razvojnih programov za Haloze, Strategije lokalnega razvoja 2014–2020, Programa vladne delovne skupine za razvoj Haloz 2015–2016 in Območnega razvojnega programa Spodnjega Podravja 2014–2020 kaže vsebinsko usklajenost in usmerjenost v reševanje ključnih razvojnih problemov. Skupna področja ukrepanja vseh treh obravnavanih razvojnih programov so naslednja:

- spodbujanje gospodarskega razvoja na področju kmetijstva, turizma in podjetništva ob upoštevanju lokalnih razvojnih potencialov;
- varovanje naravnih in kulturnih vrednot ter njihova trajnostna raba;
- izboljšanje kakovosti življenja za prebivalce ter zagotavljanje pogojev za gospodarski razvoj;
- usposabljanje, motiviranje spodbujanje prebivalcev za uvajanje poslovnih novosti in sprememb.

Zaradi obsežnosti in raznovrstnosti razvojnih zaostankov so cilji ukrepanja splošno zapisani in zelo razpršeni po področjih, kar zmanjšuje možnost njihovega uresničevanja, prav tako pa ni predvidenega usklajenega sodelovanja med nosilci oziroma načrtovalci razvoja. Razvojne spremembe in napredek na območju Haloz bo mogoče doseči le na podlagi usklajenega ukrepanja in zagotavljanja sredstev iz različnih virov, sodelovanja med različnimi resorji in nosilci razvojnih programov.

Zaključek

Kljub nerazvitosti, ki jo potrjujejo tako analize izbranih razvojnih dejavnikov kot analize razvojnih območij v Sloveniji, imajo Haloze veliko razvojnih priložnosti (Kušar, 2012, 43). Med najbolj prepoznavne dejavnike lahko zagotovo uvrstimo naravno okolje, naravne vrednote in neokrnjeno naravo, kar je osnova za raznovrstno

kmetijsko dejavnost pa tudi za vse bolj uveljavljene in priljubljene oblike trajnostnega turizma. Kmetijstvo je v Halozah še vedno temeljna gospodarska dejavnost (Korošec in Pak, 2010, 111), zato je njen nadaljnji razvoj odločilnega pomena za ohranjanje poseljenosti in pokrajinske pestrosti ter za razvoj drugih gospodarskih dejavnosti v pokrajini. Haloško kmetijstvo bo temeljilo na tržno usmerjenih in proizvodno specializiranih družinskih kmetijah, ki bodo morale delovati ekonomsko učinkovito, ob tem pa zagotavljati finančna sredstva za razvoj in posodabljanje. Zaradi težkih pogojev, zemljiško-posestne razdrobljenosti in drugih strukturnih problemov to ne bo mogoče brez družbene podpore. Poleg rednih sistemskih podpor, ki so v okviru programa razvoja podeželja namenjene kmetijam na območjih z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost, je potrebno haloškim kmetijam zagotoviti še dodatno finančno podporo zaradi strmih površin, za preprečevanje ali odpravo zaraščanja ter jim omogočiti pridobiti ugodne kredite za posodabljanje pridelave ali predelave, predvsem pa nuditi stalno strokovno podporo in pomoč. Kmetije morajo zagotoviti vse klasične vrste proizvodnih virov, naravne, kapitalske in človeške, zelo pomembno pa je tudi zunanje okolje, ki ga med drugim predstavljajo lokalne in globalne tržne razmere in kmetijska politika (Lampič in Potočnik, 2017, 34–35).

Nadaljnji razvoj haloškega kmetijstva je odvisen od demografskih razmer, predvsem od mladih, ki v kmetovanju prepoznajo priložnosti za svojo poklicno in osebno uspešnost. Pri tem so poleg znanja in veščin ključne njihove osebne sposobnosti in lastnosti (Lampič in Boštjančič 2015, 6), njihove ambicije in življenjski cilji. Avtorici ugotavljata, da bi bilo potrebno za mlade prevzemnike kmetij vzpostaviti mentorstvo ter jim omogočiti izmenjavo informacij in izkušenj, kar bi jim zagotovilo večjo varnost in stabilnost ter usklajenost med delom in zasebnim življenjem (2015, 18).

Večina haloških kmetij je samooskrbnih, po podatkih popisa kmetijskih gospodarstev leta 2010 jih je bilo le 21 % delno ali v celoti tržno usmerjenih, vendar se v zadnjem obdobju povečuje tudi delež proizvodno usmerjenih kmetij. Odločitev nekaterih kmetovalcev zgolj za eno kmetijsko dejavnost ni vedno povezana s specializirano in tržno pridelavo, temveč je ta sprememba bodisi posledica opuščanja pridelave na območjih, ki so za kmetijstvo manj primerna, bodisi zaposlitve v nekmetijski dejavnosti ali nezmožnosti kmetovanja zaradi starosti oziroma pomanjkanja delovne sile. Lampičeva (2011) ugotavlja, da so leta 2009 v Halozah s 76 % prevladovale proizvodno mešane kmetije, kar potrjujejo tudi nekoliko starejši podatki popisa kmetijskih gospodarstev v letu 2000. Tudi rezultati terenskega raziskovanja študentov Oddelka za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani med letoma 2012 in 2015 ter podatki popisa kmetijskih gospodarstev v letu 2010 kažejo, da v Halozah prevladujejo kmetije z mešano rastlinsko-živinorejsko pridelavo, teh je bilo okrog 40 %, z 22 % sledijo govedorejske kmetije in z nekaj več kot 16 % vinogradniške kmetije (SURS, Popis kmetijskih gospodarstev 2010).

Mešanih kmetij ni mogoče kar povprek razvrstiti med ekstenzivne ali samooskrbne, saj je ta tip kmetovanja tudi oblika dobro organizirane tržne pridelave, ki omogoča kombiniranje dohodka iz različnih kmetijskih panog. Izbiro tovrstne oblike kmetovanja pogojujejo številni razlogi, kot so: specifični naravni pogoji, tradicija

kmetije, tržne priložnosti, izogibanje tveganju zaradi nihanja cen kmetijskih pridelkov in drugi. Proizvodno uspešne in ekonomsko učinkovite mešane kmetije morajo imeti dovolj kmetijskih zemljišč, ustrezno opremo, dovolj delovne sile in predvsem zagotovljene prodajne poti in kupce. Zaradi manjšega obsega kmetijskih zemljišč, zahtevnih pridelovalnih oziroma naravnih pogojev, skromnih ekonomskih in investicijskih pogojev ter neugodne starostne sestave imajo v vzhodnih Halozah poleg specializiranih vinogradniških kmetij dobre razvojne možnosti tudi kmetije z mešano rastlinsko in živinorejsko pridelavo, medtem ko je v zahodnih Halozah več možnosti za živinorejsko pridelavo.

Spreminjanje proizvodne usmeritve je odvisno od demografskih razmer, zato kratkoročno ni pričakovati hitrega in tudi ne bistvenega preoblikovanja strukture kmetijske pridelave. Naklonjenost za uvajanje sprememb, izboljšav in novosti je mnogo bolj izražena med že usmerjenimi, specializiranimi in tržnimi kmetijami (Lampič in Boštjančič, 2015, 12). Glede na to da je v Halozah malo takšnih kmetij, ni mogoče v kratkem času pričakovati večjih sprememb. Ocenjujemo, da se bo v vzhodnih Halozah nekoliko povečevalo število vinogradniških kmetij in na celotnem območju število kmetij z dopolnilnimi dejavnostmi, kar je dobra osnova za uveljavljanje turizma in drugih storitvenih dejavnosti. Pri tem so seveda zelo pomembni tudi sistemski ukrepi regionalne in kmetijske politike, ki zagotavljajo finančne vire, predvsem pa uvajajo ter uveljavljajo tehnološke in organizacijske novosti.

Literatura in viri

- Bračič, V. (1967): Vinorodne Haloze. Maribor.
- Bračič, V. (1982): Gozdnate Haloze. Maribor.
- Cunder, T. (2002): Strukturne spremembe v slovenskem kmetijstvu in razvoj podeželja. Dela 17. Ljubljana.
- Klemenčič, M. (2003): Civilizacijske razvojne stopnje in razvojni problemi obrobni območij v Sloveniji. Dela 19. Ljubljana.
- Klemenčič, V. (2002): Procesi deagrarnizacije in urbanizacije slovenskega podeželja. Dela 17. Ljubljana.
- Korošec, V., Pak, M. (2010): Razvojna problematika Haloz na primeru katastrskih občin Gorca in Slatina. Dela 34. Ljubljana.
- Korošec, V. (2010): Demografski razvoj Haloz po letu 1991 in možnosti regionalnega razvoja, Geografski vestnik 82-1, Ljubljana.
- Korošec, V. (2015): Učinkovite poti do kupcev kmetijskih pridelkov, izdelkov in storitev, S kmetije za vas – primeri uspešnega trženja, Ljubljana.
- Kušar, S. (2012): Haloze: manj razvito območje. Geografski obzornik 1-2. Ljubljana.
- Lampič, B. (2005): Kmetijstvo kot priložnost sonaravnega razvoja podeželja v Sloveniji. Dela 23. Ljubljana.
- Lampič, B. (2011): Sedanjost in prihodnost kmetijstva. Spodnje Podravje pred izzivi trajnostnega razvoja. Ljubljana.
- Lampič, B., Boštjančič, E. (2015): Varnost, stabilnost, življenjski slog: prevladujoča karierna sidra gospodarjev slovenskih tržnih kmetij. Dela 44. Ljubljana.
- Lampič, B., Potočnik Slavič, I. (2017): Prožne kmetije kot gibalno trajnostnega razvoja slovenskega podeželja. E-GeograFF 9. Ljubljana.

- Ravbar, M., (2006): Slovensko podeželje na preizkušnji – kdo bo nadomestil kmetijstvo? Dela 25. Ljubljana.
- Kladnik, D., Ravbar, M., (2003): Členitev podeželja. Geografija Slovenije 8. Ljubljana.
- Žiberna, I.,: (2012): Spreminjanje rabe zemljišč v Halozah v obdobju med letoma 2000 – 2011. Geografski obzornik 2012, št. 1-2, Ljubljana,
- Medmrežje: <http://www.daes.si/Konf07/Cunder%20s%20sod%20DAES.pdf>, (16. 11. 2014).
- Strategija lokalnega razvoja za Lokalno akcijsko skupino Haloze za obdobje 2014–2020, (2016), Cirkulane.

Povzetek

Kmetijstvo v Halozah določajo naravni dejavniki, ki sicer omogočajo dobre pogoje za vinogradništvo, sadjarstvo in živinorejo, vendar zaradi razgibanega reliefa in velike strmine otežujejo kmetijsko pridelavo. Za Haloze kmetijstvo ni izbira, temveč nujnost, saj lahko le s kmetijsko rabo ohranimo poseljenost in kulturno pokrajino. Poleg razdrobljene zemljiško-posesne zgradba, ki je posledica naravnih pogojev in zgodovinskih procesov, razvoj haloškega kmetijstva najbolj obremenjujejo neugodne demografske razmere. Zaradi omejitvenih naravnih dejavnikov in številnih strukturnih problemov uvrščamo Haloze med razvojno problemska območja. Razvojne zaostanke lahko odpravijo le specifičnim razmeram prilagojeni ukrepi regionalne in kmetijske politike. V večjem delu Haloz prevladuje ekstenzivno kmetijstvo, ki se je v zadnjih dvajsetih letih funkcijsko in prostorsko povsem preoblikovalo. V večjem delu vzhodnih Haloz je nadpovprečno razvito vinogradništvo, na območju zahodnih Haloz pa prevladujeta mešani in živinorejski tip kmetijstva, ki ju mestoma dopolnjuje gozdarstvo. Na območju se povečuje delež malih kmetij in zmanjšuje njihova tržna usmerjenost, vse več kmetijskih zemljišč je opuščenih in izpostavljenih zaraščanju. Ocenjujemo, da se bo v vzhodnih Halozah povečevalo število vinogradniških kmetij, na celotnem območju pa število kmetij z dopolnilnimi dejavnostmi.

Haloze kot turistični in prostočasni prostor

DEJAN CIGALE

Uvod

Turizem v Sloveniji v zadnjih letih beleži izrazito rast. Ne glede na to ostaja turistični obisk izrazito zgoščen le na nekaterih območjih, na drugi strani pa so številna območja s skromno razvitim turizmom. Med slednje sodijo tudi Haloze, ki so ena tistih slovenskih pokrajin, kjer je najmanj turističnega obiska in turističnih ponudnikov, pa tudi trendi na tem področju zaenkrat ne kažejo na spremembe. Ne glede na to je turizem dejavnost, ki ima na tem območju upoštevanja vreden potencial in jo vidijo kot razvojno priložnost tudi v lokalnem in širšem okolju.

Haloze so gričevnata pokrajina, ki je bila že v šestdesetih letih podrobno obravnavana v strokovni literaturi (Bračič, 1967). Dolgo so veljale za primer skrajne nerazvitosti in socialne degradacije (Pak, 2012). V času po drugi svetovni vojni so Haloze zaznamovali procesi deagrarizacije, depopulacije, ozelenjevanja in ogozdovanja (Žiberna, 2012). Med dejavniki, ki so omejevali hitrejši razvoj območja, je mogoče omeniti obmejno lego, odseljevanje prebivalcev, pomanjkanje delovnih mest ter slabo oskrbo s temeljnimi življenjskimi potrebščinami in storitvami, vendar je v zadnjih letih prišlo do nekaterih pozitivnih razvojnih premikov (Kušar in Černe, 2012).

Prispevek obravnava turizem na območju sedmih haloških občin (Makole, Majšperk, Žetale, Videm, Podlehnik, Cirkulane, Zavrč), torej v okviru administrativnih meja. Tako opredeljeno območje se ne ujema povsem z obsegom Haloz, kakor so opredeljene v različnih virih (npr. Bračič, 1982; Slovenija – pokrajine in ljudje 2001), v katerih tvorita na severu mejo Dravinja in Drava, na vzhodu in jugovzhodu slovensko-hrvaška državna meja, na jugozahodu »gorska pregrada« Boč–Dončka gora–Macelj, na zahodu pa Jelovski potok. Vendar pa obravnava turizma zgolj v okviru naravnogeografsko omejenih Haloz z vidika razpoložljivosti statističnih podatkov ne bi bila izvedljiva, pa tudi vsebinsko bi bila le deloma smiselna, saj Haloze pogosto funkcionirajo kot ciljno območje prostočasnih/turističnih potovanj

skupaj z nekaterimi sosednjimi bližnjimi območji, s katerimi jih v precejšnji meri povezujejo tudi razvojna prizadevanja na področju turizma.

Pri delu so bili uporabljeni razpoložljivi statistični podatki in raznovrstni viri (strokovna literatura, razvojni dokumenti, turistični informacijski viri), izvedena pa je bila tudi anketna raziskava na območju Haloz, ki bo podrobneje predstavljena v posebnem poglavju. V prispevku je predstavljen pretekli razvoj turizma na območju Haloz. V nadaljevanju je obravnavana sedanja turistična ponudba (v smislu, kakor jo razumejo npr. Jeršič, 1985; Schmude in Namberger, 2007), nadalje prisotnost te ponudbe v različnih informacijskih virih, namenjenih turistom, v zaključnem delu pa so predstavljeni rezultati anketne raziskave, ki je bila namenjena ugotavljanju stališč o razvoju turizma med prebivalci Haloz. V okviru tega je obravnavana tudi problematika počitniških bivališč, ki so v drugi polovici 20. stoletja postala pomemben element haloške pokrajine in predstavljajo razširjene oblike pristočasne rabe tega prostora.

Turizem v Halozah v preteklosti

Bračič (1963) je na začetku šestdesetih let 20. stoletja ugotavljal, da je turizem v Halozah le skromno razvit, med razlogi za to pa je navedel prometno odrezanost in sorazmerno oddaljenost od večjih mestnih naselij. Kot turistično pomembnejšo točko je omenil le grad Borl kot »priljubljeno letovišče in izletišče z manjšim kopalnim bazenom«. Dodal je še, da je »v osnovi [...] nekaj manjših turističnih postojank (Hrastovec, Vel. Okič, Podlehnik)«. Tudi v naslednjih desetletjih v Halozah ni prišlo do pomembnejšega turističnega razvoja. Razlogov za to ni mogoče iskati samo v prej omenjeni prometni odrezanosti, saj se je stanje v naslednjih desetletjih precej izboljšalo, temveč tudi v različnih drugih dejavnikih, med katere sodijo neugodni demografski procesi (Korošec, 2005; Korošec, 2010; Korošec in Pak, 2010), zaposlovanje domačega prebivalstva v zaposlitvenih središčih zunaj Haloz (Korošec, 2010; Korošec in Pak, 2010) in drugi. Ne glede na doslej povedano so se v drugi polovici 20. stoletja oblikovali posamezni regionalno pomembni izletniški cilji (npr. Borl, Švabovo).

Turistične ponudbe, povezane s prenočevanjem turistov, je bilo zelo malo. Tako je bil edini kraj, ki ga je Statistični urad RS (v nadaljevanju SURS) uvrščal med t. i. pomembnejše turistične kraje, za katere je objavljale podatke o nastanitvenih zmogljivostih in turističnem obisku, samo Podlehnik, in sicer po zaslugi tamkajšnjega motela, ki pa je prenehal obratovati že sredi prejšnjega desetletja. Motel je izkoriščal ugodno prometno lego ob cesti proti sosednji Hrvaški. V njem so prenočevali tranzitni gosti, ki se na območju niso zadrževali, zato je k razvoju turizma v Halozah prispeval le malo. Statistični urad RS je objavljale podatke o turističnem obisku Podlehnik od leta 1979 do leta 2006. O značilnostih turističnega obiska največ pove povprečna doba bivanja, ki je večinoma znašala le dober dan. Opazen je bil izrazit poletni višek turističnega obiska, povezan s povečanim obsegom prometnih tokov proti Hrvaški v poletnih mesecih. Poletni višek obiska je bil značilen zlasti za tuje turiste, ki so prevladovali (Cigale, 2012). Dolgoročni trend obsega turističnega

obiska je kazal na stagnacijo oziroma rahlo upadanje. Od leta 1979 do 1990 je število prihodov turistov padlo z 20.328 na 13.383.

Takoj po osamosvojitvi Slovenije se je turistični obisk bistveno zmanjšal (leta 1992 je bilo zabeleženih le 1640 prihodov) in se ni nikoli več niti približal vrednostim iz časa Jugoslavije. Poudariti pa je treba, da se ti podatki nanašajo na eno samo, netipično lokacijo, zato o turizmu v Halozah povedo le malo. Obravnavo razvoja turizma s pomočjo statističnih podatkov skozi daljše obdobje na ravni občin onemogočajo spremembe občinskih meja. Večina haloških občin (z izjemo občine Makole) je bila do srede devetdesetih let del ptujske občine. Takrat so nastale samostojne občine Majšperk, Videm in Zavrč, a sta kasneje občini Majšperk in Videm doživeli precejšnje spremembe, saj sta se od njiju odcepili občini Žetale in Podlehnik. Sedanja razdelitev na teritorije občin velja od leta 2007 naprej. Iz navedenih razlogov v nadaljevanju predstavljeni statistični podatki za haloške občine za obdobje 2000–2009 (preglednica 1) omogočajo le omejen vpogled v spremembe na področju turizma.

Preglednica 3: Število turističnih ležišč ter prihodov in prenočitev turistov v haloških občinah v obdobju 2000–2009

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Število turist. ležišč										
Cirkulane								-	10	17
Makole							-	-	-	8
Podlehnik	99	141	137	137	97	131	131	-	-	36
Videm	-	-	-	-	-	-	-	-	6	19
Zavrč	-	-	-	-	-	-	-	9	-	-
Število turistov										
Cirkulane								37	37	4
Makole							-	-	-	-
Podlehnik	4380	5113	5929	5610	5262	5669	6114	123	110	216
Videm	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Zavrč	-	-	-	-	-	-	16	38	31	11
Število prenočitev										
Cirkulane								79	93	8
Makole							-	-	-	-
Podlehnik	4552	5206	6084	5829	5349	5843	6237	152	122	216
Videm	-	-	-	-	-	-	-	-	18	7
Zavrč	-	-	-	-	-	-	62	73	83	18

Opomba: Po podatkih SURS v obdobju 2000–2009 občini Majšperk in Žetale nista razpolagali s turističnimi ležišči, zato v preglednici nista zastopani. Občina Makole je nastala 1. marca 2006 z izločitvijo iz občine Slovenska Bistrica, občina Cirkulane pa 1. januarja 2007 z odcepitvijo od občine Gorišnica. Občine Zavrč, Žetale, Majšperk, Podlehnik in Videm v obdobju 2000–2009 niso doživele pomembnejših sprememb. V preglednici predstavljeni podatki so precej nezanesljivi. Tako naj bi bile 1. 2007 nastanitvene zmogljivosti na voljo le v občini Zavrč (9 ležišč), kljub temu pa so za isto leto objavili podatke o prenočitvah v občinah Cirkulane in Podlehnik. Podobne neskladnosti so opazne v vsem obdobju 2006–2009.

Vir: Letni pregledi turizma 2000–2002; SURS 2019 (Spletni vir 1)

Po podatkih SURS, ki sicer niso zagotavljali popolnega zajetja, v občinah Majšperk in Žetale v celotnem obdobju 2000–2009 sploh ni bilo turističnih ležišč, v občini Zavrč samo leta 2007, v občini Makole (ki je nastala 1. marca 2006 z izločitvijo iz

občine Slovenska Bistrica) pa samo leta 2009. Edina občina, ki je skoraj v celotnem obdobju razpolagala s turističnimi ležišči, je bila občina Podlehnik. Po zaprtju motela v Podlehniku so ostale nastanitvene zmogljivosti na območju sedmih haloških občin zelo skromne. Po turističnem obisku je bila ves čas v ospredju občina Podlehnik, torej občina z največjim številom turističnih ležišč. Največji obisk v občini je bil v letu 2006, ko so zabeležili 6237 prenočitev. Za druge občine velja, da po teh podatkih niso imele nikakršnega turističnega obiska ali pa so ga zabeležile le v posameznih letih. Tako je bilo po teh podatkih skupno število prenočitev v vseh občinah v letu 2009 samo 249. Podatki torej nedvoumno pričajo o zelo majhni vlogi turizma na obravnavanem območju.

Turizem v Halozah danes

Haloze tudi danes ostajajo z vidika turizma precej obrobná, slabo opažena pokrajina, o čemer nazorno pričajo tako podatki o turističnem obisku kot tudi skromno pojavljanje Haloz v različnih informacijskih virih, namenjenih turistom. Na drugi strani ne gre zanemariti živahne dejavnosti različnih lokalnih in regionalnih akterjev (npr. občine, LAS Haloze ...), ki v čedalje večji meri zaznamujejo turistični utrip obravnavanega območja. Da namenjajo turizmu precejšnjo pozornost, je razvidno tudi iz razvojnih dokumentov (Regionalni razvojni ... 2015; Strategija lokalnega razvoja za Lokalno akcijsko skupino ... 2016), relevantnih za obravnavano območje, ki vključujejo turizem med svoje razvojne prioritete. Vse to vpliva na današnjo podobo haloškega turizma, ki je predstavljena v nadaljevanju.

Turistična ponudba

Turistično ponudbo pogosto delijo na primarno in sekundarno turistično ponudbo (npr. Turistični terminološki slovar, 2016), prvotno in izpeljano (Schmude in Namberger, 2010, 30) oziroma turistični potencial in turistično opremljenost (Jeršič, 1985). Pri tem se prva oznaka nanaša na tiste prvine, katerih nastanek ni povezan s turizmom, so pa za njegov razvoj na različne načine pomembne (npr. naravna in kulturna dediščina), druga pa na tiste, ki so nastale posebej zaradi turizma (npr. nastanitveni objekti). Na tem mestu je najprej pozornost namenjena primarni/prvotni turistični ponudbi, potem pa še sekundarni/izpeljani ponudbi.

Današnja turistična ponudba v Halozah je sicer razmeroma skromna, a precej raznolika. Slednje velja zlasti za primarno ponudbo. Na območju Haloz so tako prisotne številne naravne vrednote in enote kulturne dediščine. V zvezi s prvimi kaže omeniti pragozdni rezervat na Donački gori in Reseniku, ki sega na območje občine Majšperk, »Gozdni, delno pragozdni rezervat Boč – Plešivec« (ki sega na območje občine Makole), pa tudi obsežna območja Nature 2000 (Boč–Haloze–Donačka gora, Dravinjska dolina, »Haloze – vinorodne«, Drava), ki obsegajo večinske dele občin Majšperk, Žetale in Cirkulane ter znatne dele ostalih štirih občin. Pomemben turistični potencial predstavlja tudi prisotnost kulturne dediščine. Na območju sedmih obravnavanih občin je po registru nepremične kulturne dediščine (Register nepremične kulturne ... 2019) več kot 200 enot (maja 2019 234; gl. preglednico 2). Največ jih je v občinah Majšperk (57) in Videm (53). Med njimi kaže omeniti

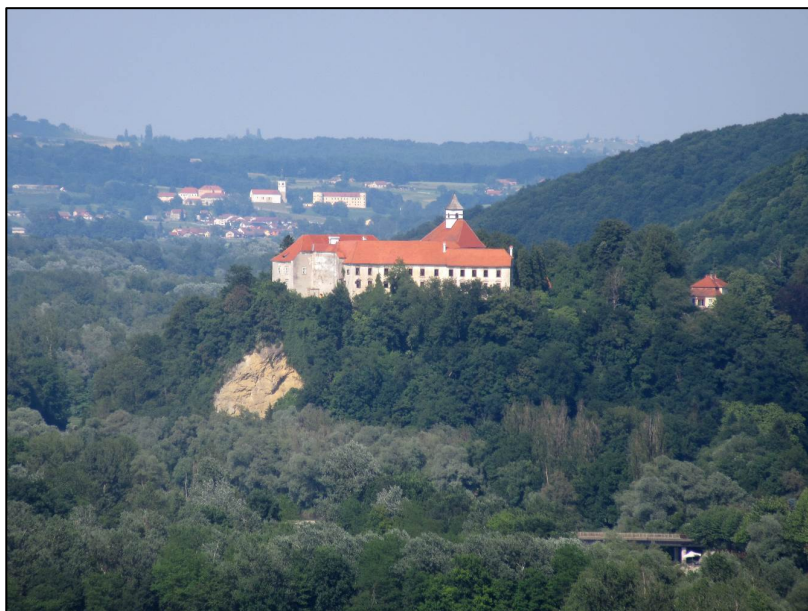
predvsem grad Borl, ki je zaradi pomanjkljivega vzdrževanja v slabem stanju, Ptujsko Goro (občina Majšperk) kot zelo pomemben romarski cilj, pa tudi cerkev svete Ane (Veliki Vrh pri Cirkulanah), ki ima podobno, čeprav manj pomembno vlogo.

Preglednica 4: Enote nepremične kulturne dediščine po občinah (stanje maja 2019)

Občina	Število enot
Cirkulane	28
Majšperk	57
Makole	30
Podlehnik	24
Videm	53
Zavrč	25
Žetale	17
Skupaj	234

Vir: Register nepremične kulturne dediščine 2019

Med vsemi enotami nepremične kulturne dediščine je ena sama, ki je državnega pomena (Borl). Celo Ptujška Gora je uvrščena le med enote lokalnega pomena. Tudi to opozarja na razmeroma omejeno turistično privlačnost objektov haloške kulturne dediščine, saj med njimi ni takšnih, ki bi po svoji turistični privlačnosti izrazito izstopali v slovenskem ali celo mednarodnem prostoru. Ne glede na to je prišlo v zadnjih letih do precejšnjega napredka na področju vključevanja kulturne dediščine v turistično ponudbo. K temu so prispevali tudi nekateri projekti, ki so bili sofinancirani s strani EU. S tem v zvezi je mogoče omeniti obnovo Vukove domačije v Žetalah, ureditev Viničarskega muzeja in etnografske zbirke na Gorci in Vinogradniškega muzeja v Veliki Varnici.

Slika 6: Grad Borl je ena najbolj prepoznavnih kulturno-zgodovinskih znamenitosti v Halozah. Žal je danes v precej slabem stanju in je potreben obnove Foto: Cigale,2019

Haloze so pomembna vinogradniška pokrajina, zato je turistična ponudba v precejšnji meri navezana tudi na to dejavnost. Vinorodni podokoliš Haloze predstavlja del vinorodnega okoliša Štajerska Slovenija (Pravilnik o seznamu geografskih označb ... 2007). Čez območje poteka vinsko turistična cesta VTC-11. Projekt Vinsko-turistična cesta Haloze VTC-11 je zaživel leta 1996 v okviru republiškega projekta vinskih cest Slovenije (Golc, 2005, 339). V povezavi s tovrstno turistično ponudbo velja izpostaviti tudi oblikovanje skupne blagovne znamke »Kulinarične Haloze«, ki je povezala več gostinskih ponudnikov s tega območja.

Razgibana gričevnata pokrajina, ki marsikje ponuja široke razglede, je zelo primerna za različne športnorekreacijske dejavnosti. Med njimi je treba posebej omeniti planinarjenje in pohodništvo, saj v severovzhodni Sloveniji ni veliko območij s primerljivimi pogoji. Na območju Haloz je več označenih planinskih poti, med katerimi je tudi nekaj veznih ali krožnih poti. Na območju med drugim najdemo Haloško planinsko pot, evropsko pešpot E-7, Bračičevo planinsko pot, poimenovano po geografu Vladimirju Bračiču, Žetalsko pot, Stoperško planinsko pot. Med njimi je najdaljša Haloška planinska pot (skupna dolžina 56 km; Spletni vir 2), ki je tudi najbolj poznana. Z izjemo svojega zahodnega dela je speljana predvsem po obrobju Haloz. Nadmorske višine, po katerih vodijo te poti, so razmeroma skromne (le redko presežejo 500 m), kar omogoča nadpovprečno dolgo planinsko oziroma pohodniško sezono, po drugi strani pa so zaradi tega za bolj športno usmerjene planince te poti manj zanimive, kar ima za posledico skromnejši turistični obisk. Na planinsko privlačnost območja vpliva tudi bližina Donačke gore (884 m) kot enega privlačnejših planinskih ciljev v vzhodni Sloveniji. Tja pripelje tudi Haloška planinska pot. Na območju ni planinskih koč, je pa v neposredni bližini (pod Donačko goro) Rudijev dom (592 m), ki razpolaga s kar 60 ležišči (Spletni vir 3).

Slika 7: Razgibana haloška pokrajina lahko pritegne obiskovalce z raznovrstnimi motivi
Foto: Cigale, 2019

Z izjemo Donačke gore, ki je po naravnogeografski regionalizaciji iz devetdesetih let (Slovenija – pokrajine in ljudje 2001) zunaj Haloz, obravnavano območje nima pomembnejših planinskih ciljev. Na to opozarja tudi dejstvo, da mogoče najbolj priljubljena slovenska spletna stran, ki je namenjena planinstvu in gorništvu, tj. *Hribi.net*, planinske cilje in planinski obisk v Halozah komaj registrira. Na območju Haloz so v okviru rubrike »Seznam gora« (Spletni vir 4) prisotni le Jelovice (623 m), Sv. Ana pri Makolah in Sv. Avguštin (504 m) v bližini Velike Varnice na meji s Hrvaško ter bližnja Donačka gora (posebej še Rudijev dom in Sv. Donat), opisi planinskih pohodov, ki jih prispevajo planinci – obiskovalci spletne strani, pa se le v zelo redkih primerih nanašajo na območje Haloz. Pri tem večinoma ne gre za posamezne vrhove ali druge točke, temveč vezne poti oziroma obhodnice (npr. Haloška planinska pot, Bračičeva pot, Stoperška planinska pot).

Še ena športnorekreacijska dejavnost, ki se je uveljavila v Halozah, je kolesarjenje. Tako so bile kolesarske ture s tega območja vključene v različne kolesarske vodnike (npr. Maher, 1996; Krajnc, 2002). K privlačnosti Haloz za kolesarjenje prispevajo razgiban gričevnat relief, gosto omrežje cest in skromen avtomobilski promet. Med drugimi rekreacijskimi dejavnostmi, ki so prisotne na tem območju, lahko omenimo še ribolov, lov (lovski turizem), pa tudi jadralno padalstvo in nabiranje gob.

Nastanitvene zmogljivosti

V poglavju, v katerem je bil obravnavan razvoj turizma v preteklosti, je bilo opozorjeno na skromno razvitost turizma. Z letom 2010 je SURS začel predstavljati podatke nastanitvene statistike po novi metodologiji (za obdobje od leta 2008 naprej), ki omogoča nekoliko boljše zajetje obstoječih zmogljivosti in turističnega obiska. Na manjšo zanesljivost starejših podatkov (preglednica 1) opozorijo navedbe za leto 2009, za katero so na voljo tako podatki stare kot nove metodologije. Prvi govorijo o 80 ležiščih, drugi pa kar o 148. Ležišča so bila v vseh haloških občinah z izjemo Žetal. Podatki za kasnejša leta sprva kažejo na manjši upad (leta 2011 je bilo v sedmih haloških občinah 90 ležišč), kasneje pa na občutno povečanje števila ležišč (leta 2017 224).

Preglednica 5: Število turističnih ležišč v haloških občinah v obdobju 2008–2017

Občina	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Cirkulane	31	31	15	17	16	24	5	24	14	10
Majšperk	12	12	12	-	11	4	4	106	13	13
Makole	8	16	41	-	-	-	26	26	26	26
Podlehnik	41	36	36	42	42	36	42	42	42	42
Videm	14	43	25	21	11	23	12	96	106	123
Zavrč	11	10	10	10	10	10	10	10	10	10
Žetale	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Skupaj	117	148	139	90	90	97	99	304	211	224

Opomba: Od leta 2008 naprej so bili objavljeni podatki po spremenjeni metodologiji (drugačen vzorčni okvir, uvedba metode imputiranja podatkov, uvedba praga 10 stalnih ležišč pri mesečnem zajemu podatkov, nova razvrstitev krajev oziroma občin, prenehanje objavljanja podatkov za »turistične kraje«, spremembe pri razvrstitvi turističnih nastanitvenih objektov glede na vrsto in kategorijo, zakrivanje občutljivih podatkov ...), ki je izboljšala zajetje turističnega obiska. Posledično je to vplivalo na večje

vrednosti kazalnikov nastanitvene statistike, ki niso nujno bile posledica dejanskega povečanja zmogljivosti ali obiska, temveč le metodoloških sprememb.

Vir: SURS, 2019 (Spletni vir 5)

Prevladujejo manjši nastanitveni objekti. Največ je ležišč v t. i. ostalih nastanitvenih objektih (leta 2017 120 od 224 oziroma 53,6 %). Ležišča v objektih hotelskega tipa (hoteli in podobni nastanitveni objekti) so po podatkih za leto 2017 na voljo v občinah Podlehnik ter Videm. Med maloštevilnimi nastanitvenimi objekti kaže posebej omeniti turistične kmetije. V sedmih haloških občinah so po podatkih Registra nastanitvenih obratov (2019) le tri turistične kmetije, ki ponujajo nastanitev. Poleg tega je na obravnavanem območju še nekaj drugih turističnih kmetij, največ izletniških. Čeprav je število turističnih kmetij razmeroma skromno, so pomemben segment turistične ponudbe, saj jih najdemo tudi na območjih, ki so bolj oddaljena od glavnih prometnih poti in kjer ni druge turistične ponudbe. Podobno velja za različne manjše nastanitvene objekte, ki jih v zadnjih letih lastniki ponujajo turistom prek spletnega portala *Airbnb* (pa tudi *Booking.com*). Natančnega števila ponudnikov zaradi zasnove spletne strani ni mogoče ugotoviti, gre pa za vsaj deset nastanitvenih enot, tako sob in stanovanj kot celih hiš (ali hišic). Med ponudniki je mogoče najti tudi tuje državljane.

Turistični obisk

Podatki o turističnem obisku, zbrani in predstavljeni po novejši statistični metodologiji, so na voljo od vključno leta 2008 naprej, vendar so izjemno pomanjkljivi. SURS namreč podatkov o turističnem obisku za večino haloških občin niti ne objavlja, tako da ni mogoče dobiti vpogleda v trende ali druge osnovne značilnosti turističnega obiska, kot sta npr. sezonska razporeditev obiska ali pa državni izvor turistov. Podatki za obdobje 2008–2017 (Spletni vir 5) so objavljeni le za dve občini. Za občino Videm so na voljo samo za leto 2009, ko je bilo zabeleženih 47 prihodov turistov in 94 prenočitev, leto 2013, ko je bil obisk precej manjši (14 prihodov in 22 prenočitev) ter za leta 2015–2017, ko se je število prihodov turistov povečalo s 327 na 2408, število prenočitev pa s 465 na 4061 (kar je povezano tudi z bistvenim povečanjem kapacitet). Poleg tega so za leto 2017 objavljeni še podatki za občino Cirkulane, po katerih je bilo zabeleženih 83 prihodov turistov in 227 prenočitev. Potemtakem ni na voljo podatkov, ki bi omogočili bolj zanesljiv vpogled v dejanski turistični obisk, v vsakem primeru pa so številke zelo majhne. Podatki za leto 2018 zaradi uporabe novih podatkovnih virov (Registra nastanitvenih obratov in sistema za elektronsko poročanje podatkov eTurizem) niso povsem primerljivi s starejšimi. Po teh podatkih je bilo v občini Cirkulane 614 prenočitev, v občini Videm pa kar 8982.

Leta 2009 je bila v občini Videm povprečna doba bivanja točno dva dneva, kar je precej pod slovenskim povprečjem (leta 2009 3,02 dni), leta 2017 pa še krajša (1,7 dneva). Tudi sestava turističnega obiska glede na državni izvor turistov je za slovenske razmere dokaj netipična. Tako je bilo npr. v letu 2017 v občini Videm 35,0 % domačih prenočitev (podoben delež kot na državni ravni), zato pa so bili na drugem mestu po številu prenočitev hrvaški turisti (14,6 %) pred nemškimi (8,7 %) in češkimi (7,1 %) turisti. V občini Cirkulane so v letu 2017 največ prenočitev, kar 24,7 %,

prispevali belgijski turisti, 20,3 % nemški turisti, šele na tretjem mestu so bili slovenski in francoski turisti (po 10,1 % prenočitev). Upoštevati pa je treba, da gre za skromne absolutne številke, zato deleži od leta do leta zelo nihajo.

Haloze v turističnih informacijskih virih

Na odločitve turistov o obisku določenega kraja oziroma območja v veliki meri vplivajo informacije, na katere potencialni obiskovalci slučajno naletijo ali pa jih načrtno poiščejo. Vključitev določene ponudbe/območja v različne turistom namenjene informacijske vire potemtakem vpliva tudi na prostorsko usmerjenost in obseg turističnega obiska. Tako nas je zanimalo tudi, v kolikšni meri so Haloze prisotne v informacijskih virih, ki predstavljajo slovensko turistično ponudbo, ter katere so tiste turistične zanimivosti in tisti elementi turistične ponudbe Haloz, ki so našli svoje mesto v turističnih informacijskih virih.

V ta namen so bili pregledani izbrani tiskani turistični vodniki, in sicer tisti, ki so izšli v zadnjih dveh desetletjih in so pisani v angleškem jeziku in s strani angleško govorečih avtorjev, saj so opozarjali na to, kaj je lahko zanimivo ali prepoznavno tudi v širšem prostoru, za turiste zunaj slovenskih meja. Poleg tega je bilo pregledanih nekaj izbranih spletnih strani s področja turizma. Izbor je bil zaradi velike zastopanosti tovrstnih vsebin na spletu nujno zelo omejen. Pri tem je šlo za dva spletna portala, ki sta relevantna tudi zunaj meja Slovenije (www.tripadvisor.com; www.lonelyplanet.com), na drugi strani pa so bile upoštevane tiste spletne strani, ki se v celoti osredotočajo samo na obravnavano območje, tj. Haloze.

Pregled izbranih tiskanih turističnih vodnikov v angleškem jeziku (McKelvie in McKelvie, 2005; Longley, 2007; Fallon, 2007; Bousfield in Stewart, 2012; Barron, Dunn, Bills in Cosier, 2014) je pokazal, da Haloze v tiskanih turističnih vodnikih v angleščini skoraj niso omenjene. Če so že omenjene, so zelo na kratko in predvsem v zvezi z vini. Posebej so tako predstavljene samo v dveh vodnikih (Fallon, 2007; Longley, 2007), zelo mimogrede pa so omenjene v tretjem (McKelvie in McKelvie, 2005). Še največ prostora nameni Halozam *The Rough Guide to Slovenia* (Longley, 2007), vendar skoraj samo v zvezi z vini, omeni pa tudi pomanjkljiv javni prevoz, zaradi česar je potreben lasten prevoz. Vodnik *Lonely Planet* (Fallon, 2007) kot edini omeni tudi Haloško planinsko pot. Med posameznimi znamenitostmi s tega območja je v vodnikih največkrat omenjena Ptujška Gora, trikrat tudi Borl, dvakrat pa Štatenberg. Edina večkrat omenjena turistična zanimivost z območja Haloz kot naravnogeografske enote (Bračič, 1982; Slovenija – pokrajine in ljudje 2001) je le grad Borl, medtem ko se Ptujška Gora in Štatenberg nahajata že zunaj tega območja.

Med tujimi spletnimi stranmi je bila pozornost namenjena eni najbolj vplivnih svetovnih turističnih spletnih strani www.tripadvisor.com ter spletni verziji turističnega vodnika Lonely Planet (www.lonelyplanet.com), ki predstavlja novejšo stanje kot tiskani vodniki. Na spletni strani www.tripadvisor.com, ki naj bi bila po lastnih trditvah največja potovalna spletna stran na svetu (Spletni vir 6), je iskanje s ključno besedo Haloze dalo le pet zadetkov: grad Štatenberg, Ptujška Gora (Bazilika Marije Zavetnice), »Lavender Farm Haloze« (v Sedlašku; v kategoriji zgodovinsko

sprehajalno/pohodniško območje, dejansko gre za sobodajalstvo), gostišče Majolka ter turistična kmetija Pungračič. Na spletni strani *www.lonelyplanet.com* so Haloze izredno na kratko predstavljene le v navezavi na vinske ceste (Spletni vir 7), a je pri tem mimogrede omenjena tudi Haloška planinska pot. Haloze so označene kot »pokrajina blagih gričev, vinske trte, koruze in sončnic«.

Med spletnimi stranmi, ki predstavljajo le območje Haloz, je stran *www.haloze.net*. Poleg znamenitosti na območju sedmih haloških občin zajema še tiste v občini Rogatec. Med kulturno dediščino predstavlja dvorec Štatenberg, baziliko Marije Zavetnice in Grad Borl, med naravnimi znamenitostmi pa Topli potok (ki ima tri kraške izvire nad samostanom v Studenicah), Krajinski park Boč-Donačka gora, Donačko goro, jamo Belojačo (južno od Makol) ter izvir Sotle. V kategoriji Muzeji in zbirke je kot edini predstavljen Muzej na prostem Rogatec. Spletna stran *visit-haloze.si*, ki predstavlja isto območje (sedem haloških občin in še občino Rogatec), med deset »top lokacij« uvršča Donačko goro, Rogatec, Ptujsko goro, Štatenberg, Borl, Gorco, Tovarno umetnosti (Breg pri Majšperku), Vidovo klet (Videm pri Ptujju), Formo Vivo Makole ter Žetale (»idilično vasico pod Donačko goro«). Spletna stran *www.turizem.haloze.org* predstavlja vseh sedem haloških občin ter še občino Gorišnica. Na spletni strani je tudi povezava do turističnega vodnika Haloze, turistični vodnik (Golc, 2015). Posamezna poglavja se večinoma nanašajo na območja večjih haloških naselij (Zavrč, Cirkulane, Zgornji Leskovec, Videm pri Ptujju, Podlehnik, Žetale, Majšperk, Makole), poleg tega pa publikacija vsebuje še poglavji Gorišnica in Ptujška Gora.

Potemtakem so v turističnih medijih Haloze kot turistični cilj slabo prepoznavne in le simbolično prisotne. V tujih vodnikih so Haloze omenjene v zvezi z vinom in pohodništvom, domači turistični informacijski viri pa opozorijo na širši spekter potencialnih turističnih privlačnosti, pri čemer sta vključeni tudi naravna in kulturna dediščina. S prostorskega vidika Haloze niso obravnavane znotraj »formalnih« meja, ampak skupaj s tisto okolico, ki je z njimi funkcijsko povezana. Tako so kot haloške znamenitosti upoštewane tudi Ptujška Gora, Štatenberg, Donačka gora ... Sicer pa je že Bračič (1982, 7) posredno opozarjal na razlike pri dojemanju Haloz, saj je omenjal, da so prebivalci Dravskega polja k Halozam pogosto prištevali tudi t. i. Savinsko.

Stališča domačinov o razvoju turizma na območju Haloz

Ključen dejavnik razvoja turizma je lokalno prebivalstvo. Da bi dobili vpogled v stališča domačinov o razvoju turizma na območju Haloz, je bila izvedena obsežna anketna raziskava. Izvedena je bila v 22 naseljih v šestih haloških občinah (preglednica 4), pri čemer so bili anketiranci osebno anketirani na njihovem domu. V vsakem gospodinjstvu je bila anketirana le ena oseba. V analizo je bilo vključenih 468 veljavnih vprašalnikov. Največ anketirancev (114) je bilo iz občine Cirkulane, v občini Makole pa anketiranje sploh ni bilo izvedeno.

Anketni vprašalnik je zajemal več vsebinskih sklopov vprašanj, na tem mestu pa bodo obravnavani le odgovori na vprašanja, povezana s turizmom in sekundarnimi počitniškimi bivališči. V prvem vsebinskem sklopu smo anketirance spraševali o

njihovem mnenju o možnostih za razvoj turizma in o turističnih privlačnostih v Halozah, v drugem o njihovem interesu in možnostih za ukvarjanje s turistično dejavnostjo, zaključni sklop pa je bil namenjen problematiki sekundarnih počitniških bivališč v Halozah.

Preglednica 6: Število izpolnjenih anketnih vprašalnikov po občinah

Občina	Število izpolnjenih anketnih vprašalnikov
Cirkulane	114
Majšperk	48
Podlehnik	73
Videm	85
Zavrč	62
Žetale	86
Makole	0
Skupaj	468

Privlačnosti in zanimivosti na območju Haloz po mnenju anketirancev

Anketirance smo povprašali o tem, kaj je po njihovem mnenju na območju Haloz za turiste najbolj privlačno in zanimivo. Šlo je za vprašanje odprtega tipa. Najbolj pogoste so bile navedbe v zvezi s hrano in vinom (216 navedb: domača hrana, hrana, gostinstvo, kulinarika, lokalna hrana, vinske poti, vino ...). Pogosteje so omenjali tudi naravo, okolje in pokrajino na splošno (161 navedb, npr. narava, pokrajina, okolje, neokrnjena narava ...), kulturno-zgodovinsko dediščino (62 navedb: cerkve, sakralna dediščina, kulturna dediščina ...; tudi nekatere posamezne znamenitosti – Ptujška Gora, grad Borl, Vukova domačija z muzejem ...), turizem na kmetiji (42 navedb), mir (33 navedb), različne splošne značilnosti ljudi in družbe na tem območju (26 navedb: prijaznost ljudi, podeželski način življenja, gostoljubni domačini, zgodovina Haloz ...).

Nadpovprečno pogoste so bile tudi navedbe v zvezi s planinstvom in pohodništvom (pohodništvo, pohodniške poti, hribi, Donačka gora, Boč, Haloška planinska pot ...). Precej je bilo tudi navedb, ki so se nanašale na različne druge športnorekreacijske dejavnosti (26 navedb). Med znamenitostmi so, poleg že omenjenih, navedli še izvir Sotle, restavracijo Dolina Winettu, Švabovo in »ribnik« (ob katerem je tudi gostišče). Prevladovala so torej bolj splošne navedbe (kulinarika, vino, narava), po številu navedb pa sta izstopala le dva vsebinska sklopa: domača hrana in vino ter haloška pokrajina z razmeroma dobro ohranjeno naravo.

Anketiranci so pogosteje omenjali tiste zanimivosti, ki so še posebej aktualne na njihovem ožjem območju. Potemtakem je na odgovore vplivalo tudi število anket, ki so bile opravljene v posameznih naseljih/občinah. Anketiranci so pogosto navajali zanimivosti, ki so že zunaj »pravih« Haloz (npr. Ptujška Gora, Štatenberg, Boč), a jih sami vidijo kot del Haloz (zaradi bližine, prepoznavnosti, ker predstavljajo del njihovega običajnega življenjskega in pristočnega okolja).

Slika 8: Po mnenju anketiranih domačinov je Ptujjska Gora ena ključnih haloških znamenitosti
Foto: Cigale, 2019

Mnenje o možnostih za razvoj turizma v Halozah

Anketiranci imajo razmeroma optimistično mnenje o možnostih za razvoj turizma v Halozah, saj jih kar 36,9 % meni, da so »dokaj ugodne«, nadaljnjih 48,1 %, da so precej skromne, in samo 14,9 %, da v Halozah sploh ni pravih možnosti za turizem. Med oblikami turizma, ki jih je po mnenju anketirancev mogoče razvijati v Halozah (preglednica 5), je bil daleč največkrat omenjen enodnevni izletniški turizem (kar 55,0 % vseh odgovorov) pred bivanjem na kmetiji ali v zidanicah (24,3 % odgovorov). Precej anketirancev je menilo, da obstajajo možnosti za razvoj raznovrstnih oblik turizma (16,8 % odgovorov). Ti odgovori vendarle govorijo o tem, da anketiranci ne vidijo možnosti za bolj velikopotezen razvoj turizma, zato pa se jim zdi realen razvoj tistih oblik turizma, ki so že zdaj prisotne v Halozah, a v zelo majhni meri.

Preglednica 7: Oblike turizma, ki bi jih bilo po mnenju anketirancev mogoče razvijati v Halozah.

Možne oblike turizma	Število odgovorov	% odgovorov	% anketirancev
Enodnevni izletniški turizem	213	55,0	57,1
Bivanje na kmetiji ali v zidanicah	94	24,3	25,2
Gradnja novih objektov ali preureditev obstoječih	15	3,9	4,0
Raznovrstne oblike turizma	65	16,8	17,4
Skupaj	387	100,0	

Opomba: Možnih je bilo več odgovorov.

Kljub precej pozitivnemu vrednotenju možnosti za razvoj turizma v Halozah je dejansko stanje drugačno. Kot glavno oviro pri razvoju turizma (preglednica 6) vidijo domačini pomanjkanje finančnih sredstev (42,3 % vseh odgovorov), drugi najpogosteje navajani razlog pa je odsotnost interesa med domačini (25,2 % odgovorov). Precej jih tudi meni, da ni ustrezne turistične infrastrukture (11,7 %), 7,8 % pa je bilo odgovorov, da v Halozah niti ni delovne sile. Čeprav je – kot je bilo že omenjeno – 14,9 % anketirancev odgovorilo, da za razvoj turizma v Halozah sploh ni pravih možnosti, je le 3,3 % anketirancev (2,9 % odgovorov) menilo, da v Halozah ni nič privlačnega in zanimivega. To potrjuje vtis, da domačini Haloz ne doživljajo kot skromno privlačne, za turizem le malo primerne pokrajine.

Preglednica 8: Glavne ovire pri razvoju turizma v Halozah po mnenju anketirancev.

Glavne ovire pri razvoju turizma	Število odgovorov	% odgovorov	% anketirancev
Ni finančnih sredstev	216	42,3	47,5
Ni interesa med domačini	129	25,2	28,4
Ni ustrezne turistične infrastrukture	60	11,7	13,2
Ni delovne sile	40	7,8	8,8
Ni nič privlačnega in zanimivega	15	2,9	3,3
Ni ovir za razvoj turizma	9	1,8	2,0
Sploh ni potreb	6	1,2	1,3
Drugo	36	7,0	7,9
Skupaj	511	100,0	

Opomba: Možnih je bilo več odgovorov.

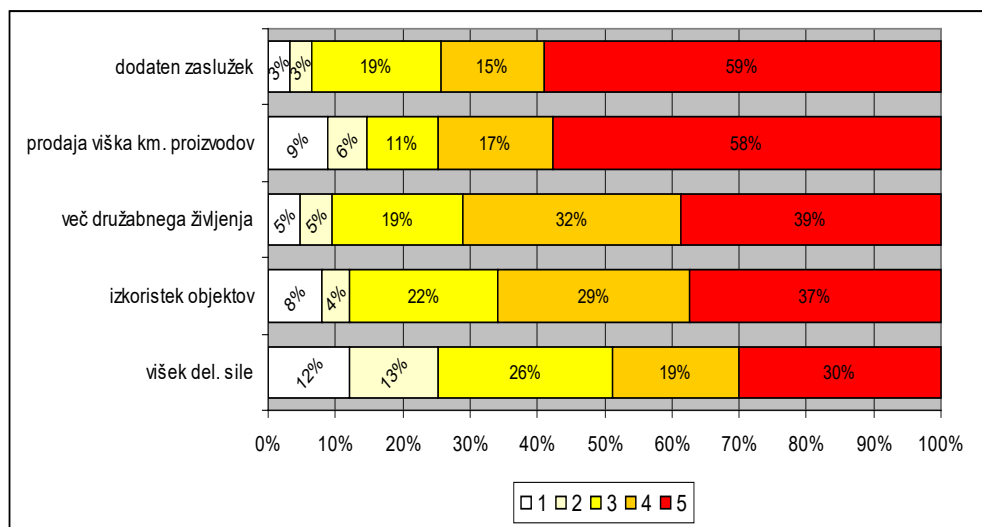
Pripravljenost in možnosti anketirancev za ukvarjanje s turizmom

Anketirancem je bilo postavljeno tudi vprašanje, ali bi se bili pripravljene ukvarjati s turistično dejavnostjo. 284 oziroma 61,9 % je bilo tistih, ki so odgovorili, da se sami ne bi bili pripravljene ukvarjati s turizmom. Vendarle pa kaže opozoriti na obstoj pomembne skupine anketirancev, ki so izkazali manjšo ali večjo pripravljenost za ukvarjanje s turizmom. Tako je bilo 90 oziroma 19,6 % tistih, ki bi se bili mogoče pripravljene ukvarjati s turizmom, podoben delež (18,5 % oziroma 85 anketirancev) pa je bilo tistih, ki so odgovorili, da bi bili pripravljene.

Manj ugodna je slika, če pogledamo, kako anketiranci ocenjujejo svoje možnosti za ukvarjanje s turizmom. S tem povezano vprašanje je bilo postavljeno le tistim, ki so na vprašanje, ali bi se bili pripravljene ukvarjati s turizmom, odgovorili z »da« ali »mogoče«. Samo slaba petina (33 oziroma 18,8 %) teh anketirancev je menila, da imajo dobre možnosti za ukvarjanje s turizmom. Da možnosti sicer imajo, a so te slabe, je menilo 68 oziroma 38,6 % anketirancev, največja skupina (75 oziroma 42,6 %) pa so bili tisti, ki ocenjujejo, da teh možnosti sploh nimajo. Potemtakem je od vseh anketirancev 7,05 % tistih, ki bi se bili pripravljene ukvarjati s turizmom in hkrati ocenjujejo, da imajo za to dobre možnosti. Ta delež, ob upoštevanju trenutnega stanja, nikakor ni majhen.

Tisti anketiranci, ki bi se (mogoče) bili pripravljene ukvarjati s turizmom, so bili tudi naprošeni, da so na lestvici od 1 do 5 (1 = nepomembno, 5 = zelo pomembno) ocenili,

kako pomembni so za njih posamezni razlogi, zaradi katerih bi se začeli ukvarjati s turistično dejavnostjo (gl. sliko 4). Kot najpomembnejšega so vrednotili dodaten zaslužek, drugi najpomembnejši razlog pa je bila prodaja viška kmetijskih proizvodov. Kot najmanj pomemben se je izkazal višek delovne sile, kar ponovno opozarja na to, da sociodemografska struktura haloškega prebivalstva lahko predstavlja potencialno oviro razvoju turizma (ali drugih gospodarskih dejavnosti), saj primanjkuje razpoložljive delovne sile. Na drugi strani pa ostaja kmetijska dejavnost (in z njo povezani viški kmetijskih proizvodov), kljub temu da se prvenstveno z njo preživlja le manjši delež anketirancev, pomemben dejavnik na obravnavanem območju, ki vpliva tudi na zanimanje za razvoj turizma.

Slika 9: Razlogi, zaradi katerih bi se bili anketiranci pripravljene ukvarjati s turizmom

Opomba: 1 = nepomembno, 5 = zelo pomembno

Pogledi anketirancev na počitniška bivališča v Halozah

Že Jeršič (1968; 1998) je med območji z nadpovprečno zgostitvijo počitniških bivališč omenjal tudi vinorodna gričevja. Takšno zgostitev je mogoče opaziti tudi v primeru Haloz. Tudi na tem območju, tako kot v večini slovenskih vinorodnih pokrajin, je v obdobju po drugi svetovni vojni prišlo do razmaha sekundarnih počitniških bivališč. Leta 2011 je bilo v vseh sedmih obravnavanih občinah po podatkih registrskega popisa skupaj 508 počitniških bivališč (preglednica 7). Največ počitniških bivališč je v občini Videm (111), ki je največja tudi po površini, sledijo pa občine Cirkulane (97), Podlehnik (96) in Majšperk (93). Najmanj jih je v občinah Žetale (22) in Makole (30). Potemtakem je (ob upoštevanju velikosti občin) mogoče opaziti večjo zgostitev v Vzhodnih Halozah, zlasti pa je majhno (tudi ob upoštevanju njune velikosti) njihovo število v občinah Makole in Žetale. Praktično vsa počitniška stanovanja (96,5 %) so v enostanovanjskih stavbah (počitniške hišice).

Sekundarna počitniška bivališča imajo različne učinke (npr. Gosar, 1989; Goluža, 2013) in so različno vrednotena s strani lokalnega prebivalstva (Rye, 2011). Zaradi

precejšnje zgoštevne počitniških bivališč (zlasti v vzhodnem delu Haloz) je vprašanje odnosa domačinov do njih zelo relevantno tudi na obravnavanem območju.

Preglednica 9: Stanovanja za počitniški namen ali sekundarno rabo po občinah leta 2011

Občina	Število stanovanj	Površina* km ²	Število stanovanj/km ²
Cirkulane	97	32,1	3,0
Majšperk	93	72,8	1,3
Makole	30	36,9	0,8
Podlehnik	96	46	2,1
Videm	111	80	1,4
Zavrč	59	19,3	3,1
Žetale	22	38,1	0,6
Skupaj	508	325,2	1,6

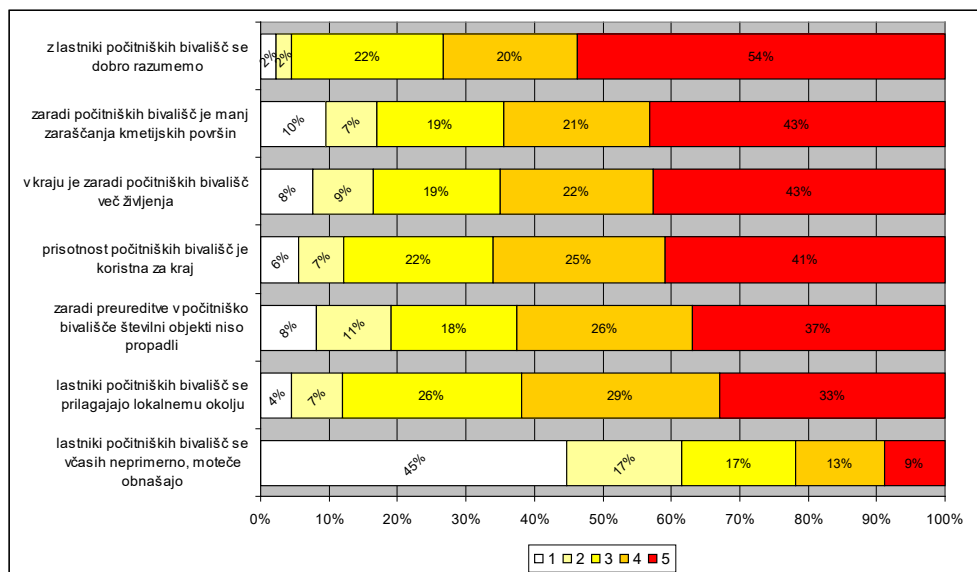
* Površina: stanje leta 2018

Vir: SURS, 2019 (Spletni vir 8; Spletni vir 9)

Kot že omenjeno, so bila v našo anketno raziskavo vključena tudi vprašanja v zvezi s počitniškimi bivališči na območju Haloz. Anketiranci so bili tako povprašani tudi o svojih stališčih v zvezi s trditvami, ki se nanašajo na prisotnost počitniških bivališč in njihovih lastnikov v svojem domačem okolju. Svoje strinjanje s posameznimi trditvami so ovrednotili na lestvici od 1 do 5, kjer je 1 pomenilo »sploh se ne strinjam«, 5 pa »popolnoma se strinjam«. Njihovi odgovori kažejo na v splošnem zelo pozitiven odnos do tega pojava (gl. sliko 5). Tako se je več kot polovica (54 %) popolnoma strinjala s tem, da se z lastniki počitniških bivališč dobro razumejo. Nasploh so izrazito prevladovale vrednosti od 3 do 5, in sicer jih je skupaj izbralo kar 96 % anketirancev.

Anketiranci se v splošnem izrazito strinjajo tudi s tistimi trditvami, ki se nanašajo na pozitivne učinke počitniških bivališč v njihovem okolju. Tako je pri trditvi, da je zaradi počitniških bivališč manj zaraščanja kmetijskih površin, vrednosti 4 in 5 izbralo 64 % anketirancev, pri trditvi, da je zaradi počitniških bivališč v kraju več življenja 65 %, pri trditvi, da je prisotnost počitniških bivališč koristna za kraj pa celo 66 %. Anketiranci večinoma tudi menijo, da zaradi preureditve v počitniško bivališče številni objekti niso propadli (vrednosti 4 in 5 je izbralo 63 % anketirancev) in da se lastniki počitniških bivališč prilagajajo lokalnemu okolju (62 %). Edina trditev, pri kateri je bil delež ocen 4 in 5 manjši od polovice, je bila negativna trditev. Tako je pri trditvi, da se lastniki počitniških bivališč včasih neprimerno, moteče obnašajo, le 22 % anketirancev izbralo vrednosti 4 in 5. Kar 45 % jih je izbralo vrednost 1 (da se s to trditvijo sploh ne strinjajo).

Rezultati torej nedvoumno kažejo, da dojema lokalno prebivalstvo počitniška bivališča kot pozitiven element v svojem domačem okolju. Verjetno k temu prispeva tudi dejstvo, da med lastniki počitniških bivališč nastopajo tudi tisti, ki so sorodstveno povezani s Halozami oziroma s tega območja celo sami izvirajo, ali pa gre za lastnike z bližnjih območij. Tako v številnih primerih ne predstavljajo pravih tujcev z drugačno mentaliteto in vrednotami, kar olajšuje socialne stike ter medsebojno razumevanje in sodelovanje.

Slika 10: Strinjanje anketirancev s trditvami, ki se nanašajo na počitniška bivališča v njihovem kraju oziroma na območju, kjer bivajo.

Opomba: Anketiranci so izbirali odgovore na lestvici od 1 do 5, kjer je 1 pomenilo »sploh se ne strinjam«, 5 pa »popolnoma se strinjam«.

Zaključek

Haloze so slovenska pokrajina brez prave turistične tradicije. Podatki o turističnem obisku kažejo, da obisk stacionarnih turistov ves čas ostaja zelo majhen. Kot potencialen turistični cilj se v turistom namenjenih informacijskih virih pojavljajo v zelo majhni meri, pri tem pa jim je namenjenega le malo prostora. Tako se Haloze ne pojavljajo kot znana ali prepoznavna turistična destinacija in v dobršni meri ostajajo zunaj potencialnega turističnega prostora, kakor ga zaznavajo turisti. Ne glede na to turistična ponudba (vključno z nastanitveno) postaja čedalje bolj bogata in raznolika, s tem pa tudi bolj zanimiva za turiste.

Turistična identiteta Haloz je bila tradicionalno zelo šibka. Haloška planinska pot je bila eden redkih primerov, ko je turistična (športnorekreacijska) ponudba povezovala različna območja Haloz in tako pozitivno vplivala na enotno turistično podobo regije. V sedanjosti je primerov skupnega delovanja na področju turizma in enotne predstavitve haloške turistične ponudbe čedalje več (npr. skupni turistični vodnik, skupne spletne strani), kar vpliva na povečevanje turistične prepoznavnosti regije.

Haloze so le v manjši meri primaren turistični cilj in pogosto predstavljajo predvsem zaledje nekaterim bolj obiskanim ciljem v okolici (npr. Ptuj), kar predstavlja tudi svojevrstno priložnost za turistični razvoj. Med najbolj prepoznavnimi turističnimi cilji so tudi tisti, ki ležijo zunaj meja Haloz (Ptujška gora, Štatenberg ...). Tudi domačini takšne turistične cilje pogosto povezujejo s Halozami oziroma jih v precejšni meri vidijo kot njihov del. Percepcija Haloz (njihovega obsega) se potemtakem ne ujema z naravnogeografskimi mejami. Na to je deloma vplivala

občinska razdelitev (več haloških občin obsega tako »prave« Haloze kot sosednja območja), pa tudi funkcijske povezave »pravih« Haloz z njihovo bližnjo okolico. Takšno zaznavanje »turistične regije« lahko pozitivno učinkuje na njeno privlačnost, saj širi nabor njenih turističnih znamenitosti in s tem bogati njeno turistično ponudbo.

Pozornosti vreden je splošno pozitiven odnos lokalnega prebivalstva do turizma, ki se kaže tako v presoji možnosti za njegov razvoj kot tudi v nezanimljivem interesu posameznikov za ukvarjanje z njim. Enako velja za odnos do počitniških bivališč, ki predstavljajo zelo razširjeno obliko prostočasne rabe tega prostora, hkrati pa so lahko v posameznih (zaenkrat bolj ali manj izjemnih) primerih tudi nosilci nastanitvene turistične ponudbe (oddajanje prek spletnih portalov).

Domačini kot glavne ovire za razvoj turizma vidijo pomanjkanje finančnih sredstev in pomanjkanje interesa za ukvarjanje s to dejavnostjo. Slednje je povezano tudi s staranjem prebivalstva in zaposlovanjem zunaj Haloz. Med dejavniki, ki negativno vplivajo na razvoj turizma, lahko omenimo še manjše lokalno/regijsko povpraševanje zaradi skromnejše gospodarske razvitosti in s tem manjše kupne moči, kar pomeni, da je v precejšnji meri odsoten tisti segment povpraševanja, ki bi bil zaradi svoje prostorske bližine lahko nadpovprečno pomemben. Manjka tudi nadpovprečno privlačnih točk, ki bi usmerjale pozornost k Halozam oziroma ki bi jih bilo treba »nujno« videti. Kljub temu je v regiji veliko raznovrstnih turističnih privlačnosti, ki lahko pritegnejo turiste in ki bi lahko predstavljale nosilne elemente haloške turistične ponudbe.

Na prihodnji razvoj turizma bodo vplivale tudi različne spremembe, ki jih doživljajo Haloze. Mednje sodi spreminjanje pokrajine, povezano z opuščanjem agrarne rabe in zaraščanjem, ki vpliva tudi na spremenjeno doživljajsko vrednost. Te spremembe bodo verjetno imele precej protislovne učinke, tako pozitivne kot negativne (kar kažejo nekateri primeri od drugod, npr. Höchtl, Lehringer in Konold, 2005), in jih bo treba šele ovrednotiti. Omeniti kaže tudi posledice izgradnje avtocestnega odseka Draženci–mejni prehod Gruškovje, ki se bodo šele pokazale, pričakovati pa je mogoče, da bo povečana dostopnost dolgoročno pozitivno vplivala na turistično obiskanost Haloz. Na spremembe na področju turizma vpliva tudi prisotnost takšnih globalnih pojavov, kot sta npr. spletna portala *Airbnb* in *Booking.com*, kar opozarja na to, da so tudi Haloze vpete v procese, ki preoblikujejo turizem po svetu.

Kljub temu da Haloze ostajajo na turističnem obrobju, je turizem dejavnost, ki je čedalje bolj prisotna v tem prostoru. Glede na prevladujoč pozitiven odnos do turizma ter čedalje večji obseg aktivnosti na tem področju, katerih nosilci so lokalni akterji, je mogoče pričakovati, da se bo turistična dejavnost v prihodnje prebila iz ozadja in postala bolj relevanten gospodarski dejavnik, s tem pa prispevala svoj delež k razvoju tega obmejnega in tradicionalno manj razvitega območja.

Literatura in viri

Barron, Y., Dunn, W., Bills, J., Cosier, J. (2014): *The Slovenia book : top 100 destinations*. Ljubljana.

- Bousfield, J., Stewart, J. A. (2012): Slovenia. London.
- Bračič, V. (1963): Turistična geografija. Maribor.
- Bračič, V. (1967): Vinorodne Haloze : socialno-geografski problemi s posebnim ozirom na viničarstvo. Maribor.
- Bračič, V. (1982): Gozdnate Haloze : socialnogeografska študija. Maribor.
- Cigale, D. (2012): Turizem v Halozah. Geografski obzornik 59, 1/2. Ljubljana.
- Fallon, S. (2007): Slovenia. 5th ed. Footscray (Victoria), Oakland (California), London.
- Golc, J. (2015): Haloze, turistični vodnik. Cirkulane.
<https://en.calameo.com/read/0044889479587b6ed9609>
- Golc, S. (2005): Razvoj turizma – priložnost za Haloze. V: Cirkulane, Svet Belanov. Prašnički, M. (ur.). Cirkulane.
- Goluža, M. (2013): Vloga počitniških bivališč na podeželju : primerjava med občinama Cerklje na Gorenjskem in Komen. Geografski vestnik 85, 1. Ljubljana.
- Gosar, A. (1989): Spremembe v lastniško-posesetni strukturi slovenskega alpskega sveta nastale zaradi pospešene gradnje počitniških bivališč. Geografski vestnik 61. Ljubljana.
- Höchtel, F., Lehringer, S., Konold, W. (2005): "Wilderness": what it means when it becomes a reality—a case study from the southwestern Alps. Landscape and Urban Planning 70.
- Jeršič, M. (1968): Sekundarna počitniška bivališča v Sloveniji in Zahodni Istri. Geografski vestnik 40. Ljubljana.
- Jeršič, M. (1985): Turistična geografija. Ljubljana.
- Jeršič, M. (1998): Bližnja rekreacija prebivalcev Slovenije. Geographica Slovenica 29. Ljubljana.
- Korošec, V. (2005): Razvojni problemi podeželskih naselij Spodnjega Podravja. Geografski vestnik 77, 2.
- Korošec, V. (2010): Demografski razvoj Haloz po letu 1991 in možnosti regionalnega razvoja. Geografski vestnik 82, 1. Ljubljana.
- Korošec, V., Pak, M. (2010): Razvojna problematika Haloz na primerih katastrskih Občin Gorca in Slatina. Dela 34. Ljubljana.
- Krajnc, P. (2002): Štajerska in Koroška. Kolesarski vodnik. Ljubljana.
- Kušar, S., Černe, A. (2012): Haloze: manj razvito območje : realnost ali le zaznava? Geografski obzornik 59, 1/2. Ljubljana.
- Letni pregledi turizma 2000–2002. Statistični urad RS. Ljubljana.
- Longley, N. (2007): The Rough Guide to Slovenia. 2nd ed. New York, London, Delhi.
- Maher, I. (1996): Veliki kolesarski vodnik po Sloveniji. Ljubljana.
- McKelvie, R., McKelvie, J. (2005): Slovenia : The Bradt travel guide. Chalfont St Peter, Guilford.
- Pak, M. (2012): Razvojni potenciali Haloz. Geografski obzornik 59, 1/2. Ljubljana.
- Pravilnik o seznamu geografskih označb za vina in trsnem izboru. Uradni list RS 49/2007. Ljubljana.
- Regionalni razvojni program za Podravsko razvojno regijo 2014–2020, 2015. Maribor, Ptuj, Ormož. http://www.mgrt.gov.si/fileadmin/user_upload/RRP-PODRAVJE-2014-2020.pdf
- Register nastanitvenih obratov, AJPES, 2019.
https://www.ajpes.si/Registri/Drugi_registri/Register_nastanitvenih_obratov/Splosno
- Register nepremične kulturne dediščine, 2009. <http://rkd.situla.org/>
- Rye, J. F. (2011): Conflicts and contestations. Rural populations' perspectives on the second homes phenomenon. Journal of Rural Studies 27.
- Schmude, J., Namberger, P. (2010): Tourismusgeographie. Darmstadt.
- Slovenija – pokrajine in ljudje, 3. izd. (2001). Gl. ur. Perko, D., Orožen Adamič, M. Ljubljana.

Strategija lokalnega razvoja za Lokalno akcijsko skupino Haloze 2014–2020. (2016).

Cirkulane. <https://www.haloze.org/2019/04/predlog-spremembe-strategije-lokalnega.html>

Žiberna, I. (2012): Spreminjanje rabe zemljišč v Halozah v obdobju med letoma 2000 in 2011. *Geografski obzornik* 59, 1/2. Ljubljana.

Spletni vir 1:

http://pxweb.stat.si/SiStatDb/pxweb/sl/20_Ekonomsko/20_Ekonomsko__21_gostinstvo_turizem__90_arhiv__08_nastanitev_stara/?tablelist=true

Spletni vir 2: <http://www.pzs.si/koce.php?pid=125>

Spletni vir 3: <https://www.hribi.net/gorovja>

Spletni vir 4: <http://www.pespoti.si/obhodnica.php>

Spletni vir 5:

https://pxweb.stat.si/SiStatDb/pxweb/sl/20_Ekonomsko/20_Ekonomsko__21_gostinstvo_turizem__90_arhiv__05_nastanitev_let/?tablelist=true

Spletni vir 6: <https://en.wikipedia.org/wiki/TripAdvisor>

Spletni vir 7: <http://www.lonelyplanet.com/slovenia/wine-roads/introduction>

Spletni vir 8:

https://pxweb.stat.si/SiStatDb/pxweb/sl/50_Arhiv/50_Arhiv__02_upravna_razdelitev__02148_terit_enote/?tablelist=true

Spletni vir 9:

https://pxweb.stat.si/SiStatDb/pxweb/sl/10_Dem_soc/10_Dem_soc__08_zivljenjska_raven__25_STANOVANJA__02_08611-stanovanja_OBC/?tablelist=true

Povzetek

Prispevek obravnava stanje in razvoj turizma na območju Haloz. Analizirana sta turistična ponudba in turistično povpraševanje, predstavljeni pa so tudi rezultati anketne raziskave, katere namen je bil ugotavljanje stališč o razvoju turizma med domačini. Posebna pozornost je namenjena sekundarnim počitniškim bivališčem, ki so v preteklih desetletjih postala pomemben element haloške pokrajine in zelo razširjena oblika pristočasne rabe. Haloze so iz vidika turizma precej obrobna, slabo opažena pokrajina, o čemer pričajo podatki o turističnem obisku, kot tudi skromno pojavljanje v informacijskih virih, namenjenih turistom. Na drugi strani ne gre zanemariti živahne dejavnosti lokalnih in regionalnih akterjev, ki v čedalje večji meri zaznamujejo turistični utrip območja in vključujejo turizem med svoje razvojne prioritete. Turistična ponudba v Halozah je sicer skromna, a precej raznolika, saj obsega številne naravne vrednote in enote kulturne dediščine. Nastanitvenih zmogljivosti na območju ni veliko, prevladujejo manjši nastanitveni objekti. Tudi turistični obisk je skromen. V turističnih medijih so Haloze kot turistični cilj slabo prepoznavne in le simbolično prisotne. V tujih vodnikih so omenjene v zvezi z vinom in pohodništvom, domači turistični informacijski viri pa opozorijo na širši spekter potencialnih turističnih privlačnosti, pri čemer sta vključeni tudi naravna in kulturna dediščina. Odnos lokalnega prebivalstva do turizma, ki se kaže v presoji možnosti za njegov razvoj ter v interesu posameznikov za ukvarjanje z njim, je pozitiven. Enako velja za odnos do počitniških bivališč, ki predstavljajo razširjeno obliko pristočasne rabe tega prostora in potencial za ponudbo nastanitvenih zmogljivosti.

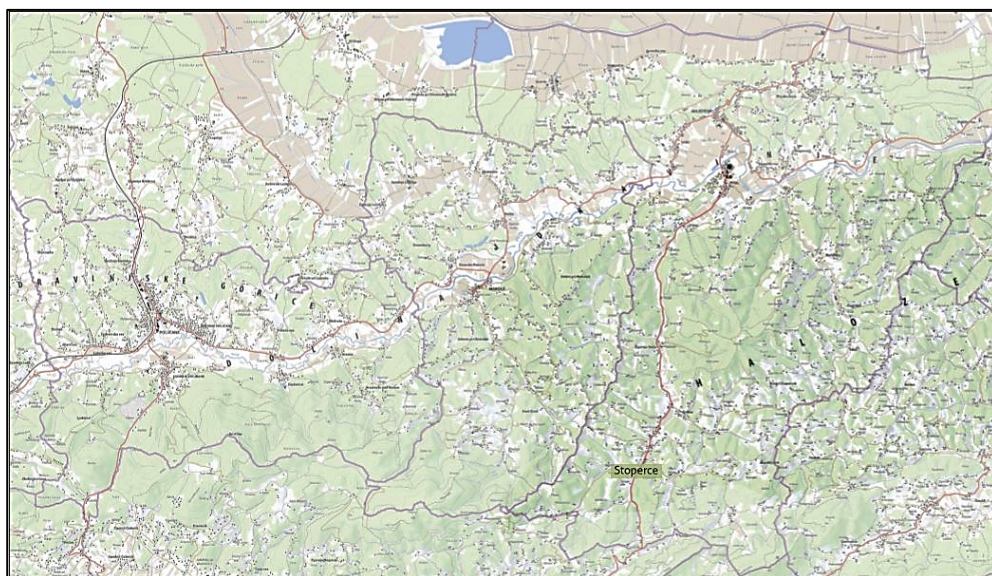
Značilnosti prsti v naselju Stoperce

ANA VOVK KORŽE

Uvod

Haloze so dosedanje regionalizacije obravnavale kot samostojno naravno geografsko regijo v severovzhodni panonski Sloveniji. Znane so po razgibanem gričevnatem površju z značilno kmetijsko rabo tal, slabšo dostopnostjo, ki je bila vselej omejena z nakloni površja in erozijo prsti. Haloze sodijo med manjše regije, merijo 241 km², na zahodu mejijo na Boč in Macelj, na severu na Dravinjske gorice in na jugovzhodu na Dravsko polje (Vovk Korže, 2014). Bračič jih je delil na dve enoti: Vzhodne ali Spodnje oziroma Vinorodne Haloze ter Zahodne ali Zgornje ali Gozdnate Haloze. Dravinja loči Haloze od severno ležečega slemena Savinjsko. To sleme je bilo še v miocenu združeno s Halozami, saj je tekla Dravinja severneje. Šele ko se je Dravinja zaradi tektonskih procesov premaknila proti jugu in se urezala v odpornejše plasti miocenskih marinskih laporjev in peščenjakov ter soteških skladov, iz katerih so višji deli Haloz, je ločila Savinjsko od Haloz. Ime Savinjsko za zložen hrbet med Dravinjo na jugu in Polskavo na severu so uveljavili geografi. Domačini ga redko uporabljajo. Polanci z Dravskega polja Savinjsko pogosto prištevajo k Halozam, še pogosteje pa ga imenujejo Gora (Ptujška Gora). Povprečna nadmorska višina v Halozah je od 300 do 400 metrov. Ostanki prvotne enotne usedlinske odeje se danes kažejo kot srednje dolge slemenske uravnave. Slemena imajo strma pobočja in grebene šilastega prečnega profila, iz katerih se ponekod dvigajo nizki, zaobljeni vrhovi ali manjše kope. Pobočja so marsikje vzdolž nagiba razrezana po grapah in jarkih, ki prekinjajo kmetijske površine. Ponekod so tako nastali ožji grebeni oziroma rebri. Južna, jugovzhodna in jugozahodna pobočja nad 270 m nadmorske višine so zasajena z vinsko trto. Pod vinogradi so na blažjih nagibih njive, na strmehjših pa travniki oziroma pašniki s sadnim drevjem. Severna pobočja so pod gozdom. Tako nam pogled na haloške griče od juga proti severu ustvarja podobo vinorodne pokrajine, pogled od severa proti jugu pa podobo gozdnate pokrajine dežele, medtem ko pogled od vzhoda proti zahodu in obratno kaže pestro sliko menjavanja kmetijskih in gozdnih površin.

Poznavanje naravnogeografskih dejavnikov, zlasti prsti, je koristno iz vidika načrtovanja rabe tal, ohranjanja ekosistemov in tudi samooskrbe (Elueckiger, Roesch, Stwrny, Voekt, 1999). Za Haloze je značilna velika reliefna razgibanost, kar se odraža v značilnostih prsti, saj je relief najbolj močan dejavnik nastajanja prsti v tej pokrajini. Prst pogosto določa tudi razširjenost ekosistemov in možno rabo tal (Lenow, Cleves, 1996). V prispevku smo se omejili na proučevanje pedoloških razmer na območju naselja Stoperce, ki leži med vzhodnimi in zahodnimi Halozami. Stoperce so eno večjih naselij v Halozah, kjer je bila pred leti urejena geografska učna pot (Spletni vir 1 in Spletni vir 2). Polovico površja pokrivajo gozdovi, ostalo pa vinogradi in travniki ter zaselki (Vovk Korže, 2013). Povprečna nadmorska višina naselja Stoperce je med 300 in 400 metrov in je posledica razlik v kamninsko-geološki sestavi. V Stopercih so na površju vidni terciarni sedimenti, ki so ostanek Panonskega morja. Ob cestnih usekih so vidni tudi kremenovi peščenjaki z apnenčastim vezivom in peščeni laporji s posameznimi vložki peščenjaka. Doline so prekrte z mlajšimi kvartarnimi vlažnimi ilovnatimi in peščenimi sedimenti. Ta heterogenost matične podlage neposredno vpliva na razvoj prsti na območju Stoperc. Na tršem laporju so se razvile na višjih prisojnih legah mlade sivo-rumene prsti na laporju, ki po Fao Unesco klasifikaciji (Bridges, Bajtjes, Nachtergaele, 1998 in Vovk Korže, 1998) spadajo med rendzine (Vovk Korže, 2014). Rendzine so zaradi plitvosti podvržene eroziji. Na mehkejših laporjih v srednjih legah so razvite rjave prsti na laporju, imenovane kambične prsti, ki vsebujejo več gline, zaradi česar so podvržene plazovom. Na apnenčastih zaplatah so razvite plitve rendzine, ki so zelo slabo preskrbljene s humusom.

Slika 1: Lega naselja Stoperce v Halozah

Stoperce so razloženo naselje, bolj strnjena zazidanost je le ob glavni cesti Majšperk–Rogatec. V tem delu je osnovna šola, dom krajanov in cerkev sv. Antona Puščavnika.

Zelo pomembno vlogo pri človekovih dejavnostih in načinu življenja ima močno razgiban relief, saj vnaša veliko omejitev in prilagajanja. Na najstrmejših pobočjih obdelava ni mogoča, zato jih porašča gozd. Na pobočjih do naklona 20° najdemo vinograde, za katere je najugodnejša južna ekspozicija oziroma prisojna lega. Ker po Bračiču spadajo Haloze med 5 % najbolj vinorodnih območij na svetu, imajo pridelovalci kakovostna vina. Večina kmetij se ukvarja z živinorejo, zato se med najpogostejšo rabo tal pojavljajo travniki in pašniki. V dolinskem delu Stoperc je največji delež njivskih površin. Kar se tiče obdelave zemlje, težava ne tiči samo v veliki razgibanosti površja temveč tudi v plitvi prsti. Problem je tudi v polzenju prsti ob večjih nalivih, zaradi česar pride do pojava usadov.

Metodologija

Ker so prsti v Halozah imele vedno pomembno vlogo za preživetje ljudi, smo raziskali lastnosti prsti v Stopercah z metodo terenskega vzorčenja in analiziranja. Za vpogled v lastnosti prsti je potrebno določiti reprezentativne točke pedoloških profilov. Vzorčili smo glede na strani neba in izkopali profile na vzhodni, severni in južni strani naselja Stoperce, na zahodni strani pa zaradi gozdne vegetacije nismo vzorčili. Namreč, pod gozdom se v Halozah pojavljajo distrične rjave prsti, katerih značilnosti so podobne drugim distričnim prstem v Sloveniji, kar smo ugotovili na terenskem delu (Vovk Korže, 2014). Na terenu smo izmerili tipske lastnosti prsti, ki omogočajo klasifikacijo v oddelke in razrede po Fao Unescovi klasifikaciji (Vovk Korže, 2016). Meritve smo opravili na treh lokacijah. Merilne točke so se razlikovale glede na ekspozicijo, saj je to poleg reliefa in matične podlage pomemben pedogenetski dejavnik. Prav tako je bil razlog za izbor treh merilnih mest potek Geografske učne poti Stoperce.

Slika 2: Strm relief v Halozah je največji omejevalni dejavnik razvoja prsti

Foto: Vovk Korže, 2019

Za terensko analizo prsti smo uporabili priročnik Metodologija raziskovanja prsti v geografiji (Vovk Korže, 2016) in analizirali barvo, vlažnost, konsistenco, skelete, strukturo, teksturo, kalcijev karbonat in reakcijo prsti na treh izbranih območjih.

Slika 3: Ob cestnih usekih so vidne kamnine, na strmejših legah so trdi apnenci

Foto: Vovk Korže, 2019

Barvo prsti smo določali z barvnim razmazom in primerjalno s preglednico Munsell Soil Color Chart. Barva prsti je pomemben morfološki znak in je osnova za razmejevanje horizontov v profilu in tudi za klasifikacijo tipov prsti. Barva kaže procese v prsti in omogoča sklepanje o kemični in mineraloški sestavi. Na barvo vpliva delež organske snovi, železa, mangana in zlasti vlažnost. Kaže nam stopnjo oksidacije mangana in železa. Iz tega lahko sklepamo delež zraka v prsti. Če je prst rdeča ali temno rjava, kaže na dovolj kisika v prsti. Pri velikem pomanjkanju zraka se reducira železo, kar se kaže v rjastih in sivih koncentracijah.

Vlažnost prsti smo določili z barvnim odtisom. Suha prst med gnetenjem ne pušča sledov na rokah, sveža prst pusti rahel odtis, vlažna dobro viden odtis, pri mokri pa pri stiskanju priteče voda. Suha prst prav tako, če jo dodatno navlažimo, potemni, to pa se ne zgodi pri mokri ali vlažni prsti. Za vlažnost prsti lahko uporabimo vpojni papir, ki ga položimo na dlan, nanj položimo srednjo grudico prsti in jo stiskamo. Vlaga prsti je odvisna od strmine, vegetacije, geološkega nastanka in posledično kamninske zgradbe ter rabe tal.

Konsistenca prsti je lahko sipka, rahla, drobljiva, gosta, zbita, trda, gnetljiva, plastična, mazava, lepljiva. Ta lastnost neposredno vpliva na možnost rabe tal. Določimo jo z drobljenjem grudastih delcev na manjše enote.

Pri določanju količine **skeleta** smo uporabili shemo velikosti skeletnih delcev. Skeletne delce smo pobrali iz prsti in izmerili velikost ostankov peskov in kamnin.

Podatek o količini je pomemben, ker lahko sklepamo o nastanku prsti in procesih, ki potekajo v prsti. Velika količina zelo velikih delcev v prsti ovira obdelovanje, pospešuje izsuševanje in s tem sušo. Na količino skeleta v prsti vplivajo vrsta matične podlage, naklon pobočij in potekajoči geomorfološki procesi.

Pri **strukturi** prsti smo iz horizontov odvzeli strukturne agregate, to je grude, ki nastajajo po naravni poti in kažejo način zlepljenja osnovnih delcev prsti. Struktura prsti kaže način povezovanja delcev med seboj in kot konsistenca vpliva na možnosti rabe tal. Na strukturo prsti vplivajo vrsta matične podlage, stopnja vlažnosti, delež organskih snovi, prekoreninjenost, starost prsti ter način obdelovanje (uporaba zastirke na vrtovih in njivah zmanjšuje grudavost prsti).

Tekstura prsti vpliva na vsebnost vode ali zraka v prsti, ki jo določa razmerje med peskom, glino in meljem. Več kot je v prsti glinenih delcev, večja je sposobnost zadrževanja vode, s tem pa se pojavi manjša zračnost. Peščene prsti so za obdelovanje lažje, imajo več zraka, vendar v njih ne ostane dovolj hranljivih snovi, ker jih izpira voda. Glinene prsti pa so zaradi manj zraka v porah težje, je pa v njih višji delež hranljivih snovi. V peščenih prsteh imajo korenine lažjo možnost razraščanja kakor v glinenih prsteh, ki so trde, kadar so suhe. Teksturo smo določili s pomočjo steklenice, tako da smo uporabili tehniko usedanja delcev in izračunali deleže posameznih strukturnih frakcij.

Pri določanju **vsebnosti kalcijevega karbonata** smo uporabili preglednico klasifikacije prsti glede na vsebnost karbonatov in klorovodikovo kislino (HCl). Vsebnost karbonatov v prsti je eden od pokazateljev nastanka prsti. Če le te nastanejo na karbonatni podlagi, je zelo verjetno, da bodo karbonatne tudi prsti. Vendar obstajajo tudi izjeme. V Sloveniji nekatere prsti na apnencih in dolomitih ne vsebujejo prostih karbonatov, saj so bili le ti že izprani. Vsebnost karbonatov neposredno vpliva na reakcijo prsti ter na nekatere druge lastnosti.

Reakcijo prsti smo izmerili s terenskim pH metrom. Reakcija prsti kaže koncentracijo vodikovih ionov v raztopini prsti. V kolikor se njena vrednost giblje od 6,5 do 7,0, je to nevtralna prst, višje vrednosti kažejo na to, da je prst alkalna, nižje pa, da je zakisana. Reakcija prsti je pomembna zaradi različnih posledic, med njimi so npr. potek kemičnih, fizikalnih in bioloških procesov v prsti. Aktivnost vodikovih ionov vpliva na vrsto pedogenetskih procesov. Reakcija prsti vpliva tudi na razpadanje mineralov v prsti, ki je intenzivnejše v kislih prsteh.

Značilnosti prsti v Stopercih

Kamine, ki smo jih odkrili na območju Stoperc, so apnenec, lapornat peščenjak in lapor. Izmed vseh je največ laporja, kar se na območju Stoperc tudi takoj opazi. Ker ta kamnina ne vpija vlage, se na njej razvijajo plitve prsti, katerih velika problematika je erozija, poleg tega pa voda po njej hitro odteče, zaradi česar površinskih voda ni, površje pa je zelo razbrazdano. Haloze so večinoma sestavljene iz terciarnih sedimentov, ki jih je za seboj pustilo Panonsko morje. Zgrajene so iz kremenovih peščenjakov z apnenčastim vezivom in iz peščenih laporjev s posameznimi vložki

peščenjaka. Doline so prekrte z mlajšimi kvartarnimi vlažnimi ilovnatimi in peščenimi sedimenti. Večino kamninske podlage zajema lapor, in sicer okrog 70 %. Na tršem laporju so se na višjih prisojnih legah razvile mlajše sivo rumene rendzine, ki so plitvejšje in podvržene eroziji. Na mehkejših laporjih v srednjih legah so nastala rjava laporna tla, ki so v kotanjah in globelih globlja in bolj ilovnata. Na apnenčastih zaplatah so se razvila težja karbonatna tla. Problem teh prsti je, da so zelo slabo preskrbljene s humusom (Geološka karta, 2017). Peščenjak je sedimentna kamnina, sestavljena iz drobnih zrn peska, velikih od 0,1 mm do 2 mm, zlepljenih med seboj z vezivom iz raztopljenih mineralov, najpogosteje kremenice ali kalcijevega karbonata. Peščenjak nastane, ko se pesek nalaga v plasteh iz vode (npr. v rečnih okljukih) ali zraka (v puščavah) ter se strdi zaradi pritiska in zlepi z minerali, raztopljenimi v vodi, ki napolnjuje pore med zrnca. Nekateri peščenjaki (odvisno od sestave) so odporni proti vremenskim vplivom in hkrati enostavni za obdelovanje, zato se pogosto uporabljajo pri gradnji in tlakovanju cest.

Velik del **rastlinstva** v Stopercih je gozd, v katerem prevladujeta bukev in hrast. Sestava njegove podrasti je raznolika. Na merilni ploskvi, ki obsega kvadratni meter gozda, raste od petnajst do dvajset različnih rastlinskih vrst, kar kaže na visoko stopnjo biodiverzite. Na travniških prsteh prevladuje navadna pasja trava ter nekaj tipičnih travniških rastlin kot na primer detelja, bršljanasta grenkuljica in trpotci. Zaradi hitrega odtekanja vode po neprepustni kamnini na tem območju ni vlagoljubnih rastlin. Stopnja biodiverzitete raste sorazmerno s sončnim obsevanjem določene površine, zato je največja na južnih ekspozicijah. Subpanonsko podnebje na območju Stoperc ima primerne temperature za ugodno rast vinske trte, razlog za to pa so tudi prsti, ki vinski trti ugajajo. Ugodno je tudi sončno obsevanje.

Za **subpanonsko podnebje** Haloz je značilno, da se stopnja termične in higrične kontinentalnosti stopnjuje od vzhoda proti zahodu. Srednje letne temperature Haloz znašajo okoli 9 °C. To je tudi eden izmed razlogov, da Haloze kljub nadmorski višini prištevamo k subpanonski Sloveniji. Najboljši termični pogoji so na območju Vzhodnih Haloz, kjer je tudi največ vinogradov. Prav tako je v Vzhodnih Halozah stopnja sončnega sevanja višja, torej je tam več sončnih dni. Na območju gozdnatih Haloz je padavin več kot v vinorodnih Halozah, količina padavin se zmanjšuje proti vzhodu. V Halozah so pogosta tudi neurja, včasih s točo, pogosteje v Vinorodnih Halozah. V Vzhodnih Halozah pade približno 1000–1100 mm padavin letno, v Zahodnih Halozah pa povprečno 1000–1100 mm letno (Žiberna, 2009). Kratka ekološka analiza dovoljuje trditev, da je v Vzhodnih Halozah skoraj idealno razmerje med toploto, svetlobo, vlažnostjo zraka in sestavo tal.

Ekosistemi v Stopercih so gozdni, travniški in njivski, sicer pa jih delimo na naravne in kulturne (antropogene). Naravna ovira za razvoj prsti je erozija. Prav zato gozdom, ki so večinoma na zelo strmih pobočjih, ne izsekavajo, saj bi lahko prišlo do plazov, kar lahko opazimo tudi ob cestah, kjer je veliko usadov in razgaljenih strmih površin. V kulturni pokrajini so pašniki, vinogradi, travniki ter pozidane površine. Ravninski del Stoperc je preoblikovan predvsem zaradi ugodnih prsti za njivsko rabo tal.

Prsti na apnencih in laporjih so rendzine, na peščenjaku pa rankerji, kjer je večinoma gozd. Na globljih evtričnih rjavih prsteh so travnate površine in njive ter vinogradi. Matična podlaga je zdobljen in preperel lapor. Na apnenčastih območjih so razvite karbonatne prsti, katerih težava je predvsem slaba preskrbljenost s humusom, saj so zelo plitve in suhe. Na trših lapornatih kamninah se razvijajo plitve in eroziji podvržene prsti, na mehkejših pa so bolj ilovnate. Za preprečitev erozije lahko uporabimo ekološke ukrepe.

Na območju Stoperc bi bila najprimernejša protierozijska zaščita kokosova mreža, ki je po strukturi podobna žaklovini, vendar je redkejša in hrapava, zato se dobro oprime golega površja in zadržuje erozijo. Po štirih letih mreža razpade in ne pusti posledic v okolju. V tem času se območje že zaraste in samo po sebi ustvarja protierozijsko zaščito. Prav tako bi lahko namesto kokosove mreže uporabili geotekstil sendviče, to so zvitki iz posebnega tekstila. Na geotekstil se nasuje zemlja. Nato po njem posujemo semena rastlin in ga zvijemo. Zavitek položimo na polzeča tla.

Vsi trije profili so bili izkopani nad laporjem, ki je tod prevladujoča matična podlaga in omogoča razvoj le tanke organske in humozne zgornje plasti. Pri tretjem vzorcu je matična podlaga mešana, saj je v njej poleg laporja še veliko peščenjaka. Vse tri prsti so rendzine na laporju oziroma peščenjaku, ki so plitve med 15 in 21 cm in so zaradi plitvosti in sušnosti omejujoč dejavnik rabe tal. Zaradi plitvosti prsti je rastlinstvo gozdno oz. travniško. Obstaja močna korelacija med strmimi legami, kjer je vselej gozd, in manj strmimi, kjer so vedno travniki ali njive. Barva je na vzhodni in južni ekspoziciji temnejša, na severni pa je čisto svetla. To pomeni, da je na vzhodni in južni ekspoziciji prst bolj obogatena z organsko snovjo, na severu namreč organska snov počasneje razpada. Po vlažnosti so bile prsti suhe do sveže, analize smo izvajali meseca aprila, ko še ni suše. Konsistenca je bila v vseh treh različna. Odvisna je od vlažnosti in teksture prsti. Na vzhodni ekspoziciji je bila drobljiva, na južni strani naselja je sipka, na severni strani naselja pa gosta, kar kaže na več vlage v prsti. Količina in velikost skeleta se je spreminjala na vseh treh lokacijah.

V preglednicah od 1 do 3 so zbrane na terenu izmerjene lastnosti prsti v naselju Stoperce.

Preglednica 1: Lastnosti prsti na vzhodni strani naselja Stoperce (nad pokopališčem)

Barva	Temno rjava
Vlaga	Suh – suh/svež
Konsistenca	Drobljiva
Količina skeleta	15 %
Velikost skeleta	4-5 mm
Struktura	Zrnasta
Tekstura	Meljasta ilovica
Kalcijev karbonat	5 %
Reakcija (pH)	6,6 (do 7)
Tip prsti	Rendzina na laporju
Rastje	Gozd

Preglednica 2: Lastnosti prsti na južni strani naselja Stoperce (pod cerkvijo Sv. Ane)

Barva	Temno rjava
Vlaga	Sveža
Konsistenca	Rahla in sipka
Količina skeleta	2%
Velikost skeleta	6,5 mm
Struktura	Zrnasta
Tekstura	Glinasta ilovica
Kalcijev karbonat	Več kot 10 %
Reakcija (pH)	7 -8 (nad 7)
Tip prsti	Redzina na laporju
Rastje	Travnik z drevesi

Preglednica 3: Lastnosti prsti na severni strani naselja Stoperce (nad spustom ceste v dolino)

Barva	Svetlo rjava
Vlaga	Sveža
Konsistenca	Gosta
Količina skeleta	5 %
Velikost skeleta	4 mm
Struktura	Grudasto- zrnasta
Tekstura	Glina
Kalcijev karbonat	5 %
Reakcija (pH)	Do 7
Tip prsti	Rendzina na peščenjaku (in laporju – mešano)
Rastje	Gozd

Na prvi lokaciji (vzhodna ekspozicija) je bila količina skeleta največja in sicer 15 %, velikost skeleta pa od 4 do 5 mm (srednje veliki delci). Pri drugi lokaciji (južna ekspozicija) je opazno najmanj količine skeleta v prsti, samo 2 %, in največja velikost skeleta kar 6,5 mm, kar pomeni, da gre za kose kamnin v prsti. Na tretji lokaciji (severni ekspoziciji) je 5 % skeleta 4 milimetrski velikosti. Po strukturi so prsti drobno grudaste. Tekstura prsti je ena izmed najpomembnejših lastnosti pri določanju kvalitete prsti. Vpliva na vsebnost vode ali zraka v prsti, posledično na to, kakšna je možnost za razraščanje korenin. Pri prvem vzorcu je prst meljasta ilovica. Pri drugem vzorcu je glinasta ilovica, tretji vzorec pa ima glinasto teksturo. Več kot je glinenih delcev, večja je sposobnost zadrževanja vode, a se s tem pojavi manjša zračnost prsti. Peščene prsti so lažje za obdelovanje, vendar se hranljive snovi izperejo iz njih. Glinene prsti so težje za obdelovanje, v njih pa se lažje zadržijo hranljive snovi. Peščene prsti imajo prav tako večjo možnost za koreninsko razraščanost kot glinene prsti, ki so, kadar so suhe, trde. Kalcijev karbonat v prsti je različno zastopan, pri prvem in tretjem vzorcu je bilo opazno najmanj kalcijevega karbonata in sicer do 5 %. Pri drugem vzorcu je bilo od vseh največ kalcijevega karbonata in sicer nad 10 %.

Vsebnost karbonatov v prsti vpliva na fizikalne, kemične in biološke lastnosti prsti. Je eden najpomembnejših pokazateljev kvalitete prsti za obdelovanje. V naravnem okolju najdemo kalcij kot sestavni del zemeljske skorje, kjer je vezan v vodno težko topnih ali netopnih oblikah, kot so: karbonati, fosfati, sulfati, silikati, nahaja pa se tudi v celičnih membranah. Kalcij v tleh ima zelo pomembno vlogo, ker vpliva na pH vrednost tal oziroma na kislost tal. Reakcija prsti je med 6 in 8 pH. Prvi vzorec je

slabo-kisel do nevtralen (6,6–7). Pri drugem vzorcu je bila pH vsebnost večja in sicer 7–8 (nad 7), kar pomeni, da so tukaj prsti že slabo alkalne. Tretji vzorec je imel pH do 7 (nevtralne prsti). Reakcija prsti je pomembna zaradi poteka kemičnih in fizikalnih ter bioloških procesov. Nekatere rastline rastejo na bolj kislih, druge bolj na nevtralnih prsteh. V poljedelstvu moramo glede na pH prsti izbrati temu primerna gnojila. Zelo na splošno lahko rečemo, da na sušnih območjih prevladujejo alkalne prsti, na vlažnejših delih pa so prsti pogosteje kisle.

Slika 4: Vpogled v vrste in lastnosti prsti v naselju Stoperce

Foto: Vovk Korže, 2019

Prevladujoč tip prsti so rendzine na laporju, delno tudi na peščenjaku. Rendzina spada med humusno akumulativne prsti. Nastaja predvsem na karbonatni matični podlagi, na apnencu in na laporju. Horizont A je dobro razvit, črne do temnorjave (temnordeče) barve, organske snovi je 10 % in več. So plitve, skeletne, vodoprepustne in dokaj suhe. Humus je nasičen z bazami, reakcija pa je nevtralna ali slaba (pH je 7–8). Imajo dobro prepustnost za zrak in vodo. Rendzine so med seboj različne. Delimo jih glede na obliko humusa (sprsteninasta ali prhlinasta), glede na barvo (rjava ali rdeča) ter glede na izvorno kamnino (rendzina na apnencu, na dolomitu, na laporju). Najdemo jo na pobočjih, kjer je erozija manj izrazita. Gozd porašča strma pobočja vzhodne in severne ekspozicije. Na južnih pobočjih je bil naklon manjši, zato je bilo območje poraščeno s travnikom. Kadar so rendzine na ravnih površinah, so primerne za poljedelstvo.

Terenske raziskave prsti v Halozah opozarjajo, da so prsti na mnogih območjih plitve, zelo izpostavljene suši in da nimajo zadrževalne kapacitete za vodo. Zato niso primerne za intenzivno rabo. Nujna je uporaba naravnih sistemov za zadrževanje vlage, kot je zastirka, v nasprotnem primeru se prst popolnoma izsuši. V deževnem obdobju se izpirajo drobni delci, ki niso povezani v strukturne agregate, zato so rendzine po kemijski sestavi revne.

Zaključek

Prsti v Stopercah so odsev razgibanega površja in lapornate matične podlage. Ob cesti Majšperk–Rogatec je samo del naselja v ravnini, sicer pa so Stoperce razložene po hribovitem območju z razbrazdanimi površinami, kar pomeni površinsko odtekanje vode in posledično denudacijo, ki povzroča plitvost prsti. Analiza prsti na terenu na vzhodni, severni in južni strani naselja Stoperce kaže na omejenost naravnih pogojev za nastajanje prsti (lapor ne prepušča vode), zato vsa padavinska voda odteka po pobočju in odnaša prsti. Korelacija med matično podlago, lastnostmi prsti ter naklonom površja je zelo velika, kar je potrebno upoštevati pri vseh posegih v prostor.

Literatura in viri

- Lenow, B., Cleves, P. (1996): *Fieldwork Technologists and Projects in Geography*. Collins Educational.
- Bračič, V. (1967): *Vinorodne Haloze: socialno-geografski problemi s posebnim ozirom na viničarstvo*. Maribor.
- Bračič, V. (1982): *Gozdne Haloze: socialnogeografska študija*. Maribor.
- Bridges, E.M., Bajtjes, N.H., Nachtergaele F.O., (ur.) (1998): *World Reference Base for Soil Resources. Atlas*. Acco leuven/Amersfoort.
- Elueckiger R., J. Roesch, W. Stwrny, V. Voekt (1999): *Bodenkunde. Landwirtschaftliche Lehrmittzentrale, Zollikofen*.
- Geološka karta Slovenije (spletni vir). Dostopno na: <http://www.geo-zs.si/podrocje.aspx> [1. 10. 2017].
- Stoperce: zbornik kraja Stoperce (urednica Vera Planinc), (2009): Kulturno prosvetno društvo Stoperce. Anica Rejec in Peter Kitak (vsebinska in grafična postavitev), Stoperce.
- Vovk Korže, A. (1998): Ali poznamo prsti? *Geografski obzornik*, let. 45, štev. 4, str. 16-21.
- Vovk Korže, A. (ur.) (2014): *Geografska učna pot Stoperce. Raziskovalno delo študentov geografije. Filozofska fakulteta Maribor*.
- Vovk Korže, A., Kokot Krajnc, M., Sajovic, A. (2013): *Uporaba učnih poti v praksi – učenje na terenu: strokovna podlaga za projekt Oživitvev kulturnih in naravnih potencialov Dravinjske doline: sklop A 1.3., 69 str.*
- Vovk Korže, A. (2013): *Skupne terenske in laboratorijske vaje na območju občin Makole, Poljčane in Majšperk ter širše Dravinjske regije : strokovna podlaga za projekt Oživitvev kulturnih in naravnih potencialov Dravinjske doline : sklop A 1.3.*
- Vovk Korže, A. (2016): *Metodologija raziskovanja prsti. Mednarodni center za ERM. Filozofska fakulteta, Maribor*.
- Žiberna, I. (2006): *Vpliv reliefnih in topo klimatskih značilnosti na rabo tal na območju zahodnih Haloz. Podravina, vol. 5, št. 10, str. 15–27.*

Spletni vir 1: <http://www.dravinjskadolina.si/tematske-poti/u%C4%8Dne-poti>

Spletni vir 2: http://www.dravinjskadolina.si/knjiznica/strokovne-podlage/sklop-h/dravinja-www-tekst-tematske-poti_avk.pdf

Povzetek

V prispevku so obravnavane pedološke razmere na območju naselja Stoperce. Poznavanje naravnogeografskih dejavnikov, zlasti prsti, je potrebno pri načrtovanju rabe tal, ohranjanju

ekosistemov in tudi pri samooskrbi. Od lastnosti prsti je odvisna raba tal in primernost za posamezne kulture. Analizirani so bili trije vzorci prsti, odvzemna mesta so se razlikovala glede na ekspozicijo, saj je to poleg reliefa in matične podlage med pomembnimi pedogenetskimi dejavniki v gričevnatih območjih. Analizirali smo vse pedološke parametre, barvo, vlažnost, konsistenco, skelet, strukturo, teksturo, reakcijo in vsebnost kalcijevega karbonata. Analiza vzorcev je pokazala, da so prsti na območjih plitve, zelo izpostavljene suši in da nimajo zadrževalne kapacitete za vodo. Zato niso primerne za intenzivno rabo. Nujna je uporaba naravnih sistemov za zadrževanje vlage kot je zastirka, v nasprotnem primeru se prst popolnoma izsuši. V deževnem obdobju pa se izpirajo drobni delci, ki niso povezani v strukturne agregate, zato so rendzine po kemijski sestavi tudi revne. Analiza prsti na vzhodni, severni in južni strani naselja Stoperce kaže na omejenost naravnih pogojev za nastajanje prsti (lapor ne prepušča vode), zato vsa padavinska voda odteka po pobočju in prst odnaša. Korelacija med matično podlago in lastnostmi prsti ter naklonom površja je močna, kar je potrebno upoštevati pri vseh posegih v prostor.

Geografski potenciali občine Makole kot osnova kolesarskim potem

ANA VOVK KORŽE

Uvod

Haloze so pokrajina razgibanih, nizkih terciarnih gorc panonske Slovenije. Na severu Haloze obrobata reki Dravinja in Drava, na zahodu jih omejuje Boč, kjer je na enem od suhih travišč rastišče velikonočnice. Vzhodni del Haloz je vinoroden, zahodni del pa pretežno pokrivajo bukovi gozdovi, znotraj katerih se na pobočnih gruščih mozaično pojavljajo javorjevi gozdovi. V neposredni bližini je Donačka gora iz apnencev in dolomitov. Porasla je pretežno z ilirskimi bukovimi gozdovi. Gre za veliko območje, ki bi ga lahko imenovali »naravni rezervat Štajerske« ali »center biodiverzitete Štajerske«. Območje gozdnatih Haloz je pomembno ne le zaradi gozdnih in negozdnih habitatnih tipov (travišč), ampak tudi zaradi redke poseljenosti, velike pokritosti z gozdom in ohranjene tradicionalne rabe tal, predvsem v hribovitih predelih. Posebej je potrebno izpostaviti vinorodne Haloze, saj obsegajo zagotovo največjo gostoto suhih travnikov v Sloveniji. Opazen je vpliv submediterana (jadranska smrdljiva kukavica *Himantoglossum adriaticum*, čopasta hrušica *Muscari comosum*, širokolistna lobodika *Ruscus hypoglossum*, bodeča lobodika *R. aculeatus* ipd.), oblike kmetijstva so zaradi konfiguracije terena in demografske strukture v veliki meri še tradicionalne, ekstenzivne in ohranjajo visoko diverzitetno habitatov in flore.

Identifikacijo zavarovanih območij smo opravili na osnovi Uredbe o posebnih varstvenih območjih (območjih Natura 2000, Uradni list RS, št. 49/04, 110/04) ter Uredbe o ekološko pomembnih območjih, Uradni list RS, št. 48/2004, sprememba Uradni list RS, št. 33/2013. Na delovni karti smo označili vsa območja, ki za katere je opredeljen določen varstveni režim in jih kratko opisali. Opravili smo še terenski ogled teh območij in na osnovi tega zapis dopolnili. Kolesarske poti smo opredelili v okviru projekta Dediščina Dravinjske doline, v sklopu katerega so bile pripravljene strokovne podlage in kasneje vzpostavljene kolesarske poti po treh občinah – Poljčane, Makole in Majšperk. V besedilu predstavljamo povezave med

pokrajinskimi potenciali Haloz s poudarkom na občini Makole ter trasami kolesarskih poti, ki omogočajo doživljanje le teh.

Naravne posebnosti kot geografski potencial v občini Makole

Zavarovana območja v občini Makole

Na območju občine Makole je šest zavarovanih območij, in sicer dve širše zavarovani območji – krajinska parka ter štiri ožja zavarovana območja (naravni rezervati ali naravni spomeniki) ter več lokalnih zavarovanih območij, vsa so predstavljena v preglednici 1. Območja Nature 2000 so:

- Krajinski park Boč-Donačka gora,
- Krajinski park Štatenberg,
- Gozdni, delno pragozdni rezervat Boč – Plešivec (naravni rezervat),
- Gozdni rezervat v soteski Kolarnici (naravni rezervat),
- Šodergraben (naravni rezervat),
- ostanki struge reke Dravinje (naravni spomenik).

Krajinski park Boč-Donačka gora

Širše območje Boča je zaradi pokrajinske pestrosti in množice naravnih vrednot zavarovano kot krajinski park, ki obsega tudi kulturne znamenitosti in zgodovino območja in ljudi, ki so oblikovali podobo kulturne pokrajine. Krajinski park je bil razglašen leta 1992 z Odlokom o razglasitvi naravnih znamenitosti in nepremičnih kulturnih ter zgodovinskih spomenikov na območju občine Slovenska Bistrica, ki je takrat obsegala tudi kasneje ustanovljeno občino Makole (Uradni list RS, št. 21/92). Status krajinskega parka je območje pridobilo, ker gre za kakovosten in dolgotrajen preplet človeka z naravo, zaradi česar ima območje ekološko, biotsko in krajinsko vrednost. Krajinski park se razprostira na 2151 ha. Območje z izjemno naravno in kulturno dediščino ter značilno pokrajino se razprostira med Bočem in Donačko goro in obsega obsežne gozdove, gozdne rezervate, strme, skalne stene, kraške pojave, vlažne doline in slikovito kulturno pokrajino, vključno s stavbarstvom.

Krajinski park Boč zaznamujejo strnjeni in precej ohranjeni gozdovi, sredi katerih je človek v preteklosti izsekal jase in jih spremenil v travnike. Preplet travnikov in gozdov zagotavlja izjemno biotsko pestrost. Zaradi posebne naravne dediščine so Boč z okolico prepoznali najprej v domačem in nato še v evropskem merilu kot naravovarstveno območje, ki ga je treba ohraniti. Ob vstopu Slovenije v Evropsko unijo se je ta naravovarstvena vrednost potrdila še v evropskem merilu, saj je velik del območja uvrščen v evropsko ekološko omrežje Natura 2000. Območje Krajinskega parka Boč je po naravovarstvenih merilih in zaradi lažjega upravljanja razdeljeno na tri območja z različnimi varstvenimi režimi (Spletni vir 1).

Bočko pogorje je geološko in geografsko najvzhodnejši del Karavank; te se nadaljujejo z Donačko goro in z Macljem potonejo v Panonsko kotlino. Boč s svojimi skoraj tisoč metri nadmorske višine (979 m) kraljuje nad pokrajino med Sotlo in

Dravinjo. Po vrhu grebena Boča teče razvodnica porečja Save in Drave. Prevladujoče reliefne oblike so vrhovi, grebeni, pobočja in majhne ravnice. Kraški izviri, kraške jame, številne vrtače, požiralniki in pečine pričajo o veliki pestrosti kraških pojavov. Območja Boča z okolico uvrščamo med tako imenovana območja osamelega krasa. Za ta prostor je značilna izjemna pestrost tal. Tako na prisojnih legah najdemo rendzine, poraščene s skromnim grmičjem, pa tudi globoko rodovitne evtrične rjave prsti z bujno rastočimi gozdovi bukve.

Zaradi pestrosti kamninskih, talnih in podnebnih razmer je na območju Boča stičišče mediteranske, srednjeevropske, alpske, ilirske in stepske floristične regije. Najdragocenejše rastlinske in drevesne vrste, ki se pojavljajo na Boču, so poleg velikonočnice še dišeči volčin, kranjski šebenik, sivkasti popon, tisa in škorš. Na območju krajinskega parka Boč je pet gozdnih rezervatov: Boč, Galke, Plešivec, Mala Kapa in Šodergraben. Območje Boča daje zavetje in življenjski prostor številnim živalskim vrstam. Med večjimi so divji prašiči, srnjad in neavtohtoni mufloni. Pester je tudi ptičji svet. Najdenih je bilo kar 65 vrst hroščev ter zanimivi metulji, kar priča o izjemni pestrosti favne na tem koščku Slovenije. Krajinski park Boč-Donačka gora obsega tudi številne kulturne znamenitosti (Cerkev svetega Miklavža na Bočki ravnini, Grilova kapelica nad Cerovcem, Marijina cerkev v Kostrivnici in samostan Studenice), ki so podrobneje predstavljene v nadaljevanju. V krajinskem parku lahko najdemo tudi apnenice, glažuto pod Jelovcem in partizansko bolnico na Formilah (Spletni vir 2).

Simbol in prepoznavnost Krajinskega parka je rastišče velikonočnice, ki je na travnikih v okolici cerkve sv. Miklavža na Boču. Velikonočnica (*Pulsatilla grandis*) je zelo redka cvetlica s kosmatim stebлом in vijoličastimi cvetovi. Njeno cvetenje se časovno ujema s krščanskim praznikom, zato jo imenujemo velikonočnica. Spoznamo jo po pokončnih vijoličastih cvetovih, ki se odpirajo na kosmatih steblih; ta se dvignejo tudi do 40 centimetrov visoko. Dlakavo pa ni le steblo, ampak so taki tudi listi. Stebelni listi so trije, sedeči in deljeni v roglje. Pritlični listi so pernato deljeni v približno 40 ozkih, od tri do sedem milimetrov debelih rogljev, ki se razvijajo šele po cvetenju. Cvetnih listov je šest (perigon) in obdajajo skupino rumenih prašnikov in pestič. Oprašujejo jo čebele in čmrlji, njene plodove s semeni pa raznaša veter. Goste dlake obdajajo steblo in liste varujejo rastlino pred mrazom. Dlake so napolnjene z zrakom in preprečujejo, da bi ledeni kristali prodrli do nežnega stebela in cveta. Velikonočnica spada med stepske rastline in raste na apnenčastih tleh. Najraje ima kamnite travnate površine. V bližnji preteklosti je uspevala celo na šestih nahajališčih po vsej Sloveniji. Danes jo najdemo le na Boču, tam cveti od marca do zgodnjega maja. Manjše nahajališče je še vzhodno od Ponikve pri Šentjurju. (Spletni vir 3).

Pragozd Donačka gora

Donačka gora (882 m n. m. v.) spada v najvzhodnejši del slovenskih Karavank. Izjemna je po strmi stožčasti obliki, legi ob vzhodni meji alpskega sveta in po čudovitem razgledu, ki se odpira proti Halozam, na Dravsko in Ptujsko polje, v

Hrvaško Zagorje in Posotelje. Zahodno od nje je več kot 200 m nižji in podoben greben Ženčaj (616 m), na vzhodu pa skoraj 150 m nižji in bolj kopast Resenik (735 m). Vršni del Donačke gore tvorijo litotamnijski apnenci ter kremenovi konglomerati in peščenjaki; to je najmlajša geološka formacija, ki se je zadnja dvignila iz Panonskega morja. Greben Donačke gore je zelo oster, ima tri vrhove; najvzhodnejši vrh ima na severno in južno stran približno štirideset do sedemdesetmetrski skalnat prepad.

Na južni in zahodni strani so pobočja položnejša. Tu naselja (Donačka gora, Tlake, Sv. Jurij) segajo visoko v pobočje, topla prisojna pobočja pa omogočajo nasade manjših vinogradov in sadovnjakov. Zahodni in južni del ovršja gore obsega zavarovano območje Donačka gora (ID 467), ki je naravni spomenik. Severna pobočja so hladnejša in jih porašča bukov pragozd, ki obsega zavarovano območje (Pragozdni rezervat na Donački gori (Rogaški) in Reseniku – ID 52). V njem je tudi rastišče avriklja. Posebna znamenitost Donačke gore je 27 ha velik naravni rezervat, ki je kot pragozd zavarovan od leta 1965. Po njegovem zahodnem delu vodi planinska pot od planinskega doma na greben gore.

Posebnost Donačke gore je izredna pestrost rastlinstva. Ker se podolgovata Donačka gora razteza od vzhoda proti zahodu, je razdeljena na toplejši, prisojni, južni del in hladnejši, osojni, severni del. Tako na severni strani prevladujejo hladnoljubne alpske rastline, ki potrebujejo manj toplote ali več vlage, na primer praprotni jelenov jezik, smreka, kresničevje, alpski nagnoj in številne druge rastline. Na južni strani pa dobro uspevajo toploljubne rastline, na primer pravi kostanj in hrast cer. Značilna je višinska pasovitost rastlinstva. Donačka gora slovi tudi po rastlinah, ki jih drugje ni. Na skalnih stenah in policah prisojne strani gore je edino nahajališče juvanovega netreska v Sloveniji. Rastišče avriklja (*Primula auricula*) je pomembna botanična naravna vrednota, saj je najvzhodnejše nahajališče te zavarovane visokogorske rastline. Nahajališče je edino v subpanonskem fitogeografskem območju.

Lepi jeglič ali avrikelj je južnoevropska gorska in visokogorska vrsta. V več evropskih državah (Avstrija, Švica, Nemčija, Italija, Slovaška in Slovenija) je zavarovana. Na Donački gori uspeva avrikelj predvsem na skalovju severnega pobočja, redki primerki pa rastejo tudi v senčnih predelih na južnih skalah. Na rastišču avriklja uspevata vsaj še dve redki in ogroženi slovenski rastlinski vrsti, Hoppejev klinček (*Dianthus hoppei*), ki ima na Donački gori edino nahajališče pri nas, ter Juvanov netresk (*Sempervivum juvanii*), endemična rastlinska vrsta, ki jo lahko najdemo samo na skalovjih Donačke gore in Resenika. Juvanov netresk je slovenski pravi endemit – pojavlja se na redkih rastiščih, imenovana je po domačih krajih ali botanikih. Je ena najredkejših rastlin pri nas in na svetu. Ime je dobil v spomin na Franca Juvana (1875–1960), ki je kot vrtnar in poznavalec našega samoraslega rastlinstva deloval v ljubljanskem botaničnem vrtu štiriinšestdeset let (1896–1960). Cveti julija in avgusta. Raste na kremenčevih peščenjakih in konglomeratu v višini 500–850 m na Donački gori in sosednjem Reseniku. Juvanov netresk ima rozete široke 5–8 cm. Listi so po robu, spodnji in zgornji listni ploskvi zlezasto dlakavi. Število stranskih poganjkov je majhno.

Cvetno steblo je v povprečnih razmerah visoko od 15 do 25 cm. Značilni zanj so zvezdasti cvetovi premera do 3 cm. Bledo-rumeni venčni listi so trikrat daljši od časnih in imajo pri dnu škrlatno liso. Venčni listi so goli, le po robu žlezasto dlakavi.

Krajinski park Štatenberg

Krajinski park Štatenberg je bil razglašen z Odlokom o razglasitvi naravnih znamenitosti in nepremičnih kulturnih ter zgodovinskih spomenikov na območju občine Slovenska Bistrica (Uradni list RS, št. 21/92). Obsega 285 ha in ima lokalni pomen. Sredi krajinskega parka je dvorec Štatenberg z urejenim baročnim parkom, v katerem so zasajene domorodne in tujerodne rastlinske vrste (kot del botaničnega vrta) in kostanjev drevored, kar je podrobneje predstavljeno v poglavju o kulturni dediščini.

Gozdni, delno pragozdni rezervat Boč-Plešivec

Gozdni, delno pragozdni rezervat Boč-Plešivec je zavarovan kot naravni rezervat in obsega ostanek pragozda med Bočem in Plešivcem. V rezervatu je pogosta drevesna vrsta jelka, ki je sicer v subpanonskem prostoru redka.

Gozdni rezervat v soteski Kolarnica

Gozdni rezervat v soteski Kolarnica obsega 4,5 ha, in je prav tako pridobil status naravnega rezervata zaradi geotopov, življenjskih prostorov ogroženih, redkih ali značilnih rastlinskih in živalskih vrst ter kot območje pomembno za ohranjanje biotske raznovrstnosti.

Šodergraben

Šodergraben ali Kolarnica je soteska na severnem pobočju Plešivca na nadmorski višini 821 m. Nahaja se nedaleč od jame Belojače. Stene so na 100 m dolgem odseku globoke 50 m, na enem mestu se občasno pojavlja slap, visok približno 10 m. V okolici je pet manjših podzemnih jam. Največja jama oziroma rov je Belikovka pri slapu, dolga 30 m. 1 km severneje je vhod v jamski sistem Balunjača. Pod slapom je opuščen kamnolom. Gozd v soteski je gozd s posebnim pomenom. Soteska se uporablja tudi kot plezališče. Šodergraben je geomorfološki rezervat. Razprostira se na 12,3 ha in ima lokalni pomen.

Dravinja – ostanki stare struge

Ostanki stare struge reke Dravinje so bili zaradi naravovarstvene vrednosti zavarovani kot naravni spomenik. Zavarovano območje obsega 3,4 ha.

Na območju občine Makole je več zavarovanih območij (predstavljena so v preglednici 1). Večinoma gre za izredne primerke drevesnih vrst.

Preglednica 1: Lokalna zavarovana območja v občini Makole

Št.	Ime	Kratka krajevna oznaka	Zvrst
1	Robinija v Zgornji Ložnici št. 2	Zgornja Ložnica, severni del občine Makole	drev
2	Dob v Pečkah št. 21	Pečke, severno vzhodni občine Makole	drev
4	Metečakovi lipi v Motanjah (Stari grad)	Stari grad je v južnem delu občine Makole	dev
5	Šodrski slap	Slap v soteski Kolarnice je južno od Makol	hidr
6	Lipa v Stranskih Makolah	Stranske Makole so zahodni del občine Makole	drev
7	Lipa pri župnišču v Makolah	Župnišče je ob pokopališču v osrednjem delu naselja Makole	dev
8	Zimzeleni hrast v Starem gradu pri cerkvi sv. Ane	Zimzeleni hrast pri cerkvi sv. Ane v Starem gradu, južni del občine Makole	drev
9	Lipi pri cerkvi sv. Ane v Starem gradu	Stari grad je v južnem delu občine Makole	drev
10	Vinklerjeva lipa v Jelovcu št. 24	Lipa pri domačiji Vinkler v Jelovcu, zahodni del občine Makole	drev
11	Dob na polju Strug – Stopno	vas Strug je severno vzhodno od Makol	drev
12	Lipa na polju v Stopnem	Lipa na polju v Stopnem, jugozahodno v občini Makole	drev

Vir: Spletni vir 4

Natura 2000 v občini Makole

Na območju občine Makole so opredeljena tri posebna varstvena območja, ki so pomembna za ohranitev ali doseganje ugodnega stanja živalskih in rastlinskih vrst ter njihovih habitatov in habitatnih tipov, in sicer Dravinjska dolina, Dravinja s pritoki in območje Boč–Donačka gora–Haloze.

Dravinjska dolina v občini Makole

Del območja Dravinjske doline, ki je del območja Natura 2000, se razteza med krajema Doklece in Draža vas in zajema večji del nižinskega toka reke Dravinje. Dolina je v večjem delu precej ozka in počasi prehaja v položna pobočja nad njenim dnem. Nekoliko se razširi le v predelu Majšperka ter med krajema Loče in Draža vas. Z južne strani jo od zahoda omejuje skrajni vzhodni del Konjiške gore, nato pogorje Boča, vzdolž spodnjega dela toka pa Haloze. Severno od doline ležijo Dravinjske gorice, nizko terciarno gričevje z nadmorskimi višinami pretežno med 200 in 300 metri. Uravnano poplavno dno Dravinjske doline pokrivajo holocenski peščeno-illovnati nanosi. Glavni pritoki reke Dravinje so z leve strani Oplotnica, Beziščica, Ličenca, Brežnica in Ložnica, z desne pa Žičnica, Jelovski potok in Skralska. V celotnem delu Dravinjske doline med Doklecami in Vidmom pri Ptujju so intenzivne kmetijske površine, zato ta del ni bil vključen v območje Natura 2000. Prav tako ni zavarovan predel nad Dražo vasjo, kjer je tok Dravinje reguliran. Reka Dravinja ima, z izjemo manjšega dela pri Majšperku, še v celoti ohranjen naravni tok s številnimi meandri. Območje je bilo določeno kot območje Nature 2000 zaradi zavarovanih živalskih vrst, in sicer bele štorke (Ciconia ciconia), rjavega srakoperja (Lanius collurio) in vodomca (Alcedo atthis).

Slika 1: Dravinjska dolina se stika z Dravskim poljem in Sestrškim jezerom v občini Makole

Foto: Vovk Korže, 2018

Dravinja s pritoki v občini Makole

Dravinja je ena izmed redkih nižinskih rek z ohranjeno naravno rečno strugo, saj je le na posameznih mestih regulirana. Naravna rečna struga z značilnimi okljuki, obrečna vegetacija in poplavne ravnice predstavljajo izreden življenjski prostor za številne rastlinske in živalske vrste. Ohranjen je predvsem srednji, najdaljši del toka Dravinje med Dražo vasjo in Doklecami. Strma obrežja reke omogočajo gnezdenje ogroženemu vodomcu. Poplavne ravnice, obvodne površine obsežnih ekstenzivnih travnikov so pomembni življenjski prostor vrst, kot so: kačji potočnik (*Ophiogomphus cecilia*), strašničin mravljiščar (*Maculinea teleius*), močvirski cekinček (*Lycaena dispar*), temni mravljiščar (*Maculinea nausithous*), rogač (*Lucanus cervus*), navadni koščak (*Austropotamobius torrentium*), mali podkovnjak (*Rhinolophus hipposideros*), potočni piškur (*Eudontomyzon* spp.), platnica (*Rutilus pigus*), pohr (*Barbus meridionalis*) in zlata nežica (*Sabanejewia aurata*). Na območju se pojavljajo sledeči habitatni tipi: vodotoki v nižinskem in montanskem pasu z vodno vegetacijo zvez *Ranunculion fluitantis* in *Callitricho-Batrachion*, reke z muljastimi obrežji z vegetacijo zvez *Chenopodion rubri p.p.* in *Bidention p.p.*, nižinske in montanske do alpinske hidrofilne robne združbe z visokim steblikovjem, nižinski ekstenzivno gojeni travniki (*Alopecurus pratensis*, *Sanguisorba officinalis*). Habitatni tip Vodotoki v nižinskem in montanskem pasu z vodno vegetacijo zvez *Ranunculion fluitantis* in *Callitricho-Batrachion* se razvije v vodi s počasnim do srednje hitrim tokom, zmerno bogatim s hranili, na drobnozrnatem dnu. Večina rastlin je zakoreninjenih. Razvijejo lahko več metrov dolge poganjke, ki v ugodnih pogojih tvorijo gosto plast od dna do vodne gladine. Zaradi prosojne (čiste) vode in majhne globine je običajno prosvetljenost zadostna vse do dna. Ob nizkem vodostaju so deli rastlin na površini vode ali nad njo.

Boč–Donačka gora–Haloze v občini Makole

Na območju Boč–Haloze–Donačka gora je veliko ohranjenih habitatnih tipov. Na Boču med gozdnimi združbami na južnih pobočjih izstopajo združbe zveze *Orno-Ostryon* ter *Fagion*, na severnih pobočjih pa predvsem gozdovi bukve s primesjo plemenitih listavcev na območju grap. Na ovršni planoti so ohranjena območja suhih travišč na karbonatni podlagi. Redke in ogrožene rastlinske vrste, ki jim ustreza raznolikost življenjskih prostorov na Boču, so naslednje: velikonočnica, navadni jesenček, kranjski šebenik, dišeči volčin, kranjski jeglič, *Ceterach javorkeanum*. Vrsto pestrost povečujejo redke in ogrožene živalske vrste (hrošči: alpski in bukov kozliček), metulji, vezani na suha travišča. Bogata je prav tako favna dvoživk (hribski urh) in plazilcev (zelenec, martinček). Kraške jame predstavljajo habitat vrstam, ki so vezane na tovrstne prostore. Donačka gora s subpanonskimi bukovimi gozdovi ter suhimi travišči na karbonatni podlagi ter zakisanimi travišči na južnih legah predstavlja življenjski prostor redkim in ogroženim vrstam, med njimi tudi endemičnim, kot sta Juvanov netresk in Hoppejev klinček. Pestrost rastlinskega sveta se kaže v pojavnosti vrst, kot so: hrvaška perunika, travnolistna perunika, kranjska lilija ter alpskih reliktoev: *Clematis alpina*, *Arabis alpina*, *Primula auricula*. Ohranjeni so ekstenzivni visokodebelni sadovnjaki ter suhi ekstenzivni travniki, bogati z orhidejami. Območje Haloz poraščajo gozdovi; prevladujejo hrastovo-bukovi, hrastovi gozdovi s kostanjem ter kisloljubna bukovja, na južnih pobočjih so razvite termofilne združbe s črnim gabrom, mokovcem in cerom. Brek in skorš, ki tukaj uspevata samoniklo, nista redka. Grape poraščajo gozdovi plemenitih listavcev. V Halozah je ohranjena kulturna pokrajina; ekstenzivni suhi in vlažni travniki ter visokodebelni sadovnjaki. Haloški travniki se ponašajo z izjemno gostoto orhidej: *Orchis morio*, *Orchis tridentata*, *Limodorum abortivum*, *Ophrys holosericea*. Pester svet Haloz dopolnjujejo številne vrste ptic: rjavi srakoper, smrdokavra, pogorelec. Številna je populacija metuljev, vezanih na suha in vlažna travišča: *Apatura ilia*, *Maculinea arion*, *Eutrix potatoria*. Biotska raznovrstnost območja je odraz prepleta različnih habitatnih tipov, ki so življenjski prostori evropsko pomembnih vrst. Med najbolj značilnimi in razširjenimi habitatnimi tipi prevladujejo bukovi gozdovi (*Luzulo-Fagetum*), ilirsko bukovi gozdovi (*Fagus sylvatica (Aremonio-Fagion)*) in javorjevi gozdovi (*Tilio-Acerion*) v grapah in na pobočnih gruščih. Zaradi tega je območje Boča s Plešivcem opredeljeno tudi kot gozdni rezervat. Poleg gozdnih sestojev so pomembni še habitatni tipi: polnaravna suha travišča in grmiščne faze na karbonatnih tleh (*Festuco-Brometalia*), rastišča kukavičevk; nižinski ekstenzivno gojeni travniki (*Alopecurus pratensis*, *Sanguisorba officinalis*), karbonatna skalnata pobočja z vegetacijo skalnih razpok ter silikatna skalnata pobočja z vegetacijo skalnih razpok. Med živalskimi vrstami je tod življenjski prostor metulja črtasti medvedek (*Callimorpha quadripunctaria*), hrošča rogača (*Lucanus cervus*), škrlatnega kukuja (*Cucujus cinnaberinus*), alpskega kozlička (*Rosalia alpina*), bukovega kozlička (*Morimus funereus*), navadnega koščaka (*Austropotamobius torrentium*), hribskega urha (*Bombina variegata*), malega podkvnjaka (*Rhinolophus hipposideros*), velikega podkvnjaka (*Rhinolophus ferrumequinum*), širokouhega netopirja (*Barbastella barbastellus*) in dolgokrilega netopirja (*Miniopterus schreibersi*). Med rastlinskimi vrstami je tod eno redkih rastišč velikonočnice (*Pulsatilla grandis*). Pri

zadnjem popisu so prepoznali območje pomembno še za močvirskega krešiča (*Carabus variolosus*) in brazdarja (*Rhysodes sulcatus*).

Slika 2: Jama Belojača leži na stiku Boča in Haloz v občini Makole

Foto: Vovk Korže, 2018

Pomembni habitatni tip na območju Boč–Donačka gora–Haloze so:

- polnaravna suha travišča in grmiščne faze na karbonatnih tleh (*Festuco-Brometalia*), pomembna rastišča kukavičevk. Ta habitatni tip sestavljajo travniki ali pašniki na apnencih, dolomitih, redkeje na flišu ali peskih in starih prodiščih. Njihova rastišča so suha, svetla in topla, podlaga je nevtralna ali rahlo bazična, z malo hranili. Ne prenesejo gnojenja, razen na zelo pustih tleh, kjer uspevajo tudi ob zmernem gnojenju. Poraščajo pobočja gričevij (razen severnih), kjer so plitva, mestoma razgaljena tla. Ne prenesejo močne vlage, kakor tudi ne zastajanja vode. Potrebujemo ekstenzivno pašo ali košnjo en do dva krat letno, prvič po odcvetu večine travniških rastlin, s sušenjem sena na travniku, ne škodi jim paša na koncu sezone (avgust-oktober). Ogrožajo ga gnojenje travnikov, baliranje sena, spreminjanje travnikov v njive, zaraščanje z lesnimi vrstami, ponekod tudi planinarjenje in izgradnja infrastrukture.
- Nižinski ekstenzivno gojeni travniki (*Alopecurus pratensis*, *Sanguisorba officinalis*). Uspevajo na zmerno gnojenih, vlažnih do zmerno suhih tleh. Košeni so dva ali tri krat letno. V tradicionalni kulturni pokrajini se po navadi pojavljajo skupaj s suhimi in vlažnimi travniki. Pojavljajo se tri oblike tega habitatnega tipa: vlažno, suho in mezofilno. Slednja je zaenkrat najmanj ogrožena, medtem ko suho najbolj ogroža zaraščanje, vlažno pa izsuševanje in intenzifikacija travnikov

- (sprememba v njive, dosejevanje travnih mešanic, baliranje, pretirano gnojenje, prepogosta košnja).
- Bukovi gozdovi (*Luzulo-Fagetum*). Kisloljubni bukovi gozdovi uspevajo na nekarbonatni, kisli podlagi od nižin do gozdne meje. Pogosto jih najdemo na prisojnih pobočjih. V vseh slojih vegetacije najdemo značilnice za kislno podlago: v drevesnem je to pravi kostanj, v grmovnem čistilna krhlika, v zeliščnem pa borovnica in orlova praprot. Grmovni in zeliščni sloj sta praviloma slabše razvita. Zlasti v preteklosti so ga ogrožali steljarjenje, spreminjanje v smrekove gozdove, prekomerna sečnja in panjevsko gospodarjenje.
 - Javorjevi gozdovi (*Tilio-Acerion*) v grapah in na pobočnih gruščih. Sem štejemo vse gozdove plemenitih listavcev od okoli 400 do 1200 m nadmorske višine, ki se pojavljajo v obliki otokov znotraj bukovih združb. Poraščajo vlažna in hladna pobočja, skalnate jarke in vrtače, pretežno na karbonatni podlagi. V drevesni plasti prevladujejo gorski javor, veliki jesen in bukev, jelke se pojavljajo le posamič. Habitatni tip se je ohranil zlasti tam, kjer bukev ni konkurenčna. Pojavlja se na manjših površinah raztreseno po vsej Sloveniji. Ogroža ga spreminjanje v smrekove gozdove, ponekod mu pomlajevanje otežkoča jelenjad.
 - Ilirski bukovi gozdovi (*Fagus sylvatica (Aremonio-Fagion)*). Ilirski bukovi gozdovi rastejo na karbonatni podlagi na nadmorski višini 600–1400 m. Sestavlja jih več različnih združb (dinarski podgorski bukovi gozdovi, bukovi gozdovi z jelko, visokogorski bukovi gozdovi), zanje je značilna večja vrstna pestrost kot za ostale bukove gozdove. V preteklosti jih je ponekod ogrožalo panjevsko gospodarjenje, steljarjenje in gozdna paša, sedaj pa mestoma pospeševanje smreke in otežkočeno pomlajevanje zaradi objedanja.

Vzhodni vinorodni del Haloz je prav tako opredeljen kot območje Natura 2000, in sicer zaradi vrst: strašničin mravljiščar (*Maculinea teleius*), močvirski cekinček (*Lycaena dispar*), temni mravljiščar (*Maculinea nausithous*), črtasti medvedek (*Callimorpha quadripunctaria*), navadni koščak (*Austropotamobius torrentium*), hribski urh (*Bombina variegata*), veliki studenčar (*Cordulegaster heros*), jadranska smrdljiva kukavica (*Himantoglossum adriaticum*) in habitatnih tipov Polnaravna suha travišča in grmiščne faze na karbonatnih tleh (Festuco-Brometalia), Nižinski ekstenzivno gojeni travniki (*Alopecurus pratensis*, *Sanguisorba officinalis*).

Na območju občine Makole sta dve ekološko pomembni območji (EPO) po Uredbi o ekološko pomembnih območjih Uradni list RS, št. 48/2004, sprememba Uradni list RS, št. 33/2013. Gre za območji habitatnega tipa, dela habitatnega tipa ali večje ekosistemske enote, ki pomembno prispevata k ohranjanju biotske raznovrstnosti. To sta Dravinjska dolina ter Boč–Haloze–Donačka gora, ki sta bili opisani v prejšnjih poglavjih.

Naravne vrednote v občini Makole

Na območju občine Makole je evidentiranih več naravnih vrednot. V preglednicah 2 in 3 so na kratko predstavljene, v nadaljevanju so prikazane tudi kartografsko ter s slikovnim gradivom.

Preglednica 2: Naravne vrednote – območja občine Makole

Evid. št.	Ime	Zvrst	Pomen
14	Boč pri Poljčanah	geomorf, bot	državni
6119	Boč - Plešivec - pragozd	ekos, bot	državni
744	Šodergraben - osameli kras	geomorf, ekos, (hidr, geomorf)	državni
6120	Kolarnica - gozd	geomorf, ekos, bot	državni
4495	Dravinja	zool, hidr	lokalni
7435	Makole - mokrotni travniki	zool, ekos, bot	
7356	Štodrež	hidr	lokalni
7433	Štatenberg - mokrotni travniki	bot, ekos, zool	državni
6566	Štatenberg - mrtvica 1	hidr, bot, ekos, zool	državni
6583	Štatenberg - mrtvica 2	hidr, zool, bot, ekos	lokalni
6863	Pečke - mrtvica 2	bot, ekos	lokalni
6460	Pečke - mrtvica 1	zool, hidr, ekos, bot	lokalni
6863	Pečke - mrtvica 2	bot, ekos	lokalni
6736	Varoš - mrtvica 1	ekos, bot, zool, hidr	lokalni
7432	Varoš - mokrotni travniki	ekos, bot, zool	državni
6735	Varoš - mrtvica 2	zool, bot, hidr, ekos	lokalni
6736	Varoš - mrtvica 3	ekos, bot, zool, hidr	lokalni

Vir: Spletni vir 4

Preglednica 3: Naravne vrednote – točke v občini Makole

Evid. št.	Ime	Zvrst	Pomen
4495	Dravinja	zool, hidr	lokalni
7435	Makole - mokrotni travniki	zool, ekos, bot	lokalni
6236	Strug - dob	drev	Lokalni
6736	Varoš - mrtvica 1	ekos, bot, zool, hidr	lokalni
7432	Varoš - mokrotni travniki	ekos, bot, zool	državni
6735	Varoš - mrtvica 2	zool, bot, hidr, ekos	lokalni
6736	Varoš - mrtvica 3	ekos, bot, zool, hidr	lokalni
6241	Pečke -dob	drev	lokalni
6460	Pečke -mrtvica 1	zool, hidr, ekos, bot	lokalni
6863	Pečke -mrtvica 2	bot, ekos	lokalni
6205	Pečke pri Makolah -lipa	drev	lokalni
6705	Spodnje Pečke - mrtvica	bot, ekos	lokalni
7433	Štatenberg - mokrotni travniki	bot, ekos, zool	državni
6566	Štatenberg - mrtvica 1	hidr, bot, ekos, zool	državni
6583	Štatenberg - mrtvica 2	hidr, zool, bot, ekos	lokalni
7356	Štodrež	hidr	lokalni
7109	Stranske Makole - mrtvica	hidr, ekos	lokalni
6219	Stranske Makole - lipa	drev	lokalni
744	Šodergraben - osameli kras	geomorf, ekos, (hidr, geomorf)	državni
6120	Kolarnica - gozd	geomorf, ekos, bot	državni
6133	Šodrski slap	geomorf, hidr	lokalni
7319	Šuštarica - nahajališče apencev s fosili	geol	lokalni
6119	Boč - Plešivec - pragozd	ekos, bot	državni
6245	Stari grad - zimzelena hrasta	drev	državni
6216	Stari Grad – lipi	drev	lokalni

Vir: Spletni vir 4

Preglednica 4: Podzemne jame, registrirane v občini Makole

Evid. št.	Ime	Zvrst	Pomen	režim
48709	Stari Grad 1	geomorf.	državni	3
48710	Stari Grad 2	geomorf.	državni	3
48403	Stari grad 3 (Resenca)	geomorf.	državni	3
48404	Stari grad 4 (Resenca)	geomorf.	državni	3
48405	Stari grad 5 (Resenca)	geomorf.	državni	3
48924	Stari grad 6,7	geomorf.	državni	3
44661	Zgornja Resenca	geomorf.	državni	3
44662	Šoštarca	geomorf.	državni	3

Vir: Spletni vir 4

Premogovnik Makole kot naravna dediščina

Na območju nekdanjega premogovnika Makole je večina rudniških rogov zasuta in težko dostopna. V enem delno ohranjenem in dostopnem rovu premogovnika Kleče so vidne plasti premoga in premoškega skrilavca. Slabo so ohranjeni tudi leseni podporni stebri in lestve, po katerih so rudarji prehajali iz enega na drug nivo. Zaradi apnenca so se v opuščeni rovih pričele oblikovati in nastajati miniaturne kraške oblike. Na stenah, stropu in tudi dnu rogov lahko opazujemo miniaturne sigaste oblike – stalagmite, stalaktite, jamske bisere, ponvice, koralaste oblike. Siga je tudi različno obarvana, od popolnoma prozorne do rumene, rjave in rubinsko rdeče. Opuščeni rudniški rov Premogovnika Makole, kot nahajališče premoga in sige, predstavlja pomembno naravno dediščino. Zato je rov zavarovan kot geološka naravna vrednota državnega pomena. Zraven tega je pomemben tudi kot etnološka dediščina (Spletni vir 4). V premogovniku Makole so kopali visoko kaloričen premog, uporaben v kovaštvu. Deloval je do leta 1963, prvi podatki o premogovniku pa izvirajo iz 18. stoletja.

Navedena naravna in kulturna dediščina še danes živi in pridobiva na pomenu zaradi vse večjega zavedanja o nujnosti varovanja narave in kulturne dediščine. Po drugi strani se povečuje zavest o koristnosti gibanju v naravnem okolju. Zato smo kolesarske poti povezali z območji naravne in kulturne dediščine.

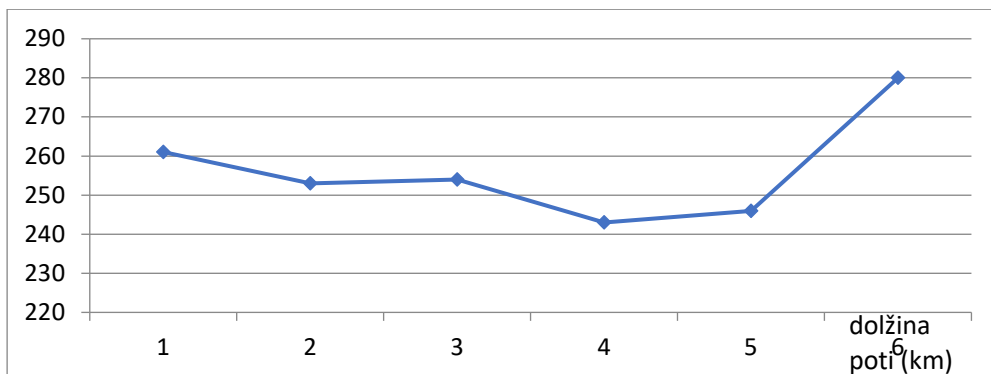
Kolesarske poti v občini Makole so vezane na naravno in kulturno dediščino

Zaradi bogate naravne in kulturne dediščine, ki izhajata iz heterogenosti okolja v občini Makole, smo načrtovali potek kolesarskih poti mimo, preko ali ob teh značilnostih. V nadaljevanju so predstavljene tri kolesarske poti.

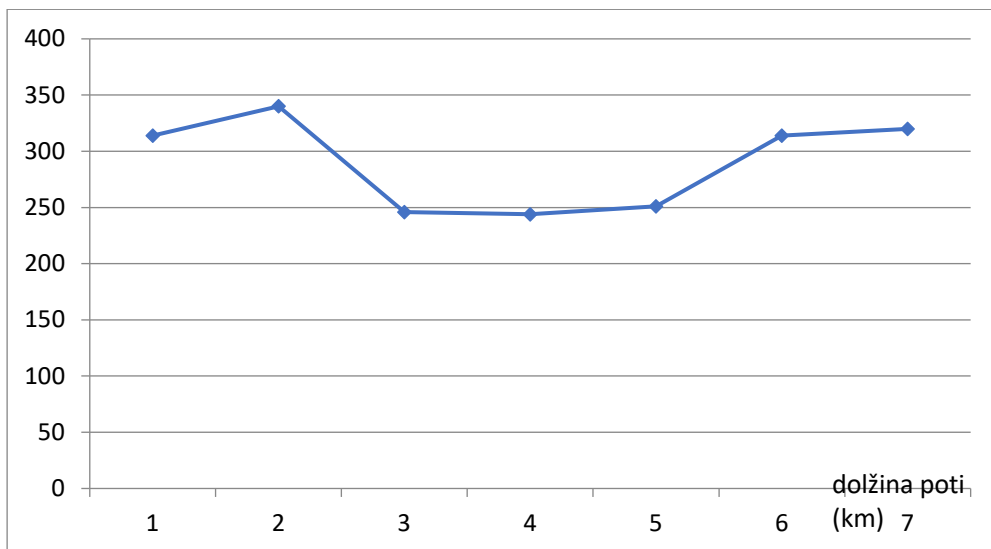
Dravinjska kolesarska pot

Po občini Makole poteka v dolžini 4,9 km in ni zahtevna. Poteka po dolini reke Dravinje, po ravnini. Locirana je izven prometnic in povezuje pokrajino med Bočem in dolino reke Dravinje. Pot je reliefno enostavna in primerna za različne ciljne skupine.

Pomembne točke ob poti so tematska pot dvorec Štatenberg in zeliščni vrt Ložnica, sprehajalna pot Štatenberg, Info kolesarska točka – dvorec Štatenberg, po Makolskih gričih – učna točka in pot, cerkev na hribu – Makole, cerkev Sv. Lenarta v Makolah, krožna tematska pot *Forma viva* Makole, cerkev Sv. Andreja v Makolah, Makole trg, info kolesarska točka - bar Miha v naselju Pečke, po Makolskih gričih – učna točka in pot, hostel Strug.

Slika 3: Višinski profil Dravinjske kolesarske poti

Slika 4: Višinski profil Poligonske kolesarske poti

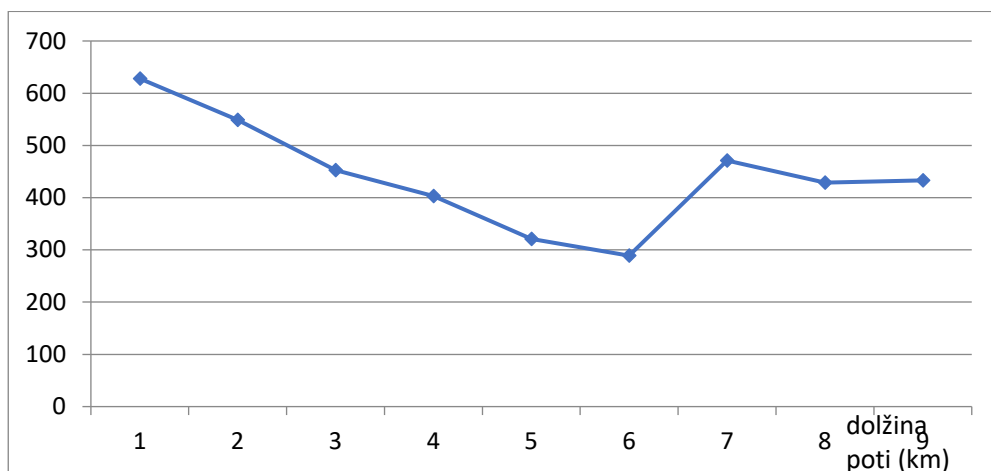
Poligonska kolesarska pot

Dolžina poti je 6,2 km, po zahtevnosti je srednje zahtevna. Pomembne točke ob poti so Mišakova domačija, sprehajalna pot Štatenberg, učna pot Sv. Treh Kraljev, krožna tematska pot Štatenberg – zeliščni vrt Ložnica, info kolesarska točka – bar Miha, Lovski dom Štatenberg, kmečki turizem Ačko, ribniki Štatenberg in Sagadinova

domačija, kjer je spomenik NOB. Kolesarska pot je speljana tako, da se je mogoče priključiti na Dravinjsko kolesarsko pot.

Formilska kolesarska pot

Pot je speljana mimo Starega Gradu in Dežnega, dolga je okoli 9,6 km. Pot je zelo zahtevna zaradi strmih vzponov in spustov, ponuja pa lepe razglede po Dravinjskih goricah in Halozah. Kolesarska pot se navezuje na druge poti v sosednjih občinah Poljčane, Rogaška Slatina in Majšperk.

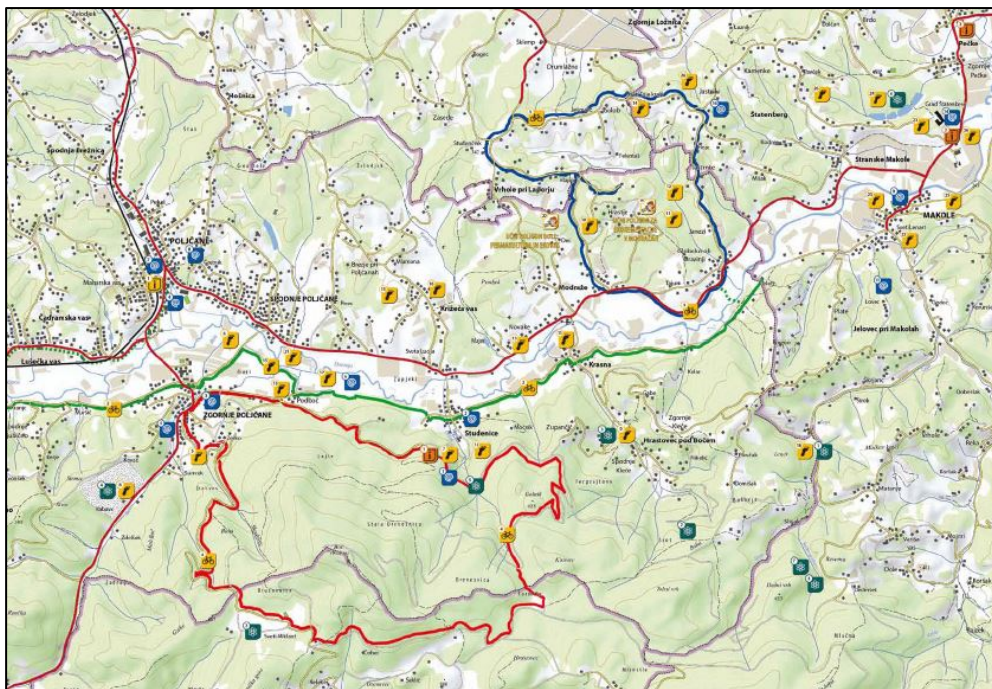

Slika 5: Višinski profil Formilske kolesarske poti (Formile, Stari Grad, Sveta Ana)

Znamenitosti ob poti so Formile (suhi travnik v občini Rogaška Slatina), plezalna stena ob poti, Dedni vrh in Variša vas – spominsko obeležje NOB, Belikovka (zbirališče vaščanov v prostem času), slap Šoštarca, Šodergraben, kraški pojavi na robu Haloze, Krajinski park Boč-Donačka gora, gozdni rezervat v soteski Koralnica, stari grad Štatenberg – razvaline, razgledna točka na Boč in Pohorje, krožna tematska pot »Forma viva« Makole, cerkev Sv. Ane, zimzelena hrasta v naselju Stari Grad, učna pot po Makolskih gričih.

Zaključek

Povezava pokrajinskih potencialov v občini Makole s trasami kolesarskih poti razkriva ogromno priložnosti, ki jih nudijo Haloze, Dravinjska dolina in Dravinjske gorice. Dobro poznavanje geografije pokrajin, naravne in kulturne dediščine ter povezava teh znanj s sodobno tehnologijo (aplikacije, digitalne karte), omogoča različnim generacijam boljše doživljanje pokrajine, aktiven odnos do okolja in zavedanje o pomenu odgovornega odnosa do narave. Hkrati so to priložnosti za kolesarski turizem, za rekreacijo in vnos novih dejavnosti na podeželje.

— Dravinjska kolesarska pot — Formilska kolesarska pot
— Poligonska kolesarska pot

Slika 6: Kolesarske poti po občini Makole (izsek). Med Poljčanami in Makolami.

Vir: Razvojni center narave, 2013

Literatura in viri

- Javornik, D. (2014): *Kolesarske poti v Dravinjski dolini: delovno gradivo*. Poljčane: Inštitut za promocijo varstva okolja.
- Sajovic, A. (2014): *Oživitve naravne dediščine v Dravinjski dolini: delovno gradivo*. Poljčane: Inštitut za promocijo varstva okolja.
- Vovk Korže, A. (2014): *Naravna dediščina v Dravinjski dolini: brošura*. Poljčane: Inštitut za promocijo varstva okolja.
- Vovk Korže, A. (2013): *Terensko delo s študenti geografije v Stopercah: urednik rokopisov študentov*. Maribor: Oddelek za geografijo Filozofske fakultete.
- Spletni vir 1: http://www.boc.si/gozdni_rezervati.html, 1. 3. 2019
- Spletni vir 2: http://www.boc.si/kulturne_vrednote.html, 1. 3. 2019.
- Spletni vir 3.: <http://www.boc.si/rastlinstvo.html>, 1. 3. 2019.
- Spletni vir 4: Pravilnik o določitvi in varstvu naravnih vrednot (Uradni list RS, št. 111/04) <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/1992-01-1091/odlok-oz-razglasitvi-naravnih-znamenitosti-in-nepremicnih-kulturnih-ter-zgodovinskih-spomenukov-na-obmocju-obcine-slovenska-bistrica>

Povzetek

V besedilu so prikazani naravni potenciali v občini Makole ter eden od načinov, kako jih izkoristiti za potrebe turizma in rekreacije. Območje gozdnatih Haloz je pomembno zaradi velike biotske pestrosti in številnih naravnih vrednot, med katere sodijo gozdni in negozdni habitatni tipi (travišča), suhi travniki ter geomorfološke posebnosti. Med slednjimi so najpomembnejši Krajinski park Boč – Donačka gora, Krajinski park Štatenberg, povodje Dravinje ter številna ekološko pomembna območja. Hkrati je na območju Haloz ohranjena tradicionalna raba zemljišč, poselitev ter kulturna pokrajina nasploh. Naravni potenciali predstavljajo možnost za nove neagrarne dejavnosti, v besedilu prikazujemo kolesarske poti. Slednje je vse bolj popularna oblika rekreacije in ker prostorsko ni zahtevna, jo v turistično ponudbo vključujejo številne lokalne skupnosti. Trase kolesarskih poti smo načrtovali tako, da v čim večji meri potekajo preko ali v bližini naravnih posebnosti zahodnega dela Haloz. V ta namen smo najprej opravili inventarizacijo naravnih potencialov, v nadaljevanju pa te povezali v smiselno traso. Opredelili smo tri kolesarske poti, in sicer Dravinjsko, Formilsko in Poligonsko kolesarsko pot.

Kdo ustvarja kulturno pokrajino Haloz?

VLADIMIR DROZG

Uvod

Vladimir Bračič v obeh študijah o Halozah sicer ni uporabljal termina »kulturna pokrajina« razen v naslovu poglavja v knjigi Gozdnate Haloze, čeprav je ves čas govoril o njej. Prav tako ni omenjal akterjev, ki ustvarjajo kulturno pokrajino, čeprav je obe študiji posvetil prebivalcem Haloz, Polancem, zemljiškim gospodom in drugim, ki so pokrajino Haloz oblikovali in dograjevali do podobe, kakršno je avtor skušal opisati. Termin kulturna pokrajina se je v geografskem besednjaku utrdil šele proti koncu prejšnjega stoletja. Z njim želimo izpostaviti družbeno plast pokrajine, tako oblike in pojave kot akterje, ki jo ustvarjajo.

Pojem kulturna pokrajina

Kulturna pokrajina je oblika, naložena na naravno okolje, pri čemer je oblika rezultat dela človeških rok. Definicija Karla Sauerja iz leta 1925, ki jo je podal v delu *The Morphology of Landscape* (Šakaja, 2015, 70), je pomenila prelomnico v geografskem pojmovanju pokrajine. Dotedanjemu spoznavanju, ki je temeljilo na naravnih razmerah in njihovem vplivu na delovanje človeka, je postavila ob bok spoznavanje delovanja človeka in s tem povezano preoblikovanje naravne pokrajine. V osredju spoznavanja je pokrajina, kakršno ustvarja človek, ne pa naravne sile. In tako razumljena pokrajina je regionalno, pa tudi strukturno različna, podobno kot velja za naravno pokrajino. Ob tem je nastalo še eno izhodišče, ki dotlej v geografiji ni bilo prisotno, namreč, da je pri spoznavanju pokrajine potrebno spoznati tudi človeka in obratno, pri spoznavanju človeka je potrebno spoznati tudi okolje (pokrajino), kjer živi. Človeku je bila s tem pripisana aktivna vloga pri oblikovanju pokrajine. In če rečemo *človeku*, imamo v mislih splošno, nedefinirano kategorijo, ki jo je potrebno še opredeliti natančneje. Zato govorimo o socialnih skupinah – skupini posameznikov, ki podobno delujejo v pokrajini, kar pomeni, da jo tudi podobno preoblikujejo. Kajti vsi ljudje v prostoru ne delujemo enako, še posebej v današnji, socialno in funkcijsko močno raznoliki družbi. In za to v prispevku gre; pokazati

želimo socialne skupine, katerih delovanje ustvarja podobo pokrajine ter učinke njihovega delovanja, ob čemer nastaja današnja kulturna pokrajina Haloz.

Elementi kulturne pokrajine

Učinke delovanja človeka v pokrajini je mogoče razdeliti na vsaj štiri sklope, ki tvorijo kulturno pokrajino in po katerih te lahko razlikujemo med seboj. Prvi sklop je raba tal, ki je praviloma rezultat gospodarske usmerjenosti človeka na določenem območju. Raba tal, torej oblike kmetijske ter urbane dejavnosti in razmerja med posameznimi kategorijami, določa značaj – strukturo in tip kulturne pokrajine. Naslednji element je zemljiška razdelitev. Čeprav je posledica rabe zemljišč, jo kljub temu izdvajamo posebej. V evropski civilizaciji je lastnina neodtujljiva pravica človeka, zato je lastništvo zemljišča lahko razvojni dejavnik. Parcelacija, poleg tega da je regionalno različna, se spreminja skozi čas in je kazalec lastniških procesov v pokrajini, predvsem pa je s parcelacijo povezan pejsaž pokrajine. Majhne parcele nepravilnih oblik so ne le vizualno, tudi strukturno nasprotje velikim površinam monokultur. Tretji element je poselitev. Termin pomeni razmestitev naselij ter drugih grajenih struktur in oblike, ki pri tem nastajajo. Grajene strukture so vsi objekti in naprave (zgradbe, omrežja), ki so zunaj strnjeno pozidanih območij (oziroma naselij v prostorskem, ne administrativnem smislu). Zgradba in oblika naselij sta bili v preteklosti dolgo prilagojeni naravnim razmeram, zato sta regionalno različni, poleg tega odražata tudi druge vidike človekovega delovanja, od gospodarstva do socialnih (družbenih) razmerij. Zadnji element kulturne pokrajine so simboli. Človek svoje bivalno okolje zavestno oblikuje, vanj vnaša sporočila v obliki materialnih in oblikovnih prvin. Simbol je vse, kar poleg pojavnosti same poseduje še drugi pomen. Običajno je ta povezan s socialnim položajem lastnika/uporabnika simbola, z ohranjanjem zgodovinskega sporočila, z orientacijo ali z izražanjem družbenih ter osebnih vrednot.

Kulturna pokrajina je odraz človekovega delovanja, družbenih vrednot, socialnih razmerij, gospodarske usmerjenosti, kar vse so spremenljive kategorije, zato se kulturna pokrajina spreminja. Danes je drugačna, kot je bila pred sto leti. Spoznavanje kulturne pokrajine, to je razmestitve elementov, ki jo tvorijo, njihove strukture – pogostosti in velikosti elementov, ter njihove oblike, daje vpogled v razvoj, razmere, tudi probleme na območju. Vendar je potrebno kulturno pokrajino presojati glede na vsakokratne vrednote in razmere, ki so bile v veljavi takrat, ko je pojav nastal. Vrednotenje pojavov je namreč mogoče zgolj znotraj istega vrednostnega sistema. Kulturna pokrajina je socialni prostor.

Akterji kulturne pokrajine in učinki njihovega delovanja

Kulturna pokrajina je rezultat delovanja ljudi, ki tam živijo ali tam delujejo. S svojim delovanjem ustvarjajo vedno novo strukturo in s tem pejsaž ali videz pokrajine. Množico ljudi – posameznikov je mogoče razvrstiti v skupine, katerih delovanje in s tem učinki so podobni. Pravimo jim socialne skupine ali akterji, tudi generatorji, interesne skupine in dejavniki, katerih delovanje se odraža v pokrajini. Seveda akterjev ni mogoče razdeliti v skupine, ne da bi se pri tem vsebinsko prekrivale. A

pri spoznavanju akterjev ni v ospredju tipologija socialnih skupin, temveč oblike njihovega delovanja, kot se, neposredno ali posredno, odražajo v prostoru. Ne govorimo o socialnih lastnostih akterjev, temveč o učinkih njihovega delovanja. Pojasniti je potrebno še, kaj in kakšno delovanje imamo v mislih, ko govorimo o *ustvarjanju* kulturne pokrajine. Zagotovo gre za elemente, ki kulturno pokrajino tvorijo, to pa so, ponovimo jih še enkrat, raba zemljišč, zemljiška razdelitev, poselitev in simboli. In samo skozi to prizmo je mogoče presojati delovanje akterjev v pokrajini. Gre za materialne, fizične rezultate človekovega dela, ki so vidni v pejzažu pokrajine in v njeni strukturi. Če izhajamo iz podmene, da se socialno odraža v materialnem, da se oblike človekovega delovanja tako ali drugače materializirajo, je mogoče v materialnih strukturah prepoznati njihove socialne vsebine in socialni izvor. V tem smislu smo sliko o delovanju socialnih skupin skušali ustvariti s pregledovanjem kartografskega gradiva o obravnavanem območju (topografske karte in katastrski načrti različnih obdobj), drugih materialnih virov (pisno in slikovno gradivo o Halozah), od domačinov in kompetentnih oseb smo skušali pridobiti pojasnila in dodatne informacije o aktivnostih ljudi, ki v Halozah živijo. Lastnosti kulturne pokrajine ni mogoče kvantificirati, ponazoriti s številkami. Bolj gre za kvalitativne lastnosti. Zato je ključna metoda opazovanje in s tem povezano razumevanje razmer v pokrajini. Namen opazovanja je prepoznati pojav in ločiti ga od drugih, podobnih. Zato je prav v tem največja nevarnost vsebinske in metodološke zmote pri interpretaciji pokrajine. Še pojasnilo o časovnem dometu besedila: kulturna pokrajina se spreminja, vendar so to spremembe na »dolgi rok«. Kulturna pokrajina, kakršno smo opazovali, vključno z delovanjem socialnih skupin, nastaja od sredine prejšnjega stoletja dalje, ko je tradicionalna agrarna pokrajina pričela razpadati in nastajati nova, z več urbanimi lastnostmi. Natančnejši časovni okvir pa ob uporabljeni metodologiji ni mogoč. V Halozah smo prepoznali več socialnih skupin oziroma akterjev.

Kmetovalci

Haloze so tradicionalna agrarna pokrajina, kar je ugotavljal že Bračič v omenjenih monografijah. Čeprav kmetijstvo, z izjemo vinogradništva, ni imelo in še danes nima pomembne tržne (gospodarske) vloge, je kljub temu ključni oblikovalec kulturne pokrajine. Zaradi razgibanega površja, ki zelo omejuje možnosti strojne obdelave zemljišč, pa tudi zaradi socialnih razmer, ki so prebivalce dobesedno silile v odselitev ali v opustitev dejavnosti, se je število kmečkih gospodarstev, podobno kot v drugih delih Slovenije, po letu 1980 močno zmanjšalo (Bračič, 1967, 1982). Isto ugotavljata tudi Žiberna, sicer na podlagi spreminjanja obdelovalnih površin v gozdne (Žiberna, 2019) in Korošec, upošteva demografske podatke (Korošec, 2019). Ne glede na to so v Halozah še kmetovalci, ki s svojim delovanjem oblikujejo kulturno pokrajino. Ločimo lahko dve skupini:

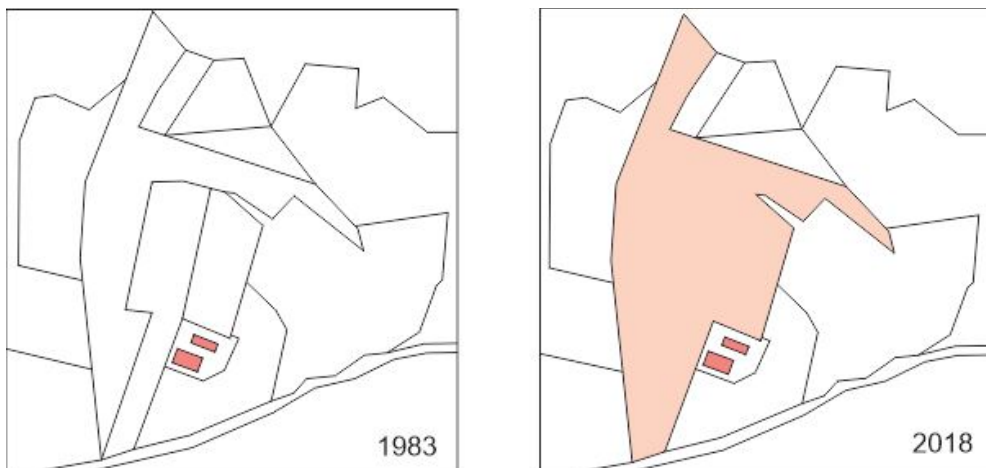
Samooskrbni kmetovalci. V to skupino sodijo kmetovalci, ki so zaposleni v neagrarnih dejavnostih, vendar imajo v posesti kmetijsko zemljišče, ki ga obdelujejo. Nekoč se je tak tip gospodinjstev imenoval delavsko kmečka gospodinjstva. Druga oblika samooskrbnih kmetovalcev so ostarela gospodinjstva, ki se preživljajo zgolj z obdelovanjem zemlje oziroma jim obdelovanje zemlje prinaša pomemben del

prihodkov. O številu te socialne skupine lahko podamo zgolj oceno. Na podlagi števila oseb starejših od 64 let sklepamo, da jih je okoli 1500 (na območju živi 11.450 oseb, starejših od 65 let je 15,2%; Korošec, 2019). O številčnosti prve socialne skupine ne moremo podati niti ocene. Leta 1991 je bilo takšnih gospodinjstev okoli 40 % od vseh, kar je velik odstotek (Korošec, 2010, 44), predpostavljamo, da jih je danes manj. Kakorkoli, njihov vpliv na oblikovanje kulturne pokrajine je znaten. Ocenjujemo, da je med lastniki kmetijskih zemljišč, ki se spreminjajo v nekmetijska, največ delavsko kmečkih gospodinjstev, ki dveh opravil ne zmorejo več opravljati. Številni dajejo svoja zemljišča v najem aktivnim kmetovalcem ali jih prodajo, mnogi pa jih ne obdelujejo več (od tod veliko neobdelanih zemljišč). Delovanje obeh socialnih skupin se odraža v podobi in strukturi kulturne pokrajine, predvsem v delu, ki se nanaša na rabo zemljišč, deloma tudi na intenzivnejšo rabo v najem oddanih zemljišč. Kot navaja Žiberna, se je obseg obdelovalnih zemljišč zaradi zaraščanja in opuščanja obdelave zmanjšal iz 12.970 ha leta 1978 na 9.215 ha leta 2015 ha (Žiberna, 2019). Podobno ugotavlja tudi Korošec (Korošec, 2010). Povzamemo lahko, da ob takem delovanju postajajo Haloze vse bolj gozdnate in vse manj vinogradniške oziroma kmetijske. Ostalih elementov kulturne pokrajine, parcelacije, poselitve in simbolov, delovanje te socialne skupine ne doseže.

Tržno usmerjeni kmetovalci. Če primerjamo podatke o posestni strukturi prebivalcev, se izkaže, da ima v posesti več kot 10 ha zemljišč samo 85 kmečkih gospodarstev, kar je okoli 260 prebivalcev (Korošec, 2019). Predpostavljamo, da so to tržno usmerjena kmečka gospodarstva. O številčnosti te socialne skupine lahko sklepamo tudi na podlagi registrirane kmetijske dejavnosti. Po podatkih baze AJPEŠ je bilo v letu 2015 takih 26 v 20 naseljih, v posameznem naselju po eden, največ dva kmetovalca. Nobeno od teh naselij ne slovi kot vinogradniško območje temveč območje živinoreje. V Vinarsko zadrugo Haloze je vključenih 12 vinogradnikov, ki posedujejo večje komplekse vinogradov, njihovo delovanje je zagotovo povsem tržno naravnano (Spletni vir 1). Pomen vinogradništva v kmetijski dejavnosti sicer ni več tak, kot je bil pred 50 leti, je pa bolj usmerjeno v kakovost produkta. Iz podatkov o rabi zemljišč (Žiberna, 2019) lahko sklepamo, da je vinogradništvo nadomestila živinoreja.

Kmetovanje na tržno usmerjenih kmečkih gospodarstvih mora slediti sodobnim, mehaniziranim oblikam, ki slonijo na pridelavi monokultur. Tako se v dolini Rogatnice in potoka Peklača pojavlja koruza kot pomembna monokultura, dolina potokov Psičina in Bela sta pod travniki, opazimo lahko nenavadno velike zemljiške komplekse, ki so verjetno nastali z združevanjem manjših parcel. Na območju Haloz nismo ugotovili območij komasacij, melioracij in agrooperacij, ki jih je veliko več v Dravinjski dolini in v okolici Makol. Večjega združevanja vinogradniških parcel prav tako nismo zasledili, nasprotno, v procesu denacionalizacije kmetijskih zemljišč je bil del vinogradov vrnjen nekdanjim lastnikom, s čemer se je posest še razdrobila. Poudariti je potrebno, da velik del združevanja zemljiških parcel poteka na najetih zemljiščih, ki jih veliki kmetje najemajo od lastnikov, kateri jih sicer ne obdelujejo. V gričevnatih predelih se je razširilo gojenje drobnice, ki je prav tako oblika tržnega kmetovanja. Ker je socialna skupina samooskrbnih kmečkih gospodinjstev številnejša od socialne skupine tržno usmerjenih kmetovalcev, se tudi površina

neobdelanih kmetijskih zemljišč povečuje bolj kakor površina intenzivno obdelanih kmetijskih zemljišč.

Slika 1: Lastniško in funkcionalno združevanje parcel zaradi intenzivnega poljedelstva je pogosto v dolinah in na vinogradniških legah.

Primer je iz okolice Zgornjega Leskovca. Nekdanje tri parcele so združene v eno in zasajene s koruzo.
Vir: PKN 1983, List Ormož 43 in GERK

Opazna je še ena posledica intenzivnega kmetovanja. Na številnih kmečkih gospodarstvih so zrastle nova, velika gospodarska poslopja, prilagojena sodobnim oblikam živinoreje. Opremljena so s sončnimi kolektorji, obdana z ogradami. Podobno je opaziti tudi pri objektih, ki so namenjeni skladiščenju pridelkov. S tovrstnimi objekti se je videz kmečkega doma močno povečal, sploh če ga primerjamo z nekdanjimi skromnimi objekti. V teh primerih bi lahko govorili o novodobnih simbolih gospodarskega razvoja.

Slika 2: Tržno usmerjeni kmetovalci so svoje kmetije prilagodili sodobnim oblikam kmetijske proizvodnje – od tod veliki hlevi, silosi, skladišča, hladilnice. Število objektov na kmečkem domu se je povečalo. Foto: Drozg, okolica Leskovca, avgust 2019

Ljubiteljski kmetovalci so tretja socialna skupina, ki na področju kmetijske dejavnosti ustvarjajo novo kulturno pokrajino. Gre za lastnike počitniških hiš, ki imajo v posesti še manjši kos kmetijskega zemljišča. Običajno je to vinograd, pogosto je na zemljišču še nasad jagodičevja, gospodarski vrt, sadno drevje, odvisno od velikosti posesti. Seveda gre za kmetovanje, ki služi zgolj osebni porabi, ki je bolj rekreacija kot potreba, verjetno tudi oblika nostalgичne navezanosti na zemljo. Zaradi množičnosti pa je pojav relevanten pri ustvarjanju kulturne pokrajine. Bračič je omenjal, da se med lastniki vinogradov v Halozah pojavljajo Polanci, to so prebivalci Dravskega in Ptujkega polja. Ker v njihovem kraju bivanja ni (bilo) pogojev za gojenje vinske trte, so v Halozah kupili manjši vinograd in tam pridelali pijačo, ki je bila že v tistih časih del prehrane. Miselni vzorec, ki se je na ta način oblikoval, je ohranjen še danes. Razširil se je tudi med domačini, Haložani. Številni, ki niso imeli v posesti vinograda, so si ga omislili, ali pa od vseh kmetijskih zemljišč nekdanjega kmečkega gospodarstva obdržali le vinograd, ostalo pa ob socialnem prestrukturiranju prodali. Tudi številni prebivalci mest, največ Ptuja, so svoj prosti čas povezovali, tako kot to počnejo še danes, z obdelovanjem vinograda in pridelavo lastnega vina.

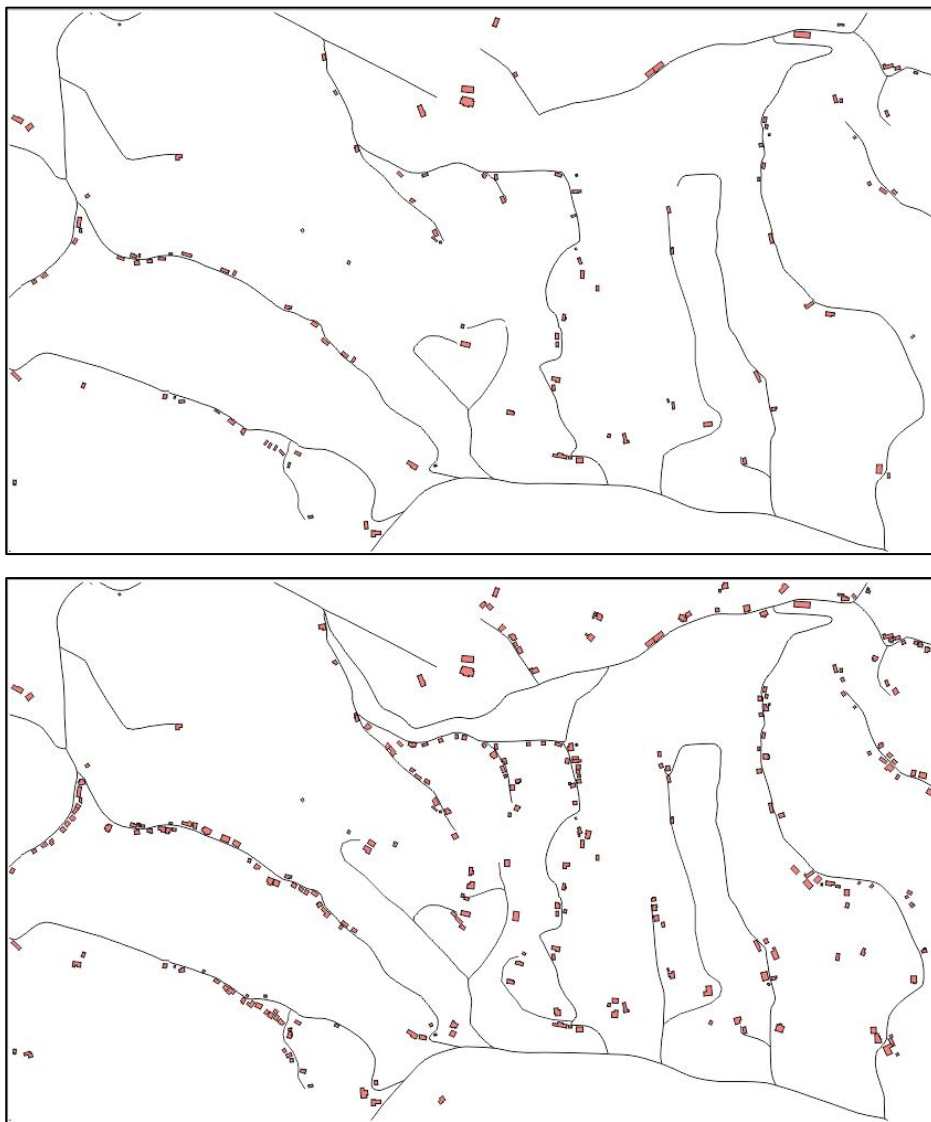
Število ljubiteljskih kmetovalcev je po naši oceni veliko. Če upoštevamo intenzivnost stanovanjske gradnje v Halozah v obdobju 1961–1991 (Drozg, 2017, 163) in to primerjamo z rastjo števila prebivalcev v istem obdobju, je očitno, da je bilo izgrajenih veliko počitniških objektov oziroma stanovanj. Tudi posestna sestava kaže, da prevladujejo kmečka gospodarstva z manj kot 5 ha zemlje (Korošec, 2019), kar vse govori v prid razširjenosti te socialne skupine. Več jih je v naseljih, kjer je tudi vinogradniških površin nadpovprečno veliko. To pa je na tako imenovanih *vrheh*, v vzhodnem delu Haloz. Iz vidika kmetijske proizvodnje je ta dejavnost nepomembna, iz vidika kulturne pokrajine pa, še posebej glede na razširjenost pojava, izjemna.

Slika 3: Lastniki počitniških hiš oziroma ljubiteljski kmetovalci so najpomembnejši vzdrževalci kulturne pokrajine Haloz. Vzdrževani vinogradi in počitniški objekti marsikje ohranjajo idilično podobo kulturne pokrajine.

Foto: Drozg, Hrastovec, julij 2019

Glede rabe zemljišč lahko ugotovimo, da je zaradi ljubiteljskega kmetovanja ohranjen marsikateri vinograd, marsikatero kmetijsko zemljišče in s tem pejsaž tradicionalnega podeželja. Še več, zaradi številčnosti tega pojava je veliko vinogradov, sicer majhnih, zasajenih na novo, obnovljenih, vzdrževanih. Isto velja za kmetijska zemljišča na sploh; kot izhaja iz podatkov o zemljiških kategorijah, se delež obdelovalnih površin zmanjšuje (Žiberna, 2019), površina vrtov pa po analizi rabe tal na izbranih lokacijah povečuje, kar pripisujemo prav temu pojavu.

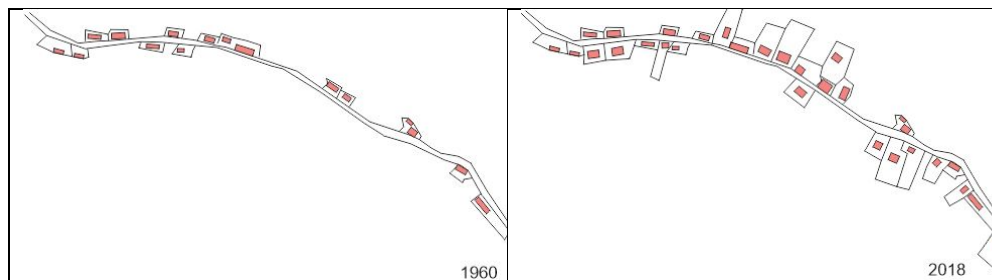

Slika 4: Razmestitev objektov v naseljih Belski vrh (del) in Hrastovec (del) okoli leta 1960 (zgoraj) in 2017 (spodaj). Poselitveni vzorec se je močno razdrobil, ker je bilo zgrajenih veliko počitniških objektov in dovoznih poti, nekdanje viničarije pa so bile prezidane, ob marsikateri je nastal še nov objekt.

Vir: TTN 1:5000, list Ormož 26, leto 1968, kataster stavb 2017

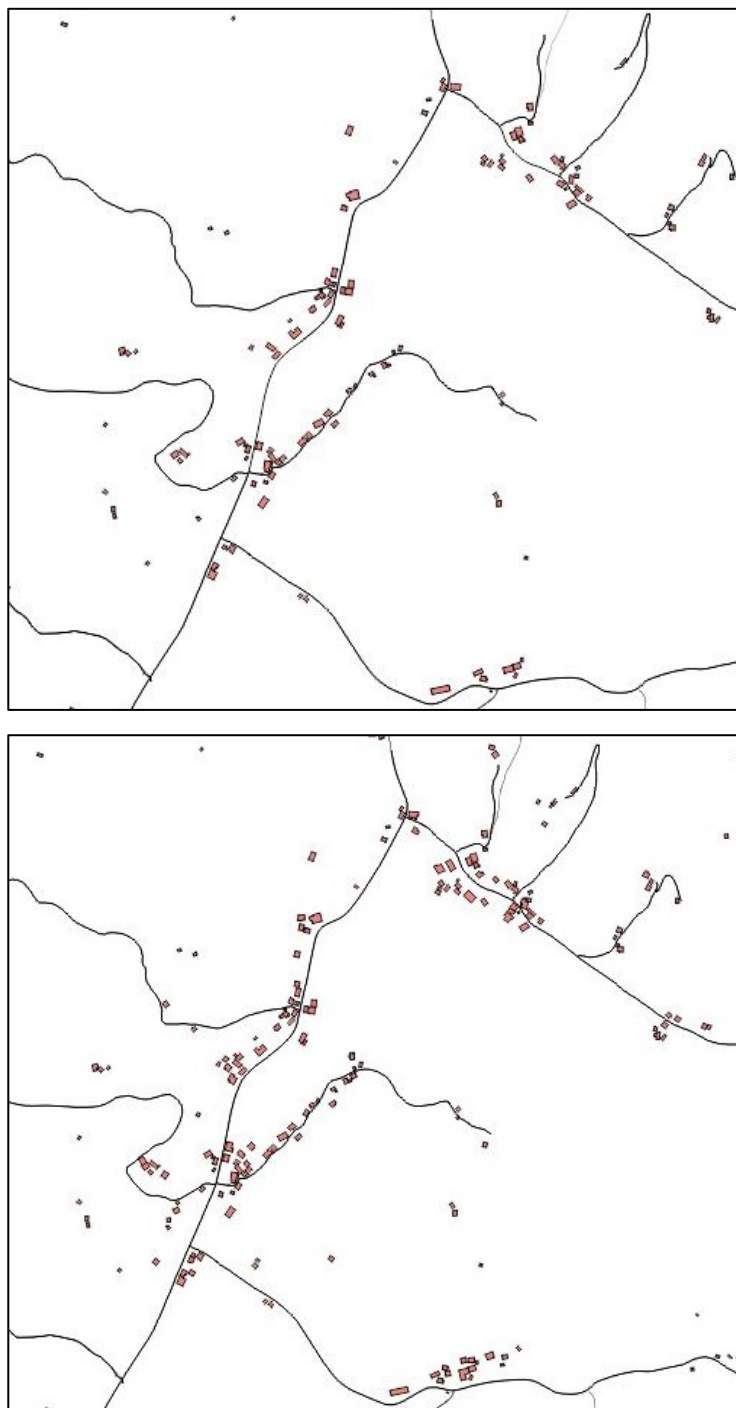
Posledica ljubiteljskega kmetovanja je drobljenje posesti. Število zemljiških parcel se je povečalo, vsaj če primerjamo stanje katastra med letoma 1960 in 2018. Možnosti za nastanek večjih vinogradniških kompleksov, vinogradniških celot (Bračič, 1967, 226) je vse manj, kar zagotovo določa razvoj vinogradništva v prihodnje. Hkrati z drobljenjem posesti nastaja nov poselitveni vzorec. Ljubiteljski vinogradniki/kmetovalci so tudi lastniki stanovanjskih objektov, večinoma počitniških hiš s pripadajočim funkcionalnim poslopjem. To je lahko garaža, nadstrešnica, pomožni objekt za shranjevanje orodja, pridelkov in podobno. Obseg stanovanjske gradnje, mimogrede, statistika ne loči med počitniško in stanovanjsko hišo, je bil v letih 1960–1990 v Halozah zelo visok, še posebej v vzhodnem delu in v naseljih, kjer je več vinogradniških površin, to pa so Majski vrh, Goričan, Belski vrh, Hrastovec. *Vrhi*, kjer so nekoč kmetje postavljali viničarije in gospodarske kleti, so danes stanovanjska območja z več objekti kot marsikatero strnjeno naselje. Primera naselij Belski vrh in Hrastovec kažeta intenzivnost stanovanjske gradnje (beri: gradnje počitniških bivališč) v letih 1968–2018. Poselitveni vzorec se je močno razdrobil, razložena naselja, zaselki in samotne kmetije, kot navaja Bračič (Bračič, 1967, 75; Bračič, 1982, 39), so se povečali in pomnožili, marsikje so prerasli v obcestna naselja, ki se raztezajo po slemenih – vrheh. Omeniti je potrebno še oblikovno plat te intenzivne gradnje, o čemer bo več povedanega v nadaljevanju.

Lokacija, še posebej pa oblika novogradenj – počitniških hiš, močno odstopata od viničarij oziroma od avtohtonega tipa hiše. Razlikujejo se po gradbenem materialu, tlorisu, volumnu, naklonu strehe, konstrukcijskih in okrasnih stavbnih členih. Pogosto je tudi položaj oziroma lokacija objekta izbrana tako, da je ta utesnjen med obstoječe objekte ali postavljen v pobočje, kar predstavlja tveganje za pojav plazov. Ne nazadnje, zaradi številnih novih objektov je bilo potrebno razširiti, pogosto pa na novo speljati prometnice in dovozne poti. Tudi pri tem je prevladal funkcionalistični pristop namesto bolj senzibilnega, do (kulturne) pokrajine spoštljivejšega urejanja. Številne prometnice so vrezane v pobočja (s čemer je ogrožena stabilnost), podprte z betonskimi ali kamnitimi škarpami (kar bi bilo možno obdelati še z lokalnim materialom), odvodnjavanje običajno ni urejeno, kar vse sproža erozijo in s tem nezaželene pojave v naravnem okolju. Ljubiteljsko kmetovanje in s tem povezan pojav počitniških hiš ima tudi simbolno dimenzijo, tudi o tem več v poglavju o lastnikih počitniških objektov.

Slika 5: Zaradi gradnje počitniških hiš na vinogradniških območjih prihaja do drobljenja in manjšanja parcel. Primer je iz naselja Belski vrh.

Vir: posestni list k. o. Belski vrh, PKN 1980

Slika 6: Poselitveni vzorec v zahodnih Halozah. Domačini so stanovanjske objekte gradili večinoma v dolinah, bližje delovnim mestom ali v bližini domačij. Iz majhnih zaselkov so nastali večji, ob kmečki hiši je nastal nov stanovanjski objekt. Naselji Stoperce in Grdina okoli leta 1960 (zgoraj) in 2017 (spodaj).

Vir: TTN 1:5000 (Rogatec 5, 6, 15, 16; leto 1968) in kataster stavb 2017

Lastniki turističnih kmetij

So kmetovalci, katerih dejavnost je povsem tržno naravnana, saj ponujajo lokalne proizvode, idilično ruralnost in idilično pokrajino. Zaradi tega je njihova dejavnost v pokrajini specifična; prilagajajo se sodobnim razmeram, hkrati pa ohranjajo določeno stopnjo ruralnost svojih kmečkih gospodarstev, vsaj po videzu, manj po strukturi. Turističnih kmetij je v Halozah kar nekaj, sodeč po številu ponudnikov jih je šest (Spletni vir 2), a po Podatkih iz baze AJ PES dvanajst. Gre za srednje velike kmetije, katerih lastniki so srednjih let, z izobrazbo iz kmetijske ali gostinske stroke. Vendar ukvarjanje s turistično in gostinsko dejavnostjo ne prinaša dovolj dohodka, da bi zadoščal za življenje celotnega gospodinjstva. Potrebna je še dopolnilna oziroma glavna dejavnost (v treh primerih je to vinogradništvo) ali pa zaposlitev izven kmetijstva. Razmestitev turističnih kmetij ne kaže razpoznavnega vzorca, očitno k odločitvi ne botrujejo naravne razmere, recimo vinogradniške površine, temveč osebna odločitev članov kmečkega gospodarstva. Po ena je v naseljih Zg. Leskovec, Brezovec, Podlehnik, Majski vrh, Hrastovec.

Turistične kmetije v Halozah ponujajo kulinarčne posebnosti, idilično podeželje, možnosti za aktiven oddih in rekreacijo, mir in drugačen utrip življenja, kot ga živi večina obiskovalcev. Učinki njihovega delovanja so v pokrajini zelo opazni. Stanovanjska hiša je zelo urejena, večinoma je ohranjena stara kmečka hiša, torej vzhodno-osrednjeslovenski tip kmečke hiše. Hiša je obnovljena, posodobljena na način, da je avtohtona podoba še ohranjena. Tudi novogradnja, na nekaj turističnih kmetijah je ta del kmečkega doma, po obliki povzema značilnosti avtohtonega stavbarstva. Vse to zagotovo ni naključje; lastniki vedo, da obiskovalci iščejo romantično podeželje z določeno stopnjo rustikalnosti. Od tod tudi urejeni seniki, sakralni objekti, stari gospodarski objekti, vinske kleti, vodnjaki.

Slika 7: Turistična kmetija na obrobju Haloz, v sklopu katere deluje tudi etnološki muzej

Foto: Drozg, Dravci, julij 2019

Tudi okolica objektov je urejena in prilagojena ponudbi oziroma pričakovanjem obiskovalcev; igrala, miza in klopi v zeleni senci, zasaditev okolice z avtohtonim sadnim drevjem, gospodarski vrt, uporabljeni so večinoma naravni materiali (kamen in les). V tem pogledu so turistične kmetije novi simboli v pokrajini, saj kažejo materialne sledi agrarnega obdobja, združujejo staro in novo v stavbarstvu, delujejo kot orientacijske točke in pozitivni primeri novodobnega stavbarstva. Ponudba turističnih kmetij sloni na domači hrani, kar pomeni, da je v okolici hiše vrt in da so kmetijske površine zasajene z vrtninami, ne pa z industrijskimi rastlinami. Predpostavljamo, da je kmetijska usmerjenost turističnih kmetij bliže ekološkemu kmetovanju kakor industrijskemu. Zaradi tega je deloma spremenjena raba zemljišč, v primerjavi z obdobjem pred ukvarjanjem s turistično gostinsko dejavnostjo. Večje površine so namenjene vrtu oziroma vrtninam (na poljih), na treh kmetijah gojijo drobnico, kar pomeni več travnikov in pašnikov, ki so jih odtegnili obdelovalnim površinam. Zemljiška razdelitev pa ostaja nespremenjena. Do turističnih kmetij so speljane asfaltirane prometnice, poskrbljeno je tudi za informacijske oznake.

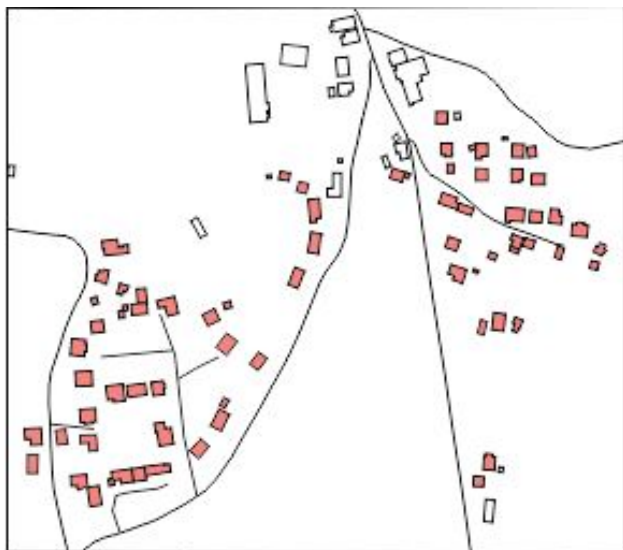
Prebivalci Haloz, domačini

Ta socialna skupina je opredeljena glede na kraj bivanja, zato so vanjo vključeni kmetje, nekmetje, dnevni migranti, vsi, ki bivajo na območju Haloz. Predpostavljamo, da v kraju bivanja ali v njegovi bližini zadovoljujejo vsaj del svojih potreb. Na območju Haloz je v letu 2014 živel okoli 11.500 prebivalcev (Korošec, 2019). Njihovo bivanje in delovanje se najbolj odraža v poselitvenem sistemu, še posebej v stanovanjski gradnji ter v storitvenih dejavnostih, saj večina njih živi od neagrarnih dejavnosti. Omenili smo že, da je bila stanovanjska gradnja v Halozah med leti 1960 in 1990 zelo intenzivna. Posebej v lokalnih središčih in zaselkih v dolinah – v dolini Rogatnice (Podlehnik), v dolini Bele (Cirkulane), v dolini Psičine (Leskovec). Tudi v obdobju med leti 1991 in 2015 je bila stanovanjska gradnja nadpovprečno intenzivna, tokrat predvsem v vzhodnem delu. V številnih naseljih se je število stanovanjskih objektov v treh desetletjih povečalo za trikrat, v petih desetletjih pa štirikrat (Drozg, 2017). Rast števila stanovanj je bila intenzivnejša od rasti števila prebivalcev, razliko lahko pripišemo gradnji počitniških hiš, deloma tudi obnovi starih domačij. Gradnja stanovanjskih objektov je bila najbolj intenzivna v razloženih naseljih, torej v »odprti« pokrajini, s čemer se je močno spremenila struktura in podoba kulturne pokrajine, vsaj kar se poselitve tiče. Veliko stanovanjskih hiš je bilo zgrajenih ob obstoječih kmečkih gospodarstvih, veliko tudi namesto nekdanjih, dotrajanih objektov, še več pa na samem, na do tedaj kmetijskih zemljiščih. Veliko nekoč »naravnih« površin je postalo »antropogenih«. Še več, ker so številne novogradnje postavljene »na samem«, zunaj obstoječih gradbenih struktur, se je povečal antropogeni prostor na račun naravnega. Če k temu prištejemo še potrebno tehnično infrastrukturo (prometnice), je izguba kmetijskih zemljišč in naravnega prostora še večja. Gradnja stanovanjskih objektov prinaša v pokrajino tudi nov vzorec lastništva zemljišč (parcelacijo), vendar je ta sprememba zgolj posledica nove namembnosti in fizične gradnje objektov. Vendar ne povsem; s sodobno parcelacijo za stanovanjsko gradnjo nastaja v pokrajini povsem drugačen vzorec od tistega izpred stoletja. Sodobna civilizacija temelji na pravem kotu in četverkotnikih, jasnih likih, ki jih je mogoče enostavno meriti, prenašati iz enega

merila v drugega in podobno. Nekdanje nepravilne, trapezaste oblike parcel so zamenjale četverokotne oblike. S tem nastaja v pokrajini nov ortogonalni vzorec napram nekdanjemu organskemu.

Stanovanjska gradnja je bila intenzivna na celotnem območju, v strnjenih ter razloženih naseljih, v slednjih bolj kot v prvih. Prepoznati je mogoče naslednje oblike umeščanja objektov v prostor:

- zapolnjevanje nepozidanih zemljišč v naselju, ta se pojavlja v obliki posameznih objektov in skupine objektov znotraj grajene strukture naselja;
- širjenje na nove površine ob strnjem naselju, pri čemer se širjenje nanaša na posamezne objekte ali na skupino objektov zunaj grajene strukture naselja;
- dograjevanje naselja, ki poteka na način prenove starih objektov, adaptacije in nadomestne gradnje.

Slika 8: V zadnjih desetletjih so postala privlačnejša za bivanje lokalna središča. Domačini iz okolice se preseljujejo v kraje, kjer je več oskrbnih in storitvenih dejavnosti ter so bližje delovnim mestom. Ob lokalnih središčih nastajajo soseske stanovanjskih hiš, primer je iz Zavrčca.

V Halozah je, glede na prevladujoč tip razloženih naselij, najpogostejša oblika zapolnjevanja prostih površin med objekti, širjenje naselij na račun posameznih objektov ter dograjevanje naselij na račun nadomestne gradnje. Tudi nastajanje novih zaselkov oziroma skupin stanovanjskih objektov ob starem delu naselja je pogost pojav predvsem v bližini lokalnih središč. Na račun stanovanjske gradnje se je površina naselij, predvsem lokalnih središč, močno povečala; Cirkulane iz 7,1 ha leta 1960, na 10,6 ha leta 2018; Podlehnik iz 4,3 ha leta 1960, na 10,4 leta 2018. Po letu 2000 so se razmere na področju stanovanjske gradnje precej spremenile. Tako imenovana razpršena gradnja, to je gradnja na samem, ni več mogoča. V prostorskem razvoju naselij je prevladalo zgoščevanje in zapolnjevanje prostih površin. Pred tem, torej v 70-ih in 80-ih letih prejšnjega stoletja, je umeščanje novogradenj v prostor potekalo na način, ki je v marsičem pomenil odmik od tradicionalnega stavbarstva. Kaže se kot neupoštevanje naravnih omejitev (gradnja na k plazenju nagnjenih pobočjih, kakovostnih kmetijskih zemljiščih, poplavnih območjih). Vse to pomeni spreminjanje tradicionalne kulturne pokrajine in nastajanje nove. Intenzivna

stanovanjska gradnja je potekala v specifičnem obdobju naše preteklosti, ko odnos do (stavbne) dediščine in do okolja še ni bil povsem izostren in ko je novo, moderno, veljalo za znak napredka, prelom s starimi, izkoriščevalskimi odnosi, ko je novo pomenilo garant boljše prihodnosti. In, kar je potrebno posebej poudariti, takšna je bila splošna družbena klima, nikakršna haloška posebnost! Podeželje so v tem času preplavile stanovanjske hiše, prenesene iz urbanih območij, ki v oblikovnem pogledu niso povzemale značilnosti avtohtonega stavbarstva. Nasprotno, bile so kot tujki, nepovezani z naravnimi razmerami, tradicijo, gospodarsko dejavnostjo.

Slika 9: Stanovanjske hiše iz 70-ih let z obliko avtohtonih hiš niso imele veliko skupnega, kar se je v naslednjih desetletjih zelo spremenilo.

Foto: Drozg, zgoraj: okolica Žetal, okoli leta 1980; spodaj: Zakl, avgust 2019

Posledice niso mogle biti drugačne kot prelom z avtohtono, dotedanjo obliko poselitve. Kot da bi to ne bilo dovolj, se je v tem času zelo razmahnil pojav črnih gradenj in samograditeljstvo, kar pomeni gradnjo hiš v lastni režiji. Graditelj ni le postavil hiše s pomočjo sorodnikov in prijateljev, marsikdaj je izvorni projekt priredil lastnemu okusu in potrebam, rezultat pa ni bil vedno ustrezen. Ali pa je stanovanjsko hišo postavil brez potrebnih dovoljenj in projektne dokumentacije. Samograditeljstvo je bilo bolj razširjeno v območjih, kjer so bile materialne razmere prebivalcev slabše.

Samograditeljstvo in pojav črnih gradenj sta bila v ruralnih območjih dolgo nerešljiv problem samovoljnega poseganja v prostor. Treba pa je priznati, da številni objekti zgrajeni v skladu s pravnim redom niso nič manj »črni« kot tisti, ki jih označujemo kot črne gradnje. Večina v tem obdobju zgrajenih stanovanjskih objektov sodi v tip nove mestne hiše, ki je po dimenzijah in proporcih zelo drugačna, predvsem pa večja od tradicionalne haloške hiše. Zato je tudi razkorak med novim in starim toliko večji. Po letu 1990 se je tudi na tem področju spremenila zavest o potrebi po ohranjanju stavbne dediščine in *oblikovanju* kulturne pokrajine. Novejši stanovanjski objekti povzemajo vse več oblikovnih lastnosti avtohtonih kmečkih hiš.

Slika 10:
Lepo prenovljena
viničarija
je simbolni element
v rurbani kulturni
pokrajini
Foto: Drozg,
Brezovec, julij 2019

Slika 11:
Novi – stari
simbolni element v
naseljih so upravne
stavbe. Z
monumentalnostjo
in oblikovnimi
elementi se kosajo s
simboli iz agrarnega
obdobja.
Foto: Drozg,
Podlehnik, julij 2019

V simbolnem smislu je pojav množične stanovanjske gradnje znak demokratične pokrajine, kjer ima vsakdo možnost izbrati kraj bivanja po lastni presoji, pa tudi znak materialnega blagostanja ljudi; stanovanjska hiša je bila v nekaj desetletjih prejšnjega stoletja dostopna številnim, ki si je v drugačnih razmerah ne bi mogli privoščiti. Tudi v posamičnih objektih je mogoče prepoznati veliko simbolnega. Podobno kot v preteklosti tudi v novejšem obdobju številne stanovanjske hiše izražajo socialni in materialni položaj lastnika, pa tudi estetski okus in vrednote, družbene in osebne. Rustikalni elementi, izzidani vogali in lože, alohtoni materiali, stenske poslikave,

vpadljive barve fasade so znaki/načini, s katerimi želijo lastniki pokazati svoja socialna obeležja. Materialno je odraz socialnega, pravi nešteto krat preverjena značilnost družbe. Seveda obstajajo tudi simboli iz nasprotnega pola – številne lepo obnovljene avtohtone hiše so prav tako simbol kulturne osveženosti lastnika, pa tudi simbol preteklosti, ki danes več ne obstaja, jo pa na tak način ohranjamo.

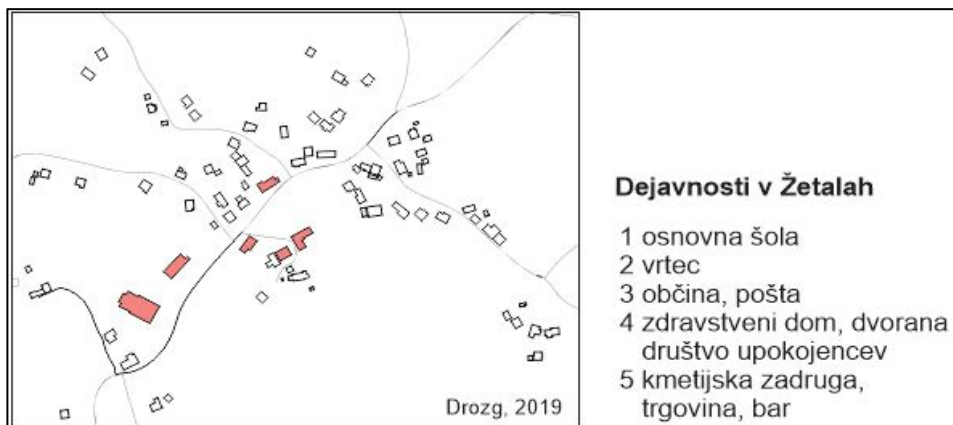
Izpostaviti je potrebno še eno (ne)dejavnost prebivalcev oziroma lastnost današnje kulturne pokrajine – ta je brez novih, sodobnih simbolov! Nekdanje graščine, sakralni objekti in znamenja, hiše bogatih vinogradnikov pravzaprav nimajo ustreznega nadomestka. Naselja so zgolj skupek stanovanjskih objektov, novih javnih odprtih površin ni, kvečjemu objekti družbene infrastrukture se po voluminoznosti in oblikovnem presežku lahko postavijo ob bok tradicionalnim simbolom. Današnja kulturna pokrajina je brez sodobnih pokrajinsko markantnih in ambientalno prefinjenih simbolov, kakršni so nastajali v preteklosti. Sporočilnostno je skopa, skoraj brezizrazna.

Lastniki gospodarskih obratov

Pomemben oblikovalec kulturne pokrajine je gospodarska dejavnost. Nekoč je bilo kmetijstvo, danes imajo to vlogo proizvodne in storitvene dejavnosti. Na območju Haloz so nekmetijske gospodarske dejavnosti razpršene po številnih naseljih. Leta 2015 je bilo gospodarskih subjektov na območju približno 560, od tega 160 proizvodnih dejavnosti, 288 storitvenih in 272 družbenih dejavnosti. Pomenljivo je, da je registriranih kmetijskih dejavnosti le 24! Med proizvodnimi dejavnostmi prevladujejo predelovalna dejavnost in gradbeništvo. Med storitvenimi dejavnostmi jih je največ iz področja trgovine, gostinstva in iz kategorije »drugo«. Med družbenimi dejavnostmi je veliko poslovnih subjektov iz področja kulture. Nekmetijske gospodarske dejavnosti se, kar se kulturne pokrajine tiče, odražajo predvsem v segmentu poselitve, manj v namembnosti zemljišč in parcelaciji. V sodobni družbi le redko katero socialno razmerje in človekova dejavnost poteka zunaj pozidanih območij. A podobno kot pri stanovanjski gradnji, tudi pri proizvodnih dejavnostih nastaja nova zemljiška razdelitev, drugačna od nekdanje, to pa ustvarja nov vzorec rabe tal in novo podobo pozidanih površin.

Lastniki proizvodnih dejavnosti so fizične ali pravne osebe, ki upravljajo s proizvodno dejavnostjo. Ali bivajo na območju Haloz ali ne v tem kontekstu ni pomembno. Proizvodnih obratov v Halozah sicer ni veliko, niti niso locirani v obrtno proizvodnih conah, temveč obstajajo le posamezne lokacije. Največje so v Dolanah, v Podlehniku, na Bregu, v Zavrču, Cirkulanah. Ustanovitev proizvodnih obratov je pomenila spremembo namembnosti rabe zemljišč, večinoma iz kmetijske v nekmetijsko, hkrati s tem se je v prostor vnesla nova zemljišča razdelitev. Proizvodni obrati so locirani zunaj ali na robu naselij, tako da naselbinska podoba ni prizadeta. Pač pa voluminozni objekti z javno streho, v literaturi lahko zasledimo izraz »pločevinaste kocke«, odstopajo od avtohtonega stavbarstva in so znak nove kulturne pokrajine. Objekte obdajajo še velika funkcionalna zemljišča, običajno odprta skladišča, in parkirišča. Veliko tovrstnih objektov po velikosti ni primerljivih z največjim kmetijskim objektom v pokrajini.

Lastniki storitvenih dejavnosti. Mednje uvrščamo vse storitve materialnega in nematerialnega značaja, torej trgovino, gostinstvo, osebne storitve, javne storitve. Večina teh je nameščenih v sklopu stanovanjskih objektov, razen tistih v lokalnih središčih, kjer delujejo v za to namenjenih objektih. Iz tega lahko sklepamo, da je večina lastnikov storitvenih dejavnosti domačinov, prebivalcev Haloz. Največ storitvenih dejavnosti je v lokalnih središčih (Makole, Breg, Cirkulane, Zavrč, Podlehnik). Veliko jih je enakomerno razmeščenih po območju Haloz. Dejavnosti so zelo raznovrstne, prevladuje sicer trgovina in gostinstvo, veliko jih je s področja kulture. Zasedili pa nismo nobene, ki bi bila neposredno povezana z vinogradništvom. Delovanje lastnikov storitvenih dejavnosti vpliva na kulturno pokrajino predvsem v segmentu poselitve – bolj podobe kakor strukture. Izpostaviti je potrebno številne nove dejavnosti, ki so jih lastniki vnesli v pokrajino. Največ je takih, ki so povsem neodvisne, oziroma nepovezane z lokalnimi razmerami. So pač posledica urbanega načina življenja njihovih nosilcev, ki bi svojo dejavnost lahko opravljali kjerkoli. S tem se je povečala dostopnost do storitev in s tem kakovost bivalnega okolja za domačine. Kljub temu večino potreb domačini zadovoljijo zunaj kraja bivanja. Storitvene dejavnosti so del poselitvenega sistema, ki se v fizičnem kažejo kot dodatni objekti v sklopu stanovanjskih objektov, v katerih se dejavnost opravlja, dodatna parkirišča za obiskovalce, informacijske table in objekti tehnične infrastrukture. Pojavu v splošnem je mogoče pripisati simbolni pomen v smislu urbanega načina življenja, terciarizacije in vse manjše povezanosti z naravo, posamezni objekti pa delujejo kot orientacijske točke.

Slika 12: Lokalna središča so opremljena zgolj z osnovnimi dejavnostmi. Večino potreb so prebivalci primorani zadovoljiti zunaj Haloz.

Lastniki počitniških objektov

So prav tako socialna skupina, ki pomembno oblikuje kulturno pokrajino. Večina njih se ukvarja z ljubiteljskim obdelovanjem zemlje, največkrat z vinogradništvom, zato smo oblike in učinke njihovega delovanja prikazali v enem od prejšnjih poglavij. Vse več lastnikov počitniških objektov pa zemlje ne obdeluje več, ohišnico so spremenili v okrasni vrt oziroma negovano zeleno površino. Učinki delovanja te socialne skupine se ne razlikujejo od že opisanih. Dodati je potrebno še en pojav: v Halozah

je mogoče najeti počitniško hišo za potrebe krajšega ali daljšega letovanja. Takšne počitniške hiše so urejene, večinoma preurejene viničarije ali stare kmečke hiše, novodobni simboli, ki odražajo ruralno preteklost pokrajine in hkrati element nove, urbane ureditve.

Slika 13: Nekdanja viničarija, preurejena v sodobno počitniško hišo, ki pa ohranja lastnosti tradicionalnega stavbarstva. Lastnik jo ponuja kot počitniški objekt.

Foto: Drozg, Brezovec, julij 2019

Institucionalni akterji (upravljalci javne infrastrukture)

Sodobna pokrajina je preprejena s številnimi omrežji, ki so nujno potrebna za delovanje in življenje skupnosti. V mislih imamo prometno omrežje (javne ceste in parkirišča), energetska omrežje (daljnovodi, transformatorske postaje), omrežje za prenos podatkov (antene za mobilno telefonijo), omrežje za oskrbo s pitno vodo (vodohrani, cevovodi), omrežje za odvajanje in čiščenje odpadnih vod (različne vrste čistilnih naprav, kanalizacijski vodi), omrežje zbiralnic komunalnih in posebnih odpadkov, omrežje ustanov za urejanje lokalnih zadev prebivalcev (institucije lokalne samouprave); v to skupino sodijo tudi družbene dejavnosti (storitve), kot so izobraževanje, zdravstvo, javna uprava, socialne dejavnosti in kultura. Te storitve opravljajo javna podjetja in institucije, organizirane na lokalni, občinski ali državni ravni. Strukturo in podobo kulturne pokrajine najbolj zaznamuje urejanje prometnega omrežja in energetska infrastruktura, ostala omrežja so ali pod zemljo ali zavzemajo manjša zemljišča, »točke« v pokrajini, ali pa so del pozidanih površin v naseljih. Večino uvrščamo med nove elemente kulturne pokrajine, zaradi česar s tradicionalno kulturno pokrajino niso zrasli, vanjo niso umeščeni glede na izkušnje in poznavanje prostora, temveč glede na tehnična merila in funkcionalne potrebe.

Med institucionalnimi akterji imajo posebno vlogo lokalne skupnosti. Območje Haloz je v upravno administrativnem pogledu razdeljeno na sedem občin, in sicer Zavrč, Cirkulane, Videm, Podlehnik, Žetale in Majšperk. Dejavnost institucionalnih akterjev je usmerjena predvsem v izboljšanje bivalnih razmer ter urejanje okolja. Pri tem se z različnimi projekti potegujejo za državna in evropska sredstva. Zadnje obdobje je v znamenju izboljševanja prometne infrastrukture, asfaltiranja cest ter spodbujanje gospodarskega razvoja, predvsem turizma in podjetništva. Urejanje kolesarskih rekreacijskih poti, pohodniških poti (Haloška planinska pot), vinsko

turističnih cest, turističnih območij (Halonga), vse to so elementi nove kulturne pokrajine, ki so rezultat njihovega delovanja. Isto velja za posodobljene lokalne ceste, regulirane vodotoke, sanirane plazove. Pomemben del njihovega delovanja je usmerjen v saniranje škode, nastale po naravnih nesrečah (urejanje brežin potokov, saniranje plazovitih območij).

Velik poseg v tradicionalno kulturno pokrajino pomeni izgradnja avtoceste, ki Haloze prečka med Vidmom in Gruškovjem. S funkcionalnimi objekti in napravami (krožišča, priključki, protihrupne ograje) je več kot le prometno telo, je nov objekt v pokrajini. Pomembno je tudi delovanje akterjev s področja oskrbe z energijo. Električni vodi potekajo nadzemno, zato predstavljajo tveganje zaradi povečanega sevanja. V ta sklop sodijo tudi sončni kolektorji, s katerimi gospodinjstva krijejo del potreb po energiji. Omeniti je potrebno še antene za prenos mobilnih podatkov. Čeprav zavzemajo majno površino, so zaradi višine in vizualne izpostavljenosti nove orientacijske točke in novi simboli v kulturni pokrajini.

Zaključek

Kulturna pokrajina se neprestano spreminja, spremembe pa so posledica delovanja akterjev, to je ljudi, ki v njej živijo, delujejo in jo ob tem ustvarjajo. Današnja kulturna pokrajina ustvarjajo drugi akterji kot tradicionalno agrarno pokrajino, v kateri je Bračič prepoznal naslednje: kočarji, mali kmetje, Polanci, meščani (Bračič, 1967, 143), na drugem mestu navaja še viničarje in plemiče (prav tam, 164). Kulturno pokrajino danes ustvarjajo kmetovalci, domačini, lastniki turističnih kmetij, lastniki gospodarskih obratov ter upravljalci javne infrastrukture. Pokrajina, ki ob tem nastaja, ima naslednje značilnosti:

- Kulturno pokrajino ustvarja zelo heterogena skupina akterjev, ki jih med seboj ne povezuje skupna dejavnost ali skupni interes, za razliko od tradicionalne agrarne pokrajine, kjer je večina akterjev delovala v znamenju kmetijske proizvodnje in izkoriščanja naravnih virov. Ker kulturno pokrajino ustvarjajo raznoliki akterji, katerih delovanje ni na celotnem območju enako intenzivno, nastaja tudi raznolika kulturna pokrajina, katere ključna značilnost je različna stopnja agrarnosti na eni strani in urbanosti na drugi.
- Omenili smo, kako se spreminja raba zemljišč, parcelacija, poselitev in simboli. Iz agrarne kulturne pokrajine nastaja pol agrarna ali pol urbana, lahko bi jo imenovali tudi urbana pokrajina ali v socioekonomskem besednjaku urbanizirano podeželje.
- Nastajanje nove kulturne pokrajine je posledica spremenjenih socialnih razmer večjega števila akterjev. Čeprav slednje ni bilo predmet spoznavanja, povzemamo ugotovitve Korošca in Žiberne, ki ugotavljata zmanjševanje števila prebivalcev, še posebej zmanjševanje kmečkega prebivalstva, vse večji delež starega prebivalstva in ekonomsko preslojevanje iz agrarnih v neagrarne poklice. Zelo verjetno se ta trend ne bo ustavil.
- Učinki delovanja akterjev se v kulturni pokrajini odražajo na nasprotujoč si način. Na eni strani drobljenje posesti, na drugi povečevanje posesti zaradi intenzivnega kmetovanja; vse bolj razpršena poselitev in vse več stanovanjskih objektov na eni

strani ter vse več opuščenihih stanovanjskih hiš in gospodarskih poslopij na drugi; vse več urbanih elementov v pokrajini in vse manj pokrajinsko ter ambientalno markantnih simbolov; vse manj ruralnih elementov in vse več urbanih, vse več storitvenih dejavnosti na območju in vse večja navezanost prebivalcev na bližnja regionalna središča; vse več storitvenih dejavnosti in vse manj kmetijskih, ustvarjanje idilične ruralne pokrajine nasproti nastajanju urbanizirane, z raznovrstnimi urbaniimi dejavnostmi.

- V kulturni pokrajini nastajajo novi vzorci rabe tal, poselitve, zemljiške razdelitve in simbolov, ki ne pomenijo kontinuitete v razvoju, prej bi jih lahko označili kot prelom s starim. In če se bo ta trend nadaljeval, bodo Haloze vse manj kmetijska kulturna pokrajina in vse bolj polurbana, vmesno obdobje pa bomo označevali kot propadanje starega in nastajanje novega, še neznanega.

Literatura in viri

- Bračič, V. (1967): Vinorodne Haloze. Založba Obzorja. Maribor
- Bračič, V. (1982): Gozdnate Haloze. Založba Obzorja. Maribor
- Drozg, V. (2003): Ohranjanje regionalne raznolikosti stanovanjske hiše v Sloveniji. V: DELA 18. Ljubljana
- Drozg, V. (2009): Kako urejati naselja v Halozah?. V: Žumbar, Antonija (ur.). *Poti ljubiteljske kulture : zbornik ob 110-letnici organiziranega kulturnega delovanja v Cirkulanah*. Cirkulane: Kulturno društvo
- Drozg, V. (2017): Prostorski razvoj naselij v Podravju v zadnjih desetletjih. V: Geografije Podravja. Univerzitetna založba, Maribor
- Korošec, V. (2010): Demografski razvoj Halož po letu 1991 in možnosti regionalnega razvoja, Geografski vestnik 82-1, Ljubljana
- Korošec, V. (2019): Haloško kmetijstvo kot dejavnik regionalnega razvoja. V: Kulturna pokrajina Halož. Univerzitetna založba. Maribor
- Šakaja, L. (2015): Uvod u kulturnu geografiju. Leykam. Zagreb
- Vovk Korže, A. (2019): Geografski potenciali občine Makole so osnova kolesarskim potem. V: Kulturna pokrajina Halož. Univerzitetna založba. Maribor
- Žiberna, I. (2019): Spreminjanje rabe tal v Halozah v obdobju 2000–2015. V: Kulturna pokrajina Halož. Univerzitetna založba. Maribor
- Temeljni topografski načrti (TTN 1:500) iz leta 1968, 1972 in 1984
- Pregledni katastrski načrti (PKN 1:5000) iz leta 1972
- Pregledovalnik podatkov GERK
- Spletni vir 1: <https://www.vidovaklet.haloze.org/p/vinogradniki-v-vidovi-kleti.html>;
- Spletni vir 2: <https://www.haloze.net/ponudnik.php?pid=44>;

Povzetek

V tem poglavju so obravnavane socialne skupine, ki ustvarjajo kulturno pokrajino Halož ter učinki njihovega delovanja. Kulturna pokrajina pomeni oblike, naložene na naravno okolje, kakršne so rezultat delovanja človeka. To se nanaša na poselitve, oblike rabe tal, parcelacijo ter simbole. Vsi prebivalci obravnavanega območja v prostoru ne delujejo enako, zato smo jih glede na učinke njihovega delovanja razdelili na več socialnih skupin. Opredelili smo naslednje: kmetovalce, in sicer tiste ki se ukvarjajo s tržno usmerjenim kmetijstvom, samooskrbne kmetovalce ter ljubiteljske kmetovalce. Druga socialna skupina so lastniki turističnih kmetij. Čeprav jih v Halozah še ni veliko, dajejo ti območju zaradi razvijajočega

se turizma in ohranjanja kulturne pokrajine, velik pomen. Tretja socialna skupina so domačini, katerih delovanje v pokrajini se nanaša predvsem na gradnjo stanovanjskih hiš in druge grajene strukture. Četrta socialna skupina so lastniki gospodarskih obratov. Te je potrebno ločiti na lastnike proizvodnih in lastnike storitvenih dejavnosti. Naslednja skupina akterjev so lastniki počitniških hiš, zadnja skupina pa so institucionalni akterji, ki preko projektov in razvojnih programov vplivajo na razvoj dejavnosti v pokrajini. Ker kulturno pokrajino ustvarjajo raznoliki akterji, katerih delovanje ni na celotnem območju enako intenzivno, nastaja tudi raznolika kulturna pokrajina, katere ključna značilnost je različna stopnja agrarnosti na eni strani, in urbanosti na drugi. Učinki delovanja akterjev se v kulturni pokrajini odražajo na nasprotujoč si način. Na eni strani drobljenje posesti, na drugi povečevanje zaradi intenzivnega kmetovanja; vse bolj razpršena poselitev in vse več opuščenih stanovanjskih hiš in gospodarskih poslopij; vse več urbanih elementov v pokrajini in vse manj pokrajinsko ter ambientalno markantnih simbolov; vse manj ruralnih elementov in vse več urbanih, vse več storitvenih dejavnosti na območju in vse večja navezanost prebivalcev na bližnja regionalna središča; vse več storitvenih dejavnosti in vse manj kmetijskih, ustvarjanje idilične ruralne pokrajine in nastajanje urbanizirane, z raznovrstnimi urbanih dejavnostmi.

AVTORICE IN AVTORJI

Cigale Dejan je zaposlen na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Njegovo raziskovalno in pedagoško delo sega na različna področja družbene geografije, v največji meri pa se ukvarja z geografijo turizma in prostega časa. Je soavtor ali avtor petih znanstvenih monografij in vrste člankov, objavljenih v domačih in tujih revijah.

E-mail: dejan.cigale@ff.uni-lj.si

Drozg Vladimir je izredni profesor za geografijo, sodelavec Oddelka za geografijo na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru. Ukvarja se z morfologijo pokrajine ter socialnimi in kulturnimi vidiki fizičnega prostora. Njegovo raziskovalno področje so naselja ter podeželje, posebej Maribor in pokrajine v severovzhodni Sloveniji (Slovenske gorice in Dravsko polje).

E-mail: vlado.drozg@um.si

Horvat Uroš je docent za področje geografije in sodelavec na Oddelku za geografijo na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru. Njegovo raziskovalno področje je področje turizma, zlasti v zdraviliških turističnih krajih, ter področje demografskega razvoja, zlasti v Mariboru in na območju severovzhodne Slovenije.

E-mail: uros.horvat@um.si

Kolnik Karmen je od leta 1991 zaposlena na Oddelku za geografijo Univerze v Mariboru. Je redna profesorica za didaktiko geografije na Filozofski fakulteti in Pedagoški fakulteti. Njeno raziskovalno področje zajema preučevanje dodiplomskega in permanentnega izobraževanje učiteljev geografije, razvoj geografskih kurikulumov in didaktičnih gradiv, možnosti korelacij in interdisciplinarnih povezav geografije z drugimi šolskimi predmeti ter izkustvenega učenja geografije v naravi, razumevanje, vrednotenje in prostorsko identifikacijo mladih, preverjanje in ocenjevanje znanja, spretnosti in veščin na različnih stopnjah geografske vzgoje in izobrazbe.

E-mail: karmen.kolnik@um.si

Konečnik Kotnik Eva je izredna profesorica za geografijo, sodelavka Oddelka za geografijo na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru. Ukvarja se s področjem geografskega izobraževanja, to je z didaktiko geografije ter z regionalno geografijo Slovenije. Njene raziskovalne tematike so povezane z vsebino in cilji geografskega kurikulumu, z razvijanjem profesionalnosti učiteljev geografije, z oblikami spodbujanja učenja geografije ter z vidiki multikulturalnosti v izobraževanju. Zanima jo tudi sodobna teorija regije s poudarkom na regionalni geografiji Slovenije.
E-mail:eva.konecnik@um.si

Korošec Vladimir je direktor Šole za ravnateljje. Do leta 2015 je bil ravnatelj ptujske biotehniške šole. Preučevanje razvojnih možnosti podeželja je osrednja tema njegovega strokovnega in znanstvenega udejstvovanja. Strokovna spoznanja in ugotovitve uresničuje v praksi kot predsednik Lokalne akcijske skupine za razvoj podeželja na območju Ptuja. Na Višji strokovni šoli šolskega centra Ptuj je habilitiran predavatelj predmetov Razvoj podeželja z zakonodajo ter Poslovno sporazumevanje in vodenje. Od leta 2013 je dekan Visoke šole Ptuj.
E-mail:vladimir.korosec@guest.arnes.si

Pelc Stanko je izredni profesor na Univerzi na Primorskem na oddelku za razredni pouk Pedagoške fakultete ter na Oddelku za geografijo Fakultete za humanistične študije. Raziskovalno se ukvarja z geografsko marginalnostjo pa tudi z geografijo prebivalstva, podeželja in prometa. Je eden od urednikov Springerjeve knjižne serije »Perspectives on geographical marginality«. V Mednarodni geografski zvezi je bil osem let član izvršnega odbora in štiri leta predsednik komisije, ki se ukvarja z geografsko marginalnostjo, šest let pa je predsedoval tudi Zvezi geografov Slovenije.
E-mail:stanko.pelc@guest.arnes.si, stanko.pelc@pef.upr.si

Stavbar Vlasta je doktorica zgodovinskih znanosti, vodja Enote za domoznanstvo in posebne zbirke v Univerzitetni knjižnici Maribor. Je skrbnica Rokopisne zbirke, Zbirke raritet in stare periodike ter Maistrove knjižnice. Kot redaktorica Digitalnega repozitorija UKM je zadolžena za upravljanje s kulturno dediščino. Raziskovalno se je usmerila v proučevanje slovenske politične in kulturne zgodovine v zadnjem obdobju habsburške monarhije in biografiki ter uredniškemu delu. Je avtorica znanstvenih in strokovnih člankov, treh znanstvenih monografij in razstavnih katalogov. Od leta 2005 je glavna in odgovorna urednica Časopisa za zgodovino in narodopisje.
E-mail:vlasta.stavbar@um.si

Vovk Korže Ana je redna profesorica za fizično in regionalno geografijo na Oddelku za geografijo na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru. Ukvarja se s prstmi, vodami, rastlinstvom v povezavi s samooskrbo, agroekologijo, ekoremediacijami in permakulturo in razvija nove pristope prilaganja na podnebne spremembe ter jih aplicira v Sloveniji in v Afriki. Sodeluje z lokalnim okoljem in povezuje tradicionalna znanja z inovacijami. Vodi Mednarodni center za ekoremediacije, Učni poligon za samooskrbo Dole ter je članica številnih delovnih komisij. Njeno ožje raziskovalno območje so Dravinjske gorice in Dravinjska dolina.
E-mail:ana.vovk@um.si

Žiberna Igor je izredni profesor na Oddelku za geografijo in predstojnik Oddelka za geografijo na Univerzi v Mariboru. Njegovo področje raziskovanja je usmerjeno v fizično geografijo, varstvo okolja in GIS. Ukvarja se s proučevanjem mestne klime, podnebnih sprememb, topoklime in svetlobne onesnaženosti. Raziskuje tudi spremembe rabe tal s posebnim ozirom na obdelovalne površine, vse v luči spremembe kulturne pokrajine in prehranske neodvisnosti. S pomočjo raziskovalnih taborov in študentskih raziskovalnih projektov skuša svoje raziskovalne izkušnje prenašati tudi na študente. Je urednik Revije za geografijo.
E-mail:igor.ziberna@um.si

Iz recenzije:

Prvi del monografije je namenjen predstavitvi znanstvenega in družbenega dela Vladimirja Bračiča. V drugem delu avtorji predstavljajo rezultate raziskovalnega dela, ki nadgrajujejo in aktualizirajo geografske procese, ki so bili temelj zanimanja Bračičevega dela.

dr. Lučka Lorber

Delo na podlagi empiričnih raziskav in predhodnih del zaokroža poglede na podobo in funkcijo Haloz in izpostavlja tudi razvojne perspektive. Zaradi tega je dragocen prispevek k poznavanju te regije in Vzhodne Slovenije.

dr. Jernej Zupančič

**V počastitev 100 letnice rojstva
Vladimirja Bračiča, geografa in
prvega rektorja Univerze v Mariboru.**

